STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03308

SEFER REUVEN RUBINSHTAIN

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ספר ראובן רובינשטיין

1967—1891

ספר
ראובן
רובינשטיין

ספר ראובן רובינשטיין

בהוצאת איגוד יוצאי ליטא בישראל

©

נדפס בישראל, תשל"א-1971

דפוס שמגר, תל־אביב

ערך / רעדאגירט : אברהם ליס

תשל"א — 1971

איגוד יוצאי ליטא בישראל
מביע את הוקרתו לועדת־הספר
ובמיוחד לגרשון אלימור, נחמן קורן
ומרדכי קרנובסקי, שסייעו בהוצאת הספר.

אנו מזכירים ביראת כבוד
את הסופר אייזיק רמבה ז"ל
שלא זכה לערוך את הספר.

*

עם הוצאת אסופה זו התכוונו מעריציו־ידידיו של ראובן רובינשטיין, להעלות בצורה צנועה את דמותו הנעלה של המנוח כלוחם אמיץ למען תחיית האומה, כעסקן בעל מעוף ואופקים רחבים ועל הכל כסופר, עורך ופובליציסטן, אשר למעלה מיובל שנים תרם רבות לעתונאות היהודית ולהעמקת הרעיון היהודי־לאומי.

בחלק הראשון של הספר מובאים זכרונות והערכות של סופרים ועתונאים, חברים ובני־דורו של רובינשטיין, מתקופה סוערת של התפתחות חברתית תוססת, רוויה טרגיות יהודית ומאבק אנושי נועז, אולם חדורי רוח אומץ וגבורה יהודית — בתוכם תפס רובינשטיין מקום נכבד לא רק כסופר, אלא כעד שמבשרו חזה את כל הסבל והכאב וגם את הגחלת הלוחשת של ציפיה לגאולה.

החלק השני של הספר כולל מבחר לא־גדול מעבודתו הספרותית: מאמרים ומסות שמהווים חלק זעום מיצירתו; של מאות רבות ממאמריו, סקירותיו ומסותיו, שכתבם במשך למעלה מחמישים שנה, והם מפוזרים בעתונים ובכתבי־עת שונים, ברובם שם, במזרח־אירופה, שחיינו היו מושרשים מדורי דורות, ועתה נחרבו ואינם עוד. אולם סבורני שגם מבחר קטן זה, 27 המאמרים והמסות המכונסים בספר זה, מגלים ומאפיינים את היקפה של יצירתו הספרותית והעתו־נאית על נושאים שהיו מנסרים בעולמנו, את גישתו הפובליציסטית לבעיות תקופתנו, ואת הערכתו למתרחש בשטחים שונים בחיי היהודים ובעולם בכלל, ובמיוחד בארץ משאת נפשו — ארץ־ישראל.

מאמריו והערכותיו, לא זו בלבד ששופעים מידע ופרשנות מקיפה של המאורעות והבעיות האקטואליות, הם גם מקוריים בתפיסתם ומעמיקים בהגיונם. הם כתובים בסגנון עממי חינני ובקצב פנימי רב־גוני, שהשפיעו ומשפיעים על הקורא האינטלקטואלי וגם על איש העם.

כזה היה האיש, וכך באה לידי ביטוי כתיבתו הספרותית המיוחדת של ראובן רובינשטיין.

א. ל.

*

מיט דעם „ספר ראובן רובינשטיין" זיינען די אַרויסגעבער, די פריינד פון פאַרשטאָרבענעם, אויסן אויף אַ באַשיידענעם אופן אַרויסצוברענגען און כאַראַקטעריזירן די זעלטענע פערזענלעכקייט ראובן רובינשטיין, דעם נאַציאָנאַלן קעמפער, דעם אַקטיוון שעפערישן טוער און איבער אַלעם דעם שרייבער, רעדאַקטאָר און פובליציסט, וואָס האָט מער ווי אַ יובל יאָרן בייגעטראָגן צו דער יידישער זשורנאַליסטיק און פובליציסטיק, צום יידיש־נאַציאָנאַלן געדאַנק.

אינעם ערשטן טייל פון דעם בוך ווערן געבראַכט זכרונות, אָפּשאַצונגען, דערמאָנונגען פון שרייבער, חברים און בני־דור פון ראובן רובינשטיין, פון אַ תקופה, וואָס איז פול געווען מיט געזעלשאַפטלעכן און סאָציאַלן אויפברויז, אָנגעזאָפּט מיט יידישער טראַגיק און מענטשלעכן געראַנגל, אָבער באַהויכט מיט געוואַגטקייט און יידישן מוט — אין וועלכער ראובן רובינשטיין האָט געהאַט זיין פאָזיציע ניט בלויז ווי אַ באַשרייבער נאָר ווי אַן עדות, וואָס האָט אַליין איבערגעלעבט סיי דעם פיין און וויי, סיי די טליענדיקע האָפענונגען אויף גאולה.

אינעם צווייטן טייל פונעם בוך קומט אַריין אַ קליינער אָפּקלייב פון רובינשטיינס שרייבערישער מי, אַ צאָל אַרטיקלען און עסייען, וואָס זיינען בלויז ווי אַן אָפּשפּליטער פון זיין שאַפונג, פון די הונדערטער און הונדערטער אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען, עסייען און באַטראַכטונגען, וועלכע ער האָט געשריבן אין פאַרלויף פון איבער פופציק יאָר און זיינען צעשפּרייט איבער ציטונגען און צייטשריפטן, דער רוב דאָרטן, אינעם אָקערשט־טראַגיש אומגעבראַכטן אַלט־דורותדיקן לעבן.

אָבער דאַכט זיך, אַז אפילו אָט דער קליינער אָפּקלייב, די 27 אַרטיקלען און עסייען, וואָס קומען אַריין אינעם בוך מאַניפעסטירן און כאַראַקטעריזירן פאַר אונדז רובינשטיינס שרייבערישן פאַרנעם, זיין אינטערעסן־וועלט, זיין פובליציסטישן צוגאַנג און אויסטייטש פון פּראָבלעמען און קאָנפליקטן, זיין אָפּשאַצונג און זיין אייגנדיקייט אויף פאַרשידענע שטחים און צווייגן פון יידישן און אַלגעמיינעם לעבן און באַזונדערס פון זיין לעבנס־שליחות — ארץ־ישראל.

זיינע אַרטיקלען און אָפּהאַנדלונגען זיינען ניט נאָר רייך מיט אינפאָרמאַציע און היקפדיקן אויסטייטש איבער געשעענישן און אַקטועלע פראַגן, נאָר זיינען מקורותדיק אין אויפנעם און זיינען געדאַנקלעך פאַרטיפט. און געשריבן זיינען זיי אין אַ חנודיקער פאָלקסטימלעכער שפּראַך און מיט אַזאַ אינערלעך וואַרעמפאַרביקן ריטעם, וואָס האָט באַווירקט און באַווירקט אי דעם אינטעלעקטועלן לייענער אי דעם איש העם.

אַזאַ איז ער געווען. און אַזוי איז געקומען צום אויסדרוק די שרייבערישע אייגנטימלעכקייט פון ראובן רובינשטיין.

א. ל.

האיש ופעלו

דער מענטש און זיין שאפן

יעקב רובינזון

דובר יהדות ליטא

לפני קום המדינה הליטאית העצמאית לא היה בקובנה עתון ביידיש. בתקופה הצארית היה יוצא לאור שם עתון יומי בבעלות ובעריכה יהודית (עו״ד בלומנטאל), אבל שפתו היתה רוסית — ״קובנסקי טלגראף״. כשחזר ר. רובינשטיין ב־1923 ממוסקבה (שם שירת כיועץ משפטי לצירות ליטא), היה כבר ״אידישע שטימע״ קיים מזמן (מ־1919) ככלי־מבטא של המרכז הציוני. סמוך לבואו של ר. ר. היתה דמותו המקצועית של העתון נמוכה. עירנות לבעיות המדינה כאילו לא היתה קיימת כלל, ובעניינים יהודיים מקומיים היה נודף ממנו ריח ה״עסקנות״. הפרובינציאליות של העתון היתה באותה תקופה בניגוד גמור למקום הנכבד, שתפסה אז יהדות ליטא במאבק על זכויות לאומיות בעולם היהודי בכלל. בחוגי האינטליגנציה היתה אז הרגשה משותפת, כי צו השעה הוא למצוא עורך, אשר לבד מהיותו בעל השכלה כללית ויהודית ובעל ותק בפעילות ציבורית יהודית, יהיה עתונאי מקצועי. על כל הדרישות האלה ענה רובינשטיין במידה גדושה. שמו הלך לפניו לא רק כמצטיין בגימנסיה כגן אשר בווילנא, כמצטיין בפאקולטה למשפטים בפטרבורג, אלא גם — והרי זהו העיקר — כעתונאי ברוך־כשרונות. בהיותו סטודנט השתתף ב״יברייסקי סטודנט״ (הסטודנט היהודי), בטאון הנוער היהודי המתלמד ״החבר״, ולאחר מכן ערך אותו; השתתף ב״ראזסוויאֶט״; היה מזכיר מערכת ״פעטראָגראַדער טאָגבלאַט״; וגם בפעילות ציבורית גילה תושיה ועוז־רוח — היה מזכיר כללי של מרכז ציוני רוסיה ובהיותו איש הצירות הליטאית במוסקבה עשה רבות למען הציונות שבמחתרת. כל אלה יצרו את הדעה כי ראובן רובינשטיין הוא האיש, שנועד להפוך את ה״שטימע״ לכלי־מבטא, שיהלום את רמת היהדות המקומית.

אמנם, אחרי שובו לליטא נתמנה כעבור כמה חדשים כעורך ה״אידישע שטימע״.

ואכן, אף־כי קמו מתחרים ל״שטימע״ (היו תקופות שבהן היו ליהדות הקטנה בת 150 אלף נפש בערך שלושה עתונים יומיים), לא נפגע מקומו של ראובן רובינשטיין כדוברה של יהדות ליטא. במאמריו הראשיים היה נותן ביטוי נאמן ומדוייק למאבקה של יהדות זו על זכויותיה הלאומיות; היה מרים את קולו נגד האנטישמיות המקומית, שלאט לאט הפכה לסכנה לעמדות הכלכליות של היהודים, היה מתפלמס בחריפות עם שונאי ישראל.

עם עלייתו של היטלר לשלטון עקב אחרי ההתפתחויות ביהדות גרמניה, הכיר את הסכנות של הנאציזם בשביל היהודים בכל מקום ובשביל מדינת ליטא, וקרא לעזרה ליהודי גרמניה ובעיקר ליסודות החלוציים שבה.

החזרת וילנא לליטא העמידה את העתון ועורכו בפני בעיות חדשות בתנאים חדשים: הרחבת ליטא וכמעט הכפלת מספר תושביה היהודיים מזה וזרם הפליטים מפולין לווילנא ולליטא בכלל (בעיקר אינטליגנציה, בחורי־ישיבה, חלוצים) מזה, מצאו הד נכון במאמריו של ראובן רובינשטיין.

עם משטר הדיכוי שהשתרר בליטא אחרי הסיפוח הפורמאלי לברית־המועצות היה ר. ר. אחד מראשוני קרבנותיו וגורש לעבודת־כפיה בצפון הרחוק של רוסיה, שם עברו עליו צרות מצרות שונות, שעליהן סיפר בכמה מפרקי זכרונותיו.

נאמן לתפיסה הסינתטית של רוב יהודי ליטא (אזרחות, יהדות, ציונות), הוא היה מנתח בעין בוחנת ובהזדהות אישית גמורה את המאורעות בתנועה הציונית ואת התקדמות המפעל בארץ־ישראל.

בפרספקטיבה של חצי יובל, המבדיל בין תקופתנו לתקופת פעולתו של ראובן רובינשטיין, יכולים אנו ביתר שאת לקבוע, כי זכתה יהדות ליטא, שדוברה היה איש בעל סגולות עתונאיות נדירות, וללא קושי אפשר לכתוב את ההיסטוריה המחשבתית והפעולתית של יהודי ליטא לפי מאמריו הראשיים של ראובן רובינשטיין.

ל. גרפונקל

אביר העט

א.

ראובן רובינשטיין היה אחד מטובי העתונאים והפובליציסטים היהודיים המוכשרים והפוריים שפעלו במזרח־אירופה בזמן ששם עוד התקיימו ישובים יהודיים גדולים, שוקקי חיים, רוויים הווי ומתח לאומי.

ר. רובינשטיין נולד, התחנך וגדל בחיקה של יהדות ליטא, זה השבט היהודי המופלא, הקטן בכמותו והרב באיכותו, שהועלה על הגרדום של השואה האיומה והוציא את נשמתו בעינויים, בקדושה ובטהרה. ממעייניה הזכים של יהדות זאת הוא שאב ושתה בצמאון וממנה קיבל את תכונותיו הנפשיות כ י ה ו ד י חם, קשור בכל נפשו עם העבר, ההווה והעתיד של העם; כ צ י ו נ י מסור לרעיון תחיית עם ישראל במולדתו; כ ב ן ־ א ד ם עממי, בעל מזג טוב ונוח לבריות; כ ר י ע טוב, המוכן תמיד להושיט יד עזרה. תכונותיו אלו התמזגו אצלו מזיגה הרמונית וביחד קבעו את דמותו ואופיו.

ר. רובינשטיין היה מהדמויות הבולטות ביותר של יהדות ליטא ועמד בשורה הראשונה של מנהיגיה בתקופה מיוחדת במינה, תקופה שההיסטוריון העתיד לבוא של יהדות ליטא ודאי יגדיר אותה כתקופה של אחרי ולפני: א ח ר י שנמוגה כליל תקוותה של יהדות זו לחיות במדינת ליטא חיים בטוחים וחופשיים, כאזרחים שווי־זכויות עם בני עם־הרוב, ולנהל את עניניה הפנימיים במסגרת אוטונומיה לאומית נרחבת, ו ל פ נ י סערת־הדמים הנוראה, שעברה עליה ועקרה אותה משורשיה העמוקים. בתקופה ההיא כבר נגזר עליה גזר־דינה האכזרי, הוא כבר היה כתוב וחתום, אבל יהדות ליטא עוד היתה אז במלוא פריחתה וזיווה, בעיצומה של יצירתה הרוחנית הרב־גונית, משולה לשושנה שדווקא לפני כמישתה היא מוציאה את ריח בושמה, את ריח חיותה ורעננותה.

ב.

עתונאי בחסד עליון, היה ר. רובינשטיין בן־בית בכל מכמני שפת היידיש והיה אמן של ביטוי ומבע בה. היידיש העשירה והעממית שלו שימשה לו בכל שנות פעולתו בליטא הכלי והמכשיר היעיל והמשוכלל, בו השתמש להנחלת רעיונותיו ודעותיו לציבור הרחב של קוראיו־מעריציו. הוא אהב את היידיש כשפת ההמונים היהודים והיה קשור ומסור לה בכל נימי נפשו. אך מעולם לא היה נמנה עם מחנה היידישיסטים ומעולם לא דגל באידיאו־לוגיה שלהם. את השפה הלאומית של העם היהודי, שפת תחייתו ועתידו בארץ אבות, ראה בעברית ורק בעברית, שידע אותה על בוריה ושלט בה שליטה עמוקה. הוא לא ראה בשעתו שום סתירה בעמדתו זו בשאלת השפות. כרבים אחרים, היה בדעה שאדיר ונעלה הוא הוויכוח ההיסטורי בין עברית ויידיש, אבל קטנטן ועלוב הוא הריב בין ההברייאיסטים והיידישיסטים.

הודות לכשרונותיו והשכלתו הרחבה הפך היומון "די אידישע שטימע" ('הקול היהודי') בקובנה, שהוא היה עורכו קרוב לעשרים שנה, מעתון יהודי פרובינציאלי לעתון שתפס מקום נכבד בעתונאות היהודית בגולה, ועמד על רמה גבוהה הן לפי תוכנו והן לפי סגנונו וצורתו. באופן רשמי היה "די אידישע שטימע" בטאונם של הציונים הכלליים בליטא. אבל כולם, ציונים ולא־ציונים, יהודים ולא־יהודים כאחד, ראו בו את הבטאון של יהודי ליטא ונושא דבריה של יהדותה כולה. באלפי מאמריו המקיפים ובאינפורמציה הרחבה שהיה מביא בעתונו, שיקף ר. רובינשטיין את כל מיגוון חייהם של יהודי ליטא, את שאיפותיהם ותביעותיהם, תקוותיהם ואכזבותיהם. הוא היה השופר לכל המתרחש והנעשה ביהדות ליטא, וידע להביע בדקות מופלאה את כל הניואנסים והוויבראציות של נשמתה ורוחה, שופר ששמעוהו בכל בית יהודי. ר. רובינשטיין היה לא רק ההד לכל המתרחש בקיבוץ היהודי בליטא, אלא עשה רבות לעיצוב דמותו ורוחו של קיבוץ זה שהיה כה קרוב ללבו. הוא היה ממדריכיה הראשונים במעלה בכל מאבקיה ומערכותיה, בכל סבך הענינים והבעיות הפוליטיות והלאומיות שלה. דבריו הקולעים היו מכוונים הן למוח היהודי והן ללב היהודי, וידע תמיד איך להגיע לשניהם וליצור אתם שפה משותפת.

ג.

בלהט ובכשרון רב הגן בעתונו על יהודי ליטא, על כבודם, זכויותיהם והאינטרסים שלהם מפני השונאים והמקטרגים שקמו אז עליהם מצדדים שונים, הזים את האשמותיהם ועלילותיהם והוכיח את זדון לבם וגם בורותם, ולא זה בלבד — הוא גם השיב בתקיפות רבה את המלחמה שערה. והיו אלה זמנים קשים, כאשר שמי יהדות ליטא התקדרו והלכו, כאשר מיום ליום גברו הלכי־הרוח והמגמות הלאומניות והפשיסטיות, וממילא גם האנטי־שמיות, בציבור הליטאי, בעיקר בתוך הנוער הליטאי, ורוחות אימים התחילו לנשוב מגרמניה הנאצית ופולין הלאומנית. עם שתיהן היתה אז ליטא ביחסים רעים ומתוחים: עם גרמניה של הרייך השלישי — בגלל פעולתה הגלויה לעודד ולחזק את האלמנטים האירדנטיים בחבל קלייפדה (ממל), שבמשך שנים שאפו להוציא את החבל הזה מליטא ולהחזירו לגרמניה; עם פולין — בגלל ענין וילנה. למרות היחסים המתוחים האלה — והיה בזה אחד מגילוייה של המציאות הגלותית המשונה והנטולה כל הגיון — הרי הסיסמאות של שנאה ארסית נגד היהודים, שהגיעו לליטא משתי הארצות העוינות לה, מצאו אוזן קשבת וקרקע פוריה בציבור הליטאי. דחיקת היהודים מעמדותיהם הכלכליות ו"ליטוויניזציה" מזורזת של הערים והעיי־רות נעשו אז עמודי־התווך במדיניותה הכלכלית של ממשלת ליטא. בעתונים ליטאיים החלו להופיע מאמרי תעמולה ושיסוי נגד היהודים. העתון "וורסלס" (משלוח־יד) של אגודת סוחרים, תעשיינים ובעלי־מלאכה ליטאים, שהיה לו תמיד אופי אנטישמי מובהק, קיבל תוכן וצורה של ה"שטירמר" הנאצי, ושפך קיתוני־בוז ושנאה על היהודים, קרא לליטאים להחרים כל מפעל כלכלי יהודי ובכלל לעקור את יהודי ליטא מן השורש. נגד כל שונאי ומשנאי יהודים אלה כיוון ר. רובינשטיין את חיצי עטו החדים, נלחם בהם בעוז ובתבונה והוקיע את שפלותם.

מעל דפי ה"אידישע שטימע" השתתף ר. רובינשטיין באופן פעיל ביותר בחיים הציבוריים והמפלגתיים התוססים של יהודי ליטא ובריב־הדעות החריף שבסימנו הם עמדו כל הזמן. בכשרון רב ובעקביות ייצג בעתונו, וגם כנואם בהופעותיו הפומביות, את הרעיון הציוני, על כל האספקטים הפו־ליטיים, הלאומיים והתרבותיים שלו, נגד כל מיני אידיאולוגיות אנטי־ציוניות. הוא גולל לפני קוראיו את היריעה הרחבה, את מסכת־הפלאים של

בנין הארץ והישגיו בהקמת הריסותיה והפרחת שממותיה. הוא תיאר את המאבק הקשה עם שלטונות המנדט העוינים, את רוח המסירות וההקרבה המופלאת של הדור הצעיר בארץ ושל החלוץ העובר לפני המחנה, העולה מארצות הגולה והעומד עוד לבוא. הוא התפלמס בחריפות עם שוללי הרעיון והמעשה הציוני, עם מנמיכי דמותה של הציונות ומשמיצי מפעלה הנשגב בארץ. הוא ביקר את כל מטיפי ה"דאָיקייט" בליטא, כטועים ותועים, כמטעים ומתעים מסוכנים, ברצותם להוכיח, כי עתידם של היהודים הוא רק "פה", כלומר במקומות ישיבתם בארצות הגולה, ולא "שם", במולדתו ההיסטורית של עם ישראל. המאורעות הטרגיים, שהתחוללו בחיינו בשנות הארבעים, הוכיחו מי צדק ומי טעה בוויכוח הנוקב הזה.

ד.

לא על מי־מנוחות שטה ספינת חייו של ר. רובינשטיין ולא מעט סבל היה מנת חלקו. עוד שנה לפני שהחל להתנוסס דגל המפלצת של צלב־הקרס הנאצי על אדמת ליטא, הוצפה הארץ חיילות של הצבא האדום וכעבור זמן קצר סופחה ליטא "מרצונה הטוב והחופשי" לברית־המועצות — ממלכת הקומוניזם. החלה הסובייטיזציה הכפויה של כל החיים במדינה, כולל, כמובן, החיים היהודיים, על כל שהיה כרוך בזה. כובה אז כל זיק של חיה הלאומיים של יהדות ליטא וחוסלו כל מוסדותיה. רובינשטיין סולק ממערכת ה"אידישע שטימע", שעוד המשיכה זמן קצר בקיומה כעתון פרו־קומוניסטי... בעריכתו של קומוניסט, אשר מונה על־ידי השלטונות. אבל כעבור זמן־מה חדלה מלהופיע. על רובינשטיין נגזר אלם, וביחד עם עסקנים ציוניים אחרים הושלך לבית הכלא, ומשם הוגלה לארץ גזירה, מאחורי הרי החושך של רחבי רוסיה, ונידון לשנים רבות של עבודת פרך במחנה ריכוז סובייטי בתור "עבריין פוליטי מסוכן", "אנטי־מהפכן" ו"אויב העם". החלה דרך היסורים הנוראים של ר. רובינשטיין, שרק איש כמוהו, בעל אופי חזק ואופטימיסט במהותו, מסוגל היה לעמוד בהם.

שנינו הכרנו איש את רעהו שנים רבות, עוד מזמן היותנו סטודנטים של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת פטרבורג (פטרוגרד). השתייכנו לזרמים שונים של התנועה הציונית: ר. רובינשטיין — לציונים הכלליים (ב) ואני — לאגף הציונות העובדת. לא פעם היינו ברי־פלוגתא אחד עם השני. לא אחת

אף התווכחנו קשה, אבל תמיד נשארנו ביחסי ידידות אמיתית. תכופות שיתפנו פעולה בשטחים שונים, פעמים אין־ספור נפגשנו בכל מיני הזדמנויות ומצבים, אבל לעולם לא אשכח שתי פגישות דרמטיות שהיו לנו בתקופת היסורים שעברה על שנינו.

ה.

הפגישה האחת היתה בבית־הסוהר של העיר קובנה (״בית־הסוהר הצהוב״, כפי שהיה ידוע בפי העם עוד מימי הצאר ניקולאי הראשון, שבזמנו נבנה). את רובינשטיין אסרו השלטונות הסובייטיים כחודשיים לפני. כל אחד מאתנו הושב תחילה באחד ״התאים־ליחידים״ (״אודינוצ׳קי״ בלעז), שכולם היו צרים ואפלים, ונועדו עוד מימי הרוסים לעבריינים מסוכנים. בגלל המספר העצום של העצורים שהוחזקו בבית־הסוהר בזמן הסובייטים, ישבו בכל תא שכזה במקום עצור אחד — חמישה, אף שהיה בהם מקום רק לארבעה דרגשים אחד מעל השני. עצור אחד לפי התור, צריך היה לשכב בלילה מתחת לדרגש התחתון. כל אחד מאתנו — רובינשטיין ואני — היה אז היהודי היחיד בתאו. האחרים היו ליטאים, משכבות שונות, אנשים זרים לנו לגמרי, טיפוסים מטיפוסים שונים, ביניהם פשיסטים־אנטישמיים וגם מי שהיו קודם חברי המפלגה הקומוניסטית, אבל למעשה היו פרובוקטורים ששירתו את הבולשת הפוליטית הליטאית בימי סמטונה — נשיא המדינה לפני הסובייטים. חוץ מן הסבל העצום שגרם לנו אורח־החיים בבית־סוהר סובייטי, סבל כל אחד מאתנו נוראות מן הבדידות הנפשית שהעיקה עלינו, באין אפשרות להשיח בפני איש קרוב את מר־לבו. והנה כעבור כמה חדשים של ישיבתנו בתאים האמורים, העבירו את העצורים משלושה תאים כאלה לתא רגיל, הרבה יותר מרווח. כבר עצם הוצאתנו מה״תאים ליחידים״ והפגישה עם פנים חדשות היה ״חג״ בשבילנו, במידה שבכלל ייתכן חג בבית־סוהר, ובבית־סוהר סובייטי — לא כל שכן. אבל בשביל רובינשטיין ולי היתה זאת חוויה נפשית שאין לתארה. רובינשטיין, כמובן, לא ידע שגם אני כלוא בבית־הסוהר, ופגישתו אתי שם היתה בשבילו הפתעה גדולה. כמה רגעים עמדנו איש מול רעהו כמאובנים, מבלי להוציא הגה מהפה. אחר כך נפלנו אחד על צווארו של השני ולא יכולנו להינתק אחד ממשנהו. הסצינה הנרגשת הזאת של פגישתנו, בנסיבות כל כך בלתי־רגילות ומעציבות, עשתה רושם

גם על יתר העצורים שהיו במקום ועמדו כל הזמן סביבנו בדומיה, כאילו היו גם הם שותפים לחווייתנו העמוקה. ומאז ועד אותו הערב המר והנמהר בסוף חורף 1941, כאשר הוציאו את ר. רובינשטיין מהתא, בו ישבנו ביחד עם עוד 17 עצורים, בכדי להגלותו לשנים רבות לגיהנום של מחנה ריכוז סובייטי בפינה נידחת ברחבי רוסיה — החלו בשביל שנינו "חיים חדשים", אפשר לומר חיים כפולים בבית־הסוהר: בגופנו היינו נטולים כל חופש, מנותקים מיקירינו, בני משפחותינו, שלא ידענו דבר על גורלם, מורעבים ומושפלים, כלואים מאחורי סורגי הברזל בבנין הגדול והקודר שברחוב מיצקייוויציוס, המטיל אימה על כל רואיו — ואילו ברוחנו היינו בעולם לגמרי אחר, שם, בעולם כיסופינו וחלומותינו בהקיץ. ההגיון הקר, הריאליסטי והאכזרי, דיבר אלינו בשפת הכתובת המתנוססת, לפי דנטה, ב"קומדיה האלוהית", מעל שער הגיהנום: היוואשו מכל תקווה. ומאידך הרגש החם, הסוריאליסטי, הרך לחש לנו: עוד לא כלו כל הקיצין. עם גאולת העם תבוא גם גאולתכם אתם. והרגש גבר אצלנו על ההגיון ומאז עברה עלינו רוח אחרת; פסקה בדידותנו, את מקומה תפסה תקווה עיוורת מעל ומעבר לכל שיקולים ריאליסטיים, והיא שעמדה לנו בסבלותינו ויסורינו.

חלפו כחמש שנים איומות, שנות חורבנה של יהדות אירופה, ושוב נפגשנו שנינו בנסיבות שנחרתו עמוק עמוק בלבנו ותודעתנו. היה זה בדצמבר 1946, בעיר באזל, בשווייצריה, במסדרון הבנין המפואר, בו התכנס הקונגרס הציוני הכ"ב, הראשון אחרי השואה. באתי לקונגרס מאיטליה, לשם נקלעתי אחרי כל שעבר עלי בגיטו קובנה ובמחנה ריכוז גרמני בבוואריה, סניף של דכאו — כאחד מנציגי כעשרים אלף הניצולים מאימי הגיטאות, מחנות־ריכוז והפרטיזנים ביערות, שאחרי תלאות רבות והברחת גבולות הגיעו כפליטים לאיטליה, בכדי להתקרב בדרך זו לחופי הארץ. פתאום, בתוך המון האנשים שהיו במסדרון בנין הקונגרס, ראינו והכרנו איש את רעהו. קלסתר פניו של ר. רובינשטיין הביע אז את כל דרך היסורים הארוכה והמחרידה שלו במשך חמש השנים שלא שמענו ולא ידענו דבר אחד על השני. הוא היה שלד של בן־אדם; התגלמות של צער וסבל, של יגון ויאוש. אחרי שנים של עבודה גופנית מפרכת בתנאים בלתי־אנושיים עלה בידיו, בגלל גילו ואי־כשירותו המלאה לעבודה פיזית, להשתחרר ממחנה הריכוז הסובייטי ולצאת מברית־המועצות. שבור ורצוץ, עם רגל שבורה, הגיע לפולין ומשם לבאזל, לקונגרס.

ושוב מצא את עצמו בחברת ריעים וחברים לדעה. זה צריך היה להיות בשבילו רגע של יציאה מעבדות לחרות, מיגון לשמחה ומאפלה לאור גדול. אבל כבר היה מוכן בשבילו שבר חדש, כבר ציפתה לו הידיעה האיומה על סופם המר של כל בני משפחתו בגיטו קובנה ובמחנות־ריכוז גרמניים, בנסיבות המסמרות את השערות. התחבקנו, אך הדיבור ניטל מפיותינו, כי שנינו התייפחנו ופרצנו בבכי, ויחד אתנו בכו גם אחרים מצירי הקונגרס, עתונאים ואורחים שעמדו על ידינו והיו עדים אלמים לפגישתנו הטרגית והמזעזעת.

ז.

בהיותו בבית האסורים בקובנה ייחל ר. רובינשטיין כל הזמן לאותו היום הגדול, כאשר יזכה, לפי דבריו, קודם לצאת מ"הכלא הקטן" ואחר כך מ"הכלא הגדול". חלומו זה סוף סוף נתגשם. אמנם זה עלה לו במחיר מדהים. ברם, היסורים שעברו עליו לא שברו את רוחו ואחרי כל הפורענויות התאושש והמשיך לטוות את פתיל חייו, נאמן לדעותיו והשקפותיו. הוא הצטרף לציבור שארית הפליטה שהיתה בגרמניה ולמאבקה הקשה לפתיחת שערי הארץ לניצולי השואה, וערך את בטאונה. הוא עוד זכה לראות בהתגשמות האידיאל הנשגב של עמנו — הקמת מדינת ישראל; הוא גם זכה לעלות ארצה, להשתלב בתוך העם השוכן בציון ופה לכתוב את הפרק האחרון של חייו הסוערים. ר. רובינשטיין עשה עבודה חשובה במערכת־ההסברה של משרד הבטחון. הוא עמד גם בראש איגוד יוצאי ליטא ופעל הרבה להקלת קשיי הקליטה של עולים חדשים משיירי היהדות הליטאית. הוא רכש לו שם ופופולריות גדולה על־ידי שידוריו השבועיים ביידיש, ב"קול ישראל", בהם היה סוקר בשנינות רבה ובהומור יהודי דק וקולע את המאורעות הפוליטיים, שהתרחשו במדינה ובחיי הארץ במשך השבוע שחלף.

בגאון ובראש מורם נשא ר. רובינשטיין את לפיד השקפותיו. שמו וזכרו יישארו לתמיד חרותים בלבם של האודים המוצלים מאש התבערה, בה נשרפה יהדות ליטא המפוארת.

יודל מאַרק

פון אַן אַנדער קוקווינקל

ס׳איז מיר יאָרן־לאַנג אויסגעקומען צו זיין אין אַ פּאָזיציע פון אַ קעגנער צו דעם נפטר, זיך צו ראַנגלען אידייאיש מיט אים און — ווי מען איז איינגעוווינט עס צו פאָרמולירן — צו פירן אַ געזעלשאַפטלעכן, אַן אידייאישן קאַמף מיט אים. די געשטאַלט ראובן רובינשטיין וועט בולטער זיך אַרויס־הייבן נאָך אַ פּרווו אים צו שילדערן פון אַן אַנדער קוקווינקל.

עס וואָלט זיכער געווען דראַמאַטישער, אויב מען זאָל רעדן וועגן באַריקאַדן און אַריינפאַלן אין דער מליצה ״פון דער אַנדערער זייט באַרי־קאַדן״, אָבער עס וואָלט גלייך פון אָנהייב געווען פאַלש, ווייל ניט אַזאַ טיפּ מענטש איז געווען ראובן רובינשטיין ע״ה. זינט 1905 (און אפשר נאָך פריער) טרעפן מיר אין אונדזער פובליציסטיק און אין אונדזערע אויפ־געבלאָזענע געזעלשאַפטלעכע ריידערייען די ווערטער ״קעמפער״ און ״קעמפן״. זיינען דאָס געוואָרן זייער ביליקע ווערטער. מ׳וואָלט באַגאַנגען אַן עוולה, אויב מען זאָל מיט אָט די אָפּגעריבענע מטבעות נעמען קלינגלען, ווען מען וויל כאַראַקטעריזירן ראובן רובינשטיינען. ניט אַזאַ טיפּ מענטש איז ער געווען.

אַוודאי קען מען וואַרפן שטיינער און שיסן פיילן, ווען דאָס איינציקע געווער איז די פען. אָבער ניט אַזאַ איז געווען ראובן רובינשטיינס פען. זי איז אַלעמאָל געווען נאָר אַ פען און דערצו נאָך אַ ציכטיקע פען. אין דער סיטואַציע און אין דער סביבה פון דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָט יעדער פירנדיקער זשורנאַליסט געמוזט זיין אויך אַ געזעלשאַפטלעכער טוער, אָבער די גאַנצע טוערייַ — זעט אויס — איז ניט געווען צום האַרצן דעם אין תוך טיף־באַשיידענעם ראובן רובינשטיין. ליב געהאַט האָט ער דאָס שרייבן. דאָ האָט ער געקענט שטיין אַ ביסל אין אַ זייט. דאָס געשריי־

בענע וואָרט איז דאָס אָפּגעהיטענע וואָרט, דאָס מער אַרומגעטראַכטע וואָרט. ביי אים איז עס געווען אויך דאָס אַחריותדיקע וואָרט.

געזען האָב איך אים אַלעמאָל שטיין אַ ביסל אין אַ זייט, אַ ביסל אָפּגערוקט פון פּאַרטייִשע צוזאַמענשטויסן און אויך פון אינעווייניקסטע פּאַרטייִשע קאָנפליקטן. ער איז געווען פריי אפילו פון אַ שמץ פאַנאַטיזם. ער איז געווען גיכער דער צוקוקער, דער רויִקער באַטראַכטער. ער האָט זיך ניט געאײַלט ביים אַרויסברענגען אַן אורטייל, ביים אָפּמשפּטן, ביים פאַרמשפּטן. ער האָט געוואָלט זיך פירן ווי אַ ריכטער, און אַ שופט גיט ניט אַרויס זיין פּסק אויף דער הייסער מינוט. עס איז דאָך נייטיק אַ לענ־גערער ישוב־הדעת, אויב מען איז דורכגעדרונגען מיט אחריות פאַר דעם וואָס מען שרייבט אָן.

זיינען אַזוי נאַטירלעך געווען פאַר ראובן רובינשטיינען די וואַקלענישן צווישן איין גרופּע און אַ צווייטער גרופּע ביי די אַלגעמיינע ציוניסטן. די אומגעדולדיקע פּראַקציע־פּאַטריאָטן פלעגן האָבן טענות צו אים, און ניט אַלעמאָל האָט מען אים גרינג געמאַכט דאָס לעבן, ווען ער איז געווען דער רעדאַקטאָר פון „די אידישע שטימע“, הגם די בעלי־בתים פון דער צייטונג האָבן אַלעמאָל געהאַט דרך־ארץ פאַר זייער אויסגעפּרוווטן רעדאַקטאָר. ער איז פּשוט געווען פאַרזיכטיקער און אויך אידעלער ווי זיינע בעלי־בתים.

אויף וויפל מ׳קען אָפּשאַצן אַ מענטשן פון אַן אַנדער ריכטונג, האַלט איך אַז ראובן רובינשטיין איז קיינמאָל ניט געווען קיינעמס בלינדער חסיד, ניט פון אַ רבין און ניט פון אַ שיטה. בטבע האָט ער גאָרניט געקענט זיך צעקאָכט, צעהיצט, צעפלאַמט. אפשר דערפאַר וואָס אין זיינע אָדערן איז געפלאָסן דאָס בלוט פון דעם צפונדיקן ייד, דעם ליטוואַק מיטן מער פאַמעלעכן טעמפּאָ אין רעדן און אומאיבערגעאײַלטקייט ביים טאָן; אפשר דערפאַר וואָס איינער פון זיינע גרונט־שטריכן איז געווען אַ נאַטירלעכע דזשענטעלמענישקייט. איך ווייס ווייניק וועגן זיינע פאָרמאַטיווע יאָרן כדי זיך צו דערקלערן ווי דאָס קומט צו דעם אוטיאַנער בחור.

צווישן „די אידישע שטימע“ און דעם „פאָלקסבלאַט“ איז ניט נאָר געווען אַזאַ גרויסער אידייאישער אונטערשייד, עס איז אויך געווען פּשוט און פּראָסט אַ קאָמערציעלע קאָנקורענץ. יאָרן־לאַנג איז די עלטערע

״אידישע שטימע״ געווען די איינציקע ציטונג אויפן שמאָלן פעלד פון דעם קליינעם ציבור אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע, און ווען מען האָט פאַרלוירן אַזאַ גינסטיקע פּאָזיציע, האָט מען אויך אַרויסגעוויזן נערוועזקייט. פאַר מיין פאָלקיסטישער און יידישיסטישער פּראָפּאַגאַנדע בכתב און נאָך מער בעל־פה איז אויסגעקומען אויסצושטיין פון דעם צד־שכנגד פערזענלעכע אָנפאַלן אויך. אָבער אויף וויפל איך וויס האָט ראובן רובינשטיין קיינמאָל זיך ניט באַטייליקט אין זיי. אויף וויפל איך געדענק האָב איך קיינמאָל ניט אָנגעשריבן קיין איינציקע שורה פערזענלעך קעגן אים. ווי מען רופט — אַזוי רופט זיך עס אָפּ. אונדזער הויפּט־שטאָט קאָוונע מיט די קוים דרייסיק טויזנט יידן איז געווען אַן איינגעענגטע אַרענע פאַר געזעלשאַפטלעכע טעטיקייטן. האָט מען זיך אָפט געטראָפן ביי זיצונגען פון קאָמיטעטן און קאָמיסיעס און סתם ביי פאַרזאַמלונגען און צונויפקומען. די באַציִונגען צווישן די צוויי רעדאַקטאָרן זיינען געווען לייטישע, קאָרעקטע, און זינט 1933 אויך באמת פריינדלעכע.

אַלע צדדים האָבן אָרגאַניזירט איין אַלגעמיינע פאָלקס־פאַרזאַמלונג אין און אַרום דער כאָרשול אויף אָזשעשקאָ־גאַס. עס זיינען געקומען לכל־הפחות אַ צען טויזנט יידן. אַזוינס האָט נאָך קאָוונע ניט געהאַט געזען. דער ציל איז געווען אויפצוקלערן דעם עולם וואָס היטלער באַטייט פאַר יידן (וועגן זיין ״ענדגילטיקער לייזונג פון דער יידן־פראַגע״ האָט מען אפילו אין אַ נאַכט־קאָשמאַר זיך ניט געהאַט פאַרגעשטעלט, כאָטש מ׳האָט שוין געהאַט געלייענט ״מיין קאַמף״) און רופן צו באָיקאָטירן דייטשישע סחורות.

עס האָט דער ערשטער גערעדט דער רעדאַקטאָר פון שטימע, דערנאָך דער רעדאַקטאָר פון ״פאָלקסבלאַט״. ווען איך האָב געענדיקט, האָט ראובן רובינשטיין וואָס איז געשטאַנען לעבן מיר אַרומגענומען מיך מיט טרערן אין די אויגן. איך האָב דערפילט אַז איך האָב דעם מענטשן ניט גענוג גוט געקענט, ניט געוווסט וועגן דער טיפקייט פון זיינע געפילן און זיין ספּאָנ־טאַנישער האַרציקייט. עס איז געוואָרן אַ שטילע, אַ צוריקגעהאַלטענע נאָענטשאַפט צווישן אונדז.

פאַרן פאַרלאָזן קאָוונע אין אויגוסט 1936 איז ראובן רובינשטיין געווען צווישן די געציילטע מיט וועמען איך האָב זיך פערזענלעך געזעגנט. מיר האָבן גערעדט וועגן דער צוקונפטיקער מלחמה צווישן נאַצי־דייטשלאַנד

און סטאַלין־רוסלאַנד, וועט מיר, ליטווישע יידן, וועלן זיין צווישן די ביידע פייערן. מיר האָבן זיך פאַרגעשטעלט כלערליי צרות און פורעניותן, און דאָך זיינען מיר ביידע געווען בלינד פאַר דעם וואָס דער גורל האָט געהאַט באַשטימט פאַר יידן אין ליטע, פאַר יידן בכלל.

קיין שום פאַרבינדונג צווישן אונדז איז דערנאָך ניט געווען. איך האָב זיך דערוווסט אין דער זיכערקייט פון ניו־יאָרק אַז ראובן רובינשטיין איז געוואָרן איינער פון די ערשטע קרבנות פון דער סאָוועטישער מאַכט און איז פאַרשיקט געוואָרן. און אַ סאָוועטישער פאַרשיקטער איז דאָך חשוב כמת. איז געווען גוט צו הערן אַז ראובן רובינשטיין איז צווישן די לעבן־געבלי־בענע אין די נאָך־מלחמה־לאַגערן אין דייטשלאַנד. פון דאָרטן האָט ער אין 1948 מיר געשיקט אַ לאַנגן בריוו...

דער בריוו איז צו מיר ניט דערגאַנגען. דערוווסט זיך וועגן דעם בריוו האָב איך ערשט אין 1967, און דערציילט האָט עס מיר דער בריוו־שרייבער אַליין. אין 1947 בין איך געווען אויף מיין ערשטן לענגערן באַזוך אין ארץ־ישראל. מיינע איינדרוקן האָב איך באַשריבן אין אַ סעריע אַרטיקלען וואָס האָבן זיך געדרוקט אין דעם זשורנאַל „די צוקונפט" סוף 1947 און אָנהייב 1948. צוואַנציק יאָר שפּעטער, אין יולי 1967, אויף אַ פאַרזאַמלונג פון די ליטווישע לאַנדסלייט, האָט דער געניטער און גראַציעזער פאַרזיצער פון יענער פאַרזאַמלונג, ראובן רובינשטיין, גערעדט וועגן דעם רושם פון אָט יענע אַרטיקלען. ער איז דעמאָלט געווען צו פריגעביק און מגזמדיק אין זיינע קאָמפּלימענטן, און איך האָב זיך געפילט טאָפּלט אומבאַקוועם: ניט נאָר ביים אויסהערן זיינע האַרציקע רייד, נאָר אויך איבער דעם שולד־געפיל וואָס איך האָב ניט גענוג געוווסט ווי אָפּצושאַצן זיין פריינדלעכע באַציִונג צו מיר און ניט רעאַגירט אויף דעם ווי עס באַדאַרף צו זיין, ווי עס האָט זיך געפּאַסט. דערצייל איך כאָטש איצט וועגן דעם.

ראובן רובינשטיין איז געווען איינער פון די פיינסטע מענטשן וואָס איך האָב געקענט.

מ. צאַנין

ראובן רובינשטיין — דער פּראַקטיקער זון פון דעם ליטווישן יידנטום

איך האָב ניט געהאַט דאָס גליק צו באַקענען זיך מיטן ליטווישן יידנ־טום אין זיין „גאָלדענער תקופה״ פון סאָציאַל־קולטורעלער אויטאָנאָמיע און אַפילו ניט אין דער תקופה פון רעאַקציע, ווען פון דער אויטאָנאָמיע פאַר יידן איז שוין כמעט גאָרניט געבליבן. אַלץ וואָס איך האָב געוווסט וועגן ליטע, האָבן איך געוווסט פון לייענען, פון דער ליטעראַטור און פון דער פּרעסע. קיין טיף בילד וועגן אָט דעם יידישן שבט, האָב איך ניט געהאַט. ערשט ערב ניי־יאָר 1940 בין איך אָנגעקומען קיין ליטע ווי אַ פּליט, אַן אַנטלאָפענער פון פּוילן — פון דער היטלערישער אָקופּאַציע און פון דעם סאָוועטישן „באַפרייטן״ ביאַליסטאָק — און אַ פאַרבליפטער האָב איך „אַנט־דעקט״ אַ יידישן ישוב, וואָס איך האָב קיין גלייכן צו אים פריער ניט גע־קענט. מיין פאַרבליפונג איז געקומען ניט בלויז פון דעם, ווי אַזוי די ליט־ווישע יידן האָבן אויפגענומען די פּליטים פון פּוילן — מיט אָפענע, וואַרעמע ברידערלעכע אָרעמס און זיי בפועל ממש אַנטקעגן געטראָגן זייערע הער־צער — נאָר בעיקר צוליב דעם קאָמפּאַקטן פאָלקס־פּאָרטרעט, וואָס איך האָב דערזען.

שיינט מיר, אַז די צאָל יידן אין דעם אייגנטלעכן ליטע איז דעמאָלט ניט איבערגעשטיגן די ציפער פון 150, אָדער 160 טויזנט נפשות, דאָך דער איינדרוק איז געווען אַז אין ליטע זיינען פאַראַן מיליאָנען יידן — יידן, וועלכע טראָגן זייער יידישקייט מיט אויפגעהויבענע קעפּ; יידן, וועלכע שאַפן אַן אייגן סאָציאַל, עקאָנאָמיש און גייסטיק מלכות. די ליטווישע יידן האָבן דעמאָלט זיכער געפילט דעם אַנטיסעמיטיזם און דעם אַנ־וואַקסנדיקן פאַשיזם, אָבער אַ פריש צוגעקומענער, ווי איך, האָט עס ניט געקענט פילן, ווייל ער איז פאַרכאַפּט געוואָרן פון דער זאַפטיקער יידישער

אַטמאָספער און פון דעם קולטור־פאַרמעסט ביי יידן: אַ פאַרצווייגט יידיש שולוועזן, דריי טאָג־צייטונגען, אַ רייכע פּעריאָדישע פּרעסע, אַ יידיש־געביל־דעטע יוגנט אָן אַ צייכן פון אַסימילאַציע־טענדענצן, אַ וווּנדערבאַרע נאַציאָ־נאַלע אינטעליגענץ און אַזאַ שעפערישן וויטאַליזם, וואָס מען האָט געקענט אים בלויז באַוווּנדערן.

ווי אַ פּליט פון אַזעלכע צוויי פאַרניכטנדיקע כוחות, ווי די היטלע־רישע דייטשן און די סאָוועטישע רוסן, האָב איך ניט געהאַט גענוג צייט זיך אַריינצולעבן אינעם יידישן לעבן אין ליטע, ווי אין די סוף־יוני־טעג פון 1941 האָב איך געהערט דעם שטיוול־געקלאַפּ פון די אַריינמאַרשירנ־דיקע סאָוועטישע חיילות, וועלכע זיינען געקומען אויך „באַפרייען" ליטע. אויפן שטייגער פון ביאַליסטאָק מיט אַ זעקס־זיבן חדשים צוריק, האָט די „באַפרייערישע" מאַכט מיט דער מיטהילף פון יידישע קאָמוניסטן אָנגעהויבן כאַפּן און אַרעסטירן די „שעדלעכע עלעמענטן". צווישן די נעמען פון די אַרעסטירטע איז אויך געווען דער נאָמען פון ראובן רובינשטיין, דער רע־דאַקטאָר פון „די אידישע שטימע". דער אופן ווי אַזוי עס איז אָנגעזאָגט גע־וואָרן די בשורה, אַז ראובן רובינשטיין איז אַרעסטירט — בלחש און אַרומ־קוקנדיק זיך צי קיינער הערט ניט — האָט אויסגעדריקט די וויכטיקייט פון דער פּאָזיציע, וואָס ראובן רובינשטיין האָט פאַרנומען אינעם יידישן געזעל־שאַפטלעכן לעבן אין ליטע.

אין די זיבן חדשים פון מיין אָנקומען קיין ליטע ביזן אַריינמאַרשירן פון די סאָוועטישע כוחות, דעם 15טן יוני 1941, האָב איך דורך דער „די אידי־שע שטימע" באַקענט איר רעדאַקטאָר ראובן רובינשטיין. איך האָב אים באַקענט דורך זיינע פּעליעטאָנען און אָפּהאַנדלונגען, און דורך זיין סטיל האָב איך געהאַט וועגן אים אַן אַבסאָלוט קלאָרע פאָרשטעלונג: אַ יידיש־ליטווישער אינטעלעקטואַל, אַ מתנגד, וואָס זיין התנגדות איז געמישט מיט ספקות. דאָס איז די אייגנטלעכע מאָס פאַר יעדן אמתן אינטעלעקטואַל — צולאָזן אַ ביסעלע ספקות אַפילו אין געביט פון אמונה און אידעאָלאָגיע. דאָס מיינט זיין פריי און במילא אמתדיק מיט דעם, פאַר וואָס דער אינטעלעקטואַל קעמפט.

פון די פּעליעטאָנען און אָפּהאַנדלונגען האָב איך אָנגעהויבן פאַרשטיין פאַר וואָס דער נאָמען פון ראובן רובינשטיין ווערט אַזוי הויך געשאַצט ביי

זיינע לייענער.

דאָס ליטווישע יידנטום האָט פאַרמאָגט אַ היפשע צאָל אינטעלעקטואַלן און פערזענלעכקייטן, אָבער ראובן רובינשטיין האָט געהערט צו דעם טייל פון די יידישע פערזענלעכקייטן, וואָס יידן האָבן געשעצט און גלייכצייטיק ליב געהאַט.

פערזענלעך האָב איך באַקענט ראובן רובינשטיין ערשט מיט יאָרן שפּע־טער, ווען ער האָט אָנגעהויבן מיטאַרבעטן אין „לעצטע נייעס״, אין די אָנהייב פופציקער יאָרן. „יאָרן שפּעטער״. דאָס זיינען געווען יאָרן — תקו־פות. ראובן רובינשטיין האָט אין די יאָרן געהאַט דורכגעמאַכט פאַרשיקונג און דערנידערונג אין רוסלאַנד. נאָכן פאַרענדיקן די מלחמה האָט ער זיך דערוווּסט דאָס שרעקלעכע, וואָס שטייגט איבער הונדערטער איוב־פּיינען, אַז דאָס וווּנדערבאַרע יידנטום פון ליטע און זאַמוט און לאַטוויע איז אויסגעמאָרדעט געוואָרן. זיין וועג פון רוסלאַנד האָט געפירט דורך פוילן און אויך דאָ איז אים באַשערט געווען צו זען מיט זיינע אייגענע אויגן, אַז קיין שטיין אויף אַ שטיין איז ניט געבליבן פון דעם גאַנצן פוילישן יידנ־טום. ער איז אַוועק קיין דייטשלאַנד, וווּ יידן פון דער שארית הפליטה האָבן זיך קאָנצענטרירט אָנצוקומען קיין ארץ־ישראל. אין מינכען האָט רובינשטיין רעדאַגירט אַ צייטונג — אַ צייטונג פאַר פּליטים, אַ צייטונג פאַר פּונקט אַזעלכע אָנגעליטענע מענטשן ווי ער, בעת מיט אַ פינף־זעקס יאָר צוריק איז ער געווען אַ ניט געקרוינטער פּרינץ, וואָס האָט געפירט אַ צייטונג פאַר איינגעוואָרצלטע, מאַטעריעל־איינגעפונדעוועטע און גייסטיק רייכע יידן.

נו, ס׳איז באַקאַנט, אַז וואָס פילבאַרער עס איז אַ מענטש, אַלץ שווערער ווירקן אויף אים די באַקומענע קלעפּ. ראובן רובינשטיין האָט זייט דעם אַרעסט דורך דער ענ.קאַ.ווע.דע. אין יוני 1940 באַקומען אַ סך שווערע קלעפּ און עס וואָלט ניט געווען קיין וווּנדער, ווען אין די יאָרן פון ליידן וואָלט ער, ווי אַ סך אַנדערע, פאַרלוירן דעם גרעסטן טייל פון זיין גלויבן און געוואָרן ציניש. איך בין דעריבער נתפּעל געוואָרן, ווען בעת דעם ערשטן שמועס צווישן אונדז אין דער רעדאַקציע „לעצטע נייעס״ אויף רחוב לווינסקי 52 אין תל־אביב, האָב איך אין אים אַנטדעקט אַ מענטש פון אַ געוואַלדיק הוי־כער מאָראַלישער מדרגה און מיט קאָנצענטרירטן דערפאַר אמתדיקן גלויבן.

קודם כל האָב איך געפונען אין אים אהבת מענטש. ווי אַזוי ער האָט

אויפגעהאַלטן די ליבשאַפט פאַר דעם מענטש, האָט ער מיר דערקלערט פשוט: ווי היטלעריזם איז אַ פּעסט, וואָס האָט אָנגעשטעקט אַ גאַנץ פאָלק און דאָס גאַנצע פאָלק איז קראַנק געוואָרן, אַזוי איז אויך באָלשעוויזם אַ פּעסט און אַ סך רוסישע מענטשן זיינען קראַנק געוואָרן פון דער פּעסט. די קראַנק־געוואָרענע מענטשן זיינען די, וואָס איזדעקעווען זיך, די קראַנקע מענטשן זיינען די, וועלכע האָבן מיר און אַנדערע גורם געווען ליידן — צי וועל איך דעריבער פיינט באַקומען אויך די געזונטע מענטשן פאַר דעם שלעכטס, וואָס עס זיינען באַגאַנגען קראַנקע מענטשן? צי דערפאַר, וואָס איך בין באַפאַלן און געשלאָגן געוואָרן אין אַ משוגעים־הויז, וועל איך אַלע מענטשן אויסער דעם משוגעים־הויז האַלטן פאַר מטורפים? אויך אין דער תפיסה און אויף פאַרשיקונג האָב איך זיך אָנגעטראָפן אויף וווּנדערבאַרע מענטשן, פילבאַרע, איידעלע, מיטליידנדיקע, און זיי זיינען געווען פאַר מיר אַ מוסטער, אַז אויך איך זאָל פאַרפאַנצערן און פאַרזיכערן מיין „צלם אלקים", אַז ווען איך וועל באַפרייט ווערן, זאָל איך יעדן איש תמים קענען קוקן גלייך אין די אויגן.

און אהבת ישראל האָט ראובן רובינשטיין אויפגעהאַלטן פריש און אומ־באַפלעקט — אהבת ישראל ניט אַבסטראַקט, נאָר בפועל ממש. עס זיינען פאַראַן אַ סך יידישע אינטעלעקטואַלן, וועלכע מאַניפעסטירן אהבת ישראל ווי אַן אַבסטראַקטן באַגריף, בעת אין דער אמתן האָבן זיי פיינט יידן ווי יחידים. זיי זיינען פול מיט התפעלות פאַר דער קאָלעקטיווער יידישער גאָו־נות, נאָר ווען עס קומט צו די רב ישראלס — פאַרטראָגן זיי זיי ניט, ניט ווייניקער, ווי ניט־יידישע אַנטיסעמיטן. דערקעגן איז די אהבת ישראל ביי ראובן רובינשטיין געווען אַן אינטעגראַלע: ער האָט ליב געהאַט עם ישראל, ר' ישראל און ארץ־ישראל.

נאָך אַזוי פיל ליידן איז דאָס אויפהאַלטן אַזוי פיל אהבת ישראל אַ געוואַלדיק הויכע מדרגה.

אויף זיין אַמט אין זיכערהייטס־מיניסטעריום אין דער קריה אין תל־אביב האָט ער געקליבן מאַטעריאַלן און רעדאַגירט אַ ביולעטין. דער ביולע־טין איז דערשינען אויף דינע בלעטלעך פּאַפּיר, געדרוקט מיט דריבנע אותיותלעך. ראובן רובינשטיין האָט ניט פאַרמיטן קיין אין ביולעטין מיר צוצושיקן. יעדעס מאָל פלעגט ער אין טעקסט אונטערשטרייכן מיט אַ רויטן

בלייפּעדער דאָס אַלץ, אויף וואָס ער האָט געוואָלט מיר מאַכן אויפמערקזאַם.

וואָס פּאַר אַ שטעלן זיינען עס געווען? וואָס האָט ער אונטערגע־שטראָכן? — ער האָט אונטערגעשטראָכן דערשיינונגען פון אהבת ישראל, וואָס ער האָט באַגעגנט אויף די שפּאַלטן פון דער יידישער טעגלעכער און פּעריאָדישער פּרעסע אין דער וועלט און אין ארץ־ישראל. ווי ער וואָלט גע־וואָלט אונטערשטרייכן: זע, די קלעפּ האָבן אונדז ניט צעבראָכן, מיר האָבן זיך טאַקע אַנגעליטן, אָבער יידן זיינען מיר געבליבן.

אין זיכערהייטס־מיניסטעריום האָט ראובן רובינשטיין געאַרבעט אין איין און דעם זעלבן צימער מיט דעם העברעיִשן דיכטער עמנואל הרוסי.ביידע האָבן זיך זייער גוט אויפגעטראָגן און אין צימער האָט תמיד געהערשט אַ גוטע פרייע אַטמאָספער. איין מאָל, אַריינקומענדיק אין דעם צימער, האָב איך געטראָפן ראובן רובינשטיינען אַ ספּעציעל אויפגעלייגטן. אַן אוואַנס? — האָב איך געפרעגט, געדענקענדיק פון דער ליטעראַטור, אַז אין אַ מלוכה־אַמט הערשט אַ גוטע שטימונג נאָר דעמאָלט, ווען עס ווערט אַנגעזאָגט די בשורה פון באַקומענע אַוואַנסן. רובינשטיין האָט אַ קוק געטון אויף מיר מיט תרעומות, ווי פאַל איך אויס צו פאַרדעכטיקן, אַז אין זיין צימער איז די סיבה פון אויפגעלייגטקייט אַזאַ באַנאַלע זאַך ווי אַוואַנסן? ער האָט מיר אַנגעוויזן אויף זיין טיש אַ נומער פון באַטאַשאַנסקיס „די פּרעסע" (בוענאָס־איירעס), און מיט רויטן בלייפּעדער איז געווען אונטערגעשטראָכן עפּעס אַ ספּעציעלער פאַל פון אויסערגעוויינטלעכער באַציִונג פון אַ בוענאָס־איי־רעסער ייד צו מדינת ישראל און באַטאַשאַנסקי האָט דעם פאַל באַשריבן. הינטערן פענצטער פון רובינשטיינס צימער איז געוואַקסן אַ בוים, וואָס אין יענער צייט פון יאָר איז ער געווען אין גאַנצן צעבליט מיט העל בלאָע בלומען. האָט מיר רובינשטיין אָנגעוויזן אויפן בוים הינטער דעם פענצטער, אויף די אונטערגעשטראָכענע שורות אין דער צייטונג „די פּרעסע" און אויף די, וועלכע זיינען געווען אין דעם זעלבן צימער און געזאָגט: ווי קען מען זיין ניט אויפגעלייגט, ווען מען לעבט אין ארץ־ישראל — מדינת ישראל צווישן סאַמע יידן, הינטערן פענצטער אַזאַ מלכותדיקער בוים — אַ בלומען־בוקעט, וואָס איך בין אַפילו ניט אומשטאַנד אים אַרומצונעמען — און איך לייען וועגן אַזעלכע ווונדערבאַרע אויסדרוקן פון אהבת ישראל און אהבת ציון.

די דריטע אויסערגעוויינטלעך מאָראַלישע מידה פון ראובן רובינשטיין איז געווען זיין באַציִונג צום געשריבענעם וואָרט. פאַראַן פּובליציסטן, וואָס נאָך צענדליקער יאָרן שרייבן אין אַ צייטונג ווערן זיי פּראָפעסיאָנאַליזירט אַזוי, אַז זיי פאַרלירן די אינטימע באַציִונג צום וואָרט. שרייבן היינט אַזוי, מאָרגן קענען זיי שרייבן פּונקט דאָס קאַפּויערדיקע. אַליין האָבן זיי ניט מער קיין פּיצל גלויבן אין דעם געשריבענעם — די מאַשין דאַרף שורות, דער רעדאַקטאָר איילט, אויסגעשלאָפן איז מען גראָד ניט, און די פליכט יאָגט — שרייבט מען מתוך רוטין און אַפילו ווען דאָס געשריבענע איז פול מיט סתירות וועט זיך צוליב דעם „דער הערינג ניט וואָרפן". האָב איך באַוווּנדערט ראובן רובינשטיין, וואָס נאָך צענדליקער יאָרן פּובליציסטישער און זשורנאַליסטישער אַרבעט און רוטין, האָט ער צום געשריבענעם וואָרט געהאַט אַזאַ אינטימע און, כ'וואָלט געזאָגט, פרומע באַציִונג, ווי ער וואָלט ערשט נעכטן אָנגעהויבן שרייבן. זיינע מאַשין־געשריבענע כתב־ידן זיינען געווען ציכטיקע, וויניק געמעקטע, געשטראָכענע בלויז איינצלנע ווערטער און זיי פאַרביטן מיט אַן אַנדער עקוויוואַלענט. אַז רובינשטיין האָט אויפגעשריבן אַ שורה איז זי שוין געווען נאָכן פּראָצעס פון אַדורכטראַכטן זי. אָפּט פלעגט ער מוותר זיין אויף דעם פאָרעם פון אַן אַרטיקל, כדי צו זיין פאַרשטענדלעכער, דער לייענער זאָל ניט האָבן קיין טעות אין דעם, וואָס ער, רובינשטיין, האָט אים צו זאָגן. ער האָט מורא געהאַט, אַז אין דער קאָלאָמבוריסטיק און לשון נופל על לשון וועט פאַרלוירן גיין דער תוך, די מחשבה וואָס ער וויל זי איבערליפערן צום לייענער.

פון דער נאַטור איז ראובן רובינשטיין געווען אַ מסביר און ער האָט זיך שטאַרק באַמיט, אַז זיין מחשבה זאָל ווערן אַ בן־בית אינעם מוח אַפילו פון דעם סאַמע פּשוטסטן לייענער. וואָרום צווישן צייטונגס־לייענער זיינען פאַראַן מער פּשוטע פאַרהאָרעוועטע לייענער און האַלבע אינטעליגענטן ווי פּראָפעסאָרן. די פּראָפעסאָרן קען מען סיי ווי ניט רירן פון זייערע אינטעלעקטועלע געוווינהייטן און מיינונגען. דאַרף מען רעדן צו די פּשוטע לייענער. זיי זיינען דאַנקבאַר און פאַר זיי לוינט דער אָנשטרענג און די מי... האָט ראובן רובינשטיין געשריבן פאַר זיי אין זיין מסבירישן סטיל און מיט מתנגדישער לאָגיק, לויט וועלכער דער מוח און דאָס האַרץ איז היינו הך. רעדן בלויז צום האַרץ איז אַן איינפאַל פון חסידים; רעדן בלויז צום מוח איז

אַ המצאה פון קאַלטע נאַטור־וויסנשאַפטלער, בעת אַ גאַנצער מענטש איז סיי האַרץ און סיי מוח. ווער עס וויל געווינען דעם מענטש, איבערצייגן אים ניט אויף אַ רגע, נאָר סיסטעמאַטיש — דער דאַרף אַפּעלירן און אַרגומענ־טירן צום האַרץ און צום מוח גלייכצייטיק.

די יאָרן פון ראובן רובינשטיינס מיטאַרבעט אין „לעצטע נייעס״ זיינען געווען יאָרן פון גוטער פריינדשאַפט צווישן מיר און אים. ס׳איז ניט געווען קיין איין איינציקער פאַל פון שלעכט פאַרשטיין זיך. ווי אַלע מיטאַרבעטער אין „לעצטע נייעס״ האָט אויך ראובן רובינשטיין געקענט שרייבן פולשטענ־דיק פריי, לויט זיין וועלט־אַנשויאונג און ווערדליק זיינע שטימונגען. איז אין די אַלע יאָרן ניט געווען קיין איינציקער פאַל ער זאָל אויף אַ האָר האָבן מיסגעברויכט מיט דער אַבסאָלוטער פרייהייט פון אַרויסברענגען אין דער צייטונג זיינע מיינונגען. ער האָט קיין מאָל זיין שרייבן ניט אויסגענוצט פאַר פערזענלעכע חשבונות. אַלע מאָל איז ער געווען דער אינטעלעקטואַל־אַריסטאָקראַט, אַזאַ ווי ער איז עס געווען אין קאָוונע אין זיינע גליקלעכע יאָרן, צו זיין דער וואָרטזאָגער פון אַזאַ וווּנדערבאַר יידנטום ווי עס איז געווען דאָס ליטווישע יידנטום.

ווי דעמאָלט אין ליטע, אַזוי אויך אין ארץ־ישראל נאָך אַלע יאָרן פון ליידן, איז ער געווען דער מענטש און פובליציסט פון אהבת מענטש, אהבת ישראל און אהבת ארץ־ישראל. ס׳איז געווען אַ כבוד צו זיין אין זיין שריי־בערישער געזעלשאַפט און מיט דעם געפיל פון אַזאַ כבוד, וועט דאָס גע־שטאַלט פון ראובן רובינשטיין אַלע מאָל בלייבן אין מיין זכרון.

עמנואל הרוסי

ראובן רובינשטיין

תמוהות הן דרכי המחשבה. בעוד אני מחדד קולמוס ומתרכז בדמותו של ראובן רובינשטיין, בא וניצב עלי משה זמירי ומספר לי על ייחודו של עץ הזית. היה זה איש העליה השניה, בחור תמהוני ועתיר כשרונות, שהיה מאוהב בארץ ישראל ובאילנות שנתברכה בהם.

שים לב — אומר לי זמירי — עץ זה עקום הוא וכולו גבנונים וסיקוסים, אך מה מוצק גזעו ומה עמוקים שורשיו. שום סופה לא תזיזנו ממקומו, ומה גם שעלעליו מפושקים הם וכמו מזמינים את הרוח לחלוף ביניהם. ואכן עוברת בהם הרוח, ואם בלתי מצויה היא, תעקור אילנות ותעיף גגות, ואילו הוא, עץ הזית, על כנו הוא עומד, לא יכרע ולא ישתחוה. בעל נסיון הוא, חכם האילנות, מיטיב הוא לדעת שהסער יחלוף ושוב עולם כמנהגו נוהג, ושוב תזרח החמה. ואילו הוא את שליחותו יקיים; הענק יעניק לאדם את הפרי האחד ואין שני לו, שגלעינו רב מבשרו, שטעמו מר מלענה, והאוצר בקרבו את הברכה הצרופה והנשגבה שניתנה לו לאדם מימי בראשית, את החומר הזך והטהור, בו ימשחו מלכים וכוהנים גדולים. לפיכך יעמוד לו עץ הזית עטוף טליתו הירקרקת־כסופה קיץ וחורף בכל עונה תמיד, והיא רעננה ומשובבת כבת־צחוקו של אחד חכם קדמון, היודע שמעבר ליאוש אין עוד יאוש אלא הגאולה השלמה בלבד.

לעץ הזית דימיתיך, יהדות ליטא. מצומקת וקשוחה, קפדנית וקרת־מזג מלבר, ואילו מלגו שומרת על יצהר של אהבה טהורה. הליטאי "יבש" הוא, מעשי, בעל הגיון, אין לפניו אלא מה שעיניו רואות וידיו ממשמשות, "מתנגד" הוא, כלומר היפוכו של בן פולין או בן אוקראינה "החסידים", שכנפי חזונם מפריחות אותם אל אספמיות עילאיות. כך סחו ביניהם הבריות על גדות הדנייפר והסאן והתבדחו על ה"ליטוואק", "הצלם־קאָפּ", שעקשן הוא ודבק

במשימה, אך מה צרים אופקיו ומה מעטה השמחה שהוא טועם בימי עוניו ומרודו. סודה של המהתלה הוא ב״רדוקציו אד אבסורדום״ שלה. על כולם הגדיל בבדיחתו הגדול שבחבורה. ודאי זכור לקורא סיפורו של ש״י עגנון על אותו ליטאי שנשתמד ובלבד שיוכל ללמוד תורה לשמה ללא דאגת פרנסה.

גלגלי הלגלוג נשברו, ועמם ירדו תהומות העגלה עם נוסעיה גם יחד. יהודי פולין ואוקראינה וליטא נשמדו. כל שיגם ושיחם — נחלת העבר. ואף־על־פי־כן רבה התמיהה, מה שטחית היתה ראיית ״החסידים״ שלא ראו בליטווק זה אלא את ברו ולא עמדו על תוכו. איפכא מסתברא. דווקא בשל שריון ההקפדה הסגור ומסוגר, דווקא בשל העדר המוצא לאדי ההתלהבות הגועשת מבפנים, — נאצרו בלבו של הליטאי כוחות עצומים, אשר לא ידעם שבט אחר בישראל, פרט אולי לתימנים, והם שהניעוהו. ובלָם נפשי כביר היה למנגנון אנושי זה, שבזכותו עלה והעפיל בביטחה, נאמן למשימתו ודבק בייעודו.

ראובן רובינשטיין היה בן ליטא, עצם מעצמו ובשר מבשרו של השבט המופלא הזה, והוא ניחן בכל סגולותיו המיוחדות, שעיקרן הכושר העילאי לעמוד בסער, ההחלטה הנחושה להשיג את המטרה — ויהי מה!, הסקרנות לחיים ואהבת החיים, עד כדי אגירת כל טיפונת של טל משיב נפש, ותחושת המגוחך והמצחיק, תחושה שכמוה כטל, ועל הכל — האמונה שבלב כמנוע רב עוצמה, הפועם תמיד כהלכה והמושך את כל כולך קדימה, רק קדימה.

אילולא סגולותיו אלה ודאי לא הייתי זוכה להכירו כלל. היסורים שנתנסה בהם בשנים שקדמו לעלייתו לארץ היו מעבר לגבול סבלותיו של הפרט.

לידתו וילדותו בעיירה אוטיאן שבפלך קובנה בשלהי המאה שעברה. כלל נקוט הוא בליטא: ככל שהעיירה קטנה ודלה, ככל שתושביה עניים מרודים, כן גדול הוא רבה בתורה, כן עמוקים שם שורשי תנועת התחיה הלאומית, כן שוחרי השכלה הם בני התשחורת שלה. והימים — ימי התעוררות בציבור היהודי, וחומות הגיטו מתרעדות לקול שופרות רחוקים.

יוצא הנער לווילנא. שם נפתחת הגימנסיה של כגן, הגימנסיה היהודית הפרטית הראשונה ברוסיה ״עם זכויות למתלמדים״. הזכויות היו מוגבלות.

שלא כבגימנסיות הממשלתיות חייבים היו תלמידי כגן לעמוד בבחינות ה״דפוטאטים״, רוצה לומר, שליחי מיניסטריון החינוך של רוסיה הצארית. למותר להוסיף שאלה לא הצטיינו בחיבת ישראל, והיו ששים להכשיל את בני ״עם קשה עורף״ הנדחקים להשכלה.

רובינשטיין סיים את הגימנסיה ב״מדליה של זהב״, כשבכל המקצועות ציוניו מעולים. חברו לספסל הלימודים היה מי שנודע אחר־כך כד״ר ייבין, הסופר וחתן התנ״ך, אף הוא סיים את הגימנסיה ב״מדליה של זהב״. הדפוטאטים חרקו שן. אך מה יכלו לעשות מול עקשנות יהודית ליטאית, מול ידיעה מושלמת זו של הכל, לרבות השפה הרוסית, והיא איננה שפת אם, והיא קשה כשאול. אנחנו, בני הדור החדש ברוסיה, דיברנו עם הורינו ועם חברינו רוסית. אך ראובן רובינשטיין — שפת אמו וסביבתו היתה יידיש. כדי להתגבר על קשיי השפה הזרה, הכרח היה לשנן על־פה את כל הדקדוק של קירפיצ׳ניקוב. וכאן בא לעזרה הזכרון המופלא. כל מה שהוא לומד שמור אצלו כבקופסא. עמקות ידיעתו ברוסית הפליאתני. אם יש אמת במושג ״ידיעת שפה על בוריה״ — הרי כזאת היתה ידיעתו.

משסיים חוק לימודיו צומחות לו כנפים, והוא מפליג אל עיר הבירה דאז, אל סאנקט־פטרבורג, ומתקבל כסטודנט מן המנין בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה. אך אין זה מספיק. אורות הבירה אינם מסנוורים את עיניו. שלא כאחוזי בולמוס ההשכלה בדור שלפניו, לא ברח מעיירתו, לא פנה עורף אל אחיו בני עמו. השורשים היו עמוקים מדי. בד בבד עם לימודיו הרשמיים, הוא נכנס כתלמיד אל המכון ליודאיקה של הבארון גינזבורג. בין חבריו במכון זה — החיים עמנו לאורך ימים — הסופר ברוך קרופניק־קרוא וז. רובאשוב, הוא נשיא ישראל זלמן שזר.

קשה לתאר איך הצליח הבחור הליטאי לסדר את יומו הגדוש לימודים — והוא איננו בן־עשירים ומחובתו גם לדאוג לפרנסתו.

אומרים ״ההצלחה האירה פנים לפלוני״. דומני שביחס לראובן רובינשטיין מותר לומר, שהוא־הוא אשר האיר פניו להצלחה — במרצו הרב, בשמחת החיים, בהומור הטוב והעדין ששפע ממנו והאיר את כולו.

עבודתו הראשונה נמצאה לו במערכת השבועון הציוני הנודע ״ראזסוויאֶט״ (השחר). העורך היה אברהם אידלסון. התנועה הציונית ברוסיה היתה אז יותר סנסואלית מאשר סוציאלית. ״איש ציוני״, וביחוד ״איש

ציוני לוהט״ (״גוריאטשי סיוניסט״ בלע״ז), פירושו המקובל היה ״תמהוני הוזה בהקיץ״, על כל פנים, אדם הרחוק מבינה. א. אידלסון — סחו הבריות — היה ״האדם הפיקח ביותר בכל התנועה הציונית״. אף הוא איש ליטא. אך ככל שפיקח היה, סגנונו הרוסי טעון הרבה תיקונים. ר.ר. היה מסגנן את העורך, ואולי גם את שאר חברי המערכת, פרט לז׳בוטינסקי בלבד, ששפת הורתו היתה רוסית.

על עבודתו במערכת ה״ראזסוויאֶט״ היתה ראשית פרנסתו, כאמור. אך היתה זו בשבילו גם עמדה קדמית להשתתפותו הפעילה בחיי התנועה. הכל הכירו אותו, את הבחור הליטאי החינני והתוסס, והוא הכיר את הכל. סגולה מיוחדת היתה לראובן רובינשטיין, שתחילת פעולתו בכל תחום שהוא בשיגרה כמעט, ואילו בהמשכה מתברר פתאום, שעבודתו יחידה ומיוחדת היא רק לו, ובעזבו את המקום, והנה ריק הוא ואין מי שימלאנו. כך בפטרבורג, כך בקובנה, כך באחרית ימיו גם בתל־אביב.

תחילת עבודתו הציבורית בהסתדרות הסטודנטים הציונית ״החבר״, ואחר־כך, אחרי מהפכת פברואר 1917, בוועד המרכזי של התנועה ברוסיה. הפלג הקטן נהפך אז לנהר סואן. פטרוגראד (בשם הבירה נעקרה הסיומת הגרמנית והפכה רוסית טהורה) היתה מרכז החיים הפוליטיים של הקיסרות, ועם זאת גם מרכז התנועה הציונית הגדולה. עם חברי המרכז הציוני נמנו אז גם ציוני פולין — יצחק גרינבוים והרטגלאס. העבודה היתה יותר ממרובה. לא עבודה — מירוץ מרתוני עם הזמן. הכרח היה ליצור בבת־אחת את כל מה שהחסירו הדורות שעברו, את הכל — את ה״געגענוואַרטס־ארבייט״, את ארגון הקהילות הדמוקראטיות, זו בפעם הראשונה מאז באו היהודים לרוסיה, את החינוך העברי, את הבחירות למוסדות פנים וחוץ מרכזיים; ומאידך גיסא, את ה״פלשתינה־ארבייט״ — לתכנן ולבצע תכניות בנין והתיישבות בארץ־ישראל ולמתוח תוַי לעליה המונית. והתכניות נועזות. הסוציאליסט־ריבולוציונר פטר מויסייביץ׳ רוטנברג, והוא שר הבירה דאז, ישב ראש בוועדה טכנית מיוחדת, שדנה באלקטריפיקאציה של ארץ־ישראל ב״פחם לבן״, לרבות חפירת תעלה מן הים התיכון לים המלח (מזכיר הוועדה היה המהנדס יעקב טראכטנברג). ואין זה אלא פרט אחד מני רבים. הלמנות את החברות והקואופרטיבים הרבים שקמו אז — לפיננסים, לבנין, לחרושת, לחקלאות; וראובן רובינשטיין בתוך היורה הרותחת הזאת, תמיד בשליחות

ובמעשים, תמיד דבק במשימה בכובד ראש ובשקידה, תמיד מאיר פנים לזולת בבת־צחוק שובבה ובאמרת־כנף של בדיחה ליטאית מפולפלת. אגב, הפלפל הוא התבלין האהוב על יהודי ליטא, אף כמה מדברי המתיקה שלהם הם מפולפלים.

כידוע, נמשך היום בפטרוגראד בעונת הקיץ כ״ד שעות ביממה. גם הלילות שם הם ״לבנים״ (דוסטוייבסקי). אך הימים בקיץ 1917 היו קצרים מדי לתנועת התחיה הלאומית. האביב חלף ובא הסתו, בא הקץ המר והנמהר. באותם ימים רחוקים היו ודאי ראשי הקן של ״השומר הצעיר״ בקובנה נערים רכים. הדי המהפכה האוקטוברית הגיעו אליהם רק כעבור שנים ״מעבר למסך״, והלב, לב עלם יהודי ליטאי מאוהב ונרגש, נפעם למשמע אוניו ולמראה החלום הנשגב באספמיה של ״עם עבדים ומזה רעב״ העולה על המיתרסים וכובש את עתידו ומקים ״עולם חדש״. אך ראובן רובינשטיין היה עד ראיה למאורעות. בגופו השתתף בהם. הוא נמנה עם אלפי הסטודנטים המגוייסים להגנת פטרוגראד מפני הקוזאקים של הגנראל קורנילוב, שביקש להפוך את המהפכה, זו שמשמאל וזו שמימין גם יחד. ראובן רובינשטיין חזה את אוקטובר מבשרו. בעיני בשר ראה את המאכלת החדה הפולחת את לבה של יהדות רוסיה ושמה קץ לתקוותה.

הלילות הלבנים נגמרו. מתחיל הלילה השחור, לילה הנמשך זה כחמישים שנה. התנועה הציונית חוזרת כלעומת שבאה, אל המחתרת. תחילה ביקשה להשלים עם המציאות החדשה — מעולם לא נלחמה באוקטובר ולא חתרה תחתיו — ביקשה דרך להצדקת קיומה, ללגאליזאציה. בשנת 1920 מתכנסת במוסקבה הוועידה הציונית של כל רוסיה. באמצע הרצאתו של רובינשטיין נכנסים לאולם סוכני הצ׳ה־קא ואוסרים את כל צעירי הוועידה ואורחיה. הבית מוקף חיילים חמושים. את העצירים מובילים לבית־הסוהר בלוביאנקה. תושבי מוסקבה, שמרוב בהלה חדלו כבר מהיבהל, עומדים תוהים ותמהים למראה תהלוכה משונה זו של עצירים. צועדים האנשים ובפיהם שירה. מי הם המסכנים ? אנשי כת דתית פלונית ?... לכאורה אנשי המקום הם, אך מה ישירו — אין האוזן קולטת. מין שפה משונה שכזאת. סינית ? תורכית ?

מחצית השנה היו צירי הוועידה חבושים בכלא. בפקודתו המיוחדת של לנין שוחררו לבסוף. רובינשטיין חוזר למולדתו, לליטא, שהוכרזה אז כרפובליקה עצמאית. אך לא ארכו הימים והוא חוזר למוסקבה כיועץ המשפטי

בצירות הליטאית. השגריר היה המשורר הליטאי־הרוסי הנודע יורגיס באלטרושייטיס.

ארבע שנים ישב רובינשטיין במוסקבה, ו"עכשו מותר כבר לגלות", כפי שאומרים הבריות, שיותר משעסק בעניני הצירות, היה טרוד בעניני היהדות והציונות. במשך ארבע השנים שימש צוהר יחיד לקשרי התנועה הציונית ברוסיה עם המרכזים בתפוצות ועם חזית העבודה בארץ־ישראל. בשנה האחרונה לשבתו שם עוד הספיק לעשות מעשה רב. יום אחד הביא לשגריר באלטרושייטיס — אחד מחסידי אומות העולם — רשימה שמית ארוכה, וביקשו לחתום עליה, שכל הנמנים בה הם ילידי ליטא המבקשים לחזור למולדתם. באלטרושייטיס איש מיואש היה, לא רק בשירי התוגה שלו — גם בחייו הפרטיים —, שתה יי"ש הרבה ותמיד היה בגילופין. אך איש ישר היה, נקי כפיים ובר לבב כפשוטו, וגם טיפש לא היה. מיד עמד על כיבשונה של רשימת "רפאטריאנטים" זו. שאל השגריר: "אמור־נא לי, כלום באמת כל אלה ליטאים הם?" תלה רובינשטיין את עיניו החייכניות והפקחות בשואל וענה בפשטות: "יורגיס קאזימירוביץ', כל האנשים האלה הם מטובי האינטליגנציה היהודית העומדת על סף הכליון. הוצאתם מכאן היא בגדר של פיקוח נפש להם וברכה לעמם".

השגריר חתם והאנשים ניצלו. ביניהם יעקב לשצ'ינסקי ז"ל, אייזיק ברודני (יצחק בראלי) ז"ל, וייבדל לחיים אברהם אידלסון (אילון), הוא המדפיס הממשלתי הראשון שלנו, ועוד רבים וטובים.

עם שובו של רובינשטיין לקובנה ב־1923, נפתח פרק חדש בחייו ובפעי־לותו הציבורית. ראשית עבודתו — כעורך היומון היהודי "אידישע שטימע". היה זה לא רק מקור אינפורמאטיבי חשוב ומהימן, אלא גם במה לחינוך לאומי, לזקיפות קומה יהודית, לעידוד המוני העם, לאהבת ציון. וצבת בצבת עשויה. ביתו של רובינשטיין נהפך לשער בת רבים. מעולם לא רדף אחרי הכבוד. בעצם טבעו צנוע היה ואף ביישן. המעמד המכובד בא לו תמיד בזכות המעשה שקדם לו, מעשה שלא על מנת לקבל פרס. לא הספיק לפנות כה וכה — והנה הוא נבחר מטעם יהודי קובנה למועצת העיריה. הוא נשיא הקרן הקיימת לישראל בליטא, חבר הוועד הפועל הציוני ועוד ועוד. ומגיעה השעה שיעשה גם לביתו, למען אשתו ושני בניו. והבית בנוי לתלפיות.

רבים משכימים לפתחו, והדלת פתוחה לרווחה. כל דבר גדול וקטן אליו יביאו. הוא העושה והוא המעשה. עושר לא עשה, אף לא שאף לכך. רחב לב היה, פיזר יותר משחסך. באותן שנים הגיע להתמזגות גמורה עם הציבור היהודי, והיה זה בשבילו שיא האושר לחוש שהוא רצוי לרוב אחיו ותורם להם את חלקו, את לבו, את כל מעייניו, בשפע, כאחד נדיב משופע בנכסים. לא התפאר במעמדו, לא נשא פני איש. הכל אהבוהו וכיבדוהו, לרבות מתנגדיו הפוליטיים. יש בינינו אחד בר־דעת, שהסיח ברבים פחדו מפני האיש החביב על הכל והפטור משונאים, שרכרוכי הוא, שאין תוכו כברו. במקרה דנן טעה החכם. רובינשטיין היה בעצם מהותו איש יחסי ציבור, איש ההסברה, פרשן. כלום עלול מי "להתנגד" לרש"י? הפשט של יחסי ציבור הוא במאור פנים. רובינשטיין האיר את פני הציונות ברבים, והוא האיר את פניו לכל.

בשנת 1939, כשהגיעו לקובנה ראשוני הפליטים מפולין, היה זה רובינ־שטיין שקיבלם ודאג לסידורם. באותה שנה, עם חלוקת פולין, בעקבות הסכם מולוטוב—ריבנטרופ, וסיפוחה של וילנא לרפובליקה הליטאית, יצא רובינשטיין לעיר הבירה העתיקה ובידו הגליון החגיגי של "אידישע שטימע", שיצא לכבוד המאורע. בווילנא פגש את הד"ר משה קליינבאום (הוא מ. סנה) כשהוא חיוור ונרגש. סיפר לי רובינשטיין, שקליינבאום אמר לו אז בפגישתם: "אמנם הרעו הפולנים הרבה לעמנו, אך התגמול שקיבלו עתה הוא אכזרי מדי". היה זה רובינשטיין שפנה אל ידידו האישי, שר בממשלת ליטא דאז, וביקש עזרתו להצלת קליינבאום. אף כאן לא העלים ולא הערים. הוא הסביר בפשטות: זהו אחד ממנהיגינו הצעירים, ברוך כשרונות ורב פעלים, הכרח להצילו. בתעודת־מעבר ליטאית יצא אז קליינבאום מלאטביה לפורטוגאל, ומשם לארץ־ישראל, כדי לתפוס את מקומו בתנועה כראש המטה הארצי של "ההגנה".

הרפובליקה הליטאית הריבונית לא האריכה ימים. תחילה נכנסו לשם גייסות הסובייטים לצורך "תפיסת עמדות הגנה" בלבד. אך כעבור שבועות מספר "החליטו המוני העם הליטאי" למגר את השלטון הריאקציוני בארצם ולהקים רפובליקה סובייטית הקשורה בברית עולם עם האחות הבכירה.

החלו המאסרים. ופרט אופייני: תחילה נאסרו דווקא אלה שגילו בעבר הקרוב יחס של אהדה לרוסיה הסובייטית, מי מתוך גישה טרקלין־קומוניס־

טית, ומי מתוך אימת השכן. גם עסקני הציבור היהודי בליטא נאסרו, ועמם, כמובן, ראובן רובינשטיין. כשבאו לאסרו, ביקש ליטול עמו את ספר התנ"ך. חטף קצין הבולשת את הכרך הקטן מידו והשליכו לארץ: "לא יהיה לך פנאי לעסוק בשטויות אלה!" — אמר, ובלשון "אתה" דיבר.

היה זה בראשית שנת 1940. לאחר חבישה של חודשים ארוכים, הועמד ר. רובינשטיין לדין. האשמה היתה כבדה: ריגול. ריגול! כן, 'לטובת בריטניה הגדולה'. אילולא כתלי הכלא, אילולא הרעב, הכינים, הזקיפים החמושים והסורגים — היה זה פשוט מגוחך. אך השופטים דיברו בכובד ראש, ההומור היה רחוק מתפישתם, והם דנוהו לשמונה שנות מאסר ועבודת כפיה במחנה "לתיקון המידות" בקום. ס.ס.ר., בצפון רוסיה האירופית שלחופי הים הלבן.

כשנתיים היה שם. אכזר הוא האקלים בקום. ס.ס.ר. הקיץ לבן וקצר, והחורף אפל וארוך. מעלות הקור יורדות עד ל־60° מתחת לאפס. רבבות "פושעים" רוכזו במחנה, מהם אזרחים סובייטיים, מהם, על הרוב, אזרחי הארצות שנספחו זה מקרוב לברית החרמש והפטיש. כשמונים אלף איש נימנו במחנה בהגיע רובינשטיין לשם. אלפים מספר בלבד נותרו בצאתו. יום־יום ניספו מאות בעבודת הפרך (בנו מסילת ברזל חדשה), במחלות, בכפן, בקרה.

שיחק לו מזלו ונשאר בחיים. אכן בר־מזל היה תמיד. עם כל מנת הסבל שלמעלה מכוח קיבולו של אנוש, עם כל מתח העצבים, שבדרך כלל היה נתון בו תמיד בכל תחנה מתחנות חייו — נשתמרה בלבו אותה עקשנות ליטאית יחידה במינה, אותה דביקות במשימה, אותה אמונה בלתי מעורערת בעתיד, ואחרון־אחרון, אותה מזיגה מופלאה של תחושת ההומור שהיא כטל מרפא לחרבוני לב.

בזכות מהתלה ניצל. יום אחד חש עצמו שלא בטוב ופנה אל המרפאה שליד בית־החולים שבמחנה העצורים. הרופא הראשי אף הוא היה עציר, גוי פולני, ואילו החובש היה איש רוסי ואזרח סובייטי, ליובה שמו. כשנכנס רובינשטיין לחדר שמע את הרופא כשהוא נוזף בחובש: "הכיצד זה, ליובה, העזת לתת לחולה פלוני את התרופה הזאת!" התנצל החובש: "אלוהים עמך, דוקטור, הרי אתה בעצמך נוהג לרשום במקרים דומים את

התרופה הזאת!״ נענע הרופא בראשו ואמר: ״חבל, חבל, ליובה, שבור הנך ברומית. יש פתגם אחד בלאטינית — ״קווד ליצט יובי, נון ליצט ל י ו ב י.״*

לא יכול היה רובינשטיין להתאפק והחל צוחק בקול רם. תלה הרופא הפולני את עיניו בצוחק ושאלו בחומרה: ״מה לך כי תצחק! כלום שומע לאטינית אתה?״ ״שומע במקצת״ ענה. ״וזו מניין לך?״ משסיפר לו רובינ־שטיין שהוא יודע את ה״פאֶאטון״ של אובידיוס ואת ״אֶנאיס״ של וורגיליוס על־פה, ואף דיקלם קטעים מן המקורות שמנה — אורו פניו של הרופא ומיד החליט, שראוי הוא בוגר האוניברסיטה של פטרוגראד לעבוד בהעתקת התרופות בבית־החולים. האנקדוטה הזאת היא שהצילה את חייו. הוא זכה למנת לחם, ובעיקר, למנת חום, כי בצריף פנימה היתה עבודתו.

פעם אחת שוחחנו עמו על חוסר ההגיון המשווע שבמדיניות העולם, ועל שאין איש — ויהא זה החכם באדם — יודע מה ילד יום. אגב שיחה זו סיפר לי: זמן קצר לפני המלחמה, על סף המלחמה ממש, ביקר בקובנה זאב ז׳בוטינסקי. האנשים היו אכולי דאגה ומבוכה. ז׳בוטינסקי הרגיע את רואי השחורות והוכיח להם שאין היטלר אלא דחליל של הפחדה וששום מלחמה לא תיתכן. הגיון של ברזל היה בדבריו, אך מסתבר שאין לזה שליטה כלשהי על אחוזי הטירוף. צריחת היטלר נישאה על גלי האתר. בקולנוע הראו את צ׳מברליין עם המטריה השלומיאלית שלו ואת קו מאז׳ינו. מאחורי הביצורים שיחקו החיילים הצרפתים בכדורגל. והגייסות הגרמנים צעדו.

כשנה לאחר פלישת צבאות הנאצים לרוסיה, שוחרר רובינשטיין מן המחנה והורשה לבחור לעצמו מקום מושב ברוסיה ״מינוס ששה״, רוצה לומר, פרט לששה מרכזי ישוב שהישיבה בהם אסורה למשוחררי המחנות. הוא בחר בעיר קראסנוקאמסק שבחבל הצפוני של אוראל. עיר קטנה זו נהפכה בימי המלחמה למרכז תעשייתי ולצומת תחבורה חשוב.

תקופת ישיבתו בעיר נידחת זו היא פרק של רומן מרתק בפני עצמו. כמה וכמה פעמים סירהבתי ברובינשטיין שיכתוב על פרשת חייו שם. הוא

* משחק מלים. הפתגם במקורו הוא: ״קווד ליצט יובי — נון ליצט בובי״ (מה שמותר לאל יופיטר אסור הוא לפר־בן־בקר). במקום ״בובי״ אמר הרופא ״ליובי״, כשם החובש.

הוא מנפח בידו בביטול: "שטויות, את מי זה מעניין?" ופעם אחת כשחזרתי שוב ושוב על בקשתי, ענה לי שעדיין אין השעה כשרה לכך. אדם צנוע ובביישן היה. עיניו נשואות תמיד כלפי חוץ, כלפי הזולת, כלפי התנועה, העבודה, ואילו הוא עצמו — מה ענין יש בו? אולי דווקא סגולתו זו היא שקירבה אליו את הרבים. על כרחו, כבצבת, הייתי מוציא ממנו בפעם בפעם סיפור קטן, אפיזודה, חוויה. ושוב, לא על עצמו היה מספר, לא הוא היה גבור המעשה אלא הזולת, ה"מוסר השכל".

ראשית עבודתו היתה כמגיה בעתון "פראוודה" המקומי. ואף כאן מהתלה. פעם אחת הביא איש הכרוניקה את רשמיו וסיכומיו למאורע ספור־טיבי פלוני שנתרחש באותו יום — ואל יהא הדבר קל בעיניכם ברוסיה הסובייטית! — אך דא עקא, שהמשכתב חלה ולא היה מי שיעלה את הסיפור על הנייר בצורה המניחה את הדעת. התנדב רובינשטיין לעשות את המלאכה, וכעבור עשר דקות מסר את כתב היד לעורך. היתה זו ממש סנסאציה. העורך לא האמין למראה עיניו. החל מתעניין באיש ובעברו, ומשנודע לו, שערך בשעתו גם מסעות בארצות אירופה, הציע לו שירצה על מסעותיו במועדון הפועלים שבחסותו. ברם ביקש ממנו שיקדים להראות לו את תכנית ההרצאה. למחרת הביא לו רובינשטיין את ראשי הפרקים. אך העורך זקף עיניים תמהות, ואמר: "כל זה טוב ויפה. אך אי ההרצאה עצמה?" נבוך רובינשטיין, לא הבין מה רצונו. כך, אמר, נהג תמיד בהרצאותיו. היה רושם לפניו את ראשי הפרקים ומרצה לפיהם. ענה לו העורך בכובד ראש: "לא, יקירי! כך אין נוהגים אצלנו. אני, למשל, כותב את הרצאותי תמיד מאלף ועד תו, ובשני העתקים לפחות. כי מי יודע מה ילד יום. נניח שיהא מי שיטען שסטיתי, וחקירה תהיה, אינני מפחד, בבקשה, חברים, הנה העדות החותכת בידי, כתב היד. ושום לשון רעה לא תוכל להוכחה ניצחת זו. אף אתה סמוך־נא על נסיוני הרב. רק כך תנהג."

ימי סטאלין היו אז. העיר היתה קטנה והתושבים הכירו זה את זה. יום אחד עמד תור ארוך ללחם. אשה אחת מרת נפש, שלאחר ציפיה ארוכה של שעות קיבלה סוף־סוף את מנתה, והלחם קלוקל, גוש שחור, מבוצק ולח, לא התאפקה וקבלה בקול: "הגם יוסיף וויסאריונוביץ' היה מסכים לטעום דייסה כזאת?" ניגש אליה מי שניגש והזמינה לצאת בעקבותיו. נבהלה האשה, צייתה ללא אומר ודברים והלכה עם האיש. מאז נעלמו עקבותיה.

בודד היה רובינשטיין, בודד עד כדי אימה. הוא שכל ימיו היה איש התנועה ואיש חדשות התנועה, שכל ימיו היה ספר עברי ועתון יהודי נושרים מחיקו — נשתל בתהפוכות הגורל בנכר של קרחה כצמח אכסוטי בין מחטי הצפון. רק את התאריך העברי ידע. עוד בשבתו בכלא חישב וערך לעצמו על פיסת נייר קטנה לוח עברי. אם לא שבת שבתו ולא חגג את חגו, הרי ידע לפחות, ששבת היום, שמועד היום.

ומתרחש נס. הנס — כאורח פתאום הוא בא. בערב פסח מגיעה אליו לקראסנוקאמסק חבילת מצות מ א ר ץ - י ש ר א ל. עם "מגן דוד". מי זכרו לטובה, מי דאג לו — לא ידע. אך הדבר הרעישו. כגבר עברו היין היה. לא הבליג על שמחתו, את כל חוקי הזהירות שכח, וגילה אזנו של פלוני, צעיר יהודי, שפגשו לפני כן מספר פעמים ברחוב. הצעיר נדלק לידיעה, התחנן לפניו שירשה לו ולאשתו לגשת אליו כדי לראות את הפלא. שמח רובינשטיין לשמחתו של האיש שאמיתית היא, והזמין את הזוג לבוא אליו הערב ולערוך את ה"סדר" בחדרו. וכך היה. כשבאו אליו, נעל רובינשטיין את דלת חדרו, פרש סדין נקי על השולחן, שם את המצות במרכזו. הסבו השלושה לשולחן. לא דיברו, לא שרו. בדומיה ישבו. רק תלו עיניהם בחבילת המצות שנתרסקו עד אבק בטלטולי הדרכים — ובכו.

ומעשה ביהודי סובייטי, איש רוסיה הלבנה, אדם שבשנות העמידה האחרונות, שבדרכים-לא-דרכים הגיע עם משפחתו לחבל ארץ זה ונאחז בעיירה הסמוכה לקראסנוקאמסק. יהודי זה היה בר-אורין, עסקן ציבורי לשעבר. משנודע לו שרובינשטיין ביקר רק לפני שנים מועטות בארץ-ישראל, התחנן לפניו שיבוא להתארח אצלו ויספר על הארץ לבני משפחתו. בנו הוא מהנדס העובד בבית-חרושת צבאי, והבת — סטודנטית. נבהל רובינשטיין וביקש להשתמט מכך. אמר לו: "ר', קרוב, מה אתה סח! חלומי היחיד הוא לשוב לביתי ולראות את אשתי ובני בחיים. הלקפח את חלומי אתה מבקש?!"... החוויר האיש ונשבע: "חי השם! אל דאגה. ילדי אינם קומסומולאים, ישרי לב הם. חס ושלום! הם לא יוציאו דיבתך רעה. אנא, גמול-נא עמדי את החסד, ספר להם על ארץ-ישראל!"... פסח רובינשטיין על שתי הסעיפים — והאיש חוזר ומפציר בו — עד שלא עמד בו הכוח לעמוד בסירובו ונענה.

וכשבא למועד הקבוע אל בית מכרו החדש שבעיר הסמוכה, והנה הבית

לובש חג. שולחן ערוך ולחם ויין. אך — וכאן פרט חשוב — לא מיד הסבו לשולחן. תחילה ערכו האב והבן בדיקה יסודית והקיפו את הבית הקטן מבחוץ סביב־סביב, הקפה אחת ועוד אחת. רק משנוכחו לדעת שאין אזניים מלבר — נעלו את הדלתות, הגיפו את תריסי החלונות, הסבו לשולחן, ובעל הבית פנה אל אורחו ואמר לו: "ועכשו, ספר!"...

ורובינשטיין סיפר. על מה סיפר? על מכון זיו שברחובות ועל האוני־ברסיטה שעל הר הצופים, על היקב בראשון לציון ועל הרפתות בכפר ויתקין, על תיאטרון "הבימה" בתל־אביב ועל הקציר בעמק יזרעאל, על קבר רחל אמנו ועל הכותל המערבי. שעה ארוכה סיפר. דממה. נבוך המספר, אין זאת כי האריך מדי. תלה עיניו במסובים — והנה דמעות בעיניהם, והם מתחננים: "אנא, המשך־נא, המשך!"...

אחר־כך הסביר בעל־הבית על שום מה הפציר בו כל־כך שיספר לבניו על ארץ־ישראל. "בעוונותינו הרבים לא יכולתי לחנך את ילדי ברוחי, הס מלהזכיר דבר וחצי דבר על חזון התחיה. גויים גמורים גדלו אצלי. והנה בימים האחרונים נכנס הביתה יאשה, זה בני, ומספר ששמע בראדיו על גדודים של יהודים מתנדבים מארץ־ישראל. והבת הוסיפה ואמרה, שבזמן האחרון החלו חבריה הרוסים מתרחקים ממנה ומלכסנים עין כלפיה: גייסות היטלר הגיעו אז עד הוולגה, וקול הגרזן שבארצות כיבושיו הגיע עד כאן, עד העורף הרחוק. שמעה הבת את החברים הרוסים מסיחים ביניהם: "גם הנה יבוא. או־אז יקיץ הקץ על השחרחרים!" משונה הדבר, עד כה היו מסבירים פנים אלי, חברים טובים היינו. אמר להם האב: "פגשתי יהודי אחד, איש אירופי משכיל, שביקר לפני שנים מועטות בארץ ישראל". נתלהבו הצעירים וביקשוהו שיזמינו לביתם. "לעולם לא אשכח את חסדך עמדי. החזרת לי את ילדי".

לאחרונה מצא רובינשטיין את מחייתו בהוראה בבית־ספר תיכון. חסרו אז מורים. רובם גויסו לחזית. משנודע שבעל השכלה ובעל דיפלומה הוא, ואף רישומי האוניברסיטה אישרו זאת, הוזמן להורות בשני מקצועות "נייטראליים" — אלגברה וגרמנית. (אגב, לשם כך צריך היה לעמוד בבחינה אישית־פוליטית. לצורך הבחינה היה עליו לשנן את "קיצור תולדות המפלגה הקומוניסטית". בספר צויין שמחבריו הם אלמוני ופלוני ופלמוני, ואילו פרק

אחד מסויים נכתב בידי הגבורה, י. ו. סטאלין. לימים נזקק שוב לאותו ספר, אלא שהפעם הזאת קיבלו בהוצאתו המחודשת. לתמהונו ראה שעל הספר החדש נרשם שמו של סטאלין כמחברו ה י ח י ד, ואילו שמותיהם של שאר המחברים נמחקו).

צמצם רובינשטיין סיפורו על נסיונו זה. רק העיר באקראי, בבת־צחוק ביישנית כדרכו, שהמציא אז אלו שיטות משלו לפישוט ההוראה, ודבר קידומם של תלמידיו בשני המקצועות הקשים האלה היה כפלא בעיני חבריו המורים.

פעם אחת גלגלנו שיחה בנושא הקלאסי שנלמד מאז ומתמיד בבתי־הספר ברוסיה: *"צמיחתה הרוחנית של האשה הרוסית"* — טורגינייב, נקראסוב, טולסטוי וכיוצא באלה. סיפר לי רובינשטיין על מורה אחת, שטיפלה בו במסירות בזמן חליו. הוא אושפז אז בבית־חולים שהיה מרוחק מספר קילומטרים מן העיר. וזו היתה מבקרת אותו יום־יום, מכתתת רגליה בסופה ובשלג. *"אשה רוסיה"*, אמר ולא הוסיף דבר. הפך פניו לקרן זווית ונשתתק.

כתום המלחמה — הקרבות אך נפסקו — יצא רובינשטיין עם ראשוני הרפאטריאנטים מערבה. שם נודע לו על אסונו, על אבדן אשתו וילדיו.

כאן היה רובינשטיין נאלם דומיה. וכאן אולי נרמז שיא גדולתו של האיש. אילו היו עיניו נתונות רק כלפי פנים, ודאי היה נשבר מכבר, נהפך לגרוטאה. אך הוא היה יהודי ליטאי. הוא לא נשבר. עץ הזית לעולם איננו נשבר. הוא רק נזדקן, בבת־אחת נזדקן. אך עיניו היו נשואות כלפי חוץ. דווקא המכה הנוראה שהונחתה עליו הידקה כבקורנס ענקים את גופו ולבו אל עמו, אל האודים המוצלים. הוא הצדיק עליו את הדין והלך לחפש את אחיו. הוא מצאם במחנות הפליטים שבמערב גרמניה. שם פגש גם מקצת ממיודעיו ומוקירי שמו הוותיקים. בפגישה הראשונה לא הכירוהו. הזה רובינשטיין? בדמיונם ראוהו צעיר ותוסס. והנה איש זקן ותשוש לפניהם.

תחילה ביקש להתבודד בפינת היחיד שלו, לעשות את חשבון הנפש, לסכם את פרשת חייו, ולנוח, פשוט לנוח מעט מעמל הדרך הארוכה והמפרכת. אך לא איש כמוהו ינוח. יצר העשיה, *"המתמיד"* הזה הנחבא בלבו של הליטאי, דחפו לצאת אל הרחוב. בעצם נוכחותו האישית בכל מקום ציבורי היה משום אתגר. אפשר איפוא שלא הוא — האחרים הם שדחפוהו. המוני

עם נצטופפו כאן על חופו של ים סוער. יציאת אירופה. כיתורם היה מלא. הכרח לברוח. אך אחורה אין עוד שיבה, ולפניהם — תהומות ים. לאן בורחים? כיצד בורחים? מי יהיה הנחשון אשר יחרף נפשו ויקפוץ ראשון?

והעם, אובדי עצות, מתרוצצים, זה בכה וזה בכה, ואיומה המבוכה ונורא המורא.

רובינשטיין, חולה ותשוש, מיישר ופורש את כנפיו. כאחד קדמון הוא יוצא אל אחיו ומתחיל שוקד על ענייניהם. זמן מועט לאחר בואו אל המחנות הוא נהפך ל׳ראש־הגולה׳, אב ופטרון לבני־בלי־מולדת. הוא נתמנה עורך של עתון הפליטים ״אונדזער וועג״ (דרכנו). בשפה יהודית עסיסית ופשוטה ובהסבר עממי מאיר עינים הוא מנחה את העם בדרכו. והדרך — ציונה.

בראשית שנת תש״ט (בסוף 1948) הוא מגיע לארץ עם רעייתו השניה. אין זאת כי אם מישהו טמיר ונעלם שמר עליו והאיר לו תמיד את פניו. אמרתי כבר, והריני חוזר ואומר, עם כל סבלו האיום, בר־מזל היה. במחנות נפגש עם אחת בת קובנה, אף שמה במקרה רובינשטיין, אף היא אבדה לה כל משפחתה, שריד לא נשאר. והשנים קושרים גורלם יחדו. אשה משכילה, בוגרת אוניברסיטה, השקיעה בו את כל שארית דאגתה ותקוותה. היא הכירה אותו עוד בקובנה. איש מפורסם היה. אך הוא לא הכירה. מעולם לא היתה ציונית, עם חוגים רחוקים מעניני היהדות נמנתה. היא שמרה עליו מכל משמר, היא שהיטיבה לבנות לו בשום טעם קן חמים ופינת עבודה שקטה לעת זיקנה.

יצחק זיו־אב אמר, שמנהל טוב פירושו מי שיודע לבנות ולהיבנות בעזרת בעלי־כשרון, וכל הזריז לגייסם נשכר. משבא רובינשטיין לארץ, נזדרז לספחו אל האגף ליחסי ציבור שהוקם אז בראשותו במשרד הבטחון. מה זה ׳יחסי ציבור׳ לא ידע איש. תעמולה? הסברה? פרסומת? חיוך טוב? לטיפה על השכם?

והימים — ימי בראשית. תמו קרבות מלחמת הקוממיות. החיילים חוזרים בהמוניהם מן השדה, אלפים רבים דורשים את החזרתם לחיי חברה ועבודה תקינים, מהם עולים חדשים, שלא הכירו את הארץ, שהתוודעו אליה רק בשדות הדמים של לאטרון ובשוחות המגן בנגב. ורבים הם הפצועים והנכים. ורבים הם היתומים והאלמנות וההורים השכולים. וקשות הטענות.

וגבולות המדינה הצעירה משונים וארוכים — אלף ושלוש מאות קילומטרים לאורך, ועשרת הקילומטרים רוחב המדינה במרכזה. לא מדינה — שפופרת של טלפון. והכרח לשמור על הגבולות. מי ישמור? צבא הגנה לישראל עתיר התהילה. אך דא עקא, שצבא כפשוטו, חיילים נושאי רובה ומקלע אין. ויש להקים צבא קבע. ומיד, פיקוח נפש בזה. אך כיצד מקימים ארגון שכזה שלא ידעוהו אבותינו מעולם. ובטרם יוקם, יש כבר מי הדואג לחטאת העלול לרבוץ לפתחו של בית שלא נבנה עדיין, לאמור: "חס ושלום, כת של יונקרים נקים? לא היתה כזאת בישראל!" והכרח להקים את צבא המילואים, כיצד עושים זאת?

ובינתיים והארץ כמרקחה: מפלגות, מפלגות, מפלגות, — ומחלוקת ומצה ומריבה. "השמאל" איננו יכול להשלים עם "פירוק הפלמ"ח". כמה מטובי המפקדים פורשים מן הצבא. התחנונים לא יועילו. "השמאל שבשמאל" כמעט והוא מוכן להתנצל על "החוצפה" שבהקמת מדינה יהודית ולא דו־לאומית, עדיין עיניו נשואות אל האח הגדול שבקרמלין. ו"הימין" — יש מי המפחד פחד מוות מפני "הסוציאליזם", ויש מי שאיננו יכול ואיננו רוצה לשכוח את יום "אלטלינה".

וחוק אין. ונוהג אין. וידע אין. והנכים, בני הפרברים ודלת העם, תובעים את המגיע ואת שאינו מגיע להם, שוברים את רהיטי המשרדים ושולחים יד בפקידים. ואתה לך והסדר "יחסי ציבור"!

רובינשטיין הקשיב להמולה בבת־צחוק רפויה. במה יוכל לעזור? הצעתו היא צנועה. הוא יכתוב בעצמו, והוא ילקט מדבריהם של אחרים בכל הכרוך בתחום בטחונה של ישראל, וכך מינואר 1949 עד לשעת פרישתו בשנת 1964, במשך 15 שנים רצופות, הוציא אחת לשבועיים ואחת לשלושה שבועות שתי חוברות: האחת בעברית בשם "ילקט", והאחת ביידיש בשם "זאמלונג". החוברות האלה היו מופצות בארץ ובגולה, והרשימות שבהן, וביחוד אלה שיצאו מתחת ידו של רובינשטיין, היו מועתקות ומתפרסמות בכל העתונות היהודית בעולם — מפאריס ועד בואנוס־איירס, מקאנאדה ועד דרום אפריקה. החוברות האלה היו גם לעיני כל שליחי התנועה הציונית באשר־הם־שם ושימשו חומר להרצאותיהם. רבו הקופצים על חוברות אלה, שהודפסו על נייר סיגריות דקיק, מכל קצווי תבל. אך גם כאן בארץ רבתה הדרישה להן. אחד הלקוחות החשובים היה קצין חינוך ראשי בצה"ל.

החוברות הופיעו כסידרן כשעון טוב, כי רובינשטיין היה העורך וגם המו"ל. עבודת יחיד היתה זו. תחילה עזרה לו עובדת אחת, אף היא משארית הפליטה, ששמעה יידיש. הוא היה מקריא את רשימותיו על פה, והיא מעתיקה מפיו במכונת כתיבה. צוותות של עובדים רבו ותפחו ככמהים לאחר גשם. אך "חוק פארקינסון" הידוע לא זיכה את רובינשטיין בתוספת עזרה. אדרבה. לא עברו שנים מועטות, ואף העזרה היחידה ניטלה ממנו. עתה הוכרח לשמש מזכיר ומעתיק לעצמו. לפעמים היה חורה לך מאוד, כשראית את האיש המכובד והקשיש הזה כפוף ליד מכונת הכתיבה שלו. אך היה גם מי קצר־רוח, שלא הבין כראוי את ערכה של עבודה זו, וביקש לבטלה. והיתה גם "שאילתא", לאמור: כלום אין זה מתפקידה של הסוכנות היהודית לעסוק בעניני הסברה? לקמץ צריך, רבותי! האחראי למחלקה בה עבד רובינשטיין, חייב היה לעמול לא מעט, לחזור ולכתוב תזכירים מתזכירים שונים, להוכיח ולשכנע מה חשובה היא עבודה זו, להעביר את רוע הגזירה. סוף־סוף נשתכנעו, שאכן יש ענין בפעולה זו, אך עזרה לאיש — מאן דכר שמיה!

כדאי לחזור ולהטעים: כל ימי חייו עשה רובינשטיין עבודת שיגרה, כביכול. אך משנסתלק ממקומו — נשאר המקום ריק, איש לא בא עליו. כך בכל מקום, כך גם במשרד הבטחון. משסיים עבודתו — נפסקה הוצאת ה"לקט" וה"זאמלונג". אפשר היה, כמובן, להמשיך. לשם כך נדרש צוות של 4—5 עובדים, לפחות. ואילו הוא עשה את כל העבודה הרבה הזאת בעצמו.

ובינתיים החלו יוצאי ליטא משכימים לפתחו ומושכים אותו אליהם. "וולנס־גולנס" הוא מכניע צווארו לדרישתם ונרתם לעבודה. אף זו כרוכה ביזמה, בכשרון המעש, בהתמדה, בחריצות. ויש מפעלים ממפעלים שונים. והרי לך הספר הגדול על יהדות ליטא. ושוב הוא ראש. שם היה "ראש הגולה" ואילו כאן "ראש העליה".

ובאה הצעה מרשות השידור, מ"קול ציון לגולה" ומ"קול ישראל לעולה". רבים הם העולים משארית הפליטה שאין עדיין העברית שגורה בפיהם. הם זקוקים להסברה בשפת אמם. רובינשטיין נוטל על עצמו את המשימה להביא לאלה — והם מונים רבבות רבות — בכל ערב שבת פרקי פרשנות על התרחשויות השבוע. אלפי מכתבי הוקרה היו מגיעים ל"קול ישראל" ולביתו של רובינשטיין ממאזיניו. אף אני כשלעצמי שמעתי מפי רבים,

עולים חדשים וגם ותיקים, שאין הם מחסירים אפילו שיחה אחת משיחותיו של "העורך ראובן רובינשטיין", שבקוצר־רוח הם מצפים לה מערב שבת לערב שבת. סוד הצלחתו היה בעממיותו, בחיבת העם המלאה על גדותיה, בהסברו השווה לכל נפש, בטבעיות שיחתו, ברוח האופטימיות שלו, בהומור העדין ובבדיחה שובה נפש. אפשר ואלה אניני־טעם היו מעקמים חוטם. אך העם, זה הבן "שאיננו יודע לשאול", כדברי ז'בוטינסקי, שתה בצמא את דבריו, שאב כוחות ולמד לקח משיחו הרגוע והנבון. במשך שנים חינך המונים לתחושת מולדת, להשתרשות טבעית, לעמידה איתנה בכל שעת חירום, לאמונה בנצח ישראל.

נצחוננו במלחמת ששת הימים בא, כמובן, בזכות העירנות הבטחונית, הכוח והכלים שנאגרו במשך שנים. נצחון זה בא גם בזכות עוז רוחו של האדם הלוחם והאדם שבעורף. רבה היתה תרומתו של רובינשטיין בחזית זו.

רחמים ואהבה אינם היינו הך. על המסכן מרחמים, את המאושר אוהבים. הבריות אהבו אותו, מפני שעל אף היסורים שנתנסה בהם היה אדם מאושר. בכל תחנה מתחנות חייו היה מאושר. כי מהו האושר אם לא השלימות עם עצמך. והוא היה שלם עם עצמו. כילד ידע לשמוח על כל הישג קטן, על כל ניצוץ של כשרון, על כל מעשה שהצליח בו, הוא או הזולת, על כל מלאכה זעירה שיצאה מתוקנת מתחת ידו. בסוף ימיו זכה וידע את השמחה העילאית: חזון ירושלים השלמה המתגשם והולך לעיניו.

אב שכול היה. לא היה מי שיאמר "קדיש יתום" על קברו. את "הקדיש" אמרו בלבם הרבבות שהאזינו לו מדי שבת בשבתו.

ראובן רובינשטיין השתייך לאותו סוג נבחר של יחידי סגולה, שרק בהיעדרם הנך מתחיל לחוש בעוצמת מציאותם.

גרשון אלימור

סיפורי חברים על ימים שחלפו

כוחות טמירים פעלו ברוסיה הצארית מתחת לפני הקרקע לקראת ההתפרצות האדירה, שנועדה לשחרר את הארץ רחבת־הידיים מעול הצאריזם והריאקציה השחורה. רבות ושונות היו תנועות־השחרור ברחוב הרוסי — סוציאל־דמוקראטים, סוציאליסטים־ריבולוציונרים, בולשביקים ועוד. ואם בין הרוסים כך, הרי בין היהודים על אחת כמה וכמה. כי ליהודים לא די היה בשחרור המולדת הגדולה — "אמא רוסיה" — להם היה צורך בשחרור העם המדוכא כפל כפליים, בשחרור האדם ובשחרור היהודי גם יחד. ברחוב היהודי שררו — מלבד התנועות המקבילות לתנועות הרוסיות בכלל — תנועות יהודיות ספציפיות: התנועה הציונית, שיחד עם התנועה הציונית העולמית שאפה להזקפת גבו של העם היהודי כעם חפשי בארצו; הבונד, שלא חלם על עזיבת המולדת הרוסית, או הארצות שקמו אחרי התמוטטות הצאריזם, אלא הסתפק בתכנית סוציאל־דמוקראטית ובשאיפה לאוטונומיה יהודית בתחום התרבות, תוך מלחמה בציונות ובשפה העברית, ועוד תנועות יהודיות שונות.

התנועות היהודיות התבלטו בפעילותן בתחום־המושב היהודי; בחוץ־לארץ, שם למדו סטודנטים יהודים, שלא נתקבלו לאוניברסיטאות רוסיות בגלל "תקן־האחוזים"; וגם בפנים רוסיה, במוסקבה, פטרבורג וערים גדולות אחרות.

מהפכת פברואר 1917 שמה קץ לשלטון הצאריזם. התנועה הציונית יצאה מהמחתרת. ב־5 באפריל 1917 נפתחה בפטרוגראד הוועידה השישית של תנועת הסטודנטים היהודיים "החבר". את נאום הפתיחה נשא ראובן רובינשטיין. היתה זאת הוועידה הראשונה הפתוחה, החגיגית. ועידה זו ננעלה ב־12 באפריל כשלוועד המרכזי נבחרו אברהם אילון (אז אידלסון), מ. הינדס, יצחק וילנצ'וק, מ. לבדינסקי, י. פישר, אליעזר פרי (אז פרלסון) וויקטור

אדלר. ב־24 במאי נפתחה בפטרוגראד הוועידה השביעית של ציוני רוסיה, שבה השתתפו באי־כוח 680 ערים ועיירות — 552 צירים מכל רחבי רוסיה. נתקבלו ברכות ממנהיגים שונים לא יהודים, ובכללם ממיניסטר־החוץ הרוסי. שונאי ציון היהודים חרקו שן, אך לא היה בכוחם להזיק. יומם של אלה בא אחרי מהפכת אוקטובר. השלטון הבולשביסטי לא התנגד בימים ההם לציונות ולא לחם נגד השפה העברית. אבל הרי "מהרסיך ומחריביך ממך ייצאו" וכך נאסרו, ביזמתם של מספר בולשביקים יהודים, למעלה ממאה משתתפי הוועידה הציונית, שנפתחה במוסקבה באורח ליגאלי ב־20 באפריל 1920.

בכל שטחי הפעילות הציונית היה רובינשטיין אחד האישים המרכזיים. וכדי שתקופה זו תשתקף ותירשם בביוגראפיה של ראובן רובינשטיין ובהיס־טוריה הציונית מפי אלה שחיו אותה ופעלו בה, ראיינתי את חבריו הבולטים מן הימים ההם, אשר סיפוריהם יעלו לפני עינינו את דמותו של ראובן רובינשטיין מן התקופה, בה פעלו בצוותא.

מר אברהם אילון, יושב־ראש מרכז "החבר" בשעתו, שרוב ימי־נעוריו פעל יחד עם רובינשטיין בפטרבורג — שניהם נציגי "החבר" בוועד הפועל של ההסתדרות הציונית ברוסיה — ימסור לנו על פעילותו של רובינשטיין בתחום ההשכלה והעבודה הציבורית, העתונאית והספרותית.

מר יצחק וילנצ'וק, מראשי "החבר", ימסור לנו על הוועידה הציונית, שהתקיימה במוסקבה באפריל 1920, על מאסר משתתפיה ועל "הבילוי" במרתפי צ'אֶקה ובכלא "בוטירקי" עד השחרור.

מר משה בן־מאיר, ששיתף פעולה עם רובינשטיין בעבודתו הציונית במחתרת, יספר על הרפתקאותיו, שהיו — כידוע לנו — מרתקות ומלאות מתח.

מר יחזקאל סטימאצקי, שיצא באורח בלתי־ליגאלי מרוסיה וחזר כשבידו חומר עשיר מחיי היהודים בארצות חוץ, והביא את החומר ישר לוועידה, יספר על מגעיו עם רובינשטיין במאסר ועל פגישותיו אתו אחרי השחרור.

מר זאב זאלקינד ישלים את מעגל סיפורי החברים של רובינשטיין. אביו יוסף, אחיו אלכסנדר, והוא זאב, היו בין אסירי בוטירקי. כאשר רובינשטיין שוחרר לא חזר לפטרוגראד, הוא נשאר במוסקבה ומצא לו

את ביתו הזמני במשפחת זאלקינד, שקיבלוהו באהבה עד שנתמנה ליועץ משפטי בצירות הליטאית.

אברהם אילון (אידלסון):

את ידידי ראובן רובינשטיין הכרתי לפני שנים רבות, בשנת 1911, כאשר הגיע לפטרבורג, אחרי סיימו את הגימנסיה היהודית המפורסמת, גימנסיית כגן שבווילנא. מובן, ששפת־הלימוד היתה רוסית ותכנית־הלימודים הכללית לא נפלה מתכנית־הלימודים בכל הגימנסיות הרוסיות. אלא שנוסף על כל זה למדו כאן עברית, תורה ולימודים יהודיים רבים אחרים. ואלה שסיימו גימנסיה זו, ידעו לימודים כלליים כמו מסיימי כל גימנסיה רוסית אחרת, ונוסף על כך — ידע עמוק ונרחב בתרבות עם ישראל ובכל הפרובלמאטיקה היהודית. הבחינות היו חמורות, הן התקיימו תחת פיקוחו של נציג משרד־החינוך הרוסי. רובינשטיין סיים גימנסיה זו במדליית זהב. מדליית־הזהב, דבר נעים ויפה כשלעצמו, היתה בה גם תועלת מעשית מאוד. היא פתחה לפני מסיים הגימנסיה את דלתות האוניברסיטות הרוסיות מחוץ ל״תקן־האחוזים״ (אסור היה לקבל לאוניברסיטה יותר מ־3% יהודים). הזכות להתקבל באוניברסיטה הקנתה גם זכות ישיבה מחוץ לתחום־המושב היהודי. איני יודע איך זה היה בגימנסית כגן, שכל התלמידים היו יהודים, אבל בגימנסיות רוסיות אחרות עלה אחוז היהודים מקבלי מדליות־הזהב על אחוז חבריהם הרוסים. כך, למשל, אני למדתי בגימנסיה רוסית בפטרבורג, שבה למדו בני האריסטוקראטיה הרוסית. בכיתתי היינו שלושים תלמידים, חמישה מהם קיבלו מדליות־זהב. בין החמישה היינו שלושה יהודים — האחד עזר (יבזרוב), אני ועוד אחד שנכנס אחר־כך להיסטוריה של המהפכה הרוסית, ליאוניד קאנאֶגיסר, סוציאל־ריבולוציונר, שהרג ב־1918 את הבולשביק החשוב, חבר הוועד המרכזי, משה אוריצקי.

בפטרבורג היה בית־ספר גבוה שקיבל יהודים בלי כל הגבלות — המכון הפסיכונברולוגי — אבל הלימוד במכון זה לא הקנה לסטודנטים זכות ישיבה מחוץ לתחום. כל הסטודנטים היהודים של מכון זה היו ידועים כ״אזרחים שווייצאריים״... במה התבטאה האזרחות המוזרה הזאת? כל סטודנט כזה היה משלם שלושה רובלים לחודש לשווייצאר (שוער) של הבית, בו הוא גר. דמי ״לא יחרץ״...

אבל נחזור לענייננו. ידיעותיו של רובינשטיין בתרבות היהודית היו נרחבות יותר מאלה, שאפשר היה לרכוש בגימנסיית כגן. הוא היה תלמיד מצטיין עוד בעיירתו אוטיאן שבליטא, לפני שיצא לווילנא ללמוד בגימנסיה. כי חוץ מהלימודים המקובלים ב״חדר״ היה בבית אביו רבי שהקנה לו ידיעות עמוקות גם בתורה שבכתב וגם בתורה שבעל־פה, וכשנכנס לגימנסיה היה כבר מצוייד בידיעות נרחבות בתרבות היהודית.

בשנות־הלימודים הראשונות שלו בפאקולטה למשפטים 1911—1913 התעמק רובינשטיין בלימודיו ולא התעניין בפוליטיקה, וזה היה לטובתו. למחייתו ולכיסוי הוצאות האוניברסיטה מצא לו עיסוקים שונים — הוא היה מזכירו של הרב ד״ר משה אליעזר אייזנשטאדט, הרב מטעם של פטר־בורג, היה כותב סיפורים לילדים, היה משתתף ב״ראזסויאֶט״ בעריכתו של אברהם בן דויד אידלסון, היה מורה במשפחה פרטית, של שתי האחיות קוטליאר — שתיהן בארץ.

פעולתו הפוליטית החלה בשנת־הלימודים 1913/1914. אז הוקם בפטר־בורג ״החבר״, ארגון ציוני של סטודנטים ובטאונו ״יאֶברייסקי סטודנט״ (הסטודנט היהודי) בעריכתי. הוא השתתף השתתפות פעילה גם ב״החבר״ וגם בבטאונו.

לאמיתו של דבר רעיון ״החבר״ לא נולד בפטרבורג. ארגון זה היה קיים משנת 1909 בבאֶרן שבשווייץ. היה זה ארגון סטודנטים יהודים מרוסיה, משווייץ, מגרמניה, מצרפת ומארצות אחרות.

בשנת 1913, בשעת הקונגרס הציוני ה־11 בווינה, התקיימה שם גם ועידת ״החבר״. בוועידה זו נתגלעו חילוקי־דעות בין שני זרמים, בין תרבותיסטים שדרשו כי ״החבר״ יתמסר בעיקר לפעילות תרבותית, לחקר ההיסטוריה היהודית, ללימוד הלשון העברית, אך לא יעסוק בעבודה ציונית ובפוליטיקה יהודית — לבין ארגוניסטים, שדרשו להתמסר לעבודה ארגונית וציונית פעילה. ניצחו הארגוניסטים והמרכז עבר למינכן, בראשותו של יעקב ויינשאל. עורך ה״יאֶברייסקי סטודנט״ במינכן היה מאיר גרוסמן.

מרוסיה השתתפו בוועידת ״החבר״ יוסף פישר מאודיסה ואני מפטר־בורג. הוחלט שיוסף פישר יקים מרכז ״החבר״ באודיסה ואני — בפטרבורג. וכך עבר ״החבר״ ברוסיה תהליך הפוך מהמקובל: במקום שארגון יבחר במרכזו, הוקם מרכז שיצר את הארגון. ראובן רובינשטיין מצא מייד ב״החבר״

את ביתו הנפשי, הרוחני. אנחנו מצאנו ברובינשטיין כלי יקר בל יסולא בפז. כולנו, או רובנו, היינו "גויים" גמורים מבחינת התרבות היהודית — ידיעת עברית, או אפילו יידיש היתה יקר־המציאות. ידיעותי אני, שהייתי ראש־המרכז, ביהדות הצטמצמו בזה, שלקראת חג הבר־מצוה שלי הזמינו לי רבי שלימדני את ברכות־התורה ואת הדרשה בעברית. והנה התפרץ לשורותינו חבר חדש, אשר ידע את כל שלוש השפות "הציוניות": עברית, יידיש ורוסית, ויחד עם זה היה אוצר בלום של תורת היהדות! מיום היכנסו ל"החבר" היה פעיל ללא ליאות. היו לנו תכניות ללימוד עברית, היסטוריה יהודית ובכלל "שיפשוף" בתורת היהדות. וכאן היה רובינשטיין האישיות המרכזית.

עוד איש אחד היה בפטרבורג, שיכול היה להתמודד עם רובינשטיין בידיעת העברית ושלשט כמוהו במכמני היהדות. היה זה בן־ציון דינאבורג, מורה בגימנסיה אייזנבאָט בפטרבורג, שהיתה לפי מתכונת גימנסיית כגן שבווילנא. הרי הוא המלומד, ההיסטוריון הדגול בן־ציון די־נור, שהיה לאחר מכן שר־החינוך במדינת־ישראל, אבל אז, בפטרבורג, עדיין לא היה ציוני.

רובינשטיין היה מזכיר המערכת "פעטראָגראַדער טאָגבלאַט" שבעריכתו של יצחק גרינבוים. מבלי להיות חבר המערכת הוא העניק מפרי עטו לא רק ל"יאָברייסקי סטודנט", אלא גם ל"ראזסוויאַט" שבעריכתו של אברהם בן דויד אידלסון. אחרי מהפכת פברואר הוא היה לעורך של "יאָברייסקי סטודנט".

הוא שימש מזכיר כללי של מרכז ציוני רוסיה ובראשית 1919 צורף כחבר למרכז. למאסרו הראשון "זכה" עוד בפטרוגראד בשלהי שנת 1919 יחד עם עוד חברי המרכז הציוני. הם שוחררו כעבור כמה שבועות. מאסרו השני היה ב־23 באפריל 1920 יחד עם כולנו, משתתפי הוועידה במוסקבה. אחרי שחרורו מן המאסר שהה זמן־מה אצל משפחת זאלקינד במוסקבה עד שהגיע לתפקיד היועץ המשפטי של הצירות הליטאית במוסקבה. תפקיד רב־משמעות זה איפשר לו גם לעזור לחבריו וכמה מאתנו הפכו לאזרחי ליטא וכך נפרדנו מרוסיה הסובייטית.

יצחק וילנצ'וק:

ב־20 באפריל 1920 נתכנסה באולם "תרבות" במוסקבה הוועידה הציונית הכל־רוסית. היתה זו הוועידה הראשונה בימי שלטון הבולשביקים, לאחר שהוועידה הציונית השביעית נתכנסה בפטרוגראד שלוש שנים קודם לכן

בימי שלטון ממשלת קרנסקי.

גם ועידה זו לא היתה בלתי־ליגאלית. ההזמנות נשלחו בדואר ובטלגראף וב־22 באפריל אף אורגן נשף פומבי באולם המוזיאון הפוליטכני לכבוד צירי הוועידה. בנשף זה השתתפו חברי "הבימה", פרופסור שור ועוד אישים נודעים. הנשף התקיים על אף מאמצי "הקומיסאריון היהודי" לאסרו, כי המנהיג הידוע ליאֶב קאמֶניאֶב שם לאל את מאמציהם השטניים של שונאי־ישראל היהודיים. אך הם התנקמו בנו, והדבר כך היה:

הוועידה נפתחה במעמד למעלה ממאה צירים ואורחים. לנשיאות נבחרו פרופ׳ צבי באֶלקובסקי, אפרים בארבאֶל, ד"ר יוליוס ברוצקוס, הרב יעקב מזא"ה ואנוכי. שלושה ימים התנהלה הוועידה על מי מנוחות. נמסר דין־וחשבון על פעולת המרכז, דננו על בעיות שונות. אבל בל נשכח, כי מסוף שנת 1919 היתה כבר הציונות הרוסית מנותקת מיתר הקיבוצים והמרכזים היהודיים. לא היה לנו מושג על הנעשה בציונות. ידענו שבלונדון מופיע שבועון "העולם", הבטאון המרכזי של התנועה הציונית העולמית, ידענו שבלונדון התקיימה ועידה ציונית, מעין קונגרס, אבל שום פרטים לא הגיעו אלינו.

למזלנו היה לנו חבר, הוא יחזקאל סטימאצקי — החי אתנו כאן — אשר ממש סיכן את חייו: הוא יצא מרוסיה וחזר אליה והגיע ישר לוועידה, כשבידו לא רק "העולם", אלא ממש עולם ומלואו של חומר מרתק.

זה היה בשעות הצהריים. במקרה התנהלה אז הוועידה בנשיאותי, כשמימיני ומשמאלי חברי הנשיאות והמזכיר נחום שכנובסקי. על הבמה עמד ראובן רובינשטיין, כשלפניו כל חומר־סטימאצקי, והוא הקריא לנו ברוסית מתומצתת מ"העולם" ומכל מיני עתונים בשפות שונות. אגב קריאה ערך את החומר הרב. הוא הקריא לנו דין־וחשבון על ועידת־לונדון ועל עוד אירועים שהתרחשו בחיי הציונות. אך בעוד אנו שותים בצמא את דבריו הבחננו בתנועה מוזרה בחצר ובטרם הספקנו לעמוד על המתרחש נכנסו לאולם הוועידה כמה אנשי צ׳אֶקה, כשבחורה יהודיה מובילה אותם. ראשית כל התחלנו לזרוק כסף מכיסינו, כי הרי זה בוודאי חומר־אישום.

הרגעתי את הנאספים ושאלתי את היהודיה (בונדאית לשעבר, ו"גרי־צדק" קומוניסטיים אלה היו הארסיים והמסוכנים ביותר):

— מה מטרת ביקורכם? — שאלנו. היא אמרה שבידם פקודה לעריכת

חיפוש. אחד הדברים הראשונים שעשו, היה חטיפת הדגל הציוני מבמת הנשיאות. פתאום — וזאת לא אשכח, הרי עמדנו מול צ׳קיסטים מזויינים! — קפץ משה די־שליט כנשוך נחש והוציא בכוח את הדגל מידי הצ׳אֶקיסט. מה היה אחר־כך אינני זוכר בדיוק. היתה זו תנועה ספונטאנית, ממש מעשה גבורה נועז.

אחרי שנעשו החיפושים הודיעו לנו שאנו נאסרים. מכל הנאספים שחררו רק את הרב מזא״ה ואת אליעזר צ׳ריקובר החולה. את זה האחרון הביאו הצ׳אֶקיסטים במכונית לביתו ושם החרימו את כל חליפת־המכתבים הציונית (הוא היה ראש הקרן הקיימת ברוסיה).

את גיבור־היום שלנו, יחזקאל סטימאצקי, הפרידו מאתנו ולקחוהו ישר לצ׳אֶקה. כן הובילו במכונית מיוחדת למרתף הצ׳אֶקה ארבעה אנשים נוספים. כל הנאסרים, שמספרם הגיע ל־102 (לאחר שחמישה הועברו כבר לצ׳אֶקה), סודרו בשורות ארבעה־ארבעה, כשהם מוקפים משמר מזויין.

הנאסרים היו במצב־רוח מרומם ובתחילת הדרך פצחו בשירת ״התקוה״. העוברים ושבים השתוממו ונדהמו — מה מתרחש כאן? — צועדים אנשים מוקפים משמר מזויין ושרים בשפה מוזרה... לרבים מן הקהל היתה השפה והזימרה לא מוזרה, אלא יקרה...

וכך הגענו למרכז הצ׳אֶקה, ברחוב לוביאנקה 11.

על המדרגות קידם את פנינו מארחנו הנכבד, ראש המחלקה הסודית, לאַצִיס, כשהוא מחייך בחיוך ארסי. ד״ר יוליוס ברוצקוס ניגש אליו ושאל:

— מה גרם לבואנו לכאן?

— בזאת תיווכחו לאחר מכן. ועידה ציונית סודית! — ענה לאציס.

אבל ברוצקוס לא נבהל ולא נרתע. הוא הושיט לו העתק מהחלטת הממשלה מ־21 ביולי 1919, שבה היא מציעה לכל הגופים הסובייטיים לבל להפריע למפלגה הציונית בעבודתה. לאציס קרא את תעודת הממונים עליו ואמר: ״יש אמנם החלטה כזאת, אבל אתם לא קיבלתם רשיון לוועידתכם״.

כל עוד היה המדובר במילים, היה ברוצקוס חזק יותר ומשכנע יותר. הוא ענה ללאציס: ״לפי חוקי הסובייטים, אין להסתדרות ליגאלית כל צורך ברשיון מיוחד לערוך ועידות ואסיפות״.

בחיוך סארקאסטי ענה לו לאציס: ״אתה מכיר יפה את חוקי הרפובליקה, אבל אינך מכיר את מסורת הצ׳אֶקה״...

אז שאל ברוצקוס: ״כמה זמן יחזיקו אותנו כאן?״ והתשובה היתה מחוכמת ועליזה: — ״תשבו אתנו ותלמדו בינתיים את מנהגי הצ׳אֶקה״...

וכך הוכנסנו למרתפי הצ׳אֶקה, שם הושיבונו בשני תאים גדולים, שבהם היינו ראשית כל נתונים לטחב וקור.

וגם במצב החדש לא חסרה לנו התרוממות הרוח ובאין הרצוי הסתגלנו למצוי, ובמצב זה החלטנו להמשיך בוועידה בנשיאותי, כפי שהפסקנוה. החייל, ששמר עלינו, לא התעניין בתוכן דברינו. אבל, כשהבחין בכך המשגיח אנדאֶרסון, הסתער על החייל: ״גולם, דחוס אותם כדגים מלוחים!״ ויחד עם זה ציווה עליו להכותנו בקת הרובה אם יראה אותנו משוחחים בקבוצות של יותר משלושה.

האסירים הודיעו לקומנדאנט שיש ביניהם אנשים בעלי השכלה גבוהה, הרוצים לערוך שורה של הרצאות. זאת הוא הירשה לנו. וכך נמשכה ״הוועידה״ בצורה מוסווית שלושה ימים רצופים. הושמעו הרצאות על ״משק קומונאי חקלאי״ (ההסתדרות הציונית), ״ועד העניים״, פירושו היה ״הוועד העירוני״ וכדומה. דיברנו על ״קואופרטיבים״, (סניפי ההסתדרות הציונית), על ״הנ־הלת הקואופרטיב״ (האכזקוטיבה הציונית), על ״מניות חברים״ (שקלים).

כעבור למעלה משבועיים הועברנו לבית־הכלא המפורסם ״בוטירקי״. לאחר שכמה מהאסירים שוחררו במשך הזמן נשארנו 80 אסירים בערך ובכללם שלוש נשים — נחמה דרויאן, קלארה לרנר ועדה רפופורט (מרת די־שליט). את האסירים הושיבו חלקם ב״מגדל הצפוני״, חלקם ב״קאראנטין״. את שלוש הנשים הושיבו לחוד ב״מגדל פוגאצ׳וב״. למגדל הצפוני ניתן הכינוי ״מגדל־ציון״ (סיונסקאיָא באַשניאָ).

גם בבוטירקי היינו עורכים כמעין ״הרצאות״ ו״נשפים״. הוצאנו גם עתון היתולי ״ידיעות אסירי־ציון בבוטירקי״ — בעריכתו של ראובן רובינ־שטיין השנון וברוך־הכשרונות.

הזמן עבר באיטיות מרגיזה. ביוני התחילו לשחרר קבוצות קבוצות. בינתיים פורסם ב״איזווסטיה״ מאמר ובו האשמה כבדה עלינו. במאמר היה כתוב שבמרכז ההסתדרות הציונית נמצאו ״קוביות פאֶרוקסילין״, לא פחות ולא יותר, כלומר התכוננו לפוצץ מי יודע מה במוסקבה...

אחרי שדי־שליט שוחרר הוא הלך יחד עם גרשון וולקוביסקי אל עורך

"איזווסטיה" סוויאֶטלוב והעמיד אותו על כל השטות שבדבר, שהיו אלה לא קוביות פאֶרוקסילין רחמנא ליצלן, אלא באטריות לחשמל. סוויאֶטלוב שוכנע והדפיס בעתונו את האמת.

ב־2 ביולי שוחררו אחרוני האסירים. לשחרור האסירים היתה גם "סגולה" נוספת: ברוסיה היו אז נציגי הג'וינט מארצות־הברית, מאקס פיין והארי פישר, שהביאו מטעני סיוע ליהודים שסבלו מן הפרעות וגם לעניים אחרים ברוסיה. הם דרשו שחרור האסירים כתנאי לפתיחת קרונות הסיוע — וזה סייע...

כעבור חודשיים ורובינשטיין היה כבר דיפלומאט ליטאי, הוא ערך ביקור־"נימוסין" בבוטירקי. הסוהרים הרוסים הראו לו את המגדל הצפוני וגם אז קראו לו "מגדל־ציון" (סיונסקאיא באַשניא).

משה בן מאיר:

מגעי עם רובינשטיין היו בעיקר במוסקבה, שם חייתי עד שחזרתי לליטא כאזרח ליטאי. אבל הכרתיו בפטרוגראד בימי הוועידה השביעית של ציוני רוסיה במאי 1917. היתה זו הוועידה הראשונה, שהתקיימה באווירה של חופש וחגיגיות, כי היו אלה ימי השלטון הדמוקראטי המוחלט ברוסיה — בין מהפכת פברואר לבין מהפכת אוקטובר. ככל משתתפי הוועידה התפעלתי גם אני מכשרונותיו הבלתי־רגילים של הבחור הער והתוסס, המשפטן, הסופר והעתונאי המחונן, ראובן רובינשטיין.

בשנים שבין הוועידה הציונית, שנתקיימה בפטרוגראד ב־1917, לבין הוועידה שנתקיימה כעבור שלוש שנים, באפריל 1920 במוסקבה, התחוללו ברוסיה מאורעות שזיעזעו את עמודי הארץ האדירה, והיו אלה ימי הרת־עולם לקיבוץ היהודי. מהפכת אוקטובר השליטה על רוסיה דיקטאטורה, שנקראה אז — דיקטאטורה של הפרולטאריון. רוסיה האדומה הוקפה אויבים, אנשי הגווארדיה הלבנה, שניסו להכריע את הבולשביזם. את הבולשביזם הם לא הכריעו, אבל את צמאונם לדם הם סיפקו בפוגרומים על יהודים ובאוקראינה נשפך דם יהודי רב.

לפי השכלתי הייתי כבר אז קואופראטור מוסמך מאוניברסיטת בלגיה. השפה הצרפתית היתה שגורה בפי והיתה לי לתועלת. נתמניתי ראש מחלקת הסטאטיסטיקה במרכז־החלב. עשיתי את מלאכתי במסירות ונאמנות. אבל

בלבי כירסמה "התולעת" הציונית. אנו, הציונים, היינו מנותקים לגמרי מיהדות העולם ולא ידענו כלל מה מתרחש בחיי הציונות בארצות החפשיות.

עמדנו לארגן תערוכה כל־רוסית של תעשיית החלב. לשם זה הבעתי רצון להכיר את הנעשה בתחום זה בארצות אחרות. זה היה סביר מאוד. שלחו אותי ל"רוסטאַ" (הסוכנות הטלגראפית הרוסית). נכנסתי ל"רוסטא" ונפקחו עיני. המנהל הראה לי עתוני־חוץ רבים, אמנם לאו דווקא יהודיים, אבל כמבין דבר מתוך דבר קיבלתי מושג על הנעשה גם בעולם היהודי.

נסיבות טראגיות לעם היהודי פתחו לפני צוהר רחב לא רק אל מעבר לגבולות אלא במיוחד לעולם היהודי והציוני שמחוץ לרוסיה. והדבר שהיה כך היה. כפי שכבר הזכרתי, השתולל באוקראינה גל של פרעות ביהודים וברוסיה הוקם ועד־עזרה לנפגעים "יאֶקופו" (ראשי תיבות של "יאֶברייסקי קומיטאֶט פומושצ'י — הוועד היהודי לסיוע). אני הייתי מנהל המחלקה הסטאטיסטית של "יאֶקופו". היו לי רשימות ההרוגים — "בית־קברות", של קרובים, הזקו־קים לעזרה, של קרובים בארצות־חוץ, המשתוקקים להושיט עזרה.

ה"יאֶבסקציה" התקנאה בעבודת ה"יאֶקופו" והקימה ועד משלה "יאֶבאוב־שצ'אֶסקום" (ועד ציבורי יהודי) ובראש המחלקה הסטאטיסטית הועמד הסטודנט דובקין. היה חשש כי הטראגדיה היהודית תנוצל לתחרות יוקרה, החלטנו לעזור זה לזה בעבודתנו. דובקין הזמין אותי למשרדו, ולולא הנסי־בות האיומות שהפגישונו, הייתי אומר, כי בהיכנסי למשרדו אורו עיני... השולחן היה מכוסה עתונים יהודיים מאמריקה ומארצות אחרות. מטרתו בקריאת עתונים אלה היתה רישום המודעות על חיפושי קרובים, שרידים מנפגעי הפוגרומים או ידיעות על הקרבנות. את כל העתונים העברנו אלי, כי אצלי היה "בית־הקברות", רשימת הניספים.

עתונים אלה והבאים אחריהם הפילו את החומות שבינינו לבין העולם היהודי. היה לנו דין־וחשבון מפורט על ועידת לונדון, שהתכנסה ב־1920, שהיווה מעין קונגרס ציוני, והיינו בתוך העניינים של כל חיי היהודים בארצות החפשיות. על כל אשר נודע לי מהעתונות היהודית היינו "מפרסמים" בולטי־נים מתומצתים בשלושה עותקים ודאגנו לכך, שתכנם יגיע לידיעת הציבור היהודי. בסופו של דבר נסגר ה"יאֶקופו" והחומר הועבר ל"יאֶבאובשצ'אֶסקום".

אחרי ועידת מוסקבה פשטה התנועה הציונית את צורתה הליגאלית ולבשה צורה בלתי־ליגאלית. הפעילים היו נפגשים בבתים פרטיים ומשוח־

חים ביניהם על נושאים ציוניים. אני אומר משוחחים, כי לפעול לא היתה אפשרות בלי מגע עם העולם היהודי, בלי חומר מן החוץ. הרעב לחומר נמשך עד אשר ראובן רובינשטיין, בן ארץ ליטא, התמנה ליועץ משפטי של הצירות הליטאית במוסקבה.

עם התמנותו לתפקיד דיפלומאטי פרש רובינשטיין מן התנועה הציונית ומ"החבר", אבל אין זאת אומרת שהוא עזב את חבריו לעבודה לנפשם. בליטא היתה האוטונומיה היהודית במלוא שגשוגה. הוועד הארצי בראשותו של שמשון רוזנבוים והמיניסטריון לעניני היהודים בראשותו של ד"ר מאקס סולובייצ'יק (מנחם סוליאלי) שימשו מעין מרכז ליהדות העולמית. ד"ר סולובייצ'יק היה מעביר לרובינשטיין באמצעות מיניסטריון החוץ הליטאי חומר יהודי רב־ערך, שנתקבל מכל רחבי תבל, ורובינשטיין היה מצייד בחומר הזה את חבריו במוסקבה.

בשנת 1922 התקיימה במוסקבה ועידה ציונית חשאית. אני הייתי כבר אז בליטא והוחלט לשגר אותי למוסקבה להשתתף בוועידה זו. ד"ר סולובייצ'יק קיבל בשבילי דרכון דיפלומאטי בחתימת מיניסטר־החוץ הליטאי ואני יצאתי למוסקבה. אך טבעי היה הדבר שפניתי בבואי למוסקבה לצירות הליטאית. שם ראיתי את רובינשטיין ומרגע זה לא עשיתי צעד בלי הדרכתו.

השתתפתי בישיבה המכוננת לקראת הוועידה. הרציתי על המצב, כפי שהכרתיו יפה מן החוץ. באותה ישיבה אורגן מרכז סודי של ציוני רוסיה והוחלט לגשת לוועידה, שבה אמרתי להשתתף באורח פעיל. פתאום נשמע צלצול ממושך בדלת. אלה שלא היו שם, לא יכלו להבין באיזה שפה "מדבר אל הלב" צלצול כזה בדלת... בעל הדירה יצא לפרוזדור ואנו התחלנו להתלחש, כשעל השולחן כל מיני תקרובת כסגולה נגד "עין־הרע"... כאשר חזר לחדר־הישיבה, הוא הודיע, כי היה זה הציר מראֶצ'יצה, שהודיע לו כי לצ'אֶקה ניתנה פקודה "לעקוב אחרי ועידה ציונית חשאית, המתקיימת עכשיו במוסקבה". המנהיגים הציונים אמרו לי, שאם יתפסו אותם בחברתי לא יאונה לי כל רע פרט לזה, שיחזירוני לליטא כבעל דרכון דיפלומאטי, אבל את כולם יאסרו. לכן מסוכן הדבר שאני אשתתף אישית בוועידה החשאית. הוחלט לפעול בזהירות רבתי. נדברנו שאני אשב בשעה קבועה על אחד הספסלים בגן־העיר. משני צדדי יתיישבו "במקרה" שני בחורים יהודים, שימסרו לי על המתרחש בוועידה ואני אמסור להם את הוראותי. (אחד

הבחורים היה דן פינס).

וכך, בנסיבות כאלה, ארגנתי מרכז ומשרד להנהלה הציונית ובראש המשרד העמדתי את ד"ר מאיר אמדורסקי.

אחרי שסיימתי את עבודתי הארגונית הוזמנתי לישיבת המרכז החדש, כדי להשתתף באורח חד־פעמי בשירת "התקוה" ולהיפרד.

למחרת הבחנתי שאיש גבה־קומה בעל זקנקן אדמדם עוקב אחרי בכל אשר אני פונה. הודעתי על כך לרובינשטיין שנתן לי הוראה נמרצת לעזוב מיד את רוסיה ולשוב לליטא. ה"צל" שלי עקב אחרי עד התחנה האחרונה שלפני גבול היציאה מרוסיה.

כך נסתיימה פעילותי הציונית האחרונה ברוסיה הסובייטית תוך מגע הדוק עם ראובן רובינשטיין.

יחזקאל סטימאצקי:

היכרותי הראשונה עם ראובן רובינשטיין היתה בוועידה שכבר דובר עליה רבות. בילינו כמה ימים בוועידה, אחר־כך בצ'אֶקה, בכלא בוטירקי ואחרי השחרור זכיתי להיפגש אתו עוד מספר פעמים.

הייתי חבר מרכז "החלוץ" במוסקבה ומרכז "החלוץ" יחד עם המרכז הציוני, אליעזר צ'אֶריקובר, שהיה גם ראש הקרן הקיימת ברוסיה. הטילו עלי לעבור את הגבול, להגיע למינסק ולווארשה, כדי ליצור קשר עם הציונות בפולין, וגם — ובעיקר — עם המרכז בלונדון. על אף המלחמה שהתנהלה בימים ההם בין רוסיה לבין פולין, עלה בידי לעבור את הגבול הלוך ושוב ולהביא לוועידה את כל החומר הדרוש מחוץ־לארץ, אף שלא היתה זאת עבודה קלה.

ממוסקבה לאורשה קיבלתי רשיון־נסיעה, כי הייתי קודם לכן תושב אורשה שבביילורוסיה. כדי להגיע למינסק היה עלי לעבור את הנהר באֶראֶזינא ומאורשה אל הנהר ברזינה היה עלי לעבור עוד כמה תחנות. שם הראיתי לחיילים את תעודת־החלוץ, שבה היה כתוב — במטרה להראות לציוני חוץ־לארץ — כי אני שליח החלוץ וכי הכול מתבקשים להושיט לי את העזרה האפשרית במילוי תפקידי. אמרתי לחיילים שאני שליח הקומינטרן ואת המלה הרוסית "גאֶחאלוץ" הם פירשו כראשי־תיבות של איזשהו מוסד ממשלתי חשוב. וכך הגעתי לנהר ברזינה. את הנהר העבירוני מבריחים,

כמובן, בעד תשלום ניכר. הגעתי למינסק ולווארשה וקיבלתי את כל החומר הדרוש לוועידה. כך הסתדרתי גם בדרך חזרה והגעתי לאורשה. אבל בנסיוני לקבל רשיון נסיעה מאורשה למוסקבה, נאסרתי בידי הצ׳קה, שנוכחו בקלות בתעלולי יציאתי מרוסיה ושובי אליה. עמדתי להימסר לבית־משפט צבאי על יציאתי הבלתי־ליגאלית מרוסיה בימי מלחמה לארץ אויבת. לקראת העמדתי למשפט הדיביזיה הועברתי למוהילוב. והנה התחיל לשחק לי המזל.

על החיילים, שהובילוני למוהילוב הצלחתי להשפיע שיכניסוני לבית ידיד להיפרד. הידיד היה הציוני כהן. בנו ובתו של כהן זה היו חברי צעירי ציון, והם כיבדו את החיילים בוודקה. וכטוב לב החיילים ביין־השרף, הוציאו הצעירים האלה מידי החיילים את כל החומר המאשים, כלומר החומר שהיה מוכן אצלי בשביל ועידת־מוסקבה.

אך זה לא הכל. הרי הייתי עדיין נתון בידי הצ׳קה והחקירה באשמה כזאת לא בישרה טובות. אבל שוב שיחק לי המזל, ואני ניצלתי ממוות בטוח. אמנם ידוע היה כי המתנגדים החריפים ביותר והמסוכנים ביותר היו הקו־מוניסטים היהודים. והנה נפלתי לידי החוקר הראשי של הצ׳קה, וחוקר יהודי. אבל היהודי הזה היה שלמה רונין, בן רב בעיירה על־יד וולקוביסק, ידיד אישי שלי, שהיה מורה לעברית במשפחתנו, כאשר גרנו בפלך בריאנסק. כאשר נודע לו שאני נמצא בין האסירים במוהילוב ומועמד לבית־משפט צבאי, הוא עשה מה שעשה ולמחרת הייתי כבר אורחו בארוחת־צהריים. הוא גם דאג לכך שאקבל רשיון־נסיעה מאורשה למוסקבה. וכך הגעתי בשלום לוועידה. נעים היה לי להרגיש את השמחה וההתלהבות שעורר בוועידה החומר שהבאתי, שפע של חומר בעברית וביידיש.

לסיפורם של ידידי על מאסר משתתפי הוועידה אוכל רק להוסיף, כי בסוף הדיאלוג בין הצורר לאציס לבין ד״ר יוליוס ברוצקוס, אמר לאציס: ״אתם מתנהגים כאילו עמד הצי הבריטי ב׳מוסקוואיקה׳ ״.

רובינשטיין היה בכל ימי המאסר עליז והדביק את כל האחרים באופטי־מיות שלו, השופעת בטחון ואומץ־לב. חוץ מעריכת העתון ההיתולי ״ידיעות בוטירקי״, הוא כתב גם ״הימנון בוטירקי״ בחרוזים יפים מאוד.

שוב נפגשתי אתו בשנת 1921 בקונגרס הציוני בקארלסבאד, שם גרנו בפנסיון בחדר אחד. הייתי בברלין מ־1921 עד 1925 ושמעתי רבות על פועלו בקובנה כסופר, כעורך וכעסקן ציבורי. גם בתקופה ההיא היינו

נפגשים. הקשר בינינו נפסק כאשר עליתי לארץ־ישראל בשנת 1926, ושוב פגשתיו כשעלה לישראל ב־1948.

זאב זלקינד:

אשתדל להעלות מנבכי זכרוני המעומעם ככל האפשר מהמאורעות ומפגישותי עם ראובן רובינשטיין.

ראובן — או, כפי שקראנו לו בצחוק אחרי התמנותו בצירות הליטאית, רובימאס — היה קרוב מאוד לבני משפחתנו. חיבבנוהו ממש כבן־משפחה יקר ונערץ. גם הגורל קשר אותנו, לרעה ולטובה. יחד ישבנו במאסר, אבינו יוסף, אני ואחי אלכסנדר, הצעיר ממני. אחרי השחרור לא חזר ראובן לפטרוגראד, אלא התיישב אתנו כבן נוסף ואהוד למשפחתנו.

בימים ההם, בראשית יולי 1920, הגיע למוסקבה שמשון רוזנבאום שהיה אף הוא ידיד משפחתנו, כי במינסק הוא היה עורך־דין שלנו בעסקינו הנרחבים, שהיו כרוכים בעניני הנדסה ובנייה.

הוא בא כנציג ליטא, כחבר המשלחת הליטאית למשא־ומתן על שלום עם רוסיה, שנחתם ב־12 ביולי אותה שנה. הוא התעניין בארגון הצירות הליטאית. המשורר יורגיס באלטרושייטיס, שכתב שירה רוסית וליטאית, נתמנה לציר הראשון של ליטא החופשית במוסקבה והיה אהוד ומכובד בחברה הרוסית. (אגב, מאוחר יותר הוא סיפר לי שבעזרתו של לייב יפה הוא תרגם שירים של ביאליק לרוסית). שמשון רוזנבאום רצה להכניס לצירות יהודי טוב ופנה אלינו בבקשה להמליץ לו על מועמד מתאים. רובינשטיין לא רק היה ידידנו, אלא מצאנו בו את המועמד המתאים ביותר — משפטן מוכשר בעל כשרונות ספרותיים וציוני מסור ונלהב. המלצנו עליו וכעבור זמן־מה אמר לנו רוזנבאום שכבר שוחח אתו, כי הוא מרוצה מאוד מהבחירה וכי הוא המועמד המוצלח ביותר לתפקיד יועץ משפטי והמליץ עליו והוא נתקבל לצירות.

כעבור מספר ימים עבר ראובן רובינשטיין לדירתו הפרטית בצירות הליטאית. מטעמים ״פרופילאקטיים״ נמנע ״רובימאס״ מלבקר אצלנו ואנו נמנענו מלבקר אצלו... אבל, כפי שכבר אמרתי, קשר אותנו הגורל לא רק לרעה, אלא גם לטובה: באוגוסט 1921 היינו כולנו, כל משפחתנו, לאזרחים ליטאים ויצאנו לקובנה. משם — לברלין. אבי ואחי נשארו שם עד 1933, ואני הייתי כבר בשנת 1923 בארץ־ישראל.

— אינני זוכר בדיוק איך נוצר הקשר הראשון עם ראובן רובינשטיין אבל כל פעם שראובן היה מבקר במוסקבה — הרי הוא למד ופעל בפטרו־גראד — ביתנו היה ביתו. הוא כיבד ואהב מאוד את הורי, וכבוד זה ואהבה זו היו הדדיים.

בתקופה שבביתנו התארח חיים נחמן ביאליק, בא אלינו רובינשטיין במיוחד מפטרוגראד כדי להכיר אישית את המשורר הנערץ. רובינשטיין, שידע בעל־פה רבים משיריו, יצא מוקסם מאישיותו, שגם שיחת־חולין שלו היתה שירה. אך עלי לציין שגם הוא עשה רושם טוב על ביאליק, שכיבדו כבר מהשיחה הראשונה ביניהם. הוא העריך את בקיאותו לא רק בשירת ביאליק, אלא גם בכל מכמני התרבות היהודית, בשירה ובספרות העברית, היידית והרוסית. בשביל רובינשטיין היו הימים במחיצתו של ביאליק ימי חג והתעלות הנפש.

כן נפגשתי עם ראובן רובינשטיין בבואו לישראל ב־1948 יחד עם רעייתו אסתר. — נפרדנו במוסקבה, כאמור, בשנת 1921 — ועשרים ושבע שנים, וביחוד שנים סוערות כאלה, משאירות את רישומן על פני כל אחד ואחד, אך נזדעזעתי כשנפגשתי עמו כאן. במקום חברי התוסס, העליז, השופע הומור, עמד לפני זקן שבור ורצוץ, שנראה כסבו של ראובן ההוא... וכששמעתי את סיפורו על תלאותיו ונדודיו, התפלאתי על כוחותיו הנפשיים שהחזיקוהו בחיים אחרי כל עינויי־הגוף והנפש שעברו עליו — שנים של עבודת־פרך במחנה סובייטי. וכשחזר, צל של אדם, מברית־המועצות, גילה, כי אשתו אסנת ושני בניו נרצחו. וכך הוא הגיע למינכן, למקום שבו התרכזה שארית־הפליטה, שם טיפלה בו אסתר, קצינת אונרר״א, שגם משפחתה הושמדה, והם קשרו יחד את עתידם.

עם עלייתו ארצה התגבר והתאושש. הוא טמן את כאבו בעבודה מאומצת, ספרותית וציבורית. כשרונותיו והאינטלקט שבו החזיקוהו ״מעל לפני המים״. במשרד־הבטחון היינו שנינו בקירבה גיאוגראפית. הוא עבד באגף ליחסי־ציבור ואני — בתע״ש. היינו נפגשים לעתים קרובות. הורי עוד היו בחיים כאשר הוא בא והוא הזכיר לאמי את הפגישות והמסיבות בביתנו בימים ההם במוסקבה.

משפחת זלקינד לא תשכח את ראובן רובינשטיין.

בנימין וסט

קווים לדמותו

ראובן רובינשטיין היה איש עמך, מושרש במכמני ההויה היהודית משנות הרנסנס הציוני, העברי והאידי. היה בקי בשטחי הפולקלור היהודי המלבב וידע להביאם להמוני יהודים בעל־פה ובכתב. הייתי להוט לשמוע שידוריו בלילות שבת ביידיש. לא אחת נוכחתי לדעת, כי לפני אדם בעל שאר־נפש יהודי, חובב מעשיה והלצה יהודית טיפוסית, ותעודת נפשו להיות איש מנחם, מרגיע ומעודד עם כל אירוע בחיינו, כאשר צילתו מרובה מחמתו.

רובינשטיין הצטיין כסוקר נאמן של אירועי החיים היהודיים ומעריך אותם כפובליציסט מחונן. כתיבתו הקלה היתה עם זאת בעלת משקל.

זכרונות מתקופת חיי במוסקבה בראשית המהפכה האוקטוברית, בשנת 1917־1918, קשרו אותי עם ראובן רובינשטיין המנוח. השררה הבולשביסטית טרם קבעה את דרכה המדכאה בהשלטת הדיקטטורה בשטחי שלטונה, על כן טרם הספיקה לשים ידה על העתונות הדמוקרטית והסוציאליסטית, אשר הוסיפה להופיע זמן־מה גם בשנת 1918 — עד שהופסקה כליל. גם "פעטראָגראַדער טאָגבלאַט", העתון הציוני ביידיש, הופיע עד למחצית השניה של 1918 — בעריכתו של יצחק גרינבוים, כשהעורך למעשה היה סגנו ראובן רובינשטיין. רשימותיו ומאמריו בעתון היה חותם בשם ר. כרמי. הייתי אז סטודנט צעיר, מעורב בחברה הציונית והקהילתית במוסקבה הערה, והתחלתי לנסות את כוחי ברפורטז'ה על דפי ה"פעטראָגראַדער טאָגבלאַט" על החיים היהודיים והציוניים בעיר. עוד בתחילת שנות המלחמה הראשונה נעשתה מוסקבה מרכז יהודי חשוב בעקבות גלי הפליטים היהודיים, שהציפו את הערים ברוסיה המרכזית, פליטי החרב של החזית המזרחית. מסתבר, שמערכת העתון היהודי היחיד ברוסיה ראתה ענין בסקירותי על החיים וההתרחשויות הציבוריים של קהילת מוסקבה המעטירה.

רק אחרי זמן נודע לי, שהעורך את כתבותי ורשימותי הוא העתונאי ראובן רובינשטיין.

בין כה וכה נפסקה הופעתו של "פעטראָגראַדער טאָגבלאַט" ולרגל הרעב ששרר ברוסיה נסעתי לאוקראינה אל הורי, שם היה לחם בשובע. חזרתי למוסקבה בשלהי 1922, עם העברת מזכירות החלוץ וצעירי־ציון — התאחדות לעיר הבירה, בעקבות הרדיפות על נושאי התנועה הציונית, שהלכו וגברו מיום ליום. בייחוד נעשו תכופות הרדיפות באוקראינה, ובעיקר בקיוב, מקום שם התרכזו מרכזי הזרמים בציונות העובדת. המצב הוחמר אחרי המאסר של צירי ועידת צעירי־ציון בקיוב במאי—יוני 1922, כאשר 12 מהם, ראשי התנועה, נשפטו ונידונו לשנתיים מאסר בבידוד חמור. התנועה נאלצה איפוא להתחפר במחתרת יותר ויותר.

בימים ההם הועמדה התנועה לפני בעיה חמורה במה וכיצד להזין את סניפיה הרבים — איך להשיג ידיעות וחומר על המתרחש בציונות העולמית, ובמיוחד על ההתקדמות בעליה לארץ ובנינה. הימים היו ימי העליה השלישית וגם חברי צעירי־ציון והחלוץ ברוסיה העפילו בדרכים לא־דרכים והצטרפו אל זרם העולים לארץ, בעיקר דרך גבול פולין וגבול בסרביה. לא מעט אסונות ותאונות קרו לעולים הבלתי־ליגליים, מהם שילמו בחייהם על חתירתם לארץ בדרך זו.

מחמת הרדיפות ומצבה האי־ליגאלי של התנועה והמאסרים התכופים הורגש ביותר החסרון בחומר אינפורמציוני ועיוני, והנה קרה נס, וכמו מן השמים התחיל להגיע אלינו החומר הדרוש מידי ראובן רובינשטיין, אז היועץ המשפטי של הצירות הליטאית במוסקבה. בדרך זו קיבלנו דו״ח מפורט על ועידת "ההתאחדות" — צעירי־ציון הפועל הצעיר בברלין (1923), עם הרצאתו הפרוגרמטית של חיים ארלוזורוב, חוברת על א. ד. גורדון מאת אברהם לוינסון ועוד ועוד. טרחנו רבות על תרגום הדברים לרוסית, כדי לאפשר הדפסתו ושכפולו במאות טפסים בשביל הסניפים הרבים שהסתפחו אל התנועה. בירכנו על החומר כמוצאי שלל רב, היינו אסירי־תודה לשליח־מצווה ראובן רובינשטיין, אשר חילץ בדרך זו את התנועה מריקנות ומחוסר־מעש.

אישית הכרתי את ראובן רובינשטיין בבאזל, בקונגרס הציוני הכ״ב

(בדצמבר 1946). הוא עשה רושם של אדם למוד יסורי־גוף וחבטי נפש. רובינשטיין הספיק לטעום את טעם מחנה־ההסגר הקומוניסטי עם כיבוש ליטא ע"י הסובייטים ב־1940 ונשאר בחיים בנס. מפיו שמעתי פרטים מאלפים וטראגיים על המחנה הגדול של אסירי־ציון בברית־המועצות.

ח. נ. ביאליק ומשה קליינמן אורחי מרכז "החבר" מוסקבה, 1921. באמצע ר. ר.

מצאנו שפה משותפת במיוחד בבעיית מצבם של יהודי רוסיה הסובייטית. התיידדנו. ובארץ — המשכנו שנים רבות ביחסי ריעות וידידות. הוא נעשה שותף נאמן לעושים במלאכה למען יהדות רוסיה, פדותה וגאולתה.

ראובן רובינשטיין סימל באישיותו הערה והרגישה דמות מלבבת של עתונאי ואיש ציבור גם יחד.

רפאל חסמן

במחיצתו

כמי שזכה לעבוד כעתונאי במחיצתו של ראובן רובינשטיין במשך חמש־עשרה שנה, שנות הזוהר והשקיעה של יהדות ליטא האוטונומית בליטא העצמאית, — אנסה לשרטט כמה קווים לדמותו כעתונאי־עורך וכאישיות ציבורית, מרשמי במסגרת עבודתנו המשותפת בעתון היומי ״אידישע שטימע״ — בטאונה המרכזי של יהדות ליטא בתקופה ההיא, התקופה רבת־התקוות, האשליות והאכזבות.

שכן דמות־דיוקנו ואישיותו של רובינשטיין, כפי שעוצבה ונתבלטה בציבור היהודי בליטא ומחוצה לה, צמחה ועלתה מפרשת חייו המרכזית כעורכו הראשי של העתון הזה, שליב גרפונקל וד״ר יעקב רבינסון הניחו יסודותיו המדיניים־הרעיוניים והוא, רובינשטיין, המשיך בדרכם ועיצב את מסגרתו ודמותו והוא שקבע את רמתו הציבורית, הספרותית והעתונאית־המקצועית. העתון הזה אף נעשה בשביל רובינשטיין עצמו בית־היוצר, הסדנה הציונית־הציבורית לעיצוב אישיותו ומזגו העתונאיים ותנופת פעילותו הציבורית, עד שזכה ועלה במעלות ההשפעה המדינית והציבורית והיה במימדי התקופה ההיא ל״מדברנא דאומתיה״ של יהדות ליטא ולאחד מאישיה המרכזיים, ועד ש״אידישע שטימע״ וראובן רובינשטיין ו־ר.ר. (רי״ש רי״ש) באלפי מאמריו ורשימותיו הפכו בליטא למושג אחד וזהות אחת ללא הפרד. השאלה בפי כל, עם הופעת הגליון ברחוב היהודי בליטא, היתה: נו, מה כותב היום ראובן רובינשטיין ?...

במאמריו הראשיים והפובליציסטיים וברשימותיו הפיליטוניסטיות — מהן חריפות־עוקצניות ומהן מבודחות־מלבבות — היה רובינשטיין תמיד המגיב והמסביר האקטואלי, שליח־הציבור הנאמן של יהדות ליטא, שביטא בעוז ובגאון את דרישותיה ולבטי־מאבקיה על זכויותיה הלאומיות־האוטונומיות ולאחרונה, עם ביטול האוטונומיה, — אף על זכויותיה האזרחיות האלמנטריות.

כעורך ראשי שיקף ר.ר. יום־יום בעתונו את בעיותיה ודאגותיה, שמחותיה ויגונותיה של יהדות ליטא, זו המצערה בכמותה, אבל מוצקת־שלימותית ויהדותית־שורשית באיכותה. בשנות־הראשית של ליטא העצמאית היה "אידישע שטימע" של ראובן רובינשטיין העתון היהודי היחיד בארץ ושימש גם אשנב לעולם היהודי בתפוצות בשביל יהדות ליטא, ששכנה לבדד בפינה המרוחקת של אירופה הצפונית־מערבית.

העתון "אידישע שטימע", עם התנופה והרמה שניתנו לו בעריכתו של רובינשטיין, היה נפוץ ונקרא בכל בית יהודי בליטא. הוא היה גם המחנך והפדגוג הספרותי, התרבותי והלשוני בשביל המוני העם, שלמדו והתחנכו על לשון היידיש ועל אוצר המלים והניבים של העתון. הם ספגו־קלטו ממנו את היקף מושגיהם, דימוייהם ומונחיהם, והם דיברו בלשונו בנאומיהם, בוויכוחיהם ובמכתביהם.

מאמרי רובינשטיין ורשימותיו, בצד רמתם הפובליציסטית הגבוהה, שפעו למכביר מבחינה לשונית־סגנונית חכמת־חיים יהודית והומור ופולקלור של "עמך". הם הקרינו חן של עממיות יהודית נלבבת ועסיסית והיו לשם־דבר ולאימרות־כנף בפי המוני קוראיהם.

כבן־בית ומעורה בספרות ישראל העתיקה והחדשה ממקורותיה וכמי שספג את מיטב הספרות הרוסית ולשונה מנעוריו ושלט כרוסי מלידה במכמני ניביה ואימרותיה — היה רובינשטיין חובב מובהק של סופרים וספרים ופתח בהרחבה את עמודי "אידישע שטימע" בפני סופרים ותיקים וצעירים כאחד. מערכת העתון וביתו הפתוח של העורך שימשו כתובת ואכסניה מקרבת לכל סופר אורח ואיש רוח, לכל עסקן ואמן יהודי שנזדמן לליטא.

בהשראתו והדרכתו של רובינשטיין כעורך ומנהיג ציבורי היה עתונו "אידישע שטימע" לבמה יהודית־לאומית, למרכז ותלפיות, היוזם והמשקף כאחד, של כל פעילות ציבורית וציונית בליטא. דור של חלוצים, של תנועות נוער, של שליחים ומחנכים — גדל והתחנך על מאמריו ורשימותיו של ר.ר., ששימשו עורף רעיוני ורגשי לפעולותיהם והופעותיהם ומכשיר בעל־השפעה לעיצוב הטפתם והסברתם. העתון, בהדרכתו האישית של רובינשטיין כמשפטן מקצועי, גם היה למעין משרד־מייעץ ליהודי ליטא, שענה לשאלותיהם בכל מיני בעיות אזרחיות ומשפטיות, ביחוד אחרי סגירת מוסדות האוטונומיה היהודית קצרת־הימים.

גם ביחסיו המקצועיים־האישיים עם עובדי העתון, כעורכו הראשי, התבטאו למופת תכונותיו הנעלות: פשטות, חבריות, עממיות, ללא שמץ של גינוני התנשאות של "בוס" זעוף־פנים. הוא חיבב וקירב כל צעיר בעל־כשרון, שהוכיח עצמו בעבודת העתון, וגילה כלפיו אמון מלא, סמך על חוש בחירתו וביקורתו העצמית של העובד ואף פעם לא נטפל לקטנות בעריכה, ואם כי הקפיד מאד על כתיבה עניינית, בלי סרח־העודף של שמן־זית־מליצי — החשיב ביותר נצנוצי כשרון הסתכלותי, תיאורי־פיוטי, חמימות אנושית־רגשית ברפורטז׳ה, בצד עין בוחנת וחודרת ומדייקת בפרטים.

ולסיכום — יושמע כאן בשורות מועטות הד קולו־עטו המבורך של רובינשטיין, מתגובותיו על מאורעות ובעיות שהסעירו בשעתם את יהדות ליטא ואת היהדות העולמית כולה, ויהיו הדברים האלה החצובים מלבו היהודי, האוהב והדואב של ראובן רובינשטיין, נר נשמה לזכרו.

כאשר הכל התמוטט בליטא היהודית והאוטונומיה היהודית כמעט שחוסלה והנחשול של האנטישמיות הליטאית גאה ועלה — אז כתב רובינשטיין בגליון־היובל של "די אידישע שטימע", גליון חמשת האלפים מאחד במארס 1935, והדברים מהדהדים עתה כרחשי נבואה גורלית קודרת:

"... זהו נוסח ליטא... עליה מהירה עוטה נהרה — וירידה איטית גורלית עמוקה... זוהי דרכו הקצרה של הקיבוץ היהודי בליטא, נושאה לשעבר של האוטונומיה הלאומית עטורת־הזוהר... חלום יפה, מפלט נכסף ממרירות הגלות וכבליה, והנה: קדרות שחורה ממשמשת ובאה וענני אופל מחשיכים עינינו והשאלה נוקבת: עד היכן? איפה יהיה המעצור? העתון "אידישע שטימע" הוא העד שנשאר בחיים — העד לתקומתנו ולירידתנו, ולבו של העתון־העד מתפלץ מצער ומכאב...".

והנה התרחשה ובאה הפורענות העולמית הגדולה, האימה החשכה שלבו ניחש לו לפני ארבע שנים, ובגליון של ערב ראש־השנה ת״ש מ־13.9.39, כאשר עשרה ימים לפני כן פרצה מלחמת העולם השניה, כותב רובינשטיין במאמר "היתה שנה" את הדברים הנרגשים והמזעזעים, כאשר נקראים הם היום בהשלכותיהם הרטרוספקטיביות. הוא כותב את דברי התפילה והאמונה:

"... אם יזכה כל אחד מאתנו להישאר בחיים בסוף המלחמה ואם לא — אבל מרטטת בלבנו התקווה, שאף זה יביא את גאולתו הסופית של עם

ישראל ואת תקומתו בארץ־ישראל, את בנייתה של המדינה היהודית... אז לא יהיו יקרים מדי קרבנותינו הגדולים ביותר. אז יזכו בנינו ובני בנינו ויראו זמנים יותר מאירים וחיים יותר חפשיים ויותר יפים..."

"...אנו נכנסים לשנת ת"ש החדשה מוצפים מראש ועד רגל להבות־אודם של שריפות ושחיטות... תעלה נא תפילתנו לאלוקי ישראל: "תן כבוד ה' לעמך, תהילה ליראיך ותקווה טובה לדורשיך! שמחה לארצך וששון לעירך!...

ח. נ. ביאליק אורח "די אידישע שטימע" יושב בין ר. ר. ובין א. א. פרידמן. קובנה, 1931

אלה, כאמור, היו דברי ראובן רובינשטיין לפני כשלושים שנה, בערב ראש־השנה ת"ש — דברי החזון והכיסופים של לב יהודי לוהט, של יהודי מאמין ואיש השורשים, שאפילו בימי שפל ושואה נשא תמיד בנפשו גאון יהודי והאבוקה המאירה של שחר הגאולה היהודית, של מנהיג ונושא־דגל, שאחר כך כל משברי השואה עליו עברו ובערוב יומו זכה לראות בתקומת עם ישראל בארצו־מדינתו ואף לפעול בכושר ובמסירות למען בטחונה ושגשוגה.

יַעֲקֹב עָמִית

כך ראיתיו

את ראובן רובינשטיין הכרתי בעודני עלם, מראשי "השומר הצעיר" בקובנה, בירתה של ליטא, שבתי לליטא כפליט־חוזר ממרחקי אוקראינה, בגבולה של קרים, בשלהי ימי־הזוהר של האוטונומיה היהודית המהוללה. אמנם, הקיבוץ היהודי הקטן והמסוגר בליטא — קטן לעומת הגדולים ממנו לאין־ערוך בפולין ובברית־המועצות, — היה אז במלוא פריחתו. אלא שכוחו שוב לא בא לו מסמכויות שהוענקו לו מבחוץ, בתוקף הרשאה ממלכתית מגבוה, כי־אם מבפנים, תוך פיתוח יוזמה כלכלית, חברתית ותרבותית למופת. אך בשמים הבהירים של יהדות ליטא כבר נקשרו אז עבים קטנות, אשר עין רואה עשויה היתה להבחין בהן סימני־בשורה ראשונים לסערות שיתחוללו.

ראובן רובינשטיין היה העין הצופיה של בית ישראל בליטא. היה עורכו של עתון, הראשון והגדול שבעתוני ליטא היהודית. ועתונו כמוהו כמאגר שאליו הולכים כל נחלי היצירה העשירה־המפכה של יהודי ליטא. בדפיו כאילו נצררו יחד כל גילויי הפעילות הברוכה והיו לחטיבה אחת. אכן, מן העתון של ראובן רובינשטיין, ה"אידישע שטימע", נשתקפה דמותה של יהדות ליטא כמות־שהיתה בימים הטובים והרחוקים ההם.

הימים הטובים והרחוקים. האומנם טובים היו, בלי צל של דאגה וחרדה? כבר אז לא הכל היה שפיר ובהיר. ימי־האביב של ליטא העממית, המסבירה־פנים אף ליהודיה, חלפו־עברו מהר. בשליש האחרון של שנות העשרים באה הפיכת וולדמאראס, ושמי ליטא בכלל, וליטא היהודית כל־שכן, — נתקדרו עד־מאוד. אגב, ליטא הקטנה, הצנועה והנחבאת אל כליה היתה מעשה פאראדוכס בחלוצי הנהגת משטר טוטאליטארי, שלא לומר דמוי־פאשיסטי, בארצה. היא הקדימה בכך אף ארצות אשר שמען יצא למרחוק מאוחר יותר כמדכאות הדמוקראטיה וחירויות האדם. יותר ויותר היתה ליטא למדינת־משטרה. והנהגת הקיבוץ היהודי שבה צריכה היתה להיות מחוננת

תבונה רבה ויד אמיצה ומאומנת, כדי להנחות את הספינה הקטנה־המופלאה בין משברי־עתים. ראובן רובינשטיין היה אחד הנבונים, הנאמנים והאמונים שבמנהיגי הקיבוץ היהודי הקטן רב־הפעלים ועתיר־ההישגים. ובאשר היה עורכו של עתון ופובליציסט מחונן, מהיר־עט, הרי בהתייצבו יום־יום על במתו שימש פה למצוקת יהודים ולתקוותיהם. רובינשטיין היה חביב הקהל ומבטא־גם־מעצב דעתו.

את האווירה ששררה בליטא בימים ההם מאפיין מעשה שהיה במסיבה אחת בקובנה, ערב עלייתי לארץ־ישראל, בסתיו 1929. מכונסים היינו יחד, ציונים כשרים מכל גוני הקשת בציבור ונוטלים פרידה, בזמר ובנאום, מחבר עולה. והנה בשעת־לילה מאוחרת, כטוב לבנו בזמר, הוקף הבית בו ישבנו גם שרנו, על־ידי כוח־משטרה, — שכן נחשדנו כולנו בקשירת קשר קומו־ניסטי, ר״ל. שלא בטובתנו סובכנו כמעט בעסק־ביש, אלא שבצר לנו באו לעזרנו ראובן רובינשטיין ז״ל וידידנו י״ל, גרשון אלימור־ולקובסקי.

דבריו של ראובן רובינשטיין, דברי חכם, תמיד בנחת נשמעו. היה איש שאיכפת לו ושלוות־נפש לא ידע. לא־אחת ראינוהו שרוי במתח נפשי רב, אלא שאת סערותיו ידע לכלוא בלבו פנימה.

אכן, כדבר לעמו, תחילה בליטא היהודית שלו ואחר, בשלבים האחרונים של חייו, בישראל, לא־נמנה עם נביאי־הזעם. אף בצאתו ללחום את מלחמת הקיבוץ היהודי אשר שלחו, היה מרעיף על סביבתו, אם בכתיבתו העניינית־החיננית ואם בדיבורו השלוו־המפוכח, דברי־עידוד ונחמה. מעולם לא שאלתי לשייכותו המפלגתית, אף־על־פי שידעתי, כי זיקתו הרעיונית־המדינית היא מוגדרת. נאמן לתפיסת־עולמו, לא היה קנא ונוטר־חומות. לבו ודלתו פתוחים היו לכל. ומכאן מגעו־ומשאו עם נוער חלוצי, מיסודו של ״השומר הצעיר״, אף אם על דרכו ודאי חלק לא־אחת. אזנו היתה קשובה לרחשי הנוער החלוצי ולמאווייו. שכן כציוני ידע, כי ממנו נייסד עוז בארץ נבנית, מחיה שממות ומקבצת נידחי־עם. על־כן אך טבעי היה, כאשר בבואי שנית לליטא, הפעם כשליח מארץ־ישראל, היה הוא עם ראשי הנענים לקריאתו של הקיבוץ השומרי הראשון מיוצאי ליטא, אז בפתח־תקוה, לעשות למען התיישבותו על אדמת המולדת.

ראובן רובינשטיין היה דבר ליהודי ליטא בשנותיהם הטובות, שגם הן לא חסרו כידוע בעיות וצרות, אך בו נסתמלה לא־מעט גם דרכם האחרונה

לקראת הקץ המר־והנמהר. לאחר שנים שבנו ופגשנוהו בארץ־חלומותיו כניצול־השואה — ואין הוא עוד כתמול־שלשום. עצב הגורל היהודי, והגורל האישי אשר פקדהו, ניבט מן העיניים. אך מדי דברו היה הקול קול ראובן. וקרה לא־אחת בלילות־שבת, בפותחי באקראי את מקלט הרדיו, ומן התיבה היה בוקע קול חם־לבבי, מוכר משכבר־הימים — קולו של רובינשטיין. והיה השיח קולח בשפת יידיש דשנה ועממית, שופע בינה־לעתים וחכמה עממית מסבירה־מרגיעה. שנות־העברה־והזעם לא שברו את רוחו — אם־כי שחה קמעה הקומה וחוורו נקמטו הפנים. בפנים הנפש חרש הזמן ערוצים עמוקים של צער ויגון על מה שהיה ואיננו עוד — בחייו שלו ובחיי עמו, שהקיבוץ היהודי אשר כה אהבו נחתך ממנו כאבר־מן־החי. והיה כאבו גדול, גדול מאוד, אך שוב השכיל כדרכו לכלאו בנפשו פנימה. כלפי חוץ, בבואו במגע עם קרובים ורחוקים, היה זה ראובן רובינשטיין השקט והרגוע, הנבון והמסביר־פנים ודבריו, דברי חכם, בנחת נשמעו כמימים־ימימה.

מרכז "מכבי" בליטא

ד. בן נחום

האיש במערכה

משנות העשרים למאתנו — ואני אז בשחר נעורי — בלטה אישיותו הדינאמית של ראובן רובינשטיין במרכז הפעילות הציבורית־התוססת של יהדות ליטא. במרכז — לא על דרך ההפלגה אלא בפועל ממש, במשמעות המוחשית ביותר. חדרו הצנוע במערכת "אידישע שטימע" היה כמין תל שכל הפיות פונים אליו, שבו נדונים כל עניני הציבור, מועלות התביעות, המשאלות, הטענות והעצומות. היה זה מרכז־העצבים הערני, שממנו נמתחו חוטי־קשר לכל עיר ועיירה נידחת בקצווי המדינה הקטנה, ופעמים היתה זו כעין מיפקדת־הגנה במערכות המדיניות, הכלכליות והתרבותיות של קיבוץ יהודי לוחם על זכויותיו ועל קיומו, במערכותיה של התנועה הציונית בארץ זו.

גם אנו, בני הנוער החלוצי, שמתחנו ביקורת קשה על סדרי החברה היהודית ורצינו "להפוך את הקערה על פיה", לא יכולנו לתאר לעצמנו איך נוכל לגלגל את הענינים בלעדיו, בלי 'כיסוי' בעתון, בלי עזרה ממשית למפעלינו. הוא היה מקבל אותנו, הצעירים, בחדרו בלי 'דיסטאנץ' ובלי גינוני טקס, מלווה בענין את דברינו בעיניו הערות, הפקחיות, הנתונות באיש שיחו, והעיקר — ברצון כן לעזור, ולא רק בעצה נבונה אלא גם בנטילת אחריות והתחייבות. והן היו עסקנים מכובדים, שתמיד "שמרו מרחק", אשר במשך הזמן עוד גדל, גם משום שהפיצול הפוליטי, שלא פסח, כמובן, על הציונות הליטאית, נתן את אותותיו והטיל את צילו על היחסים ההדדיים בתוכה. ראובן רובינשטיין היה אחד היחידים, ששמרו על ידידות גם מעבר לחילוקי־דעות, והללו לא פגמו אצלו כלל בריקמת היחסים החברתיים והזיקה הציבורית לתנועתנו. האם משום שצמח מנבכי היהדות הליטאית העממית ראה עצמו כנאמן הבית כולו, ואולי משום שנסיונו הפוליטי העשיר ואופקיו הרוחניים הביאוהו לידי מתינות בהערכת מתח ההבדלים

והניגודים? מעולם לא גילה לנו את לבו בנידון זה, ודומה שכלוחם ותיק לא הרשה לעצמו השתפכות־נפש לירית. אך מעולם לא נתן מקום לפקפק, שעזרתו וידידותו הכנים נתונות לנו. וידידות זו עמדה במבחן גם בשעות קשות, כשנזקקנו לתחבולות שונות, כדי לקיים איכשהו את פעולתנו הלגאלית.

״ירח הדבש״ של יהדות ליטא לא ארך הרבה. רק לשעה קלה נדמה היה, כי היתה לה עדנה לאחר חורבנה במלחמת העולם הראשונה, וכי תוכל להשתלב בבניינה של המדינה הצעירה, צמאת הפיתוח. תקוות רבות, שטופחו אז, עם התחדשות הקהילות היהודיות, ייסוד המיניסטריון לעניני היהודים ו״ועד הארץ״ כמוסדות מרכזיים של האוטונומיה היהודית, התעוררות התנועה הציונית לזרמיה, צמיחת ״החלוץ״, התפשטות החינוך העברי וכו׳ וכו׳ — התנפצו אחרי־כן אל המציאות הזעומה. לאחר ״אביב עמים״ קצר קדרו האפקים המדיניים מקרוב ומרחוק. הלאומנות צרת־המוח של עם הרוב (שסבל בעצמו כה הרבה מנגישות לאומיות קודם לכן), חשפה עד מהרה את ציפורניה. מוסדות האוטונומיה הלאומית המהוללת קוצצו ופורקו אחד אחד, ולהתנכ־לויות הממשלה מבחוץ נתנו יד אישים וזרמים מתוך הציבוריות היהודית, מי מתוך רדיפת שלטון ומי מתוך שנאת הציונות, השוררת בכיפה. בימי שלטון ה״דימוקראטים הנוצרים״ הונף הגרזן על אשיות הכלכלה היהודית, מתוך כוונה בלתי־מוסווה לנשל את היהודים מעמדותיהם ולאלצם לאחוז שוב במקל הנדודים. לאחר ה״פוטש״ של ה״לאומנים״ מיסודם של סמטונה־וולדמאראס, נעשו התקפות האנטישמיים גלויות יותר ונתפשטו מן הרחוב אל האוניברסיטה, מן המסחר והמלאכה למקצועות החופשיים. הציבוריות היהודית הועמדה תחת פיקוח חמור והתערבות הממשלה בבית־הספר העברי באה להוציא לאט־לאט את נשמתו, ליטול את עצמאותו.

ראובן רובינשטיין נחלץ יום־יום, בשנים אלו, בעטו השנון למלחמת מגן. יום אחר יום הוקיע את התנכלויות הממשלה, את מזימות האנטישמיים מחוץ, השף את הדו־פרצופיות של יריבי הציונות, שניסו להתלכד ביחד, החל ב״פולקיסטים״ ה״בעליבתיים״ וגמור ב״פרוגרסיביים״ הפרו־קומוניסטים, כדי לשבור את ההגמוניה הציונית ברחוב היהודי. המאמר הראשי בחתימת ר.ר. עמד תמיד במערכות הקשות והרבות של יהדות־ליטא בכבוד ובאומץ, ללא רתיעה וללא משוא־פנים. ולא הזכרתי כאן אלא אחד משטחי פעולתו של המנוח כעורך.

ליד ה״אידישע שטימע״ נתקיימה במשך זמן רב תוספת עברית (״נתיבות״ ו״הד ליטא״), ששימשה כאכסניא ראשונה לכשרונות ספרותיים צעירים. כמה מן המתחילים האלה (בהם לאה גולדברג ז״ל) נעשו במשך הזמן סופרים ידועים בישראל, אחדים התפזרו ופעלו בתפוצות רחוקות, ואחרים ניספו בשואה. אין לקפח מבחינה זו גם את שכרה של התוספת הספרותית ביידיש. יחסו של העורך לגילויי יצירה ספרותית ואמנותית היה תמיד חם ומעודד.

לנוכח הרס מפעל החינוך העברי והתנועה הציונית בליטא על ידי השלטון הסובייטי, ולאחר סופה הטראגי האיום של יהדות ליטא, ש״חוסלה״ ברובה הגדול בידי הגרמנים הנאצים ועוזריהם הליטאים — האם עלינו לראות את כל המערכות הציבוריות והתרבותיות הללו כקרבות־מאסף במלחמה אבודה? כציוני בכל נימי נשמתו לא ראה ראובן רובינשטיין מעולם את מאבק היהודים לזכויותיהם בגולה במנותק ממפעל התקומה בארץ ישראל אלא כראש גשר הנטוי לקראתו. בערוב יומו היה מאושר — חרף כל מרי התוגה על קרבנותינו, — כי הגיע לחוף־מולדת, שבו אנו יכולים לבנות את חיינו על אדמתנו אנו ולא על אדמת נכר המקיאה אותנו. הוא ראה עצמו כממשיך כאן — וביתר שאת! — את החוט שהושחל שם, באותה נאמנות, באותה דביקות במשימה ובמטרה.

דברו ב״קול ציון לגולה״ הביא להמוני יהודים ששרדו בברית־המועצות, בלשונם, לשון יידיש עממית עסיסית, בשורת־נחמה ותקוות־עליה, ותוך כדי כך תיכן והתקין כלים לקליטתם, לקבלת פניהם.

עתה, נוכח ההתעוררות הלאומית המופלאה ביהדות ברית־המועצות, ובשארית יהדות ליטא בפרט, ועם בואן של ״הסנוניות הראשונות״ משם, גוברת תקוותנו, כי לא ירחק היום שבו נוכל לעלות על קברו ולומר לו: ראובן היקר, דע! עמלך לא היה לשווא!

ש. גאָלדשמידט

דער ריש גלותא פון ליטווישן יידנטום

ראובן רובינשטיין איז געווען איינער פון די, וואָס האָבן באַוויזן צו שאַפן דעם געראָטענעם סינטעז פון זשורנאַליזם מיט עסקנות, און אויפ־געטאָן האָט ער וויכטיקעס אויף ביידע געביטן. צוויי דערפאָלגרייכע קאַריע־רעס זיינען מעגלעך, נאָר ווען מען איז געבענטשט מיט גרויסע פעיִקייטן אָדער מיט אַ גרויסער התמדה. רובינשטיין איז געווען זייער אַ באַגאַבטער מענטש, און מיט טיפער ערודיציע. אָבער ער האָט ניט פאַרמאָגט דעם כוח פון קאָנצענטראַציע. ער האָט געהאַט אַ טענדענץ צו עצלנות און זי כסדר קאָמפּענסירט מיט זיין גיכער תפיסה, שאַרפן זכרון און נאַטירלעכן טאַלענט צו שרייבן. ער האָט פאַרמאָגט אַ סך יידישן וויסן און אַ סך אַלגע־מיינעם וויסן, און ער האָט געהאַט דעם כוח איינצושפּאַנען אַלץ וואָס ער האָט געקענט, כהרף עין, ווען ער האָט עס געדאַרפט. אין יענע יאָרן האָבן שרייבער און טוער נאָך ניט געהאַט קיין פאַרשונג־געהילפן...

אין אַ פאַרהעלטניסמעסיק קורצער תקופה פון זיבעצן יאָר, האָט רובינשטיין באַוויזן צו זיין דער רעדאַקטאָר פון אַ גרויסער טאָג־צייטונג, איר לייט־אַרטיקל שרייבער און אידעאָלאָג, דער פאַרזיצער פון דער יידישער קהילה, אַ מיטגליד פון קאָוונער שטאָטראָט, פאַרזיצער פון פאַרבאַנד פון די יידישע פאָלקסבענק, פאַרזיצער פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, פאַרזיצער פון „מכבי״, אַ פּראַקטיצירנדיקער אַדוואָקאַט, אַ דעלעגאַט צו ציוניסטישע קאָנגרעסן, און דער אָנגענומענער פאַרבינדונג־מאַן צווישן דעם נעאָ־פאַשיסטישן רעזשים פון די ליטווישע נאַציאָנאַליסטן (טאוטיניקיי) און דעם יידישן קיבוץ. דער סך־הכל איז ניט ווייט פון האָמאָ אוניווערסאַליס, אָבער ניט אין קלאַסישן זין פון קענען אַלץ, נייערט אין מאָדערנעם זין פון ט אָ ן אַלץ. און געטאָן האָט ער דאָס אַלץ מיט איבערגעגעבנקייט און מיט אַ לייכטער האַנט.

אין ליטע איז רובינשטיין געווען דער אָנערקענטער פירער פון ליט־ווישן יידנטום. ער איז דאַכט זיך געווען דער איינציקער, וואָס האָט אַרומ־גענומען דעם גאַנצן ספּעקטרום פון דער ליטוויש־יידישער געזעלשאַפט און געקענט ריידן פאַר אַלע ליטווישע יידן, מיטן אויסנאַם פון אַ קליינער גרופּע. אָבער אַפילו זיינע אָפּאָנענטן אויף איין געביט האָבן אים נאָכגעפאָלגט אויף אַן אַנדערן געביט. אַנטי־ציוניסטן האָבן אים דאָך געשעצט אַלס טוער אויפן געביט פון דער יידישער קאָאָפּעראַציע; אגודה־מיטגלידער האָבן אים דאָך געהאַלטן פאַר זייער פירער אויפן געביט פון קאַמף פאַר לאָקאַלע נויטן און באַדערפענישן.

רובינשטיינס ציוניזם איז געווען אַ נאַטירלעכער, אַ טייל פון זיין וועזן, אַן אידעע, וואָס האָט ניט געקענט אָפּגעפרעגט ווערן. די איראָניע פון גורל האָט געוואָלט, אַז ער זאָל צוויי מאָל אויסטראָגן פּיין און ליידן פאַר זיין ציוניזם, און ביידע מאָל פון די הענט פון סאָוועטישן רעזשים.

אָבער אין די ראַמען פון זיין ציוניזם האָט ער ניט אָנגעהאַלטן קיין אייזערנע פּאָזיציעס. ער איז געווען אַ ציוניסטישער עמפּיריקער. ער האָט געשטיצט די וויצמאַן־ליניע, ווען עס האָט אים געשיינט אַז דאָס איז דער וועג; ער איז אַריבער צום לאַגער פון דער ב׳ גרופּע פון די אַלגעמיינע ציוניסטן, ווען ער האָט מער ניט געגלויבט אין וויצמאַנס דערפאָלג מיט די ענגלענדער. זיין צוגאַנג איז געווען אַ רעאַליסטישער און דעריבער אויך אַן עלאַסטישער.

זיין חוש פאַר מענטשלעכע נויטן איז געווען זייער אַנטוויקלט. במילא איז ער אַלע מאָל געווען גרייט צו קעמפן פאַר סאָציאַלער גערעכטיקייט. אָבער אין די ראַמען פון אַ פאַשיסטישן, צי האַלב־פאַשיסטישן רעזשים, איז דער איינציקער וועג געווען שתדלנות.

איך האָב שטענדיק געפילט, אַז עס איז אים ניט געווען צום האַרצן זיך משתדל צו זיין, צו „גיין און ריידן״, אַנשטאָט צו קעמפן אויף אָפענע פּלאַטפאָרמעס קעגן עוולות און דיסקרימינאַציעס. אָבער ער האָט געוואָלט העלפן און געקענט העלפן — און ער האָט פאַרבויגן זיינע אידעאָלאָגישע עיקרים.

אויך אַלס פּאָליטישער פירער האָט ער געהאַלטן, אַז פּרינציפּן זיינען אַ לוקסוס, וואָס ליטווישע יידן קענען זיך ניט דערלויבן אין די נאָך־אויטאָ־

נאָמיע־יאָרן, אונטער אַ רעזשים פון נאַציאָנאַליסטן, וועלכער האָט דערלויבט זייער ווייניק פערזענלעכע און סאָציאַלע פרייהייטן.

"מיר וועלן די וואַל־סיסטעם ניט ענדערן", האָט ער מיר אַ מאָל געזאָגט, "און מיר מוזן ראַטעווען וואָס מען קען אויפן געביט פון יידישע רעכט".

שפּעטער איז ביי אים רייף געוואָרן דער געדאַנק, אַז יידן אַלס יידן דאַרפן זיך ניט מישן אין דעם געראַנגל צווישן פּאָליטישע גרופּעס און פּאַרטייען. עס איז די אויפגאַבע פון יידישע פירער צו פאַרטיידיקן קודם כל יידישע פּאָזיציעס און ניט דווקא צו קעמפן פאַר זייערע אידעאָלאָגישע איינשטעלונגען.

„אין ארץ־ישראל וועלן מיר האָבן אַן אמתדיקע דעמאָקראַטיע", האָט ער מיר אַ מאָל געזאָגט, און ער האָט דערלעבט צו זען די דאָזיקע דעמאָקראַטיע אין דער יידישער מדינה. איך האָב אים דערמאָנט די דאָזיקע באַמערקונג בעת אַ באַגעגעניש מיט אים אין תל־אביב. „איך טראַכט וועגן דעם אָפט, כמעט יעדעס מאָל ווען איך זיץ ביים מיקראָפאָן. ווער האָט געקענט חלומען, אַז איך וועל רעדן דורך ראַדיאָ אין אַ יידישער מדינה"?

„די צעלאָזענע שוועסטער פון „די אידישע שטימע"", אַזוי פלעגט רובינשטיין רופן די נאָכמיטאָג־צייטונג „היינטיקע נייעס". זי איז געווען אַ צייטונג פאַר אינפאָרמאַציע און פאַרוויילונג, געשריבן און געהאַלטן אין לייכטן טאָן. פון דעסטוועגן האָט פון דער הויך געוואַכט איבער איר די שאַרפע אויג פון ראובן רובינשטיין. ער האָט אויך געפונען צייט צו שרייבן אין אייגנטימלעכן סטיל לייט־אַרטיקלען פאַר „היינטיקע נייעס", און ווען די נאָכמיטאָג־צייטונג איז שוין אַרויס אויפן שליאַך, האָט ער מיר אָנפאַרטרויט די רעדאַקציע־אַרבעט. ער האָט געזוכט צו אַנטוויקלען די מיטאַרבעטער צו זעלבשטענדיקייט און דאָס איז געווען זיין באַזונדערער וועג ווי אַ לערער און וועגוויזער פאַר יונגע זשורנאַליסטן.

זיין אַדוואָקאַטור האָט ער געזען ווי אַ פונקציע פון זיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. ער וואָלט געקענט ווערן אַ גרויסער אַדוואָקאַט מיט זיינע פעיקייטן, אָבער זיין ערשטע ליבע איז געווען זשורנאַליזם. פון דעסט וועגן האָט ער געהאַט אַ פּראַקטיק פון אַ גרויסן פאַרנעם — ניט אין זין פון הכנסה נייערט אין זין פון עפעקטיווע דערגרייכונגען. בעת איינער פון זיינע רייזעס

קיין אויסלאַנד האָט ער מיר איבערגעלאָזן די השגחה איבער זיין אַדוואָקאַ־טישע ביוראָ (איך בין שוין דאַן געווען אַ דיפּלאָמירטער יוריסט). צו מיין גרויסער פאַרווּנדערונג האָב איך געפונען אַ פאַרצווייגטע טעטיקייט, ספּע־ציעל אין אַדמיניסטראַטיווער יוריספּרודענץ, אויף די געביטן פון מוניצי־פּאַליטעטן, שטייערן, אַדמיניסטראַטיווע באַפעלן, צענזור.

די פּאָזיציע וואָס רובינשטיין האָט פאַרנומען איז קיינמאָל ניט געווען קיין לייכטע. זי איז כסדר געווען פאַרבונדן מיט אינערלעכע קאָנפליקטן, מיט פּשרות, מיט שתדלנות, מיט פּאָליטישע קאָמפּראָמיסן, און מיט אידעאָלאָ־גישע סתירות. ער איז געוואָרן דער רעדאַקטאָר פון "די אידישע שטימע", נאָך דריי יאָר פאַר דער פאַשיסטישער איבערקערעניש אין 1926. ער האָט דערגרייכט זיין הויכפּונקט אַלס זשורנאַליסט, עסקן און פּאָליטישער פירער אונטער אַ רעזשים, כמעט אָן פּערזענלעכער און פּאָליטישער פרייהייט. זיין ציוניזם האָט ער געקענט פאַראַדירן; זיין פּאָליטישן און סאָציאַלן געוויסן האָט ער געמוזט פאַרמאַסקירן, בכדי עפּעס צו דערגרייכן פאַר ליטווישע יידן אַלס יחידים און אַלס אַ כלל.

אין דעם פּרט איז ער געווען אַ ריש גלותא — מיט אַלע מעלות און אַלע חסרונות, וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט דער דאָזיקער פּאָזיציע אין אַלע יאָרן פון אונדזער לאַנגן גלות.

ז. סעגאלאָוויטש

איך בין אין קאָוונע

אויפן צווייטן טאָג, ווען איך בין געקומען קיין קאָוונע, בין איך אַוועק אין רעדאַקציע פון דער „די אידישע שטימע". כ'האָב זיך באַקאַנט מיט די מיטאַרבעטער. רובינשטיינען, דעם רעדאַקטאָר אַליין, האָב איך געזען מיט עטלעכע טעג פריער אין ווילנע.

האַרציק און חבריש זיינען זיי געווען מיט מיר. גלייך אויפן אָרט האָט מען מיר פאַרגעלייגט, איך זאָל מיטאַרבעטן אין דער „אידישער שטימע". אָבער ווען איך האָב געזאָגט מיין פּרייז, האָבן זיי ברייט געעפנט די אויגן. זיי זיינען צו אַזעלכע פּרייזן ניט געוווינט געווען. האָט מען זיך געוויצלט און געדונגען זיך.

— איך האָב אַ פאָרשלאַג — האָט רובינשטיין געזאָגט.

שמייכלט ער און רעדט:

— איר וועט דאָך זיין אין קאָוונע, ביז איר וועט באַקומען אַ וויזע ווייטער צו פאָרן; ביז דער צייט, וועט איר אַרבעטן ביי אונדז און איר וועט נעמען אין קאַסע ביי אונדז, וויפל איר וועט דאַרפן צום לעבן.

— אַ, איך האָב מורא, אַז איך וועל אייך פּוסט מאַכן די קאַסע.

— מיר פאַרלאָזן זיך אויף אייך.

די טראַנזאַקציע איז געמאַכט געוואָרן.

אין זעלבן טאָג האָט מען מיר געגעבן צו וויסן, אַז די רעדאַקציע האָט בדעה איינצוואָרדענען פאַר מיר אַן אַקאַדעמיע, אַ קבלת־פּנים אַזאַ מיטן אָנטייל פון אַלע ליטעראַטן אין קאָוונע.

די אַקאַדעמיע. אין יידישן פאָלקס־טעאַטער. אַ טויזנט־קעפּיקער עולם. אויף דער טריבונע אַלע רעדאַקטאָרן פון די דאָרטיקע צייטונגען. די גאַנצע פאַרוואַלטונג פון ליטווישן ליטעראַטן־פאַריין מיטן פאָרזיצער לודאָס גירא.

עס רעדט רובינשטיין. עס רעדט לודאָס גירא. עס רעדן אַנדערע.

איך בין אַריין אין רעדאַקציע פון דער "אידישער שטימע". איך האָב גערעדט מיטן רעדאַקטאָר רובינשטיין.

— ווי זעט אויס אונדזער לאַגע?

— איך רעכן, אַז מיר וועלן זיך אַרויסדרייען מיט שלום.

ער איז געווען אַן אָפּטימיסט ביז דער לעצטער רגע. איך געדענק ווי ער האָט דעמאָלט אַרויסגענומען פון זיין שופלאָד אַ פּעקל בריוו מיט דעפּעשן:

— איר זעט. מען רופט מיך קיין דרום־אַפריקע, קיין ארץ־ישראל, קיין אַמעריקע. איך האָב גוטע פריינד.

— פאַרוואָס פאָרט איר ניט?

— איך קען די יידן פון דאַנען ניט פאַרלאָזן. איך לויף יעדן טאָג אין אַלע מיניסטעריומס. איך האָב שוין אַ סך פּליטים געראַטעוועט. ניין! איך טאָר פון דאַנען ניט אַוועק.

רובינשטיין האָט טאַקע זייער פיל געאַרבעט פאַר די פּליטים. ער האָט זייער פיל אויפגעטאָן. ער און ראָזאָווסקי פון „האיאָס", דער אַדוואָקאַט גאַר־פונקעל, ד"ר ראַבינזאָן און ד"ר מאָטעס. וואָס פאַר אַ טייערע יידן. מען וועט זיי נאָך דערמאָנען....

אין קאָוונע זיינען אַריין די סאָוועטן.

געווען איז דאָס אין אַ נאַכט פון האַלב יוני, אָנהויב זומער.

אויף מאָרגן, נאָך דעם ווי די רויטע האָבן באַזעצט ליטע און קאָוונע, בין איך אַריינגעקומען אין דער פרי אין דער רעדאַקציע פון דער „די אידישע שטימע", אַריינגעקומען צו רובינשטיינען. ער איז געזעסן, דער רעדאַקטאָר, ביי זיין טיש און געאַרבעט ווי שטענדיק. דאָס האַרץ האָט מיך פאַר אים וויי געטאָן. איך האָב געוווסט, אַז ער וועט דאָ אין ז י י ן רע־דאַקציע לאַנג ניט אַרבעטן. מיר האָבן גערעדט, דערביי פרעגט ער ביי מיר:

— ווען וועט איר געבן אייער פעליעטאָן אויף פרייטיק?

— אויף פרייטיק? ווער ווייסט, צי ביז פרייטיק וועט זיין „די אידישע שטימע"?

ער איז בייז געוואָרן. אויפגערעגט געוואָרן און גענומען וואַרפן מיט ווערטער, ווערטער, וועלכע האָבן געהאַט דעם ציל זיך אַליין און אַנדערע

צו באַרויקן:

— זיי זיינען איצט אַנדערע. זיי וועלן אונדז לאָזן אַרבעטן...

— הלוואי — האָב איך געזאָגט.

דער נאָך. קיין זאַך איז ניט צוגענומען געוואָרן מיט געשריי, מיט טומל, נאָר לאַנגזאַם, איידל און שטיל.

רובינשטיינס „די אידישע שטימע״ איז נאָך איין טאָג אַרויס מיטן אַלטן נוסח. אויף מאָרגן האָט מען געבעטן די צייטונג זאָל געשיקט ווערן אין צענזור אַריין. איבערמאָרגן האָט מען אַריינגעזעצט אַ יונגנמאַן, ער זאָל אַכטונג געבן, און נאָך אַ טאָג: רובינשטיין האָט שוין ניט געהאַט צו וואָס ער זאָל קומען אין רעדאַקציע אַריין.

„די אידישע שטימע״ האָט שוין געהייסן „קאָוונער אמת״. דאָרט זיינען געזעסן נייע מענטשן מיט נייע אידעען... אָט גייט ער, דער געוועזענער רעדאַקטאָר, אָט איז ער, דער ראובן רובינשטיין. מיר באַגעגענען זיך אויף דער לייסוועס אַליי. „לייסוועס אַלייאַ״, הייסט אויף ליטוויש די פריי־הייטס אַלעע. איצט האָט מען עס איבערגעמאַכט אויף ״סטאַלינאַ אַלייאַ״. באַגעגן איך דאָרט רובינשטיינען. שווייגנדיק איז ער געוואָרן, אָבער אַרי־סטאָקראַטיש ערנסט. מען רעדט עפּעס און פון געשפּרעך בלייבט די לעצ־טע פראַזע:

— איך רעכן, אַז לאַנג וועל איך אַזוי ניט שפּאַצירן. אפשר נאָך היינט. זייט געזונט!

איך פאַרקערעווע צו מיין האָטעל און ער גייט זיין וועג.

אין אָוונט בין איך אין קאַפע „מאָניקאַ״. עמיץ גייט צו צו מיר און מורמלט אַריין אין מיינע אויערן:

— רובינשטיין איז מיט אַ שעה צוריק אַרעסטירט געוואָרן.

איך וויל פרעגן „פאַר וואָס״? נאָר דאָס וואָרט פאַרגליווערט זיך. אַ דזשענטלמען, אַ מענטשן־פריינד, אַ געבילדעטער, אַ נוצלעכער מענטש. פאַר וואָס האָט מען אים צוגענומען?

אין „קאָוונער אמת״ האָבן זיך גענומען באַווייזן בריוועלעך, קאָרעס־פּאָנדענציעס אַזעלכע, פון ליטווישע און לאַטווישע שטעט און שטעטלעך, אַלע כמעט אין זעלבן נוסח, איין שאַבלאָן: ״פון אונדזער ביבליאָטעק האָבן מיר היינטיקע וואָך אַרויסגעוואָרפן די ביכער פון די פאַשיסטישע שרייבער

שלום אַש און ז. סעגאַלאָוויטש״.

די ניי־געבוירענע קאָמוניסטן, זיי האָבן ניט גערוט. אַשעראָוויטש, אַ געוועזענער מיטאַרבעטער פון דער „קאָוונער שטימע״, איז ער לייכט געוואָרן אַ מיטאַרבעטער פון „קאָוונער אמת״. צו מיר האָט ער געהאַט טענות, פאַר וואָס איך שטיי פון דער ווייטן. שפּעטער האָב איך באַקומען אַן איינ־לאַדונג פון רעדאַקטאָר שאַכעט, איך זאָל אַרויפקומען אין „קאָוונער אמת״.

איך בין ניט געגאַנגען.

די וואַליזעס שוין אין וואַגאָן. איך פאַרלאָז די שטאָט. טראַכט וועגן קאָוונע מיט דאַנקבאַרקייט ביז טרערן. און רובינשטיין און גלאַזמאַן און די אַלע טייערע נעמען. גוטסקייט, מענטשלעכקייט, פריינדשאַפט. איך האָב מיטגענומען פון דער שטאָט אַ גלויבן אין מענטש, אין ייד.

דער באַן פאָרט. דאָס רייזן האָט שוין אין זיך אַזאַ כוח. עס הייבט אונטער דעם גוף. עס רייסט מיט. מען פאָרט שנעל און מ׳האָט דאָס געפיל, אַז מ׳פאָרט צו אַ ניי לעבן. צו אַ נייע וועלט.

דאָס געפיל וואָס באַגלייט מיך דעם גאַנצן וועג: דאַנקבאַרקייט צו מענטשן און אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן מיר צוגעהאָלפן. איך האָב זיי קיינעם ניט פאַרגעסן. איך האָב זיי איצט אין מיין וואַגאָן אַרויסגערופן. די אַלע געשטאַלטן. די פּאַסאַזשירן פון אַרום זיינען מיר פרעמד געווען. אָבער אַ ראַזאָווסקי, אַ רובינשטיין, אַ ליגוס, אַ גלאַזמאַן, זיי זיינען איצט געווען מיט מיר... געשטאַלטן... טייערע געשטאַלטן...

פון בוך ״געברענטע טריט״.

משה סנה

פגישה מיוחדת במינה

מסופקני אם אירע עוד מאורע כזה בתולדות התנועה הציונית: העברת סניף עירוני של הסתדרות ארצית אחת אל הסתדרות ארצית שניה — העברה כדת־וכדין על־ידי ועד מרכזי אחד למשנהו. המאורע שאספר עליו אירע בווילנה, בשלהי שנת 1939.

הימים ימי ראשית מלחמת העולם השניה. מן האחד בחודש ספטמבר 1939 עד סוף החודש הספיקו צבאות היטלר לשבור את הצבא הפולני ולשים קץ לקיומה העצמאי של המדינה הפולנית: שטחה המערבי, והוא מרבית שטחה הכולל, נכבש על־ידי הגרמנים, ואילו לאזורי הספר המזרחיים, מזרחה לנהר בוג, לקו קרזון, נכנס על־פי חוזה ריבנטרופ־מולוטוב הצבא הסובייטי. וילנה נמצאה, כמובן, בתחום הכיבוש הסובייטי, אולם זמן לא רב: בסך הכל מן המחצית השניה של ספטמבר עד הימים האחרונים של אוקטובר. ממשלת ברית־המועצות החזירה את וילנה לליטא, שהיתה אז רפובליקה קטנה עצמאית ונייטראלית, כמו שתי אחיותיה הבאלטיות, לטביה ואסטוניה. מוסקבה עשתה מחווה זו של השבת הגזילה, שגזלה פולין מליטא לפני 20 שנה, לא בלי חשבון, שהרי על־פי ההסכם הגרמני־רוסי נועדו שלוש הרפובליקות הבאלטיות להסתפח לברית־המועצות, ואכן כך הווה בחודשי יולי—אוגוסט 1940. וילנה השתייכה, איפוא, מסוף אוקטובר 1939 עד יולי 1940, לרפובליקה הליטאית העומדת עדיין ברשות עצמה.

בווילנה דאז התרכזו אלפי יהודים פליטים משני שטחי הכיבוש של פולין. עם מחנה הפליטים בווילנה נמנו גם מספר חברי הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולין ואני בתוכם, אז היושב־ראש של הוועד המרכזי הציוני. הייתי מכנס לעתים די תכופות את קומץ חברי ההנהגה של ההסתדרות הציונית בפולין לא לשם קיום המגע החברותי בינינו, אלא גם לשם עצה ועזרה הדדית בין אחים לצרה, והעיקר לשם חיפוש דרכי קשר ועזרה

לחברינו שנותרו בתחום הכיבוש הנאצי. היה זה "ועד מרכזי" בהרכב מקוטע ובגולה כפולה, אבל צוות יחיד שהיה בן־חורין לבוא במגע־ובמשא עם העולם החיצון, עם המוסדות היהודיים העולמיים, עם ארץ־ישראל, בענינם של אחינו השבויים בידי הנאצים. צוות זה נפגש במרוצת הזמן בארץ והמשיך להתכנס עוד מספר שנים.

באחת מישיבות הוועד המרכזי הווארשאי הזה שמושבו בגולת ליטא התעוררה שאלה מיוחדת במינה: מה דינו של סניף וילנה? הסניף העירוני של וילנה היה הסניף היחיד מבין שש מאות הסניפים של ההסתדרות הציונית בפולין, אשר המשיך את קיומו החוקי. בנסיבות שונות אמנם ומטעמים שונים חדלו הסניפים והמוסדות הציוניים להתקיים בשני חלקי פולין הכבושה. וילנה היתה היוצא־מן־הכלל היחיד, באשר צורפה למדינת ליטא, בה היתה קיימת הסתדרות ציונית חוקית. הסניף הציוני בווילנה היה אכן חי וקיים, ופעילותו גברה דווקא עם ריבוי הבעיות שהזמן גרמן ועם הצטרפותם של מאות רבות חברי סניפים שונים של ההסתדרות הציונית בערי פולין ועיירותיה ששהו בווילנה כפליטים. ראשי הסניף הווילנאי של ההסתדרות הציונית — הד"ר יעקב ויגודסקי, העו"ד מיכאל סטוצ'ינסקי, מאיר זיידשנור ואחרים — היו רגילים לראות בנו את נציגי הוועד המרכזי שלהם, והם היו פונים בייחוד אלי כיו"ר הוועד המרכזי ומבקשים מתן עצה ולפעמים אף פסק־הלכה בשאלות קשות וסבוכות. תחילה היה זה הכרח לא יגונה. אולם במרוצת הזמן הוקלה בהרבה התנועה בין וילנה לקובנה שהיתה חסומה בהתחלה, ואז הצגתי לפני חברי הוועד המרכזי הווארשאי את השאלה דלקמן: "מילא, אנחנו פליטים, פעילותנו המוגבלת היא נטולת סמכות, וכל צידוקה רק בתחושת אחריות, דאגה וחובה כלפי אחינו שם. — אבל חברינו תושבי־הקבע של וילנה, הציונים של סניף וילנה, הם עתה אזרחי ליטא וממילא הם ציוני ליטא, וסניפם שייך להסתדרות הציונית הארצית של ליטא ולא של פולין". דעתי נתקבלה על דעת שאר החברים, והחלטנו לבוא בדברים עם ההנהגה הציונית בקובנה. כעבור זמן קצר נפגשתי בקובנה עם היושב־ראש של ההסתדרות הציונית בליטא, הח' ראובן רובינשטיין. הוא גילה לי שדעתו כדעתי על בעיית סניף וילנה, אולם לא רצה להיות היוזם, שמא ניפגע אנחנו, אנשי המרכז הווארשאי, מן "הסיפוח הציוני" של וילנה לליטא; עתה, מאחר שאנחנו היינו הראשונים שעוררנו את היוזמה הזאת, הוא

מוכן לקבל מידינו את סניף וילנה. שנינו החלטנו באותה שיחה, כי היות והעברת הסניף של וילנה מרשות לרשות היא מאורע בעל משמעות רבה, לכן היא צריכה להתקיים במעמד ציבורי נכבד. החלטנו לזמן בווילנה בצוותא־חדא את חברי הוועד המרכזי הווארשאי הנמצאים שם כ״משלחת הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולין״ ומספר מקביל של חברים מקובנה כ״משלחת הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בליטא״, וכן את חברי הוועד העירוני של סניף וילנה — לטכס העברת הסניף. באחד מערבי דצמבר 1939 התקיימה התכנסות מיוחדת במינה זו למטרה מיוחדת במינה בנסיבות מיוחדות במינן.

הייתי הפותח באותה אסיפה. דמעות חנקו את גרוני, כאשר פתחתי ואמרתי: ״בשם הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולין ובתוקף הפורענות שהתרגשה על העם היהודי בפולין, הנני מעביר בזה את סניף וילנה של הסתדרותנו לרשותו ולמרותו של הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בליטא, והנני מבקש את עמיתי, היו״ר של הוועד המרכזי דליטא, הח׳ ראובן רובינשטיין, לקבל מידי את הסניף״. בהמשך דברי העליתי על נס את חיוניותה ופוריותה של הציבוריות היהודית ושל התנועה הציונית בפולין בין שתי מלחמות־עולם, אמרתי דברי פרידה מהחברים בסניף וילנה, וגיליתי מקצת מן החרדה שקיננה בלבי לגבי הגורל הצפוי ליהודי פולין; סיימתי בשיגור ברכה מן העיר וילנה, מירושלים דליטא, אל עבר ירושלים דארץ־ישראל, כי מאימי המלחמה הנוראה הזאת תצמח לה גאולה וישועה...

אחרי דיבר ראובן רובינשטיין. דבריו היו נרגשים ומרטיטים. הוא עמד על האחריות אשר צירוף סניף וילנה מטיל על המרכז הציוני של ליטא, וגמר את ההלל על יהדות פולין ועל התנועה הציונית בפולין ומנהיגיה. אולם הוא ראה והגיד חזות אחרת: בעוד נאומי היה קינה בנוסח ״איכה״, היה נאומו ארגעה בנוסח ״נחמו״. הוא איחל לנו להחזיק מעמד עד יעבור זעם, והביע אמונתו שיהדות פולין תעמוד בפני הנגישות ועוד תצא מעבדות לחרות. רוחנו אנו — פליטי פולין — היתה נכאה מכדי לספוג תחזית זו של מנהיג יהודי ליטא. מקור ההבדל היה ברור לגמרי: אנחנו באנו מגיא החזיון של המלחמה — ידידינו הליטאים ראו את המלחמה מרחוק, מתוך פינה שקטה ושליווה, בה זרמו החיים כתמול שלשום. אך איש מאתנו לא העלה בדמיונו את מלוא זוועת ההשמדה שלוש שנים לפני שהחלה. ברם,

על־אף הבדל זה בהערכת העתיד, היתה הפגישה כולה רוויה צער האומה, והיא שפעה אחווה רבה בין פליטי פולין לבין תושבי ליטא, המאוחדים בתחושת הגורל היהודי המשותף. ביטוי עז לתחושה זו נתן בנאומו — ראובן רובינשטיין. ובאותה פגישה מיוחדת במינה היינו שנינו לידידים.

לרגל תפקיד ציבורי שהוטל עלי מטעם הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים (קיבלתי מינוי טלגראפי לייצג אותה — יחד עם זרח ורהפטיג, שר־הדתות דהיום, ועם אברהם ביילופולסקי ז״ל — בעניני העליה של הפליטים מפולין כלפי חוץ וכלפי פנים), עברתי יחד עם בני־ביתי לגור בקובנה. ראובן רובינשטיין (ויחד עמו הד״ר יצחק לוויטן ז״ל והעו״ד יעקב רובינזון) נהגו בנו מידת הכנסת־אורחים לעילא ולעילא.

מכל הצדדים האיצו בי לעזוב בהקדם את ליטא ולעלות ארצה: האיצו בי חברי הפליטים, האיצו בי חברי מווארשה, האיצו בי ידידי מירושלים, מלונדון ומז׳נבה — וטעמם עמהם. רשיון עליה היה בידי, אולם דרכי המעבר היו חסומים מחמת ההגבלות המלחמתיות, ואילו התחבולות שלנו לפרוץ או לעקוף את המכשולים לא תמיד עלו יפה. כל כשלון השרה מצב־רוח של ייאוש. ושוב האיש שניחם אותי ברגעים הקשים ביותר היה ראובן רובינשטיין. הוא האמין, כי ליטא ואחיותיה הבאלטיות תישארנה נייטראליות עד סוף המלחמה, מעין מדינות־מחיצה בין גרמניה ובין רוסיה, וכי כאן אפשר יהיה לבלות את שנות המלחמה בשקט ובבטחון יחסי (אגב־אורחא, גם חברי וידידי ממערכת ״היינט״ הווארשאי, משה יוסטמן הידוע בכינוייו איצ׳לה או ב. יאושזון, פובליציסט מפולפל, העריך כך את המצב). ראובן רובינשטיין היה מדבר על לבי, לאמור: ״אין לך מה להתייאש, אם לא תוכל לצאת את ליטא ולעלות כעת ארצה ישראל. החששות שלך מפני כיבוש ליטא על־ידי אחת המעצמות במהלך המלחמה נראים לי נטולי יסוד. אדרבה, הן גרמניה והן רוסיה מעוניינות לשמור על הארצות הבאלטיות כמחיצה ביניהן. תשב לך בשקט ובשלווה בקובנה עד גמר המלחמה. לא תבטל כאן את זמנך. ודאי, לא יהיה לך כר־פעולה כה נרחב כמו בפולין, אבל יש ויש בשבילך מה לעשות גם כאן. הנה אני מציע לך לקבל במקומי את עריכת עתוננו היומי ״אידישע שטימע״. אין הוא יכול להשתוות עם ה״היינט״ הווארשאי, אבל גם בעריכת עתוננו הצנוע תמצא ענין וסיפוק. בשאלות המקומיות תתמצא במהרה, ובהתחלה אעזור לך. אל תחשוב שזה קרבן מצדי.

מכבר רציתי להשתחרר מתפקיד העורך, כי יותר מדי תפקידים רובצים עלי. לידיך אמסור את העריכה בלב שקט. זוהי הצעה רצינית, מעשית, ולאלתר. מימושה תלוי אך־ורק בהסכמתך".

אלה היו דבריו, מלה במלה. לא קיבלתי, כידוע, את הצעתו; לא האמנתי שתישמר נייטראליותה של ליטא; החלטתי לעלות לארץ־ישראל ויהי מה, ועשיתי מאמצים להתגבר על קשיי המעבר. אולם הצעתו הנדיבה והאדיבה של ראובן רובינשטיין, הפשטות בהגשתה, האמון והחברות ששפעו ממנה — כבשו את לבי, עשו אותי אסיר תודה והוקרה לאיש עד היום הזה.

חזותו על ליטא, כי תינצל מאש המלחמה, לא נתאמתה. לאושרנו, ניצל הוא כאוד מאש, וזכה אחרי תלאות רבות לעלות ארצה, לחיות בה, ולתרום בה את תרומתו לחישול הרוח של העם.

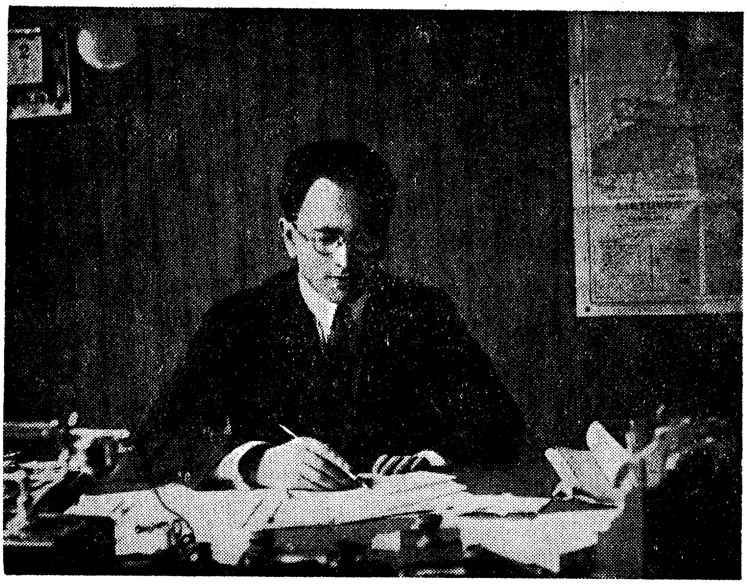

ר. ר. במערכת "די אידישע שטימע", 1926

יעקב אַלייסקי

אזוי איז עס געשען

דער גורל פון ליטע, ווי אויך פון די אַנדערע באַלטישע מדינות, איז פאַרחתמעט געוואָרן, ווען ראַטנפאַרבאַנד און דייטשלאַנד האָבן דעם 23־טן אויגוסט 1939 אָפּגעשלאָסן זייער „פריינדשאַפט־אָפּמאַך". אָט דער אָפּמאַך האָט דערמעגלעכט נאַצי־דייטשלאַנד אָנצוהויבן איר מיליטערישן איבערפאַל אויף פוילן, נעמענדיק אפילו אין באַטראַכט, אַז אַזאַ שריט קען דערפירן צו אַ וועלט־מלחמה.

אַחוץ דעם פאַרעפנטלעכטן אָפיציעלן אָפּמאַך, האָבן דייטשלאַנד און סאָוועטן־פאַרבאַנד נאָך געהאַט אַ געהיימען הסכם, וועגן דער פאַנאַנדער־טיילונג פון פוילן און אויך די באַשטימונג פון איינפלוס־ספערן אין אייראָפּע פאַר יעדן פון זיי.

אין אָט די געהיימע פּראָטאָקאָלן האָט נאַצי־דייטשלאַנד צוגעשטימט, אַז די באַלטישע לענדער געהערן צו דער איינפלוס־ספערע פון סאָוועטן־פאַרבאַנד.

סוף סעפּטעמבער 1939, האָט מאָלאָטאָוו איינגעלאָדן דעם ליטווישן אויסער־מיניסטער אורבשיס קיין מאָסקווע און אין אָנוועזנהייט פון סטאַ־לינען אים געמאָלדן, אַז ראַטנפאַרבאַנד וועט אויפשטעלן מיליטערישע באַזעס אין געוויסע פונקטן פון ליטע. דאָס זעלבע איז מיטגעטיילט געוואָרן די מלוכה־מענער פון לעטלאַנד און עסטלאַנד וואָס שייך זייערע לענדער. צו פינלאַנד האָט דער ראַטנפאַרבאַנד אַרויסגעשטעלט אַנדערע פאָדערונגען וואָס האָבן דערפירט צו אַ מלחמה צווישן זיי.

עס האָבן פאַרשטייט זיך ניט געהאָלפן די אַרגומענטן און טענות פון די באַלטישע רעגירונגען, אַז דורך דעם פאַרלירן זיי זייער נייטראַליטעט.

דעם 11־טן אָקטאָבער 1939 האָט ליטע נאָכגעגעבן דעם דרוק און צוגעשטימט צו די סאָוועטישע פאָדערונגען. עס זיינען גלייך אויפגעשטעלט

געוואָרן סאָוועטישע מיליטערישע באַזעס אין 4 פונקטן פון לאַנד, וואָס זיינען באַזעצט געוואָרן דורך 35 טויזנט רויט־אַרמייער, טאַנקען־אָפּטיילונ־גען און מאָטאָריזירטע באַוואָפנונג.

כדי ליטע זאָל קענען לייכטער אַראָפּשלינגען דעם ביטערן פּיל, האָט ראַטנפאַרבאַנד אָפּגעגעבן ווילנע צו ליטע, וואָס זי האָט אָקופּירט נאָכן אַריינמאַרשירן קיין פּוילן.

די יידישע באַפעלקערונג אין ליטע, וואָס האָט פאַרן אַנשלוס פון ווילנע און אומגעגנט געציילט 160 טויזנט, איז פאַרגרעסערט געוואָרן מיט נאָך 90 טויזנט יידן, וואָס צוזאַמען האָט עס אויסגעמאַכט 10% פון דער אַלגע־מיינער באַפעלקערונג.

די סאָוועטישע באַזעס זיינען געווען נאָר דער פּראָלאָג פון דער דראַמע, וואָס האָט זיך בליץ שנעל אָפּגעשפּילט. עס זיינען פאַרביי בלויז אייניקע חדשים, ווען סוף אָקטאָבער 1940 איז די באַפעלקערונג ווידער דערשיטערט געוואָרן פון אַ מאָסקווער ראַדיאָ מעלדונג. דאָס איז געווען אַן אָנקלאַגע קעגן ליטע אין צוזאַמענהאַנג מיטן כלומרשטן פאַרשווינדן פון עטלעכע רויט־אַרמייער פון זייערע באַזעס אין ליטע. מאָסקווע האָט אָפיציעל באַ־שולדיקט די ליטווישע רעגירונג, אַז אין דער פאַרשווינדונג פון די סאָוועָ־טישע זעלנער, איז שולדיק די ליטווישע מאַכט.

יידן פון ליטע, וואָס האָבן שוין געקענט די פּראָפּאַגאַנדע אופנים פון סאָוועטישן רעזשים, האָבן גלייך דערפילט, אַז אַזאַ אָנקלאַגע, וואָס אַנטהאַלט אַ באַשולדיקונג קעגן די ליטווישע רעגירונגס־אָרגאַנען איז פאַרבונדן מיט אַ ווייטגייענדיקער דראַסטישער אינטערווענץ.

און אַזוי איז עס געווען.

דעם 15־טן יוני 1940 האָט די רויטע אַרמיי אָקופּירט ליטע און אויפ־געשטעלט אַ קאָמוניסטישן רעזשים, וואָס האָט דערפירט צום אַנשלוס פון ליטע ווי אַ טייל פון ראַטנפאַרבאַנד.

אָט פון דער צייט האָט זיך אָנגעהויבן די שקיעה פון יידישן קיבוץ אין ליטע. די יידישע באַפעלקערונג אין ליטע האָט שוין לאַנג געלעבט אין אומרו און פּחד. יידן אין ליטע האָבן זיך געפילט ווי פאַרכאַפּט אין אַ פאַסטקע. אין מזרח זיינען זיי געווען אָפּגעשלאָסן דורך די סאָוועטן און אין מערב דורך נאַצי־דייטשלאַנד, אַן וועלכע עס איז מעגלעכקייט צו אַנטרינען.

לכתחילה, מיטן אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי האָט מען זיך געטרייסט, אַז ווייניקסטנס מיטן לעבן וועט מען זיין זיכער. כאָטש ס'האָט געעגבערט דער געדאַנק, ווי לאַנג וועט דער באַרימטער "פריינדשאַפט־אָפּמאַך" דויערן.

נאָכן אָנשלוס פון ליטע צום ראַטנפאַרבאַנד האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ מבול פון גזרות און פאַראָרדנונגען. עס האָט זיך אָנגעהויבן די סאָוועטי־זאַציע, וואָס האָט באַלד בעיקר געטראָפן דער יידישער באַפעלקערונג און פולשטענדיק רואינירט דעם עקאָנאָמישן און געזעלשאַפטליכן לעבן פון יידישן קיבוץ.

די ליטווישע באַפעלקערונג וואָס איז באַשטאַנען פון 80 פראָצענט פויערים, זיינען געבליבן זיצן אויף זייער ערד, ווייל די נייע מאַכט האָט זיך ניט פאַרמאָסטן דורכצופירן די קאָלעקטיוויזאַציע, אויך די מלוכה־באַאַמטע, וואָס זיינען געווען נאָר ליטווינער, זיינען צום גרעסטן טייל געבליבן אויף זייערע פאָסטנס, אַזוי אַז אַ גאַנץ קליינער פראָצענט פון די ליטווינער האָבן עקאָנאָמיש געליטן פון דער סאָוועטיזאַציע. דאָך איז דאָס גאַנצע ליטווינער פאָלק געווען פול מיט האָס און פאַרביטערונג קעגן דער נייער מאַכט, וואָס האָט פון זיי אָוועקגערויבט זייער נאַציאָנאַלע אומאָפּהענ־גיקייט. די פאַקטישע מושלים פון ליטע זיינען געווען דער שליח פון מאָסקווע דעקאַנאָזאָוו און דער פריערדיקער סאָוועטישער געזאַנדטער פּאָדזניאַקאָוו.

יעדע נייע גזרה, יעדער נייער געזעץ האָט רואינירט איין סעקטאָר נאָכן אַנדערן פון דער יידישער באַפעלקערונג.

אַלע ציוניסטישע פאַרטייען, אַלע געזעלשאַפטליכע יידישע גרופּירונ־גען, אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס זיינען ליקווידירט געוואָרן.

יידיש ליטע, וואָס האָט במשך צענדליקע יאָרן אויסגעבויט אַ נאַציאָ־נאַלע שול־נעץ, פאָלקס־שולן און גימנאַזיעס, ווי אויך אַ ריי קולטור־אַנ־שטאַלטן, זיינען גלייך געשלאָסן געוואָרן.

אַזוי האָט אויך געליטן די יידישע פרעסע. די גרעסטע יידישע צייטונג אין ליטע די "אידישע שטימע", וואָס קרוב 20 יאָר איז ראובן רובינשטיין געווען איר רעדאַקטאָר, איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאָמוניסטישע טריבונע אונטערן נאָמען "אמת". ראובן רובינשטיין איז באַזייטיקט געוואָרן אַלס רעדאַקטאָר. אַלע אַנדערע יידישע צייטונגען און פעריאָדישע אויסגאַ־בעס זיינען פאַרבאָטן געוואָרן.

אין דער נאַכט פון 12טן יולי 1940 איז אין קאָוונע דורכגעפירט געוואָרן אַ מאַסן־אַרעסט. עס זיינען אַרעסטירט געוואָרן הויפטזעכלעך אַלע די, וואָס האָבן געשפּילט אַמער ווייניק אַקטיווע ראָל אין די ליקווידירטע געזעל־שאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס.

אַ טאָג פריער איז מיר צופעליק אויסגעקומען צו טרעפן ראובן רובינ־שטיין אין דער הויפט־פּאָסט אויף לייסוועס אַלייע. איך האָב באַמערקט די ראַשיקע ענדערונג, עס איז שוין ניט געווען דער אַמאָליקער ראובן רובינ־שטיין. זיין שטענדיקער הייטערער אויסזען און שמייכלענדיקער פּנים איז געווען בלייך און פאַרזאָרגט און פון די אויגן האָט אַרויסגעקוקט אומעט און אומרויִקייט, ווי ער וואָלט שוין דאַן פאַרויסגעפילט דאָס אַנקומענ־דיקע...

אין יענע פיינפולע טעג, האָט יעדער אויסגעמיטן צו שמועסן אין עפנטליכע ערטער אָדער אין גאַס, אפילו מיט נאָענטע. באַגלייטנדיק ראובן רובינשטיין און זיך געזעגענדיק מיט אים האָט ער מיט אַ ציטער אין שטים אַרויסגעשעפּטשעט: "עס איז פאַר אונדז אַלעמען זייער טרויעריק, דער סוף איז שוין ניט ווייט".

אויף מאָרגן, איז ווי אַ בליץ דורכגעלאָפן די ידיעה, ביינאַכט האָט מען ראובן רובינשטיין אַרעסטירט.

די וועגן פון "ערשטן קרייז" ביי דער נ.ק.ג.ב. איז אַלעמען באַקאַנט. צוערשט די געלע טורמע אין קאָוונע, די אומענדליכע גרויזאַמע נעכט פון אויספאָרשונג און צום סוף די דעפּאָרטאַציע אין וויטן קאַלטן צפון פון רוסלאַנד.

דער שווערער צפון־קלימאַט, די אומדערטרעגלעכע לעבנס־באַדינגונ־גען, צוואַנגס־אַרבעט, דאָס דערדריקן אין אים דעם צלם מענטש, האָבן איבערגעלאָזט טיפע שפּורן אויך ביי ראובן רובינשטיין.

כאָטש ראובן רובינשטיין איז פיזיש ניט געווען פון די גיבורים האָט ער אַדאַנק זיינע אינערלעכע גייסטיקע כוחות איבערגעהאַלטן די סאָוועטישע קאַטאָרגע.

ס'איז געלונגען אַרויסצורייסן ראובן רובינשטיינען פון יענעם גיהנום און אים אַריבערפירן אין פרייען טייל פון אייראָפּע און פון דאָרט האָט ער אויך זוכה געווען עולה צו זיין קיין ישראל.

צמח צמריון

על שלוש תחנות בחיי רובינשטיין

נער הייתי בראַסיין, ואת ראובן רובינשטיין הערצתי. בעיני רוחי ראיתיו כבן לשבט הליטאי ביהדות, כבן הגאה על מוצאו זה; כמנהיג גדול של יהדות קטנה העומד ללא חת על משמר זכויותיה, כאיש אשר במאבק על עקרונותיו אין הוא מביא בחשבון שיקולים שבנוחות אישית ובהישגי תועלת, כאדם המבשר פדות ונוחם לעמו ביום יבוא על הררי ציון.

במידה רבה נצטיירה בעיני כך דמותו של האיש בזכות אבי־מורי, גדליהו הלפרין ז״ל, אשר היה, בין היתר, סגן יושב־ראש מועצת הבנקים היהודים־העממיים בליטא, כלומר — סגנו של רובינשטיין. התרשמותי מדמותו הנעלה של רובינשטיין חוזקה בי עוד יותר תודות למאמריו, שכתבר ״הנוער הציוני״ בעודי נער התעניינתי בהם במיוחד.

אכן, את יהודי ליטא הוא העלה במאמריו: את פיקחותם ופיכחונם, את יישוב הדעת שלהם ואת יחשם הרם; ויש שהיה מתמלא גאון על אוצרות רוחה של יהדות זו — על ישיבותיה ובתי־ספרה, על רוחה הלאומית ועל התנגדותה להתבוללות, על האיכות העשירה שבכמותה המס־פרית הקטנה (של יהדות ליטא) כתמצית החיים ליהדות המסורתית־לאומית.

כדוגמה לדרך עמידתו של רובינשטיין בשער למען יהודי ליטא תשמש העובדה הבאה: באחד מגליונות ה״אידישע שטימע״ פורסמה פעם ידיעה, כי השלטונות הליטאים ציוו על פירוק הסוכות בקובנה, שכן הוקמו הללו ללא רשיון; כעבור מספר ימים קראנו, כי הגזירה בוטלה. וסיפר לי אבי כיצד שיכנע רובינשטיין את הליטאים להעביר הגזירה. כפי שרובינשטיין מסר לו — הוא, רובינשטיין, אמר להם בערך כך: ״ניחא, הסוכות הוקמו באמת ללא רשיון ויש לפרקן; אך מן הראוי לאפשר למקימיהן שהות של שבוע ימים לשם ביצוע הפירוק״...

פעילותו הציבורית האמיצה והמאומצת של רובינשטיין העמידה אותו

תכופות במאבקים לא נוחים על דעותיו בפנים המחנה הציוני, מאבקים אשר למען האמת מן הראוי לומר, שלא תמיד גילה הוא בהם עקביות, שכן נהג רובינשטיין לשנות דעה ועמדה עם חליפות העתים ותמורותיהם. כך, למשל, היה רובינשטיין בליטא פעם איש הציונים הכלליים א', פעם מקימה של סיעה סינתטית בנוסח "לא א', לא ב'" ולבסוף איש סיעה ב' בציונות הכללית עד שבאחד ממאמריו ("אחריות והרמוניה") הוא יצא אפילו נגד איחוד עם סיעה א'. והוא הדין בימי משפט סטבסקי: תחילה הוא יצא נגד סטבסקי במאמרו "בשעת צער וזעם"; אחר כך הוא הביא בעתונו את מאמרו של ד"ר י"א דוברוביץ', יו"ר המדינתיים בליטא, להגנת סטבסקי; ולבסוף שינה רובינשטיין עצמו עמדתו בנדון. וכך מצאו השינויים בדעותיו גם ביטוי בהרכב המערכת של עתונו: תחילה היתה מערכת ה"אידישע שטימע" מורכבת בעיקר מאנשי תנועת העבודה, כעבור זמן הוא נאבק בזרם זה מעל עמודי עתונו באמצעים העתונאיים החריפים ביותר עד שפלוגתא בינו לבין אפרים גרינברג, עורך ה"דאָס וואָרט", עמדה להסתיים בערכאות, ואת שערי ה"אידישע שטימע" הוא פתח לרווחה לפני הרביזיוניסטים ולפני ז'בוטינסקי עצמו.

במאבקיו של רובינשטיין בעניני יום־יום חולפים ושוטפים אלה בא לביטוי להט נפשו של האיש: בלבב שלם הוא נאבק למען הענין בו האמין, בלי שים לב לתוצאות מאבקו לגביו אישית. כך, למשל, הוא ניהל את התעמולה למען הציונים הכלליים בליטא לקראת הקונגרס הציוני הי"ט בשנת תרצ"ה, והוא עצמו לא נסע לקונגרס עקב חילוקי דעות עם חבריו לאחר הבחירות ולפני הקונגרס. וכך, למשל, הוא אירגן בליטא את פעולות ההסברה לקונגרס היהודי הראשון העולמי בשנת תרצ"ו, והוא עצמו לא נסע אליו כציר עקב פלוגתא, שאת מהותה הוא הבהיר במכתב גלוי לעורך־דין ה. לנדוי. "הוא ניהל", "הוא אירגן", הוא שניצח על "פעולות ההסברה" — ואת העמדות יש שהותיר לאחרים, ואת הכבוד יש שהשאיר ליריבים, והוא עצמו היה בחינת "היכבד ושב בביתך!" (כביטוי המוצלח ממלכים ב', פרק י"ד, 10, שרובינשטיין ניצלו כלשונו במקור העברי במאמרו על הקונגרס הציוני הי"ט — אגב, ביטוי שבמסכת מועד קטן י"ז, עמוד א', הובא בגנות אב בית דין שסרח). ביחס לכבודו האישי לא היה רובינשטיין בחינת "ולמקללי נפשי תידום, ונפשי כעפר לכול תהיה", אלא שלמען הענין יש שמחל על

כבודו כאילו היה "נוֹבּוֹדי" (אדם חסר ערך), זה הפסבדונים הידוע שלו.

בשינויים בעמדתו של רובינשטיין אין לראות תכונה של אי־יציבות הפכפכנית. יש שהשינוי בא בעקבות שינויי מצב ומציאות; ויש שמקור השינויים היה בקונפליקט מצפוני, ושינוי העמדה העיד על מאבק נפשי פנימי, שמצא ביטוי חיצוני בפולמוס עתונאי; ויש שהשינוי בא עקב ניגודי אינטרסים עם עתון זה או אחר, חיכוכים־ויכוחים שהוחרפו תוך כדי פולמוס.

אחרי פטירתו של הרב ר׳ ישראל רוזנסון ז"ל כתב רובינשטיין, כי על אף שהמנוח החליף מפלגות, נשאר הוא תמיד הציוני הנאמן. דומה, שבלי משים הגדיר כאן רובינשטיין גם את עצמו: בכל "גלגוליו" נשאר הוא ציוני נאמן. שינויי הגישה שלו היו לגבי בעיות שבתוך המחנה הציוני פנימה; אך במאבקיו עם הפולקיסטים, בפולמוס שלו עם האידישיסטים, בלגלוגיו על ה"בונד" ובאמריו בגנותם של מתנגדי הציונות למיניהם — כאן, לגבי ענינים שבנצח שהם עיקרי אמונה שבעקרונות מאמין ציוני, כאן לגבי דברים שאינם שוליים ומשניים חולפים, כאן היה רובינשטיין עקיב עד לקיצה של דרך ועד לסיכון עצמי, עקיב עד ל"יהרג ואל יעבור" על מזבח הטוהר של רעיונו, עקיב עד ייעשה אסקופה נדרסת להוד רוממותם של הדברים המקודשים בעיניו, עקיב עד לבש כלי גולה ובגדי אסיר ציון על כל המשתמע מכך ועל כל הנובע מכך.

פעילותו של רובינשטיין בתחומי חיים שונים גרמה לא־אחת לכך, שבלי לכתוב את מאמרו הראשי, הוא היה משמיעו בטלפון עם קבלת הידיעות האחרונות מן המערכת בביתו — כי היה רובינשטיין עתונאי בעל עט מהיר, תמיד חי ונמרץ; עתונאי שדבריו תרמו רבות לרעיון, אשר לשירותו נועדו דברי רובינשטיין שבכתב — כי הרעיון הוא שמילא חדרי לבבו של האיש, ולשירותו הוא העמיד את עטו הפורה.

עטו של רובינשטיין היה עט עתונאי לוחם, עט שידע קינה וזעם, אבל גם נוחם ועידוד. לא־אחת מצא הקורא במאמרי רובינשטיין את המלה הגוא־לת, את שיר המזמור לעתיד לבוא, עתיד ישראל בארצו — ועל מאמרים אלה נתחנך דור שוחר גאולה ושומר אמונים לחזון שבות־עתיד מרנין בציון. יש שבשבת נחמו יכולת לקרוא ב"די אידישע שטימע" את מאמרו הלירי לימים יבואו ויש שממאמרו בגיליון חנוכה יכולת לשאוב עידוד מימים עברו על גבורת המכבים. "מן העבר שאב כוחך" — אומר ההמנון הליטאי, ובימי

הווה קודרים ינק רובינשטיין מעברו העברי העשיר של ישראל סבא את כוח האמונה בעתידה הוורוד של ציון משוחררת. וכך כתב הוא במאמר בשם "בשדות ההם", לנוכח גזירות הקרקע של מקדונאלד משנת ת"ש, כי באותם השדות, בהם אסורה כיום דריסת־רגל יהודית, עוד יימצא נוער יהודי כבימים מקדם, והורה ירקדו שם צעירים וצעירות מישראל ושירת עליזים־מתרוננים תעלה מגרונם בשדות ההם — "אל יבנה הגליל! אל יבנה הגליל!".

כעלם צעיר עליתי ארצה בשלהי תרצ"ו. גם כאן נהגתי לקרוא את "די אידישע שטימע". רבים ממאמרי רובינשטיין זכורים לי בשמותיהם, ופה ושם אף נחרתו ביטויים משלו בזכרוני. בשלהי תרצ"ט החלה כתיבתי העתונאית, ובזמן הראשון לכתיבתי היה לי "הבוקר" במה בלעדית לפרסום דברי. לפני פסח תש"א התגייסתי לצבא הבריטי, ואף משם שלחתי במשך תקופה מסויימת רשימות ל"הבוקר" — ובאחת מאלו (ביום ג' בתמוז תש"ב) ציטטתי ביטוי אחד משל רובינשטיין, תוך הזכרת שמו ברשימתי. בימי המלחמה נתקבלה ידיעה בארץ כאילו מת רובינשטיין במאסר. עד היום זכורים לי שמות המאמרים והרשימות בעתונות העברית לאחר מאסרו ובמיוחד לאחר שנת־קבלה הידיעה על "מותו". ב"הארץ" פורסמו אז דבריו של ד"ר ד. לזר בשם "גם אַת, אמא ציון", ב"הבוקר" פורסמו דברים משל ש. גלוז בכותרת "עורך ציוני במאסר" ומשל ד"ר ה. רוזנבלום "העורך מקובנה", ב"הצופה" — "איש ליטא" מאת ר. חסמן ורשימות ללא חתימה ב"דבר", ב"המשקיף" וכו'.

מלחמת העולם נסתיימה, ובקיץ תש"ו הגעתי בדרך לא חוקית בשליחות הבריגדה היהודית למחנות העקורים בגרמניה ושם מצאתי, לשמחתי, את ראובן רובינשטיין חי. אולם היה זה רובינשטיין אחר: שיבה זרקה בשערותיו והוא עייף ויגע מעמל ומתלאה. הוא חזר מברית המועצות; אך משפחתו ניספתה בגיהינום הנאצי. הוא, ראשה של יהדות ליטא, ניצל "איך שהוא"; אך יהדות ליטא איננה עוד, ובניה שתו מקובעת כוס התרעלה בימי האימים יותר מכל קיבוץ יהודי אחר.

מבחינות שונות יכולת לראות כאן שוב את רובינשטיין רב הפעלים, ואפילו בקנה מידה מצומצם יותר מאשר בליטא העצמאית. יתר על כן: דמותו של האיש כבשה לבותיהם של העסקנים בשארית הפליטה ללא הבדל

מפלגה וזרם. רבים מבין הללו לא מיוצאי ליטא היו, ומפי השמועה בלבד ידעו משהו על האיש ועל עברו המפואר בימי זוהרו בטרם שואה, משהו על הפרק הציוני המגולם באותו אסיר ציון. ובכל זאת היה זה רובינשטיין אחר: חלוש מבחינה גופנית, פחות נמרץ, לא בעל להט כבעבר. אך רובינשטיין כבש כאן לבותיהם של השרידים בדמותו השליווה דווקא.

דמות שליווה? הלוחם האמיץ לדעותיו מימי ליטא, העתונאי הלוחם, איש המאבקים הציבוריים — הפך בשארית הפליטה לדמות המסמלת שלווה ואחווה, למשכין שלום ולאוהב שלום. אפשר גרם החורבן האיום של יהדות אירופה, וחורבן משפחתו בכלל זה, לגישתו החדשה של האיש, גישה של אי־התייחסות רצינית מדי לדברים חסרי ערך מבחינת העתיד, דברים שבסופו של דבר אין הם עומדים ברומו של עולם. אף אפשר שתחושת הארעיות שבחיי הפליטים על אדמת גרמניה גרמה לגישתו הסלחנית של רובינשטיין לעניני יום־יום חולפים. כן ייתכן שגילו המתקדם ועייפותו גרמו לשינוי בגישה. אולם לא מן הנמנע, שתת־הכרתית בחר רובינשטיין בקו זה בשארית הפליטה מתוך הוקרה למוקיריו הרבים במחנות, אשר ללא הבדל השקפה הם היו נכונים לשאתו על כפיים.

צא וראה: יהודי ליטא ה"מתנגדים", החשדניים במידה מסויימת, הפפקנים במידה רבה — הן מעצם טבעם ואופיים לא יכלו להיות "חסידים" ו"שרופים" של מפלגה זו או זו ושל "רבי" בלבוש מנהיג מודרני של זרם זה או זה. היהודי הליטאי יכול היה לצדד בהשקפה מסויימת, אך הטיפוס של איש המפלגה המובהק היה שכיח ביהדות פולין ה"חסידית" יותר מאשר בקרב יהודי ליטא. מכאן, שאם במחנות העקורים היתה הפעילות המפלגתית ניכרת במיוחד — הרי ודאי שהמאבק הבין־מפלגתי היה שם חריף פי כמה מאשר בליטא שלפני המלחמה, ובמיוחד לאחר שלמחנות האלה הגיע זרם פליטים מפולין ולאחר שהיהודים ילידי פולין היוו שלושה־רבעים מיהודי השארית. ובכל זאת הפך רובינשטיין, הלוחם האמיץ למען עקרונותיו בליטא השליווה, לגורם ממתן ומאופק, לבעל טון שליו ומרסן ולמשמיע מרגוע דווקא בשארית הפליטה הסוערת והנסערת.

גילו של האיש; עובדת היותו היחיד בצמרת של השארית, אשר שמו הלך לפניו עוד לפני השואה; ההכרה שהוא הינו העתונאי המנוסה ביותר ושרבות ניתן לצעירים (אשר מהם בעיקר הורכבה ההנהגה של הניצולים)

ללמוד ממנו; השמחה לנוכח הימצאותו של אחד מורם מעם בתוכם, אשר נסיון וידע לו, חכמה וענווה ושכל ישר — תודות לכל אלה שעו עסקני השארית לדברו ולעצתו של האיש הן בהליכות ציבור והן בהלכות כתיבה עתונאית בתקופה שאחרי השואה ולפני העליה, בתקופה בה רבו העתונים בשארית הפליטה. כך היה רובינשטיין למורה דרך בשארית הפליטה: רובינשטיין, איש המפלגה, היה בשארית הפליטה קנין כלל־מפלגתי; מנהיגה של יהדות ליטא בעבר הוכר למעשה על אדמת גרמניה גם כמנהיג שרידי החרב של יהדויות פולין, הונגריה ורומניה.

אחרי המלחמה נתאחדו, כידוע, הציונים הכלליים (למספר שנים); מדרך הטבע לא קל היה להנהיג את יוצאי הפלגים השונים שבציונות הכללית בגרמניה במיוחד, שכן באו המתאחדים גם מארצות שונות עם מנטאליות שונה ועם הרגלים שונים — ואפשר שכאן נתנסה רובינשטיין, היושב בראשם, בהשכנת שלום. דומה לי, כי אישית הוא נטה בתקופה ההיא לכיוון, שאופיין בעבר על־ידי סיעה א׳; אך נטייתו זו לא באה לכלל ביטוי פומבי, למען יאריך האיחוד ימים. הציונים הכלליים לא היוו מפלגה גדולה במיוחד בשארית הפליטה, ושמו של רובינשטיין תרם לחיזוקם ולקיומם — אך מפלגה קטנה זו על בעיותיה הפנימיות בגרמניה היתה תחנת אימונים מעשית חשובה לרובינשטיין בדרכו המתונה והמפשרת בשארית הפליטה המגוונת והמורכבת על בעיותיה המסובכות.

אכן, היה זה רובינשטיין אחר — בגוף וברוח. אולם היה זה האיש הנאמן לעצמיותו בכל הנוגע לקודשי הקודשים שבאמונתו הציונית העקרונית: כבליטא כך נאבק רובינשטיין גם בגרמניה על עקרונותיו, ולאור חזון ציון חינך הוא את הקורא במחנות לאופטימיות ולאמונה ביום בהיר, עת על אדמת מולדת יקים העולה ביתו לאחר שנות סבל ותלאה בבתי־סוהר ובגיטאות גולה ובמחנות ריכוז. כבר במאמרו הראשון של רובינשטיין אחרי השחרור ב״אונדזער וועג״ המינכנאי שבעריכתו בשם ״עולם בלי יהודים — יהודים בלי עולם״, מאמר בו הוא שאל למצפון האנושות בשנות הטבח, כבר במאמר זה קרא רובינשטיין להתגבר על הצער, להרחיק היאוש ולהאמין בעתיד.

בשארית הפליטה פעלתי כנציג ברית הצה״ר, שעמה נמניתי בשנים שמאז שוב הרביזיוניסטים להסתדרות הציונית ואיחודם עם מפלגת המדינה

העברית שבראשות מאיר גרוסמן (אשר בה הייתי חבר מאז עמדתי על דעתי) ועד להצטרפות הרביזיוניסטית לתנועת החירות מיסודו של האצ״ל. בין היתר, ערכתי שם בתקופה מסויימת את ״אונדזער וועלט״ הרביזיוניסטי. היחסים הבין־מפלגתיים באיזור האמריקאני של גרמניה, ובמיוחד היחסים בין הרביזיוניסטים לעסקניה הרשמיים של שארית הפליטה ולשליחי הסוכנות באיזור זה, רחוקים היו מלהיות טובים במשך תקופה ארוכה יחסית.

לעתים היו הוויכוחים מעל עמודי העתונות המפלגתית של שארית הפליטה שלוחי רסן וחריפים ביותר, ובתוקף תפקידי ניהלתי שם לא־אחת פולמוס מר בכתב ובעל־פה עם מתנגדי הצה״ר. הרביזיוניסטים היוו בשארית הפליטה כוח לא־מבוטל, עתונם היה נפוץ ולא נעים היה להיות מותקף על־ידי עתון הצה״ר בגרמניה. אך בכל להט הוויכוח השתדלתי לשמור על כבודו של רובינשטיין. אמנם, שמעתי כאילו פעם התרעם על כי בשעת פולמוס הזכרתי ויכוח חריף שלו עם אחד מיריביו בליטא. אולם בדרך כלל הוקיר רובינשטיין עמדתי כלפיו אישית, ויש שהוא נהג בעתונו ובישיבות בין־מפלגתיות (בהעדרי) לדבר בשבחי או בשבח העתון שערכתי. בשיחות עמי ובמכתבים אלי היה מזכיר לעתים את ידידותו הנאמנה עם אבי ז״ל, תוך הבעת סיפוק שידידות זו נמשכת עם בנו של האיש שניספה בשואה.

בגליון יום־הכיפורים תש״ט, שבועיים וחצי לפני עלותו של רובינשטיין ארצה, פרסמתי ב״אונדזער וועלט״ שבעריכתי ברכה בעברית בשם המערכת ״לזקן העתונאים היהודיים בשארית הפליטה מר ראובן רובינשטיין ולרעיתו״. דומה לי, שהייתי הראשון לפרסום ברכה לרגל עלותו, כשם שהייתי אחרון לפרסם מאמר עליו לאחר עלייתו. אם כך ואם כך, הביטוי הזה (״זקן העתו־נאים״) נתקבל אז בשארית הפליטה. נעדרתי ממינכן ביום עלייתו של רובינשטיין, והוא שלח לי פתק באמצעות ד״ר יעקב קויפמן ז״ל ״ישר מהאווירון״. בפתק הודה, בין היתר, על ״יחסך הטוב אלי״ וסיים ב״שלך בלב ונפש״. קצת הרגשתי לא בנוח: הוא (ולא אני) שולח פתק עם ברכת פרידה, הקשיש מברך את הצעיר...

ברכות לרובינשטיין הושמעו במסיבות פרידה שונות, והייתי בין מברכיו; מאמרים עליו פורסמו עם עלייתו בעתונים שונים של שארית הפליטה, ואני את מאמרי פרסמתי שלושה שבועות אחרי עלייתו והכתרתיו בשם ״המלך הבלתי מוכתר״ (של שארית הפליטה). רובינשטיין כתב אלי,

כי קרא את המאמר "בהתרגשות רבה ותוך דמעות". לאחר מכן עוד קיבלתי מספר מכתבים מרובינשטיין בעניני האגף ליחסי ציבור, שאת הביולטינים שלו היה הוא ממציא לנו, ופה ושם כתב איזו מלה טובה על רמת העתון שבעריכתי כאחד העתונים היהודיים באירופה דאז, אותם היה מקבל.

עם שובי ארצה היינו נפגשים לעתים, אך הקשר בכתב בינינו היה בעיקר אחת לשנה — כשהייתי שולח אליו כרטיס ברכה לראש־השנה והוא היה משיב. והנה פעם אחת, בקיץ תשי"ח, הוא שלח מכתב בעל אופי מיוחד "לידידי הצעיר ד"ר צמח צמריון, שלום וברכה!" ובין היתר, נאמר בו: "מזמן לזמן אני קורא את מאמריך ב'הבוקר' ונהנה מהם... במאמר אחד (על שטיינברג המנוח) נשתרבבה טעות. כתבת, שהמנוח היה חבר בממשלת קרנסקי. וזה לא נכון. בתור נציגם של ס.ר. השמאליים נכנס לממשלתו של לנין והיה שם קומיסר למשפטים. בעתון 'פעטראָגראַדער טאָגבלאַט' שעבדתי בו בתור מזכיר המערכת, נדפס אז מאמר נגדו מעטו של קורלניק המנוח בשם 'דאָן יצחק דער צווייטער' (הראשון היה אברבנאל...). אחר כך כשהסוציאליסטים־ריבולוציונרים פרשו מהשלטון הבולשביסטי התפטר גם שטיינברג". הבאתי כאן את הקטע ממכתב זה דווקא, שכן יש בו משהו על עברו של רובינשטיין עצמו כעתונאי עוד בימי המהפכה ברוסיה, ויש בקטע גם עדות למרצו שלא עזבהו ועדות למעקב אחרי פרסומיו של ידיד צעיר (אגב, רובינשטיין לא היה היחיד, שהעיר לי על טעותי; ידידי ד"ר יוסף שכטר, שעמד בקשרים ספרותיים עם ד"ר שטיינברג, העיר לי אף הוא על כך).

בדברי הפרידה שלו באחת המסיבות לכבודו בשארית הפליטה אמר רובינשטיין, כי למסיבות אלו יש אולי חשיבות כמפגשים חבריים; אך אין מן הצידוק לראותן כמסיבות פרידה, שכן אין המסובים נפרדים לשנים ובקרוב הם שוב ייראו, ובארץ. אכן, תקוותו זו נתקיימה, ועם רבים מידידיו הוא נפגש כאן מחדש.

מספר שבועות אחרי שרובינשטיין הגיע ארצה פרסם א. רמבה ב"המשקיף" מאמר בשם "לידיד שלא אפרש בשמו". במאמרו זה הזכיר רמבה את מאמרי "המלך הבלתי מוכתר" כאות הוקרה לרובינשטיין, אלא שהוא, רמבה, התרעם על כי רובינשטיין מתכנן כאילו להקים עתון ביידיש בארץ, והוא (רמבה) רצה לקוות, כי השמועה, שהגיעה אליו בנדון, תתבדה.

משום כבודו של רובינשטיין לא קרא רמבה בשמו במאמר, אך רובינשטיין הבין, כי אליו נתכוון המחבר. כפי שסיפר לי רמבה לאחר מכן, טילפן אליו רובינשטיין והכחיש את השמועה. בכל זאת היה ידוע רובינשטיין בארץ לציבור דוברי היידיש במיוחד. פרט לחוגים מצומצמים של עובדי המדינה ולפעיליו של איגוד יוצאי ליטא, הוקירוהו בארץ קוראי ה״לעצטע נייעס״ ומאזיני תכנית היידיש שבשידורי ישראל בהמוניהם.

בראשית מאמרנו דובר על קונפליקטים נפשיים של רובינשטיין מימי ליטא — והנה היה זה אולי קונפליקט פנימי נוסף של רובינשטיין: זה האיש, שלחם בעוז ביידישיסטים, היה עורך עתונים ביידיש, השתתף בעתוני יידיש, היה מרצה ביידיש ומשתתף בראדיו ביידיש. לי אישית נראה היה רובינשטיין כ״הבראיסט״ מובהק, כלוחם ביידישיזם, כמטיף לתחיית השפה העברית; שיחותי עם רובינשטיין התנהלו תמיד בעברית (אלא אם כן נכחו בהן אנשים, שלא שלטו בשפה), התכתבותנו היתה אך ורק בעברית ובזכרוני שמורים מספר דברים, שהוא פירסם בעברית. אולם קנאי ולוחם זה למען העברית לא רק שבגולה הוא סייע כעורך עתון ביידיש להתפתחותה של שפה זו, כי אם גם בארץ היתה זו שפת הקשר שלו עם ההמונים; ואם בגולה כתבו ודיברו הציונים יידיש, כדי לרכוש את לב ההמון לחזונם הציוני — הרי בארץ לא קיים היה הכרח כזה. ייתכן שעל רובינשטיין נתחבבה בסופו של דבר שפת ההמון, שאליה הורגל בשנות פעילותו העתונאית הרבות; ייתכן שקשריו עם העתונאים ביידיש היו הדוקים יותר מאשר עם העתונאים בעברית; ייתכן שהוא רצה לתרום לקליטתם הרוחנית של ניצולי השואה בארץ, אשר לא שלטו בעברית ואשר לא רצו לוותר על מזון רוחני בשפה השגורה בפיהם; ייתכן שהפלוגתא בין עברית ליידיש לא היתה עוד אקטואלית בעיניו (כבעיני רבים) אחרי השואה, שכן חרבה היידיש עם דובריה במזרח־אירופה ומחובתנו לטפחה דווקא כזכר לתרבות יהודית וכאות לזהות יהודית במאבקנו בתופעת ההתבוללות. ועוד שינוי חל בעמדת רובינשטיין: דומה, שבארץ הוא התקרב אט־אט בתפיסתו לתנועת העבודה, ומכל מקום עסקן מפלגתי לא היה עוד כאן.

איש הקונפליקטים הפנימיים היה רובינשטיין, והיודע מאבק נפשי בעל מצפון הוא. איש ה״שמא״, ה״פן״ וה״אולי״, איש הספק והלבטים היה רובינשטיין — אך גם איש מלחמה בליטא, אשר כאיש שלום עזב כבודו

בגולה של שארית הפליטה וארצה עלה. ברוח טובה עלה, עם חיוך על שפתיים עלה — והחיוך גם כאן לא מש מפיו, כשרעייתו הנאמנה, הגב' אסתר רובינשטיין תיבדל לחיים ארוכים, מטפלת בו ותומכת גורלו באמונה.

מסיבת פרידה לר. ר. במרכז התאחדות הציונים הכלליים. מינכן, 1948

אכן, חיוכו האצילי — חיוכו של איש המאבקים הציבוריים על אדמת ליטא הרגועה לפני החורבן, חיוכו של איש השלווה והסטואיות בחיי הציבור של הפליטים הנסערים על אדמת גרמניה שאחרי השואה. חיוכו של רובינשטיין במולדת הוא החיוך המסכם ימי מאבק נמרצים וימי התפייסות סלחניים, חיוך של מי שמצא במכורה נחמה פורתא לאחר כל התלאה שעברה עליו ואשר עקרה ביתו. היה זה חיוך ישראלי, המשך לחיוך בינות פליטים וניצולים — חיוכו של אחד ממבשרי חלום גאולה, אשר למען הגשמתו לחם ונאבק בימי ליטא ובימי שארית הפליטה. באחרית ימיו זכה רובינשטיין להסתופף בצילו הרענן של עץ הגאולה, אשר צמח וגדל בארץ חלומותיו. כיוון שכך — אין עוד להיאבק ביריבים נוסח קובנה; כיוון שכך אין עוד להיות שבור ורצוץ בגוף נוסח מינכן; כיוון שכך — מותר לחייך, על אף הכל ולמרות הכל, את החיוך שבתחנה השלישית והאחרונה. חיוך ישראלי הוא זה, חדש הוא החיוך הזה בארץ אבות נושנה — הלוא זה חיוכו האחרון של ראובן רובינשטיין זכרונו לברכה!

יצחק בראַט

נאָך יאָרן פון פאַרוואָגלונג

פון דעם לאַנגן נע־ונד אין ראַטנפאַרבאַנד, בין איך, צוזאַמען מיט מיין פרוי, אָנגעקומען אין יאָר 1945 קיין נידער־שלעזיע — דאָס נייע געביט, וואָס איז נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה אַריינגעפאַלן צו פוילן. מיר האָבן זיך צייטווייליק באַזעצט אין דער שטאָט רייכבאַך (שפּעטער — דזערזשאָניוו), וווּ ס'איז שוין דעמאָלט אָרגאַניזירט געוואָרן אַ יידישער קאָמיטעט פון די פּליטים און קאַצעטלער, געראַטעוועטע פון סיבירער טייגעס און טורמעס און פון היטלערס טויט־לאַגערן.

נאָכדעם ווי די דאָזיקע רעשטלעך פון אומגעקומענע משפּחות זיינען אַביסל געקומען צו זיך נאָך די שוידערלעכע איבערלעבונגען אין די גרויליקע מלחמה־יאָרן, האָבן זיי זיך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן. ס'איז אַנטשטאַנען אַ ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע א. נ. "אחידה", צו וועלכער עס האָבן געהערט אַלע שאַטירונגען פון דער ציוניסטישער באַוועגונג. (אין יענער צייט איז די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע נאָך געווען טאָלערירט דורך די פּוילישע מאַכט־אָרגאַנען). ס'זענען פאָרגעקומען פאַרשידענע קולטור־אונטערנעמונגען: אויפטריטן פון יידישע שוישפּילער, קאָנצערטן, דיסקוסיע־אָוונטן. אין יענער צייט האָט זיך אָנגעהויבן די העראָישע "בריחה" באַוועגונג. נייע פּליטים־רעפּאַטריאַנטן זענען אָנגעקומען און אַנדערע, וואָס האָבן באַשלאָסן פאַרצוזעצן זייער וואַנדער, זענען אַריבערגעפירט געוואָרן קיין טשעכאָסלאָוואַקיע און פון דאָרט קיין ווין און ווייטער קיין דייטשלאַנד.

אין דער צייט פון מיין זיין אין רייכבאַך, בין איך געווען אַקטיוו אין דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע. אין אַ געוויסן טאָג, זומער 1946, האָב איך באַקומען אַ ידיעה, אַז קיין רייכבאַך איז אָנגעקומען ראובן רובינשטיין, געוועזענער רעדאַקטאָר פון דער טעגלעכער צייטונג "די אידישע שטימע", וועלכע איז דערשינען אין קאָוונע ביזן אַריינמאַרש פון די רוסן קיין ליטע,

אין יאָר 1940.

אין די ליטעראַרישע און זשורנאַליסטישע קרייזן אין פאַר־מלחמהדיקן פוילן איז דער נאָמען רובינשטיין און זיין צייטונג "די אידישע שטימע" געווען גוט באַקאַנט. באַזונדער איז רובינשטיין געווען באַליבט און געשאַצט צווישן די ליטווישע יידן, וואָס יחידים פון זיי האָבן זיך געראַטעוועט און אַנגעקומען קיין רייכבאַך. איינער פון די דאָזיקע פליטים איז געקומען צו מיר און גערימט ביזן זיבעטן הימל רובינשטיינען:

"איר ווייסט ווער ס'איז אָנגעקומען קיין רייכבאַך? — ראובן רובינ־שטיין — האָט ער ענטוזיאַסטיש אויסגערופן — דאָס איז דער אָנערקענטער מנהיג פון ליטווישן יידנטום. זיין וואָרט איז געווען הייליק. אין זיין צייטונג "די אידישע שטימע" האָט ער געפירט אַ פאַרביטערטן קאַמף קעגן די אַנטיסעמיטן — אפילו קעגן די העכסטע שפיצן פון די ליטווישע מאַכט־אָרגאַנען. זיין מוט, זיין גערואַגטקייט און איבערגעגעבנקייט פאַר דעם יידישן קיבוץ, האָט ניט געהאַט קיין גרענעץ. רובינשטיין איז געווען דער ניט־געקרוינטער קעניג פון ליטווישן יידנטום".

בין איך געווען נייגעריק צו טרעפן זיך מיט רובינשטיינען. און אַזאַ געלעגנהייט איז באַלד אונטערגעקומען.

צו דער יאָרצייט פון חיים נחמן ביאַליק איז אין דעם לאָקאַל פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין רייכבאַך איינגעאָרדנט געוואָרן אַ טרויער־אַקאַדעמיע. מ'האָט איינגעלאַדן רובינשטיינען צו האַלטן אַ רעפעראַט וועגן גרויסן העברעיִשן נאַציאָנאַלן דיכטער. בין איך באַצייטנס אַוועק אַהין אין לאָקאַל, ווו דער רעפעראַט האָט געזאָלט פאָרקומען.

מיינער אַ פריינט, אַ געוועזענער קאָוונער איינוווינער האָט מיך אַריינ־געפירט אין אַ זייטיקן צימער ווו ס'איז געזעסן רובינשטיין צוזאַמען מיט די פאַרוואַלטונגס־מיטגלידער פון "אחידה" — די ציוניסטישע אָרגאַני־זאַציע, וואָס האָט איינגעאָרדנט די דאָזיקע אַקאַדעמיע. איך האָב דערזען פאַר זיך אַן אַלטן, צעבראָכענעם מענטש מיט אַ קאָפּ גרויע האָר. זיין פּנים איז געווען צעאַקערט פון טיפע קנייטשן און אויסגעדריקט צער און ליידן. געקליידט איז ער געווען אין אַ שוואַרצער רוסישער רובאַשקע, פאַרקנעפּלט ביזן האַלדז, און איבער די לענדן — אַ געפלאָכטענער שנור, וואָס האָט זיך פאַרענדיקט מיט פראַנדזן. די הויזן זיינע און די שיך — אָפּגעטראָגענע,

אויסגעריבענע ווי ער וואָלט זיי קיינמאָל ניט אויסגעטאָן. אין די גרויע אויגן זיינע האָט אָבער געברענט אַ פייערל, וואָס האָט אָנגעצונדן און געמאַכט אויפפלאַקערן הערצער פון די, וואָס זענען געקומען מיט אים אין באַרירונג. זיין הדרת־פּנים האָט אַרויסגערופן רעספּעקט. קוקנדיק אַזוי אויף אים, איז מיר געקומען אויפן געדאַנק יענע לעגענדע וועגן שלמה המלך, וואָס דער אשמדאי האָט אים פאַרוואָרפן אין אַ ווייט, פרעמד לאַנד...

מ׳האָט געמאָלדן וועגן אָנהויב פון דער אַקאַדעמיע. מיט שוואַכע טריט איז רובינשטיין אַריין אין זאַל און זיך געזעצט צום פּרעזידיום־טיש. אַלע בליקן האָבן זיך געווענדעט צו אים. ס׳האָט זיך דערהערט אַ געמורמל צווישן פאַרזאַמלטן עולם. ס׳האָט אַוודאי געהייסן: „וואָס קאָן שוין אַזאַ צעבראָכענער מענטש, קוים וואָס ער זשיפּיעט, זאָגן וועגן ביאַליקן ?״...

ווען רובינשטיין האָט באַקומען דאָס וואָרט האָט ער זיך האַסטיק אויפ־געשטעלט, אויסגעצויגן זיין דאַרן קערפּער, אָפּגעמאָסטן דעם עולם מיט זיין פייערדיקן בליק און ווי אַ געניטער רעדנער האָט ער אַרויסגעצויגן זיין זייגער (אַ דיקער טאַשן־זייגער, ביי וועלכן ס׳איז נאָכגעהאָנגען אַ פּשוט קייטל) און אים אַוועקגעלייגט אויפן טיש. דערנאָך האָט ער אָנגעהויבן זיין רעפעראַט וועגן ביאַליקן. תחילת מיט אַ שטילער שטימע, וואָס האָט זיך קוים געהערט אין זאַל און באַלד איז די שטימע העכער און קלאָרער געוואָרן. דער עולם האָט געעפנט מויל און אויערן — די ווערטער פון רובינשטיינען זענען געווען ווי באַלזאַם פאַר די צעוויטיקטע געמיטער. פאַר די על־פּי־נס געראַטעוועטע האָט אַ שוועב־געטאָן יענע צייט, ווען אין פּוילן און אין ליטע האָט געשפּרודלט מיט יידיש לעבן. נאָך די שוידערלעכע גיהנום־יאָרן האָבן זיי צום ערשטן מאָל דערהערט ווערטער, וואָס האָבן זיך איבערגערופן מיט יענע ווערטער פון יידישע מנהיגים, שרייבער און קינסטלער, וועלכע זענען שוין מער ניטאָ. אין דעם מאָמענט האָט מען אין דעם צעבראָכענעם ייד, אין רובינשטיינען, דערקענט דעם נישט־געקרוינטן קעניג פון ליטווישן יידנטום.

ווען ער האָט פאַרענדיקט זיין באַלערנדיקן רעפעראַט וועגן ח.נ. ביאַליק איז ער באַשאָנקען געוואָרן מיט שטורמישע אַפּלאָדיסמענטן.

מיר האָבן רובינשטיינען באַגלייט צו זיין צייטווייליקער דירה אין

רייכבאַך. איך פּערזענלעך האָב געזאָרגט דערפאַר, אַז ער זאָל באַקומען די נויטיקע מלבושים — אַן אַנצוג, וועש, שיך. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט די ״בריחה״ אים איבערגעפירט קיין דייטשלאַנד.

ב.

אין דייטשלאַנד האָבן זיך דעמאָלט קאָנצענטרירט סיי די רעפּאַטרי־אירטע פון רוסלאַנד און סיי די געראַטעוועטע פון היטלערס קאַצעטן. צענדליקער, צענדליקער פּליטים־לאַגערן זענען אַנטשטאַנען אויף דער בלוטיקער דייטשער ערד. מינכען איז געוואָרן דער צענטער פון די די.פּי.׳ס. דאָרט האָט זיך געפונען דער ״צענטראַל קאָמיטעט פון די באַפרייטע יידן אין דייטשלאַנד״, ווי אויך די צענטראַל־קאָמיטעטן פון די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס. אין מינכען זענען דערשינען אַ ריי צייטונגען — דער אָרגאַן פון דעם צענטראַל־קאָמיטעט פון די באַפרייטע יידן אין דייטש־לאַנד ״אונדזער וועג״ און אויך פּאַרטייאישע אָרגאַנען. אין דער הויפּט־שטאָט פון בייערן האָבן זיך אויך קאָנצענטרירט די ליטעראַרישע און זשורנאַליסטישע כוחות פון דער שארית הפליטה. אָבער ניט אַלע רעדאַק־טאָרן און זשורנאַליסטן, וואָס האָבן רעדאַגירט און מיטגעאַרבעט אין יענע צייטונגען, האָבן געהאַט די געהעריקע, פּראָפעסיאָנעלע דערפאַרונגען. טייל פון זיי האָבן נאָך געטאַפּט אין דער פינצטער און געזוכט דעם ריכטיקן וועג, וועלכער זאָל פירן צו דער שאַפונג פון אַ פּרעסע, וואָס זאָל שטיין אויף פאַכלעכן און זשורנאַליסטישן ניוואָ. און דער עיקר: וואָס זאָל דער־אָבערן אַ געוויסן קרייז לייענער.

ראובן רובינשטיין, דער לאַנג יאָריקער רעדאַקטאָר און זשורנאַליסט, איז באַלד נאָך זיין אָנקום קיין מינכען געוואָרן דער ארי שבחבורה. אין נאָוועמבער 1946 האָט ער איבערגענומען די רעדאַקציע פון דעם צענטראַלן אָרגאַן פון די באַפרייטע יידן אין דייטשלאַנד ״אונדזער וועג״. זיין ערשטער אַרטיקל איז געווען: ״אַ וועלט אָן יידן — יידן אָן אַ וועלט״. אין דאָזיקן אַרטיקל איז געקומען דער וויי־געשריי פון דער געראַטעוועטער שארית הפליטה צו דער וועלט, וואָס האָט געשוויגן און טאָלערירט דעם מאַסן־מאָרד, וואָס האָט צוגעזען די אויסמאָרדונג פון מיליאָנען יידן. דאָך האָט רובינשטיין אויסגעדריקט זיין האָפענונג, אַז די וועלט וועט ניט זיין אָן

יידן און די יידן וועלן ניט זיין אָן אַ וועלט.

רובינשטיין איז פון זיין נאַטור געווען אַן אָפּטימיסט. אַ דאַנק דעם האָט ער איבערגעלעבט די שווערע יאָרן פון לאַגערן און די קאַטאָרגע אין רוסלאַנד. טראָץ דעם וואָס ער האָט פאַרלוירן זיין גאַנצע משפחה האָט ער אָבער ניט פאַרלוירן זיין גלויבן אין אַ בעסערער צוקונפט אין אַ מער יושרדיקער וועלט.

ניט נאָר אויפן זשורנאַליסטישן געביט איז רובינשטיין געווען טעטיק. ער האָט אויך פאַרנומען אַ ריי אַנדערע בכבודיקע אַמטן; ווי: פאָרזיצער פון צענטראַל־ראַט פון דער שארית־הפליטה אין דייטשלאַנד, פאָרזיצער פון דער אַלגעמיין ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין דייטשלאַנד; פאָרזיצער פון יידישן שרייבער און זשורנאַליסטן פאַריין אין דער שארית־הפליטה. אזוי האָט ער חוץ זיין אַרבעט אין "אונדזער וועג" זיך אויך באַטייליקט אין אַ ריי אַנדערע ציי‏טונגען און צייטשריפטן. ער איז געווען כמעין המתגבר. דאָס שרייבן איז אים אָנגעקומען לייכט. אָפטמאָל האָט ער אפילו לייט־אַרטיקלען דיקטירט דירעקט דעם זעצער ביים לינאָטיפּ.

עס איז דעריבער ניט קיין ווונדער, וואָס אַלע זשורנאַליסטן האָבן געהאַט פאַר אים דעם גרעסטן רעספּעקט, מחמת זיי האָבן זייער אַ סך געלערנט פון אים.

טראָץ דעם וואָס רובינשטיין האָט פאַרנומען אַזעלכע הויכע און בכבודיקע אַמטן אין דער שארית־הפליטה אין דייטשלאַנד, האָט ער באַשלאָסן עולה צו זיין קיין ישראל באַלד נאָך דער אַנטשטייאונג פון דער מדינה — אין 1948.

ווען ער האָט אָנגעהויבן מיטאַרבעטן אין דער יידישער טאָג־צייטונג "לעצטע נייעס", האָב איך אַלס רעדאַקציע־סעקרעטאַר פון דער צייטונג אָנגעהאַלטן מיט אים אַ גאָר נאָענטן קאָנטאַקט. אויך דאָ האָט ער גיך דערוואָרבן מאַסן לייענער, וואָס האָבן מיט אינטערעס געלייענט זיינע אַרטיקלען, זיינע באַטראַכטונגען, געוואַרט אויף זיין וואָרט — —

אָפט פלעגט רובינשטיין אַרויפקומען אין רעדאַקציע פון "לעצטע נייעס". מיר פלעגן פירן לאַנגע שמועסן וועגן אַקטועלע פּאָליטישע, ליטע־ראַרישע און געזעלשאַפטלעכע ענינים. ער איז געווען געניט און באַהאַוונט

אויף אַלע שטחים. תמיד האָט ער געהאַט אַ גוט וואָרט פאַר אַ קאָלעגע, אַ פריינד. — —

די שארית־הפליטה פון ליטווישן יידנטום, די זשורנאַליסטישע משפחה אין לאַנד און אין אויסלאַנד, זיינע חברים און פריינט וועלן תמיד געדענקען דאָס ליבע געשטאַלט פון ראובן רובינשטיין — דער ניט געקרוינטער קעניג פון ליטווישן יידנטום.

בהנחת אבן־הפינה לשיכון יוצאי־ליטא ברמת־השרון

נחמן קורן

ראובן רובינשטיין במחנות־העקורים בגרמניה

בחודש יוני 1946 בא ראובן רובינשטיין אל שארית הפליטה על אדמת האימים בגרמניה. הוא בא מארץ הגזירה, מצפון־רוסיה הקר, לשם הוגלה על־ידי השלטונות הסובייטיים שבליטא בעוון היותו מנהיג ציוני ופעיל עשרות בשנים למען תחיית עמו. מעונה ותשוש עד כדי אפיסת־כוחות בא אל אחיו, השרידים המעטים מן השואה שבאה על יהדות אירופה במלחמת־העולם השניה. תחת חסות השלטונות הצבאיים של מעצמות המערב הוקמו בגרמניה המערבית מחנות, בהם נתלקטו המעטים שניצלו בדרך נס מתאי הגאזים והכבשונים שבמחנות־המוות וגם אלה שיצאו ממחבואיהם בבונקרים ובמערות. עליהם נוספו יוצאי היערות שנלחמו בשורות הפרטיזנים נגד הרוצחים הנאציים ואלה שחזרו ממקומות־גלותם בארצות הקור של סיביר ובארצות החרבון שבאסיה התיכונית, לשם נמלטו מצפרני הנאצים עוד בראשית המלחמה.

אך התאושש רובינשטיין מעט מדכאונו הכבד בשל אובדן משפחתו שנספתה בידי הנאצים וממחלתו הקשה, הודות לטיפולה של רעייתו אסתר, התייצב שוב בחזית המאבק המכריע לגורל הפליטים ועם ישראל כולו בתפוצות. ביחד עם שוכני המחנות, שמספרם הגיע ללמעלה ממאתים אלף נפש, ביקש נוחם לנפשו הדוויה במערכה להצלת שארית העם על ידי תקומתו בארץ ישראל.

חמור ללא נשוא היה מצבם הנפשי והפיזי של שוכני המחנות. הם היו הרוסים מבחינה חומרית ונפשית גם יחד. רובם באו למחנות כשרק כסותם לעורם, ללא כל אמצעי־מחיה ונזונו מן ה״מָן״ המודרני שבקופסאות המזון, אשר פקידי הג׳וינט קצבו להם. תשושים ומדוכאים היו מן התלאות והפגעים שעברו עליהם. יחסו האדיש של העולם החפשי, שמעבר לחזית הגרמנית, לעינויים ולרצח ההמוני של היהודים לעין השמש בלב אירופה, זיעזע את

נפשם וערער את אמונתם בצדק של הגויים ובמוסר האנושי בכללו. שוכני המחנות ברובם נשארו בודדים בעולם האכזרי, שכולים ושכולות מאבדן ילדיהם, אלמנים ואלמנות, יתומים ויתומות ללא מחסה. ואך תקווה אחת קיננה בלבם — להגיע אל חוף מבטחים, אל ארץ האבות, לישוב העברי הרענן והתוסס. משאת־נפשם זו היתה קרן האור היחידה שהאירה את מחשכי חייהם העלובים.

ראשית פעולתם של השרידים הללו, שהיו בעלי־זיקה לעבודה ציבורית ותרבותית, היתה להפיג במקצת את מרירותם של שוכני המחנות, להשיבם לחיים ולהפיח בלבם אמונה בעתיד. רבות פעלו בשטח זה חיילי הבריגדה העברית שבאו לגרמניה עם תום הקרבות ואחר כך — השליחים מן הארץ, שבאו למחנות מטעם הסוכנות היהודית.

אולם חסרה היתה אישיות בעלת חזון ושיעור־קומה, מנוסה בפעולה ציבורית, שתתווה את הדרכים לעבודה החיונית הזאת. והנה בא ראובן רובינשטיין שחזה מבשרו את הרעות, שתה בעצמו מכוס התרעלה וידע היטב את נפשם של שרידי השואה ואת מצוקתם. הוא ניגש לעבודה מיד אחרי שהתגבר במקצת על כאבו, והיה הרוח החיה בתוכה. כבמה לפעולה שימש לו העתון של שארית הפליטה "אונדזער וועג", אשר נוסד עוד לפני בואו לגרמניה, ועתה נתמנה כעורכו. כעתונאי מחונן, בעל נסיון רב, ממנהיגיה הרוחניים של יהדות ליטא במשך שנים רבות, חדר עמוק לתוך הבעיות שהטרידו את שארית הפליטה. בסגנונו העממי הפופולרי כתב את מאמריו בהם ניתח את המצב, את הסיכויים והמשימות המוטלות על הקיבוץ היהודי, המיוחד במינו בהיסטוריה של עם ישראל, אשר שכן עראית על אדמת האויב.

כעורך העתון מתווה רובינשטיין במאמרו הראשון את דרכי־הפעולה. ראשית כל, קובע הוא, יש ליצור קשר אמיץ בין שארית הפליטה ובין יהדות העולם והישוב בארץ־ישראל. צריך לגבש את השרידים ולהפכם לכוח שיקח חלק פעיל במאבק על זכות לעליה, להתיישבות, להגנה ולהגשמת הרעיון של הקמת מדינת ישראל.

המצב הפוליטי הקשה, היחס העוין של שלטון המנדט וסגירת שערי הארץ מפני עליה יהודית, ואפילו עליית העקורים, הוכיח שעוד זמן רב יהיו ניצולי השואה נידונים לשבת בגרמניה בציפיה ובחוסר מעש, לכן קרא

רובינשטיין להקדיש תשומת־לב רבה לבעיות היומיומיות, לחינוך הילדים והכשרת הנוער לעתידו ולקראת המשימות שיוטלו עליהם בבנין הארץ וההגנה עליה. והואיל וניאלץ לשבת עוד ימים רבים בקרב אויבינו, עלינו להתרחק מחברת העמלקים שכנינו, לא להתקרב לד׳ אמותיהם ולא לשכוח את שעוללו לנו: בהורסם את בתינו, ברצחם את ילדינו, אחינו ואחיותינו.

באחד המאמרים הוא מנתח את יסודות שנאת העולם לעם עולם והשתל־שלותה של שנאה זו במשך דורות. עלינו — כותב רובינשטיין — לבדוק את יחסינו לעולם הנכרים, לא להשליך את יהבנו עליהם כי ״חסד לאומים חטאת״. אולם יחד עם זה יש לחפש את הדרך לטובי האנושות, למתקדמים התקדמות אמת שבתוכם ולהתקשר אתם במאבק לחירותנו. היו אלה דברים מעודדים לנפשות הדוויות ועוררו את ההרגשה כי על אף האכזבות, אין אנו חייבים לראות את עצמנו בודדים בעולם. אסור לנו להתייאש, עלינו להילחם למען צדקתנו ולהאמין, וסוף סוף נצחוננו יבוא.

בסדרת מאמרים אחרת חושף רובינשטיין את הפרצוף האמיתי של שלטון המנדט, אשר בהצהרותיו ובמעשיו הוא מעורר את שנאת שכנינו הערבים ומעודד אותם למעשי טירור נגד הישוב העברי. הוא מנתח את תהפוכותיה של הפוליטיקה האנגלית, המתעלמת מהתחייבויותיה המוסריות והמשפטיות כלפי עם ישראל ובוגדת בו. בנאומיו בוועידות ובאסיפות (אף שלא הרבה להשתתף בהן מחמת מצב בריאותו, שהיה עדיין רופף) הוא קורא למאבק מתמיד ולעמידה תקיפה להקמת מדינת ישראל עצמאית. הוא מזהיר מפני כל רפיון וויתורים בשעה גורלית זו לשארית הפליטה ולעם ישראל כולו.

מענינות במיוחד, מאלפות ומתנכות היו כתבותיו של רובינשטיין מן הקונגרס הציוני, שהתקיים בדצמבר 1946 בבאזל. הוא פרט את הקשיים בהם נתקלו התנועה הציונית בהגשמת משימותיה, והישוב בארץ — בפתרון בעיותיו, על רקע המצב הפוליטי בעולם המסוכסך בתקופה שלאחרי המל־חמה, כפי שזה השתקף בדבריהם של מנהיגי העם על במת הקונגרס. הוא מבליט בעיקר את החיובי שבדברי נציגיהם של הפלגים השונים בתנועה. הוא מתחקה על שורשי המאבק הפנימי במחנה הציוני, מציין את רגש האחריות הגדולה, בו היו חדורים חברי הקונגרס כולם בעידן הטרגי של עם ישראל ודאגתם לשארית הפליטה, בני־בלי־בית, המצפים בכליון עיניים לפתיחת שערי המולדת, כי רק שם יוכלו להגן על עצמם מפני כליון.

כתבות אלה מבאזל הוסיפו אומץ לשוכני המחנות להחזיק מעמד בציפיה לבאות, ביודעם שאין הם בודדים ועזובים לנפשם.

אולם שוב עברו חדשים רבים והגאולה המצופה בוששה לבוא. רק מעטים משארית הפליטה נתפתו להזמנות קרוביהם מן הארצות שמעבר לים לבוא אליהם. רוב רובם של שוכני המחנות סירבו להמיר גלות אחת בשניה. שנות האימים הטביעו במהותם ערנות מיוחדת למתרחש בתוך הישוב עצמו ולמערכה המדינית שהתנהלה על עתיד הארץ.

בינתיים הסתדרו מעטים משוכני המחנות בבתים פרטיים גרמניים בערים שבמערב גרמניה והתחילו גם לעסוק במסחר. אז התחילה ההיסטוריה לחזור על עצמה, וכמה עתונים גרמניים האשימו את היהודים בעסקי־מסחר בלתי־לגלי בשוק השחור. ראובן רובינשטיין יצא בחריפות מעל דפי העתון "אונדזער וועג" נגד השמצות אלה והפצת הדיבה כאילו היהודים בלבד אשמים בעסקי השוק השחור, ואילו הגרמנים צדיקים וחפים מפשע. האם האוכלוסיה הגרמנית כולה מסתפקת בכמות הקאלוריות שהוקצו להם? שוב מחפשים את היהודי ועושים אותו לשעיר לעזאזל. האם עלינו עוד להצטדק בפני העולם אחרי כל מה שקרה ועל שכלאו אותנו שוב במחנות וסגרו לפנינו את שערי מולדתנו? — שואל רובינשטיין.

עברו שנתיים לשבתם של שרידי השואה במחנות על אדמת גרמניה. הגיע האביב השלישי בשנת 1947, והסוף עדיין אינו נראה לעין. אלה שסבלנותם פקעה מחליטים לצאת ולפרוץ לתוך שערי הארץ. הם מפליגים בספינות רעועות על פני גלי הים הסוער אל חופי הארץ. שם נתקלים בטירור של קלגסי בווין החוסמים את הכניסה לנמלים, ורק חלק קטן מן המעפילים זוכה לעלות על החוף ותחת חסות חשכת הלילה להיכנס לישובים. השאר נשלחים חזרה או נכלאים במחנות חדשים בקפריסין. הרוחות של שארית הפליטה נסערות, ההתמרמרות גוברת, מתכננים אסיפות מחאה והפגנות זועמות בערים נגד אנגליה — ממשלת המנדט. במאמריו תומך רובינשטיין בהתלהבות בתנועת המחאה. הוא קורא להשתתפות המונית במבצעים אלה, לשלוח מברקי מחאה לתקיפי העולם, לדרוש פריצת הגדרות של המחנות ולפתיחת שערי ארץ־ישראל. "לא ניתן מנוח לעולם כל זמן שרבע מיליון יהודים, שרידי הטבח הנורא, עודם סגורים במחנות; לא יבוא אביב לעולם כל עוד אנו כלואים, לא יבוא שלום לעולם כל זמן שאין שלום

לנו" — כותב רובינשטיין בסערת רוח.

אסיפות מחאה והפגנות אדירות, בהן השתתפו אלפים רבים, התקיימו בחוצות מינכן ובערים אחרות. תזכירים נמסרו לקונסוליות שליד שלטונות־הכיבוש של בעלי־הברית בגרמניה. ועדת ארגון האומות המאוחדות באה לביקור במחנות לבדיקת המצב של השוכנים בהם. התרשמותם של חברי הוועדה היתה חזקה. סירובם המוחלט של העקורים להתחיל שוב בחיי נדודים לגלויות חדשות בארצות נכר, על אף התנאים הקשים בהם הם חיים במחנות, והחלטתם הנחושה לעלות לארץ, שכנעו את חברי הוועדה שהפתרון האחד והיחידי לבעיית הפליטים, היא פתיחת שערי ארץ־ישראל לפניהם. רב וחשוב היה חלקה של שארית הפליטה במאבק המדיני שהביא להחלטת או"ם על הקמת מדינת ישראל.

למעלה משנתיים ימים עבדתי במחיצתו של רובינשטיין כסגנו בראשות התאחדות הציונים הכלליים, ויחד אתו גם כחברים במועצת היהודים המשוחררים. דבריו שנאמרו בהגיון רב ובצלילות־דעת להפליא עשו תמיד רושם רב. כאדם נוח לבריות וסובלני לדברי יריביו, היה סותר את טענותיהם בטוב טעם ובנחת, כיאה לאדם בעל תרבות גבוהה.

בהשפעתם ובהנחייתם של השליחים מן הארץ, התפלגה שארית הפליטה למפלגות — תופעה לא ריאלית ולא רצויה בתנאים המיוחדים של אז, כשבמציאות לא היו כל הבדלי מעמדות ביניהם ולא היו כל ניגודי־אינטרסים. כי מטרה אחת ויחידה היתה לכולם: לעלות לארץ ולבנות בה את חייהם מחדש. רובינשטיין, בעל החזון ותודעה ממלכתית עמוקה, עמל בעדינות ובמתינות לרכך את הניגודים שהושמעו לפעמים בצורה חריפה ולהביא לאחידות־דעים בהבלטת המטרה המשותפת לכולם. הוא היה מוקף הערצה וחיבה לא רק מצד חבריו לדעה, אלא גם מצד יריביו.

המקרה דלהלן, שהוא רק אחד מני רבים, מטיל אור על החיבה שרחשו ידידיו לרובינשטיין. פעם התקיימה ישיבת המרכז של הציונים הכלליים תחת הנהלתי, כי רובינשטיין לא יכול מסיבה איזושהי להשתתף בה. בפנינו הופיעה אז משלחת של יהודים מדרום־אפריקה, היו אלה עתונאים, אם אין זכרוני מטעה אותי. הם באו לגרמניה על מנת להזמין את רובינשטיין לביקור בארץ מגוריהם. בשיחתם אתנו הדגישו את הקשר הנפשי העמוק של

יהודי דרום־אפריקה, שרובם הם ממוצא ליטאי, אל רובינשטיין ואת הערצתם אליו. כדי להמחיש את הרגשותיהם, הוסיפו כי עתונאי צעיר אחד ביקש מהם שיעניקו לו את הזכות ואת הכבוד להגיש לרובינשטיין כל בוקר כוס תה למיטתו, אם יאות לבוא אליהם. כידוע לא הסכים רובינשטיין לצאת למדינה כלשהי לפני עלייתו ארצה.

הידיעה המשמחת על החלטת האומות המאוחדות להקים מדינה יהודית בארץ־ישראל הגיעתנו למחרת הכ״ט בנובמבר 1947, בשעת ישיבת המרכז של התאחדות הציונים הכלליים במשרדו במינכן ברחוב הולביין 8. קשה לתאר את ההתרגשות ואת השמחה שמילאה את לבנו לשמע הבשורה המר־נינה. פני רובינשטיין קרנו משמחה. בהרמת כוסית לרגל המאורע ההיסטורי הזה העביר משאל בזק בין חברי המרכז, שהעלו בכתב את דבריהם בשביל השבועון של התאחדות הציונים הכלליים והנוער הציוני "די ציוניסטישע שטימע". רובינשטיין, יו"ר המרכז, רשם אז: "יום ה־29 בנובמבר יירשם כאחד מימי החגים הלאומיים הגדולים ביותר בתולדותינו. אשרי דורנו שזכה לכך. תנועתנו, התנועה הציונית העל־מפלגתית, זכויותיה רבות בהגשמת רעיון הממלכתיות היהודית. תחי מדינת ישראל!"

המאורע הגדול הזה חולל שינוי רדיקלי בחיי שארית הפליטה. לא השלינו את עצמנו שהמדינה תוגש לנו על מגש של כסף, ידענו שצפוי לנו מאבק קשה על הכנסת תוכן ריאלי להחלטת או"ם. לא עצמנו את עינינו מפני הקשיים שייערמו על דרכנו לביצוע המשימה הנעלה.

שליטי המדינות הערביות זממו להטביע בדם את המדינה הקמה לתחיה. הישוב העברי בארץ התייצב במלוא כוחו להדוף בקרבות קשים את שונאיו ולשים לאל את זממם. שארית הפליטה אסור לה לעמוד מן הצד בשעה גורלית זו, השרידים חייבים לתת את חלקם בהגנה. מאות ואלפי צעירים לומדים את מלאכת הלחימה ביערות גרמניה, מתגייסים ונשלחים לחזיתות בארץ. מתחילים בחיסול המחנות, אורזים את הרכוש הדל והעליה החלה.

עסקני שארית הפליטה ושליחי הארץ קראו לגיוס הכוחות. ראובן רובינשטיין, חלקו רב בפעולה זו. בעטו החרוץ ובנאומיו הנלהבים הוא מדרבן את הנוער ומאיץ בו לצאת למערכות־ישראל.

באוקטובר 1948 עלה ראובן רובינשטיין לישראל.

יוסף גאַר

צווישן דער שארית־הפליטה אין דייטשלאַנד

א.

דאָס איז געווען האַרבסט 1946 אין מינכען, דער הויפּטצענטער פון די געראַטעוועטע יידן אין דער אַמעריקאַנער זאָנע אין דייטשלאַנד. דער טרויעריק־באַרימטער קעלצער פּאָגראָם, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 4טן יולי 1946, רופט אַרויס אַ מהומה אינעם נאָכמלחמהדיקן יידישן ישוב אין פּוילן. צענדליקער טויזנטער פּוילישע יידן, סיי על פּי נס געראַטעוועטע פון די נאַצישע גאַזקאַמערן און קרעמאַטאָריעס און סיי רעפּאַטריאַנטן, וואָס האָבן אין די חורבן־יאָרן געפונען אַ מקום־מקלט אין סאָוועט־רוסלאַנד, אַנט־לויפן אין גרויס בהלה פון פּוילן. מיט דער הילף פון דער אונטערערדישער בריחה־באַוועגונג דערשלאָגן זיך ס׳רוב פון זיי קיין דייטשלאַנד, וווּ זיי געפינען אַ ציטווייליקן אָפּשטעל־פּלאַץ אין די יידישע די־פּי־לאַגערן און שטאָטישע ישובים. עס קומען אויך יידן פון אַנדערע מזרח־אייראָפּעישע לענדער. דער צושטראָם פון די נייע פּליטים פאַרגרעסערט דעם שארית־הפליטה־ישוב אין דער אַמעריקאַנער זאָנע אין דייטשלאַנד, פון פופציק טויזנט נפשות האַרבסט 1945 אויף הונדערט פופציק טויזנט האַרבסט 1946.

די ניצול־געוואָרענע רעשטלעך פון אומגעבראַכטן אייראָפּעישן יידנ־טום באַווייזן מיט גרויס עקשנות און אויסדויער אויפצושטעלן אין דער אַמעריקאַנער זאָנע אין דייטשלאַנד — דער גרעסטער און אָנגעזעענסטער ישוב פון באַפרייטע יידן אין די אייראָפּעישע די־פּי־לאַגערן — אַן אינטענ־סיוו און פילפאַרביק יידיש־געזעלשאַפטלעך לעבן. דער צענטראַל־קאָמיטעט פון דער שארית־הפליטה אין מינכען צוזאַמען מיט די לאָקאַלע קאָמיטעטן אין די די־פּי־לאַגערן און שטאָטישע ישובים פירן אָן מיט די פיל פאַר־צווייגטע טעטיקייטן פון די באַפרייטע יידן. עס זיינען אַקטיוו כלערליי ציו־ניסטישע גרופּירונגען און יוגנט־באַוועגונגען. פרומע יידן שטעלן אויף

רעליגיעזע מוסדות. אומעטום ווערט געפירט אַ ברייטפאַרנעמיקע קולטור־אַרבעט. עס דערשיינען צייטונגען און פעריאָדישע אויסגאַבעס. די צעוואַקסענע אַקטיוויטעטן פונעם שארית־הפליטה־ישוב רופן אַרויס באַוואונדערונג מצד די יידישע קיבוצים אין דער וועלט.

ב.

אין אָט דער תקופה באַווייזט זיך אין מינכען ראובן רובינשטיין, איינער פון די וויכטיקסטע כלל־טוערס פון ליטווישן יידנטום צווישןביידע וועלט־מלחמות און דער געוועזענער שעף־רעדאַקטאָר פון "די אידישע שטימע" אין קאָוונע. געקומען איז ער פון סאָוועט־־רוסלאַנד, וווּהין ער איז געווען פאַרשיקט נאָך זיין אַרעסט אין קאָוונע, זומער 1940, ווען די סאָוועטן פאַרנעמען ליטע. נאָכן אָפּזיין אַ קנאַפּן יאָר אין קאָוונער „געלע טורמע", צוזאַמען מיט אַנדערע אַרעסטירטע יידישע און ניט־יידישע געזעלשאַפטלעכע טוערס פון ליטע, ווערט ער פאַר "קאָנטררעוואָלוציאָנערער טעטיקייט" פאַרשיקט אין די צוואַנגאַרבעט־לאַגערן אין צפון־רוסלאַנד. נאָך דער מלחמה געלינגט אים זיך אַרויסצוראַטעווען פון רוסלאַנד און אָנקומען קיין פוילן. מיט דער הילף פון דער בריחה דערשלאָגט ער זיך אין דער אַמעריקאַנער זאָנע אין דייטשלאַנד.

ג.

דאָס אָנקומען פון אַזאַ געניטן רעדאַקטאָר און גוט־באַקאַנטן יידישן פובליציסט, ווי דאָס איז געווען ראובן רובינשטיין, איילט אונטער די אָנפירונג פון צ"ק אין מינכען צו רעאָרגאַניזירן די צייטשריפט „אונדזער וועג", אָרגאַן פון דער שארית־הפליטה אין גלות דייטשלאַנד. די דאָזיקע צייטשריפט הייבט אָן אַרויסצוגיין אין מינכען דעם 12טן אָקטאָבער 1945. איר גרינדער און ערשטער רעדאַקטאָר איז לוי שאַליטאָן (שליט), וואָס מאַכט אַדורך די חורבן־יאָרן אין שאַולער געטאָ און אין דאַכאַוער קאַצעט. גרויס זיינען די פאַרדינסטן פון ל. שאַליטאָן ביים גרינדן און אַרויסגעבן „אונדזער וועג". נאָר אַ דאַנק זיין עקשנות און אומדערמידלעכער אַרבעט דערזעט די דאָזיקע צייטשריפט די ליכטיקע שיין. ל. שאַליטאָן קאָן מחמת דעם מיט רעכט פאַררעכנט ווערן ווי דער פּיאָנער פון שארית־הפליטה־פּרעסע אין

דער אַמעריקאַנער זאָנע אין דייטשלאַנד.

דער צ״ק, וואָס האָט שוין פריִער געהאַט בדעה צו רעאָרגאַניזירן „אונדזער וועג״, קאָן איצט, מיט ר. רובינשטיינס אָנקומען קיין מינכען, פאַר־ווירקלעכן זיין פּלאַן. לויט אַ באַשלוס פון צ״ק, ווערט ר. רובינשטיין רעדאַקטאָר פון „אונדזער וועג״. מיטן איבערנעמען די רעדאַקציע פירט ער אַדורך אַ ריי רעפאָרמען מיטן ציל צו הייבן דעם זשורנאַליסטישן ניוואָ פון דער צייטונג.

נאָך אַן איבעררייס פון קרוב צוויי חדשים דערשיינט דעם 15טן נאָוועמ־בער 1946 דער ערשטער נומער ״אונדזער וועג״ אונטער ר. רובינשטיינס רעדאַקציע. אויף דער ערשטער זייט פון אָט דעם נומער געפינט זיך די ווייטערדיקע ווענדונג:

„צו אונדזערע לייענער־פריינד!

„אונדזער וועג״ דערשיינט היינט נאָך אַ קורצן איבעררייס אין אַ געענדערטער פאָרעם און לויט אַ נייעם פּלאַן. די דאָזיקע שינויים זיינען אונטערגענומען געוואָרן מיטן ציל די צייטונג צו פאַרבעסערן און צו פאַרפולקומען. „אונדזער וועג״ וועט בלייבן טריי איר פּראָגראַם: זיין דער אָרגאַן פון דער גאַנצער ש״ה אין דייטש־לאַנד און דינען די אינטערעסן און נאַציאָנאַלע אידעאַלן פון אונ־דזער גאַנצן יידישן ציבור. „אונדזער וועג״ וועט אויך ווייטער רופן צו נאַציאָנאַלער אחריות און צום געמיינזאַמען קאַמף פון אַלע שיכטן און טיילן פונעם יידישן פאָלק פאַרן אויפבוי פון ארץ־ישראל אַלס יידישע מדינה. „אונדזער וועג״ וועט אויך ווייטער פּראָ־פּאַגאַנדירן די אידעען פון פּראָדוקטיוויזאַציע און סאָציאַלער אומ־שיכטונג פון דער יידישער לאַגער־באַפעלקערונג. „אונדזער וועג״ וועט געבן אַ ברייטע אינפאָרמאַציע וועגן אַלע איבערלעבענישן און געשעענישן אין דער יידישער וועלט. „אונדזער וועג״ וועט שטענדיק שטרעבן צו באַרייכערן איר אינהאַלט און צו געבן אַן אינטערעסאַנטן און נוצלעכן לייען־מאַטעריאַל. „אונדזער וועג״, וואָס איז ביז איצט געווען אַ וואָכנשריפט, וועט פון היינט אָן דערשיינען צוויי מאָל אַ וואָך (דינסטיק און פרייטיק). אומגעהויער שווער זיינען אין דייטשלאַנד די טעכנישע באַדינגונגען פאַר דער יידישער פּרע־

סע, וואָס ווערט געדרוקט מיט יידישע אותיות. מיר מיינען אָבער, אַז ביסלעכווייז וועט אונדז געלונגען די אַלע שוועריקייטן גובר צו זיין און אַוועקצושטעלן אונדזער צייטונג אויף אַ געהעריקער הויך. מיר האָפן אויף דער געדולד און הילף פון אונדזערע לייענער־פריינד און מיר רופן זיי צו שטיצן אונדזער־זייער צייטונג".

דער מאָטאָ פון באַנייטן „אונדזער וועג" איז: זכור את אשר עשה לך עמלק! געדענק, וואָס עמלק האָט דיר געטאָן! עס ווערט באַשטימט אַ רעדאַקציע־קאָלעגיע פון די מיטאַרבעטערס: נתן באַלעל, יוסף גאַר, בן־ציון היבעל און יחיאל זאַקס. ל. שאַליטאָן ציט זיך צוריק פון „אונדזער וועג" און ווערט איינער פון די הויפט־מיטאַרבעטערס אין דער מינכענער רעוויזיאָניסטישער צייטשריפט „אונזער וועלט". ער אַרבעט אויך מיט אין אַנדערע אויסגאַבעס.

ד.

אין זיין אַרטיקל א"נ „וועלט אָן יידן — יידן אָן וועלט", וואָס ר. רובינשטיין פאַרעפנטלעכט אינעם ערשטן נומער „אונדזער וועג" אונטער זיין רעדאַקציע, שרייבט ער צוו"אַנד:

„...דער היטלעריזם האָט אייגנטלעך אַכזריותדיק פאַרשפּיצט דעם אוראַלטן קאַמף פון דער גויִשער וועלט קעגן יידישן פאָלק. זינט יידן זיינען אַ פאָלק געוואָרן און האָבן אַנטפּלעקט טיפע קוואַלן פון געטלעכע אמתן און פון עטישער קולטור, האָט זיך אָנגעהויבן דער אויפשטאַנד פון דער אַרומיקער וועלט קעגן יידן: סיי קעגן יידישקייט און סיי קעגן יידנטום, קעגן דעם אידעאַל פון הויכע מאָראַלישע ווערטן און קעגן די טרעגער פון דאָזיקן אידעאַל.

די קריסטלעכע וועלט האָט פיל גענאַשט פון דער יידישער תורה, האָט בעל כרחה אָנגענומען אין אַ געוויסן זין איר לעבענס־באַנעם, איר שטרעבונג צו גייסטיקער שלימות. אָבער אין דער זעלביקער צייט האָט זי רעוואָלטירט קעגן די „אויפגעצוווּנגענע" צו הויכע, צו באַלעסטנדיקע לערעס. דאָס חיהשע, חושכדיקע, עגאָיסטישע, פּרימיטיווע אינעם נעכטיקן געצנדינער מיט זיינע מענטשן־פרעסערישע נטיות האָט ניט געוואָלט אָפּטרעטן פאַרן אויפגעקומע־

נעם ליכט. די נשמה פונעם „ציוויליזירטן" קריסטלעכן מענטש האָט פון אירע פאַרבאַרגענע ווינקעלעך פּראָטעסטירט קעגן דער לויכטנ־דיקער יידישקייט.

מען האָט צעטראַמפּלט און פאַרקריפּלט די יידישע גייסטיקע ווערטן, מען האָט געפּרוווט מעשה געשיקטע שניידערס איבערנייען און איבערניצעווען דעם יידישן בגד, אָבער די דאָזיקע פילאָסאָפי־קאַציע האָט ניט געהאָלפן. די געמיטער זיינען געבליבן אומרויִק. און אָט דער אומרו, דער ברוגז פון דער בעסטיע, וואָס ווערט גע־שטערט אין איר גראָבער אַכילה, האָט אין תוך געשפּייזט אַלע אַנ־טיסעמיטישע באַוועגונגען פון אַלע צייטן...

נאָכן שילדערן דעם אָנטייל פון אַנדערע פעלקער, אַחוץ די דייטשן, אין דער פאַרטיליקונג פון יידן אין די חורבן־יאָרן, שטעלט ער זיך אָפּ אויף דער גרויסער יידישער אַנטוישונג אין דער קריסטלעכער וועלט, וואָס איז געבליבן טויב און שטום צום אומקום פון מיליאָנען יידן. נאָך מער, די זעלביקע קריסטלעכע וועלט איז אַפילו נאָכן חורבן געבליבן גלייכגילטיק צום גורל פון די קליינע רעשטלעך געראַטעוועטע יידן. און רובינשטיין איז ממשיך:

„...יאָ, מיר וואַרפן דער וועלט דעם גט אין איר אומפאַרשעמטן פּרצוף־פּנים אַריין!... די וועלט וויל זיך באַגיין אָן אונדז? נישקשה, מיר קענען זיך באַגיין אויך אָן דער וועלט. מידה כנגד מידה. און מיר טראַכטן זיך אָפּט: לאָמיר פאַרשילטן די דאָזיקע וועלט! לאָמיר צוריק בלייבן דער עם לבדד ישכון — „דאָס פאָלק, וואָס וווינט איינזאַם"...

אָבער דער אייביקער יידישער בטחון, דער אומדערשיטערלעכער גלויבן אין עם ישראל חי, דערלויבט ניט רובינשטיינען אַריינצופאַלן אין יאוש אין דעם מין מענטש. ער שרייבט:

„...און דאָך — דאָך וועט די וועלט ניט בלייבן אָן יידן און יידן וועלן ניט בלייבן אָן דער וועלט... ניין, די וועלט וועט חס וחלילה אָן יידן ניט בלייבן. אויף צעפּוקעניש די שטרייכערס, אויף צוזע־צעניש די שונאים... און אויך מיר קענען נישט און וועלן זיך נישט אָפּטיילן פון דער גאַרער וועלט מיט אַ וואַנט פון הוילער שינאה... אלא וואָס דען? מיר דאַרפן רעווידירן אונדזער שטעלונג צו דער

אויסערלעכער וועלט. מיר מוזן עפעס אָפּלערנען פון דער איבער־געלעבטער קאַטאַסטראָפע... אָבער פון דער וועלט בכלל קענען מיר נישט און וועלן נישט רעזיגנירן. מיר בלייבן באַהעפט אויף אייביק מיט אירע בעסערע געשטאַלטן, מיט אירע שענערע גייסטער, מיט אירע ליכטיקערע טרוימען. יאָ, אויף אייביק!...".

ה.

צוויי יאָר צייט, פון נאָוועמבער 1946 ביז נאָוועמבער 1948, שטייט ר. רובינשטיין בראש פון „אונדזער וועג", וואָס איז די טריבונע פון דער גאַנצער שארית־הפליטה, דער אָרגאַן פון צ"ק פון די געראַטעוועטע יידן.

אונטער רובינשטיינס רעדאַקציע ברענגט „אונדזער וועג" צום אויסדרוק אויף אַ ווירדיקן אופן די ליידן און פריידן פון די ניצול געוואָרענע יידן אין גלות דייטשלאַנד. עס איז לחלוטין נישט קיין גוזמא צו זאָגן, אַז אַ היפש ביסל מיטאַרבעטערס און אויך רעדאַקטאָרן פון די אַנדערע ש"ה־אויסגאַבעס האָבן נישט ווייניק געלערנט פון רובינשטיינען, דעם פאַכמענישן פובליציסט און רעדאַקטאָר.

ו.

רובינשטיינס פובליציסטישע טעטיקייט באַגרענעצט זיך נישט מיט „אונדזער וועג". ער איז אויך איינער פון די הויפּט־מיטאַרבעטערס פון „די ציוניסטישע שטימע", אָרגאַן פון „התאחדות הציונים הכלליים" און „איחוד הנוער הציוני עקיבא" אין דייטשלאַנד. פון צייט צו צייט אַרבעט ער אויך מיט אין אַנדערע ש"ה־אויסגאַבעס.

סוף 1947 גיט ער אַרויס (צוזאַמען מיט מ. ליבהאָבער און ע. פעלד) אין מינכען „די וועלט", אומאָפּהענגיקער זשורנאַל פאַר פּאָליטיק, ליטעראַטור, קונסט און ספּאָרט. די אידעע אַרויסצוגעבן דעם דאָזיקן זשורנאַל איז ביי רובינשטיינען אוודאי געקומען ווי אַ דערמאָנונג פונעם אילוסטרירטן וואָכנ־בלאַט „די וועלט", וואָס ער האָט רעדאַקטירט אין די יאָרן 1924—1925. פון מינכענער „די וועלט" זיינען בסך־הכל אַרויס צוויי נומערן.

ז.

אויפֿן 22סטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל סוף 1946 נעמט אָנטייל ר. רובינשטיין ווי איינער פֿון די דעלעגאַטן פֿון דער ש״ה אין דייטשלאַנד. דאָס איז דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס נאָכן חורבן פֿון אייראָפּעיִשן יידנטום. אויפֿן קאָנגרעס טרעפֿן זיך מענטשן, וואָס האָבן זיך נישט געזען במשך פֿון די טראַגישע מלחמה־יאָרן.

ר. רובינשטיין טרעפֿט זיך אין באַזעל מיט אַ סך ציוניסטישע וועטע־ראַנען, וואָס ער איז מיט זיי לאַנגע יאָרן געווען באַקאַנט און גוט אויפֿגע־טראָגן. ביז גאָר רירנדיק זיינען זיינע באַגעגענישן מיט ליטווישע ציוניס־טישע טוערס פֿון די שארית־הפליטה־צענטערס אין איטאַליע און אַנדערע לענדער. עס טויכן אויף זכרונות פֿון די אַמאָליקע פֿאַרמלחמהדיקע יאָרן. מען פֿרייט זיך, וואָס מען האָט זוכה געווען איבערצולעבן דעם בלוטיקן מבול און מען באַוויינט די אומגעקומענע בני־משפּחה, פֿריינד און באַקאַנטע. דאָס איז די צייט ווען רובינשטיין האַלט נאָך אין קומען צו זיך פֿון זיינע פּיינפֿולע איבערלעבענישן אין די סאָוועטישע תפֿיסות און לאַגערן.

ח.

ר. רובינשטיין איז נישט בלויז אַ שעפֿערישער פּובליציסט און פֿאַכמע־נערישער רעדאַקטאָר, ער נעמט אויך אַן אַקטיוון אָנטייל אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן פֿון דער שארית־הפליטה. אַ געוויסע צייט פֿאַרנעמט ער דעם אַמט פֿון פֿאָרזיצער פֿון ראַט פֿון דער ש״ה. אויף די סעסיעס פֿון ראַט ווערן באַהאַנדלט די פֿאַרשיידענע פּראָבלעמען פֿון די באַפֿרייטע יידן און עס ווערן דאָרט באַשטימט די דירעקטיוון פֿאַרן צ״ק.

דער ראַט און צ״ק — די צוויי העכסטע אינסטאַנצן פֿון דער אָליינ־פֿאַרוואַלטונג פֿון ש״ה — זיינען תמיד באַשעפֿטיקט מיט כלערליי לעבנס־וויכטיקע ענינים פֿון די באַפֿרייטע יידן. זיי דאַרפֿן פֿאַרטיידיקן די אינטע־רעסן פֿון ש״ה ביי דער אַמעריקאַנער מיליטער־רעגירונג, דייטשע רעגירונג־אינסטאַנצן, „אונראַ״ אָדער „איראָ״ און אַנדערע נישט־יידישע און אויך יידישע וועלט־אָרגאַניזאַציעס.

ט.

ר. רובינשטיין געהערט צו דער אָנפירונג פונעם שרייבער־ און זשורנאַ־ליסטן־פאַרבאַנד פון די באַפרייטע יידן. אינעם פאַרבאַנד, וואָס ווערט גע־גרינדעט זומער 1946, זיינען אַנגעשלאָסן שרייבערס, זשורנאַליסטן, קינסט־לערס. אויף דער קאָנפערענץ פונעם שרייבער־פאַרבאַנד אָנהייב נאָוועמבער 1947 אין מינכען, לייענט ר. רובינשטיין אַ רעפעראַט אויף דער טעמע: „דער שרייבער און קינסטלער פון דער שארית־הפליטה".

אָנהייב 1948 ווערט רובינשטיין אויסגעקליבן אין דער דעלעגאַציע פונעם שרייבער־פאַרבאַנד צום אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס אין ניו־יאָרק. די דעלעגאַציע קאָן נישט פאָרן צום קאָנגרעס, ווייל די דעלעגאַטן באַקומען נישט קיין אַמעריקאַנער אַריינפאָר־וויזעס.

י.

אַ קאַפּיטל פאַר זיך איז רובינשטיינס טעטיקייט אין פאַרבאַנד פון ליט־ווישע יידן אין דער ש"ה אין דייטשלאַנד. דער פאַרבאַנד ווערט געגרינדעט סוף 1946. אויף דער ערשטער קאָנפערענץ פון דעם פאַרבאַנד אין מינכען אין אַפּריל 1947 איז ר. רובינשטיין צווישן די רעפערענטן (די אַנדערע רע־פערענטן זיינען: י. אַלייסקי, י. גאַר, ד"ר ש. גרינגאַוז) אויף דער עפענונג־זיצונג פון דער קאָנפערענץ. די טעמע פון זיין רעפעראַט איז: „די יידישע ליטע פון פאַר דער מלחמה". אויף דער קאָנפערענץ ווערט אויסגעקליבן אַ נייע פאַרוואַלטונג בראש מיט ר. רובינשטיין.

דער פאַרבאַנד העלפט אַרויסגעבן עטלעכע ביכער צו דער חורבן־גע־שיכטע פון ליטווישן יידנטום און סובסידירט די באַאַרבעטונג פון מאַטער־יאַלן צום חורבן ליטע אין דער צייטשריפט „פון לעצטן חורבן", אַרויסגע־געבן פון דער צענטראַלער היסטאָרישער קאָמיסיע אין מינכען, (רעדאַק־טירט פון ישראל קאַפּלאַן). ר. רובינשטיין שרייבט אַ הקדמה צו י. גאַרס בוך „אומקום פון דער יידישער קאָוונע" און אויך צו ש. גאַלבורטס בוך „דאָס געטאָ אין פלאַמען".

יא.

אין נאָוועמבער 1948 פאַרלאָזן מינכען ר. רובינשטיין און זיין איבער־

געגעבענע לעבנס־באַגלייטערין, אסתּר, און זיי זיינען עולה קיין ישראל. אין משך פון די צוויי יאָר, וואָס ר. רובינשטיין איז צווישן דער שארית־הפליטה, טראָגט ער צו זייער אַ סך צום קולטור־געזעלשאַפטלעכן לעבן פון די געראַטעוועטע יידן. בפרט איז גרויס זיין צושטייער צו דער שארית־הפליטה־פּרעסע, וואָס ער האָט שטאַרק באַרייכערט און אויפגעהויבן איר ניוואָ.

די טעמאַטיק פון זיינע אַרטיקלען זאָגט עדות אויף זיינע ברייטע גייסטיקע אינטערעסן. ער ברענגט אין זיי צום אויסדרוק די ייִדיש־נאַציאָנאַלע האָפענונגען און חלומות, בענקשאַפטן און שטרעבונגען.

ווי אַ פּובליציסט מיט אַ סך אַלגעמיינעם און יידישן וויסן פאַרמאָגט ער אַ גרויסע צאָל איבערגעגעבענע לייענערס און פאַרערערס. ער גייט נישט אויף קיין פּשרות אין פּרט פון איבערצייגונגען און ער איז אַן אומברחמנות־דיקער קעמפער קעגן אַסימילאַציע, קעגן יידישער עם־הארצות. ער איז תּמיד אויף דער וואַך צו רעאַגירן מיט זיין טאַלאַנטירטער פּען קעגן עוולות לגבי יידן מצד דער נישט־יידישער וועלט.

זיין פּובליציסטיק, ווי אַלץ וואָס ער שרייבט, פאַרמאָגט וואַרעמקייט, הומאָר און ווען נייטיק אויך סאַרקאַזם. ער איז אַ שאַרפער פּאָלעמיקער, אָבער ער ווייסט די גרענעץ צווישן ערנסטער דיסקוסיע לשם פּרינציפּן און פלאַכע פּערזענלעכע אַנפאַלן. אין זיינע אַרטיקלען איז ער זאַכלעך לאָגיש און עס איז קענטיק זיין ערנסטער ישוב־הדעת ביים באַהאַנדלען אַן ענין. זיין סטיל און וואָרט־אוצר זיינען רייך, בילדעריש, פּליסיק. זיינע אַרטיקלען פאַרשאַפן דעם לייענער אַן עכטן גייסטיקן גענוס — דער אידעאַל און ווונטש פון איטלעכן פּען־מענטש.

אין דער געשיכטע פון דער שארית־הפליטה אין דייטשלאַנד האָט ראובן רובינשטיין אַריינגעשריבן אַ קאַלירפול קאַפּיטל. אין פאַנטעאָן פון אונדזערע מנהיגים און פּען־מענטשן וועט ער אויף דור־דורות פאַרנעמען אַ פּאַרדינטן בכבודיקן אָרט.

אפרים שרייער

דער וואָרטזאָגער פון די פּליטים

איך האָב רובינשטיינען ניט געקענט פאַר דער לעצטער וועלט־מלחמה. איך האָב אים ניט געקענט אַלס דעם יידישן פירער אין ליטע. איך האָב אים אויך פּערזענלעך ניט געקענט בעת ער איז געווען רעדאַקטאָר פון דער קאָוונער „די אידישע שטימע" — כ'האָב בלויז געהערט דאָן וועגן אים — כ'האָב אָבער געהאַט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיט אים נענטער בעת זיין געפינען זיך אין דייטשלאַנד, אין מינכען, אין יאָר 1946, און אים געזען אין זיין פולן ווערט ביי דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט צווישן דעם שארית החורבן.

דער כאַראַקטער און די אומשטענדן פון יענער ניט־געוויינלעכער תקופה אין יידישן לעבן, די לייסטונגען, די אויפטוען און זייער באַדייט, ווי אויך די ראָל פון יחידים און געזעלשאַפטלעכע גרופּן, אָדער פּאָליטישע גרו־פּירונגען, אין יענע טעג פון צוריקקומען צו זיך, זיינען ביז היינט ניט אָפּ־געשאַצט געוואָרן. די בענקשאַפט צו ווערן ווידער מ ע נ ט ש, איז דאָך דאָן געווען דער רעגירנדיקער כוח פון אונדז אַלע. דאָס גרויסע געפיל פון אחריות, די נאָך־דרעמלענדיקע נאַציאָנאַלע עמאָציעס, וואָס האָבן זיך געע־ריסן צו דערוואַכן — דאָס אַלץ איז נאָך כמעט ווי ניט אָפּגעשאַצט געוואָרן. בלויז די אַרומגייענדיקע לעבעדיקע עדות קענען וועגן דעם דערציילן. און ראובן רובינשטיין איז געווען איינער פון די.

ער איז געשטאַנען — צוזאַמען מיט נאָך — ביים סאַמע אָנהייב פון געשטאַלטיקן דעם געזעלשאַפטלעכן פּרצוף פון דער שארית הפליטה, ניט אומזיסט און ניט צופעליק איז רובינשטיינען אויסגעקומען צו רעפּרעזענ־טירן זיי, ווי דער פּאָרזיצער פון זייער ראַט און ווי דער רעדאַקטאָר פון זייער צייטונג — דער צענטראַלער אָרגאַן פון דער שארית הפליטה — „אונדזער וועג".

ווי אַ לאַנגיאָריקער עסקן און פּען־מענטש, אָנגעלאָדן מיט ענערגיע און פֿעיִקייטן, האָט ער פֿאַרשטאַנען, אַז ניט נאָר איז נייטיק צו קאָנטיניִירן דעם פּערזענלעכן וועג פֿון ביז דער מלחמה, נאָר עס איז נאָך מער נייטיק אויפֿצוהייבן זיך און צוצוטוליען זיך צו די פֿאַריתומטע און עלנטע שפּליטערס און זיי העלפֿן דורכגיין דעם יסורים־וועג פֿונעם נאָכן היטלער־גיהנום, צו אַ תּיקון, צו אַ נייעם זין, צו נאַציאָנאַלן און פּערזענלעכן ווידער־געבורט.

מיט ראובן רובינשטיין פֿלעג איך זיך טרעפֿן ביי דער אַרבעט אין ראָט פֿון דער שארית הפּליטה, ביי פּרעסע־קאָנפֿערענצן, אין דער ציוניסטישער פֿעדעראַציע, אינעם שרייבער־פֿאַראיין אדג״ל. ער איז שוין דאַן געווען אַ גרויער, אַ ווייסער. די סיבירער לאַגערן האָבן זיך גוט איינגעקריצט אין זיין איידעלן פּנים. אָבער דאָס פּנים האָט אויסגעדריקט ענערגיע, דעצידירטקייט. ס׳רוב האָב איך אים געטראָפֿן אַ רויִקן, אַ גלייכגעוויכטיקן. ער האָט פֿאַרמאָגט עלאַסטישקייט, כאָטש זייענדיק אימפּולסיוו און עמפּינדלעך. פֿאַרמאָגט אַ פֿריינדלעכן שמייכל, אַ וויץ, אַ גלייכווערטל. ניט געקאַרגט אַ גוט וואָרט בעת אַ שרייבער, אַ קאָלעגע האָט געוויזן אַ ליטעראַרישע שאַפֿונג, צי אַ מאמר. מיט ערנסט און פּינקטלעכקייט פֿלעגט ער באַטראַכטן יעדע געזעלשאַפֿטלעכע פֿראַגע. ניט איין מאָל איז אויסגעקומען זיך צו אַמפּערן מיט אים ליידנשאַפֿטלעך בעתן דיסקוטירן געזעלשאַפֿטלעכע פּראָבלעמען, וואָס פּאַרטייִשע שטעלונג האָט פֿונאַנדערגעטיילט. אָבער תּמיד האָט ער זיך באַוויזן ווי דער מענטש פֿון רייפֿן געדאַנק. פֿאַרמאָגט אַ שאַרפֿע פּען אין זיין פּובליציסטיק, שאַרף אין דער פּאָלעמיק, אָבער — עלעגאַנט.

אַלס מענטש פֿון אָפּגעהיטע פּרינציפּן און אידעאישן לעבנסגאַנג, פֿלעגט רובינשטיין ניט אָפּשליסן זיך אינעם תּחום פֿון פּאַרטייִשע ד׳ אמות. אַלס התלהבותדיקער ציוניסט מיט אַן אויסקריסטאַליזירטער מחשבה, האָט ער פֿאַרמאָגט פֿאַרשטענדניש און באַציִונג צו אַלע אַנדערש דענקענדיקע פֿריינט פֿון זיין סביבה. אַ דאַנק די דאָזיקע קולטור־אייגנשאַפֿטן, פֿלעגן אים אַלע רעספּעקטירן.

אַ ליטווישער ייד, אַ בן־תּורה און מאָדערנער וועלטלעכער מענטש, האָט רובינשטיין זיך ניט באַגרענעצט אויסשליסלעך צו פּובליציסטישער

און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. ער האָט געהאַט פיל אינטערעס פאַר ליטעראַטור און קולטור פּראָבלעמען בכלל.

ווען מיר פלעגן זיך טרעפן — שוין יאָרן שפּעטער, באַגעגנען זיך ביי די פאַרשידנסטע געלעגנהייטן, פלעגט רובינשטיין שטענדיק מיט פּיע־טעט דערמאָנען פאַרשידענע פּערזאָנען פון אונדזער געמיינזאַמען עבר, עפּיזאָדן און פּרטים, זכרונות פון יענער אַזוי אומגעוויינלעכער תקופה, ווי שארית הפליטה. ס׳האָט אים פּערמאַנענט באַאומרויִקט דער געדאַנק: ווער וועט פאַרשרייבן די בלעטער פון יענע פאַרגאַנגענע טעג?

אויך ראובן רובינשטיין איז מער ניטאָ — איז טאַקע, ווער וועט פאַר־אייביקן דאָס קאַפּיטל פון אַ שטורמישער צייט.

דאָ אין לאַנד האָט זיך ראובן רובינשטיין אויסגעלעבט אין די באַשטימטע ראַמען, וואָס זיינען אים געגעבן געוואָרן אין דער היגער יידישער פּרעסע און אַלס קאָמענטאַטאָר אין דער יידישער ראַדיאָ־שעה — זיינע שבת־שמועסן.

האָט די שרייבער־משפחה פאַרלוירן מיט רובינשטיינס אַוועקגיין אַ וויר־דיקן חבר. און די יידיש־ראַדיאָ־צוהערער — זייער שבתדיקן פּאָליטישן קאָמענטאַטאָר. יענע אַבער, וואָס האָבן אים געקענט נענטער, פון יענער אומגעוויינלעכער שארית־הפליטה־תקופה — האָבן פאַרלוירן אַן אויפריכ־טיקן, ווערטפולן, האַרציקן פריינד.

ד. וואַלפּע

איינער פון די לעצטע פון ליטע־שבט

ראובן רובינשטיין איז געווען דער וועטעראַן פון יידישן זשורנאַליזם אין ליטע. זיין נאָמען איז פאַרבונדן מיטן אויפקום פון דער ליטווישער רעפּובליק, ווען אין אָנהייב פון די צוואַנציקער יאָרן האָט זיך האָפעדיק צעבליט אַ שפּרודלדיק יידיש לעבן מיט נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע און אַן אייגענעם יידישן מיניסטער. אין יענע טעג האָט אָנגעהייבן דערשיינען די טאָג־צייטונג „די אידישע שטימע" און איר רעדאַקטאָר איז געוואָרן — דער יונגער ראובן רובינשטיין.

אַליין אַ געקומענער פון דער ליטווישער פּראָווינץ, איז ער געווען דורך און דורך אַ פאָלקסמענטש. ער האָט גוט געקענט און פאַרשטאַנען דעם ליטווישן ייד, געוווּסט וואָס אים פעלט און וואָס מ'דאַרף אים געבן. האָט ער טאַקע פאַרוואַנדלט די צייטונג אין אַ פאָלקס־טריבונע — פאַר יעדן ייד, פאַר יעדן יידישן יוגנטלעכן, פאַר יעדע יידישע היים. זי איז געוואָרן דער איינציקער מקור פון אינפאָרמאַציע וועגן יידישן לעבן אין ליטע און אויף דער וועלט. דאָרט האָט מען געפונען אַן אויפקלערונג און אַ קאָמענטאַר, אַ פעליעטאָן און אַן אַרטיקל, וואָס יידן האָבן געשלונגען מיט אַפּעטיט. און אין די פרייטיקן איז עס געוואָרן די וועכנטלעכע ביבל־יאָטעק אויף אַ גאַנצן שבת. די ליטעראַטור־ביילאַגע האָט פאַרמאָגט אָנגע־פּיקעוועטע זייטן מיט ראָמאַנען און הומאָרעסקעס, דערציילונגען, לידער און עסייען פון אויסלענדישע באַקאַנטע שרייבערס, און פון אייגענע וואָס פּיקן זיך ערשט אויס פון איי...

רובינשטיין איז געווען אַ מייסטער־זשורנאַליסט פון פאָלקסטיל. ער האָט די יידן געגעבן זייער טעגלעך ברויט אין ראַזעווען יידיש. זיין טעג־לעכער לייט־אַרטיקל, אָדער ווי מ'רופט עס היינט „קאָלום", וואָס איז געווען אונטערגעשריבן מיט צוויי ריישן — און ביי וויכטיקע ענינים מיטן פולן

נאמען — איז געוואָרן די סאַמע אויטאָריטעטע מיינונג אויף דער יידישער גאַס. ער האָט געשריבן פשוט, פאַרשטענדלעך, קלאָר. ער איז געווען דער וואָרטזאָגער און פירשפּרעכער פון ליטווישן יידנטום. און הגם „די אידישע שטימע" איז געווען אַ ריין ציוניסטישע — און אין אַ געוויסן פּעריאָד אַפילו געהאַט אַ רעכט־רעוויזיאָניסטישע אָריענטאַציע — האָט זי זיך דער־וואָרבן אַ ברייטע פאָלקסבאַזע און געבליבן אַלע יאָרן די פירנדיקע צייטונג אין ליטע. די צייטונג איז זיך גרויס צעוואַקסן און זי האָט געגעבן דעם טאָן ניט נאָר אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן, נאָר האָט אויך מיטגעווירקט און בייגעטראָגן צום שעפערישן אויפשטייג פון דער יונגער פּלעיאָדע שרייבערס און פּאָעטן.

רובינשטיין איז געוואָרן אַ נאָמען ניט נאָר אין ליטע, נאָר אויך אין אויסלאַנד, און זיין נאָמען איז געווען אין אַ געוויסער מאָס די אידענטיפי־קאַציע פון ליטווישן ייד. זיין סטאַטוס איז געווען פון אַזאַ גראַד, אַז אויך די פאַרטייִשע פּרעסע האָט זיך באַצויגן מיט רעספּעקט צו זיינע מיינונגען. אַזוי האָט אויסגעזען דאָס בילד ביז ליטע איז אין 1940 אָקופּירט געוואָרן דורכן סאָוועטן־פאַרבאַנד.

ס'הייבט זיך אָן דער אַלגעמיינער חורבן־קאַפּיטל פון מזרח־אייראָפּעיִשן יידנטום און מיט דעם אויך די פּערזענלעכע טראַגעדיע פון ראובן רובינ־שטיין. זיין „אידישע שטימע" ווערט אין משך פון אַ פּאָר וואָכן מגולגל אין אַן „עמעס", און ער אַליין ווערט מיט נאָך הונדערטער יידן (א"ג „שונאים פון סאָוועטן־פאַרבאַנד"), פאַרשלעפּט אין סיביר. אין 1947 קערט זיך רובינ־שטיין צוריק פון „דאָרט", מיטן פּליטים־שטראָם, קיין דייטשלאַנד. אַ שאָד וואָס ער האָט דעם „סוד" פון זיין סאָוועטישער קאַטאָרגע באַהאַלטן ביי זיך אין האַרצן — ניט גערעדט און ניט דערמאָנט און אויך ניט באַרירט עס מיט דער פּען. אפשר איז טיף אין זיין נשמה נאָך אַלץ געווען די מורא, אַזוי, אַז דאָס דאָזיקע קאַפּיטל אין זיין לעבן איז כמעט געבליבן אומבאַקאַנט.

אין 1948 איז ער עולה געווען קיין ישראל, און ביז צום לעצטן טאָג געווען טעטיק געזעלשאַפטלעך און זשורנאַליסטיש. זיין ל י ט װ י ש ע ק אָ ל אָ נ י ע אין ישראל האָט אים נאָכגעטראָגן די „אַלטע" אָנערקענונג פון זיין רום און גלאַנץ־פּעריאָד פון דער ליטע. מ'האָט אים אין ישראל געדענקט „די גנאָד פון זיין יוגנט" — די באַגייסטערטע און מוטיקע

מאמרים זיינע, וואָס האָבן געהאָלפן בויען די ציוניסטישע און חלוצישע באַוועגונג אין ליטע; אַרטיקלען, וואָס האָבן געצייכנט דעם וועג פון ציוני־סטישן געדאַנק און די פאַרווירקלעכונג פון איר אידעע — אַרטיקלען פון גלויבן און האָפענונג. ער האָט נאָך פאַרגעזעצט צו שרייבן אין זעלבן גייסט. און זיינע אַרטיקלען זיינען זיך צעגאַנגען איבער דער גאַרער יידי־שער וועלט.

אין מדינת ישראל און אין די תפוצות האָבן צענדליקער טויזנטער יידן יעדן פרייטיק צו נאַכט געוואַרט אויף זיין „גוט שבת, יידן!" אין דעם „קול ישראל" פראָגראַם אויף יידיש. זיין וואַרעם־ליטווישער אַקצענט האָט דערמאָנט דעם אַלט־באַקאַנטן סטיל פון אַ געמיטלעכן שמועס אין יידישע היימען אין פרייטיק־צו־נאַכטן. ס'האָט געוועקט און צוריקגעבראַכט אַלטע בענקשאַפטן.

רובינשטיין האָט נאָך זוכה געווען, אַז זיין חלום זאָל פאַרווירקלעכט ווערן — ער האָט מיטגעזונגען און מיטגעוויינט מיט די פריידן און ליידן פון דער אויפגעקומענער מדינת ישראל. טיף אין האַרצן האָט ער אָבער געטראָגן דעם צער און די יסורים פון חורבן פון ליטווישן יידנטום און פון זיין היים־חורבן — זיין פרוי און זיינע קינדער — וואָס זיינען פאַרשניטן געוואָרן פון די נאַציס.

מיט ראובן רובינשטיין איז אַוועק אין דער אייביקייט אַ פּראָמינענטער זון פון ליטע־שבט — איינער פון אירע לעצטע וואָרטזאָגער און פירער.

א. אלפערין

דער וועטעראַן פון דער יידישער פרעסע

ווי לאַנג איך וועל לעבן, וועל איך געדענקען אָט די דערשיטערנדיקע סצענע:

דאָס איז געווען אין באַזעל, אין דעצעמבער 1946. דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס נאָכן חורבן פון אייראָפּעיִשן יידנטום האָט זיך געהאַלטן ביים צונויפקומען. אַ קאָנגרעס פון חורבן איז ער געווען — און פון אַ ביטערן, פאַרצווייפלטן געראַנגל פאַר דער באַלדיקער גאולה. און נאָך מער, און נאָך עפּעס אַנדערש, און נאָך עפּעס מוראדיק אויסטערלישעס: עס איז געווען אַ קאָנגרעס פון גייסטער וועלכע זיינען ווי אויפגעשטאַנען פון קברים.

עס האָבן זיך באַוויזן חברים ציוניסטן, געראַטעוועטע על פּי נס פון די קאָנצענטראַציע־לאַגערן, פון די פאַרשיקונגס־לאַגערן, פון די גאַזאויוונס, פון די בונקערס.

און אָט שטייט פאַר מיר דאָס בילד, אין איינעם פון די קאָרידאָרן, גראָד אַ האַלב־פינצטערן אין דעם בנין פון קאָנגרעס — דאָס בילד, ווי ראובן רובינשטיין, דער פאַר־מלחמהדיקער רעדאַקטאָר פון אַ יידישער טאָגצייטונג אין קאָוונע און פריער פון די אַלגעמיינע ציוניסטן אין ליטע, האָט מיט אַ מאָל דערזען אַ צווייטן רעדאַקטאָר אויך פון אַ יידישער טאָגצייטונג אין קאָוונע און אַ פירער פון צעירי־ציון — פועלי־ציון אין ליטע, ל. גאַרפונקעל. איז איינער אַרויפגעפאַלן אויפן האַלדז פון דעם צווייטן, און ביידע האָבן זיך צעוויינט.

לאַנג, לאַנג האָבן זיי געוויינט, יעדער באַזונדער אַנגעלענט ערגעץ־ווו אין דעם האַלבפינצטערן קאָרידאָר, ביידע אויסגעשעפּטע פון אַן אומגעהויער־טיפן צער פון מאַטערניש און פּיין. איינער האָט ביז דער דאָזיקער רגע ניט געוווסט פון דעם צווייטן, ווו ער איז אַהינגעקומען. ביידע האָבן

שוין אוודאי ניט געגלויבט, אַז זיי וועלן זיך אַ מאָל באַגעגענען לעבעדיקע, און ביידע האָבן זיי אויסגעזען ווי האַלבע מתים.

געקומען זיינען זיי פון ערגעץ־ווו, פון פאַרשיקונג און לאַגערן. נאָכן ציוניסטישן קאָנגרעס זיינען זיי ביידע אַוועקגעפאָרן קיין ארץ־ישראל — וווּהין אַנדערש האָבן אַזעלכע געטרייע און באמונה שלימהדיקע גראַטע־וועטע ציוניסטן געזאָלט פאָרן? ראובן רובינשטיין, דער אויסגעצייכנטער פּובליציסט מיט אַ סך קענטעניש און וואַרעמען טאָן, האָט איבערגענומען די אַרבעט אין אַ פּרעסע־ביוראָ. במשך פון עטלעכע יאָר האָט ער רעדאַק־טירט אַ ביולעטין אין יידיש, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך דעם פּרעסע־אַמט פון דער ישראל־אַרמיי.

ערלעך, איבערגעגעבן, מיט די בעסטע פון זיינע פעיִקייטן און ביז דער לעצטער רגע, ווען זיינע פיזישע כוחות האָבן אים נאָר דערלויבט, האָט ראובן רובינשטיין, דער וועטעראַן פון דער יידישער פּרעסע אין דער אַמאָליקע אייראָפּע, געדינט מיט זיין פיינער פען דער יידישער מדינה — וואָס איז געווען די שטרעבונג, דער חזון און דער פאַרווירקלעכטער חלום פון זיין ציוניסטישן לעבן.

ראובן רובינשטיין האָט געהערט צו דעם טיפּ פּראָמינענטע יידישע זשורנאַליסטן און פּובליציסטן, וועלכע מיר האָבן געקענט נאָר אין דער אַמאָליקער מזרח־אייראָפּע, ווען עס זיינען דאָרט נאָך געווען די גרויסע יידישע מאַסן־ישובים; ווען די יידישע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין די לענדער האָבן נאָך געהאַט קולטור־אויטאָנאָמיע — אין דעם זין און אין דעם גייסט פון די אַלטע גוטע פּראָגראַמען פון די אַמאָליקע יידישע נאַציאָ־נאַלע באַוועגונגען — און ווען יידן זיינען געזעסן אין די געוויילטע פאַר־לאַמענטן פון די מדינות אַלס יידישע פאָרשטייער, און אין די אָרגאַניזירטע יידישע קהילות, מיט זייערע עקזעקוטיווע קערפּערשאַפטן. פלעגט דאָך ניט איין יידישער זשורנאַליסט, צי רעדאַקטאָר פון אַ יידישער צייטונג אין די לענדער, אין יענע ווייטע יאָרן, נאָכן פאַרלאָזן דעם שרייבטיש אין זיין רעדאַקציע, אַוועקגיין אין דעם פּאַרלאַמענט פון זיין לאַנד, ווו ער איז געווען אַ געוויילטער רעפּרעזענטאַנט פון דער יידישער באַפעלקערונג, אָדער אין דער קהילה, ווו ער איז געווען אַ געוויילטער אָנפירער פון זיין

פּאַרטיי, אָדער פּראַקציע. אַזוי איז עס געווען אין וואַרשע, און אין אַלע אַנדערע גרעסערע שטעט אין פּוילן. און אַזוי איז עס אויך געווען אין ריגע, אין קאָוונע, אין בוקאַרעשט, אין קישיניעוו, ווייט־ווייטע און גאַנץ אַנדערע צייטן זיינען עס געווען.

ראובן רובינשטיין איז געווען איינער פון דער דאָזיקער קאַטעגאָריע יידישע רעדאַקטאָרן און פּובליציסטן. במשך אַ ריי יאָרן איז ער געווען אַ מיטגליד פון קאָוונער שטאָטראַט, געוויילט פון די אַלגעמיינע ציוניסטן, און האָט דאָרט צוזאַמען מיט זיינע קאָלעגן, יידישע פאָרשטייער פון אַנדערע פּאַרטייען און גרופּעס, אָנגעפירט דעם קאַמף פאַר יידישע רעכט. ער האָט געדינט דעם ליטווישן יידנטום — און דעם יידנטום בכלל אין דער גאַרער וועלט — מיט זיין פּען, אַלס פירנדיקער פּובליציסט פון דער צייטונג „די אידישע שטימע".

און ווי אַ ציוניסטישער פירער, איז ראובן רובינשטיין געשטאַנען אין די ערשטע רייען פון דער ציוניסטישער באַוועגונג אין ליטע. ער האָט געשטאַרקט, פאַרטיפט און געקעמפט פאַר דעם ציוניזם אין זיין לאַנד, און האָט פאַרטראָטן זיין ריכטונג אין ליטווישן ציוניזם אויף די ציוניסטישע קאָנגרעסן, זייענדיק אָפט מאָל דער וואָרטזאָגער פון דעם וועלט־פאַרבאַנד פון די אַלגעמיינע ציוניסטן.

אַזוי האָט געלעבט, געאַרבעט, געשטרעבט און געקעמפט ראובן רובינ־שטיין — אַ פּובליציסט, אַ רעדאַקטאָר, אַ יידישער פּאַרלאַמענטאַריער, אַ ציוניסטישער מנהיג און וואָרטזאָגער, אַ פירער פון ליטווישן יידנטום און — דורך זיין פּאָזיציע — אויך אַ פירער פון וועלט־יידנטום.

מיטן טויט פון ראובן רובינשטיין איז אַוועקגעגאַנגען פון אונדז איינער פון די לעצטע שרידים און פּליטים פון אַ גאַנצער אונטערגעגאַנגענער יידישער קולטור און ציוויליזאַציע אין אייראָפּע.

ג ר ש ו ן א ל י מ ו ר (וואָלקאָווסקי)

ראובן רובינשטיין אין ארץ־ישראל

עס איז געווען אין רעכטן ברען פונעם אומאָפּהענגיקייט־קריג. אין איינעם פון די פייער־איבעררייסן, סוף אָקטאָבער 1948, איז באַקאַנט געוואָרן, אַז ראובן רובינשטיין איז אָנגעקומען אין לאַנד.

פאַר אונדז, געוועזענע מיטאַרבעטער פון דער קאָוונער „די אידישע שטימע״, האָט די ידיעה וועגן זיין קומען, אָפּגעהילכט ווי אַן אָפּקלאַנג פון אַ ווייט־נאָענטער צייט; פון ליכטיקע, האָפּערדיקע טעג. דערמאָנט אין אונדזער געמיינזאַמער צוזאַמענאַרבעט און פריינדשאַפט. מחמת רובינשטיין איז קיין מאָל ניט געווען דער קאַלטער רעדאַקטאָר, וועלכער בעסערט אויס מיט אַ שטרענגער האַנט די מאַנוסקריפּטן פון זיינע מיטאַרבעטער, נאָר איז געווען אַ לערער און אַ פריינד.

רובינשטיין איז געווען אַ רעדאַקטאָר מיט אַ זעלטענעם חוש פאַר סטיל און פאָרעם. אַ מיטאַרבעטער פון זיין צייטונג, וועלכער פלעגט ווידער דורכלייענען דעם אייגענעם אַרטיקל, אָדער רעפּאָרטאַזש, וואָס איז דורכגעגאַנגען רובינשטיינס האַנט, פלעגט געניסן פון אַ שיינער לעקציע אין זשורנאַליסטיק. און אויסער די תורה שבכתב איז אויך געווען תורה שבעל פה. ער פלעגט אַלע מאָל דערקלערן פאַר וואָס אַט די שורה דאַרף ווערן אויסגעשטראָכן און אַט די דאַרף ווערן צוגעשריבן, און ביי דעם מיטאַרבעטער פלעגן זיך ממש עפענען די אויגן. ער פלעגט פילן, אַז מיט יעדן טאָג האָט ער געמאַכט נאָך אַ קליינעם טראָט פאָרויס אין זיין זשורנאַליסטישער אַנטוויקלונג. און פון דעם די גרויסע אַכטונג, צוגלייך מיט דער גרויסער ליבע, פאַר רובינשטיינען מצד זיינע מיטאַרבעטער־תלמידים.

און אַט, נאָך אַ הפסקה פון זיבן יאָר — שווערע טראַגישע יאָרן אָנגעפילט מיט אימה — איז ער ווידער מיט אונדז. רובינשטיין איז דערשלאָגן און צעבראָכן, די דורכגעגאַנגענע פּיין קענטיקט זיך אויס — אָבער דאָך

גייט אויף דער ליכטיקער בליק, דער גוט־ברודערישער שמייכל פֿאַרדעקט און דערשטיקט אין זיך די ווייען, ווי איינער זאָגט — דאָס אַלץ איז מיין פּריוואַט זאַך און איר דאַרפט פון דעם ניט ליידן.

אין ישראל איז רובינשטיין ניט געווען אין דער בחינה פון אַן עולה חדש. זיין נאָמען איז דאָ, ווי אין דער גאַנצער יידישער וועלט, געווען גוט באַקאַנט און געשעצט, אַלס איינער פון די בולטע נעמען אין דער יידישער פּרעסע. מען האָט אים אויפגענומען מיט וואַרעמקייט און פאַרערונג. דער זשורנאַליסטן־פאַרבאַנד האָט אים איינגעאָרדנט אַ שיינעם באַנקעט, אויף וועלכן דער דעמאָלטדיקער פאָרזיצער, יוסף העפטמאַן, דער לייטער פון דער פּרעסע־אָפּטיילונג אין אינערן־מיניסטעריום ישעיהו קלינוב און אַנ־דערע האָבן אַרויסגעהויבן רובינשטיינס ביישטייער ווי אַ פּובליציסט, רעדאַק־טאָר און קעמפער פאַר יידישע רעכט און באַטאַנט, אַז די ישראלדיקע פּרעסע איז באַרייכערט געוואָרן מיטן צוקומען פון אַזאַ קראַפט.

די צייטונגען זיינען פאַר אים געווען אָפן. ער האָט אָנגעהויבן שרייבן אין „הארץ", אין „ידיעות האחרונות", אין פאַרשידענע אויסלענדישע צייַ־טונגען. אין דער זשורנאַליסטיק, וואָס איז פאַר אים געווען ווי לופט צום אָטעמען, האָט ער געפונען געגעזונג. עס האָט אָנגעהויבן אין אים אויפ־וואַכן זיין גוט־באַקאַנטער שאַרפזין, זיין לייכטער הומאָר, זיין נאַטירלעכער אָפּטימיזם. די זשורנאַליסטישע טעטיקייט האָט אים ווי געהאָלפן צו פאַר־דעקן די טיפע וווּנדן, וועלכע האָבן געהויערט אין זיין געמיט. צוויי יאָר איז ער געווען רעדאַקטאָר פון „אונדזער וועג" אין מינכען. אָבער דאָס איז געווען אַ ספּאָראַדישע טעטיקייט און עס האָט זיך געפאָדערט אַ פעסטער באָדן אונטער די פיס און אַן אַמט, וואָס זאָל אים באַפרייען פון דאגת־פּרנסה און ווו ער זאָל זיך קאָנען פריי און פול אויסדריקן.

און די לייזונג איז געקומען.

אָנהייב 1949 האָט דוד בן־גוריון באַאויפטראָגט דעם זשורנאַליסט און עסקן יצחק זיו־אב צו גרינדן ביים זיכערהייטס־מיניסטעריום אַן אָפּטייל פאַר געזעלשאַפטלעכע באַציונגען (אגף ליחסי ציבור). זיו־אב האָט גלייך איינגע־לאַדן רובינשטיינען אַלס רעדאַקטאָר פון די פּובליקאַציעס.

— וואָס וועלן זיין מיינע אויפגאַבן ? — האָט רובינשטיין געפרעגט זיין נייעם שעף.

— אייערע אויפגאַבן וועט איר זיך אַליין שאַפן צום נוצן פון אונדזער מיניסטעריום און צום כבוד פון אונדזער דעפּאַרטאַמענט — האָט אים זיו־אב געענטפערט.

און אַזוי איז אין אַ פרימאָרגן פון יאַנואַר 1949 ראובן רובינשטיין אַריינגעקומען אין אַ ליידיקן צימער פונעם אָפּטייל פאַר געזעלשאַפטלעכע באַציִונגען, האָט זיך אַוועקגעזעצט ביי אַ ליידיקן טיש און איז געוואָרן ווי־דער אַ מאָל אַ רעדאַקטאָר.

רובינשטיין האָט זיך אַריינגעוואָרפן אין זיין נייער אַרבעט מיט אימ־פעט און ווילן. דער ליידיקער טיש איז באַלד באַדעקט געוואָרן מיט מאַ־טעריאַלן פון זיכערהייטס־מיניסטעריום, מיט פאַרשידענע ציַיטונגען. די ליידיקע פּאָליצעס זיינען פול געוואָרן מיט טעקעס און ביכער און ווי אַלע מאָל — אין אַ מוסטערהאַפטער אָרדענונג.

עס האָבן אָנגעהויבן דערשיינען ביולעטינען אין צוויי שפּראַכן — העברעיש און יידיש — וועלכע פלעגן אָפּשפּיגלען די טעטיקייט פון מי־ניסטעריום און האָבן געדינט אַלס גלענצנדער פּראָפּאַגאַנדע־מאַטעריאַל סיי אין ישראל, סיי אין אויסלאַנד.

דער העברעיִשער ביולעטין האָט געהייסן „לקט" און דער יידישער — „זאַמלונג". „לקט" פלעגט פאַנאַנדערגעשיקט ווערן צו פאַרשידענע ישראל־דיקע אַנשטאַלטן און צו אַלע אָרטיקע ציַיטונגען. „זאַמלונג" פלעגט פאַנ־אַנדערגעשיקט ווערן צו פאַרשידענע יידישע פּערזענלעכקייטן און צו אַלע יידישע ציַיטונגען אין אויסלאַנד.

די רעדאַקציעס, וועלכע זיינען געוווינט זיך צו באַציִען מיט גלייכגילט צו דער אָפיציעלער פּראָפּאַגאַנדע און צו אויפקלערונג מאַטעריאַלן, וואָס קומען אָן פון רעגירונג־אינסטיטוציעס, האָבן פּלוצלונג דערפילט אַן ענדערונג. עפּעס טראָגן די מאַטעריאַלן פונעם זיכערהייטס־מיניסטעריום אַן אַנדערן פּרישן אַטעם. זיי קומען אָן פּאַרטיק רעדאַגירטע, צוגעגרייטע פון אַ דער־פאַרענער האַנט. ניט מער פאָרמעל, טרוקן, נאָר פאַרביק, זשורנאַליסטיש און נאַראַטיוו געשריבן.

דער צווילינג־ביולעטין „לקט" און „זאַמלונג" איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ ברייט־פאַרצווייגטער רעדאַקציע, וועלכע האָט צוגעצויגן אַלס מיט־אַרבעטער דוד בן־גוריון, שמעון פּרס, משה דיין, פאַרשידענע אַנדערע מי־

ניסטאָרן, כנסת־מיטגלידער, געזעלשאַפטלעכע טוער, זשורנאַליסטן פון פאַר־שידענע צייטונגען. אַלע רעדעס און אַרטיקלען, וועלכע האָבן געהאַט אַ באַ־דייט פאַר דער זיכערהייט־פּראָפּאַגאַנדע, פלעגן ווערן איבערגעזעצט אין יידיש און פאַרשפּרייט ווערן אין בײדע ביולעטינען.

אַזאַ ברייט־פאַרצווייגטע רעדאַקציע נוטיקט זיך דאָך אין אַ געוויסן פּערסאָנאַל. ווער זיינען געווען די מיטגלידער פון דעם דאָזיקן פּערסאָנאַל? אַז איך האָב די פראַגע געשטעלט דעם איצטיקן דירעקטאָר פונעם אגף ליחסי ציבור, שרגא בן משה, האָט ער מיר אויסגערעכנט אַלעמען: ראובן רובינשטיין, רובינשטיין ראובן, ראובן און רובינשטיין — רובינשטיין און ראובן...

אָבער ניט געקוקט אויף דעם באַלאַסט פון זיין אַרבעט האָט זיך קיין מאָל ניט געפילט ביי אים געשפּאַנטקייט, קיין אָנשטרענגונג. אַ באַזוכער אין זיין אָפּטיילונג, פלעגט איבערראַשט ווערן פון דער אויפגעלייגטקייט און לייכט־קייט, וואָס האָט געשטראַלט פון רובינשטיינען. ער פלעגט אויפנעמען יעדן גאַסט מיט אַ באַחנטן שמייכל און געבן צו פילן, אַז ער האָט גענוג צייט מיט דיר צו שמועסן, און אַפילו דיך איינלאַדן אויף אַ גלעזל קאַווע אין דעם דערבייאיקן רעסטאָראַן פון דער קריה, ווייל וואָס ער האָט צו טאָן האָט ער שוין אָפּגעטאָן מיט שעהן צוריק.

אין יאָר 1961 איז געקומען די צייט, ווען ער האָט געדאַרפט אַרויס־גיין אויף פּענסיע. דער זיכערקייטס־מיניסטעריום האָט אָבער ניט געוואָלט מוותר זיין אויף „אַלע רובינשטיינס" מיט איין מאָל און ער האָט נאָך פאַר־געזעצט צו אַרבעטן לויט אַ ספּעציעלן קאָנטראַקט. אַזוי האָט ער געאַרבעט כל זמן זיינע פיזישע כוחות האָבן עס אים דערלויבט און דאַן — דאַן איז דער גאַנצער אַמט פון „עורך הפירסומים" בטל געוואָרן...

זיצנדיק אויף אַ פּאָסטן, וועלכער האָט אים געגעבן פּרנסה בכבוד און אַ באַפרידיקונג פאַר זיין זשורנאַליסטיש־רעדאַקטאָרישן דראַנג, איז ער ביס־לעכווייז געקומען צו זיך און אָנגעהויבן פאַנאַנדערוויקלען זיינע שעפערישע כוחות.

זייענדיק פון דער פריער יוגנט אַ הייסער ציוניסט און אַן העברעיסט, האָט ער דאָך געפונען זיין גייסטיקע היים אין דער שפּראַך, אין וועלכער ער האָט אַ לעבן־לאַנג געשאַפן — אין יידיש.

אַזוי איז ער אַריינגעטראָטן אין יידישן שרייבער־ און זשורנאַליסטן־פֿאַראיין, ווו ער איז גיך געוואָרן אַ באַליבטער און בכבודיקער מיטגליד פֿון דער פֿאַרוואַלטונג און זייער אָפֿט געפֿירט דעם פֿאָרזיץ אויף פֿאַרשידענע צוזאַמענקונפֿטן. אַלס פֿאָרזיצער, פֿלעגט ער זיך אויסצייכענען מיט זיין ליכטן הומאָר און וואַרעמקייט, וואָס פֿלעגט אַריינטראָגן אַ הייטערע שטימונג, אַפֿילו ווען עס פֿלעגן באַהאַנדלט ווערן די סאַמע ערנסטע טעמעס.

„קול ישראל" האָט אויך פֿאַרשטאַנען אויסצונוצן דעם טאַלאַנטירטן רעדנער און שמועסער פֿאַר די יידישע אודיטיציעס און זיינע פֿרייטיק־צו־נאַכט־שמועסן זיינען געוואָרן אַ שם־דבר. די שמועסן פֿלעגט ער אָנהייבן מיט אַ „גוט שבת אייך, שוועסטער און ברידער" און אין אַ האַרציקן הומאָר־פֿולן נוסח פֿלעגט ער אין געציילטע מינוטן געבן אַן איבערבליק איבער די אַקטועלע פּאָליטישע פֿראַגן. זיין שמועס איז אַלע מאָל געווען דורכגעזאַפּט מיט פֿאָלקסווערטלעך און באַהויכט מיט אַן אָפּטימיזם, וואָס פֿלעגט אַריינ־ברענגען אין די יידישע הייזער רו און גלויבן, אַפֿילו אין די שווערסטע טעג פֿון שפּאַנונג.

אויסער די פֿרייטיק־צונאַכט־שמועסן, פֿלעגט ער יעדן זונטיק געבן אַ פּאָליטישן איבערבליק. גאָר אָפֿט זיינען אָט די איבערבליקן געווען טיפֿע, אַנאַליטישע באַטראַכטונגען אונטערן נאָמען „אָבסערוואַטאָר". אַ לאַנגע צייט האָט ער אויך טראַנסמיטירט „אַ וואָרט צו אונדזערע ברידער אין דער ווייט", ווי ער פֿלעגט אָנרופֿן זיין טראַנסמיסיע אין „קול ציון לגולה". אויך די אָפּהאַנדלונגען, ווי די פֿרייטיק־צונאַכט־שמועסן פֿלעגן זיין דורכגעדרונגען מיט מוט, האָפֿענונג און גלויבן — און ווער האָט זיך נאָך אַזוי גענויטיקט אין מוט און אין האָפֿענונג, ווי די „ברידער אין דער ווייט"?

אַ לענגערע צייט האָט „קול ישראל" געפֿירט אַ פּראָגראַם „דאָס איז געווען נעכטן" — בילדער פֿון דער פֿאַרגאַנגענהייט אין דער אויפֿלעבנדיקער ארץ־ישראל, פֿון די ערשטע חלוצים, פֿון די שומרים, פֿון די קאַמפֿן מיט די ענגלענדער און מיט די אַרטיקע שונאים. אויך די אודיטיציע איז איבער־געגעבן געוואָרן ראובן רובינשטיינען. און ווען איר האָט אייך צוגעהערט צו די שילדערונגען פֿון געשעענישן פֿון צוויי דריי דורות צוריק, האָט איר קיין מאָל ניט געקענט גלויבן, אַז דאָס רעדט צו אייך אַ מענטש, וואָס איז אַליין ניט געווען פֿאַרמישט אין די דאָזיקע געשעענישן. דאָס איז געווען אַ גראַ־

טענע ראַדיאָפאָנישע פּראָגראַם דורכגעמישט מיט לידער פון און אַרום דער געשילדערטער תקופה.

...און די יאָרן האָבן זיך אָנגערוקט. די שטים האָט אָנגעהויבן קלינגען שוואַכער און מידער. ניט מינערנדיק דעם גוטמוטיקן הומאָר, איז ער דאָך געווען אומרויִק איבער זיין אַלץ מער און מער אָפּגעשוואַכטן געזונט. און דער וואָס האָט זיינע טויזנטער צוהערער דערמונטערט און געזייעט אין זיי האָפענונג און גלויבן, האָט זיך אַליין געניויטיקט אין דערמוטיקונג און דאָ האָט זיך געבעטן ווי אַ רפואה, אַ „ווייסער ליגן". כאָטש מיר פלעגן דאָס רוב רעדן צווישן זיך יידיש — די שפּראַך, אין וועלכער ער איז זעקס יאָר געווען מיין רבי — פלעג איך אים נאָך יעדן שמועס טעלעפאָנירן און זאָגן "הכל והקול היה טוב" (אַלץ און די שטים איז געווען גוט) און ער פלעגט זיין הויפּטזעכלעך גליקלעך, וואָס ה ק ו ל — די שטים — איז געווען גוט...

און טאָמער וווּנדערט איר אייך ווי אַזוי איז עס אַ מענטש אין זיינע יאָרן — ווען ער איז געקומען אין לאַנד איז ער געווען נאָענט צו שישים — און נאָך אַזעלכע טראַגישע איבערלעבענישן, געווען ביכולת אַזוי פיל צו שאַפן אויסער דער פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט אויף זיין פּאָסטן אין זיכער־הייטס־מיניסטעריום, קען מען נאָך צוגעבן, אַז „קול ישראל" איז נאָר געווען אַ טייל פון זיין שעפערישער טעטיקייט.

מיט דער זעלבער פּינקטלעכקייט און ניט מיט קיין קלענערן דערפאָלג האָט ער אויך מיטגעאַרבעט אין דער פּרעסע. איניקע יאָר האָט ער זיך באַטייליקט אין דעם אַלגעמיין ציוניסטישן וואָכנבלאַט "אונדזער הײנט", אָנ־טײלגענומען אין דער העברעיִשער פּרעסע, אין טאָג־צײטונגען און אין פאַר־שידענע פּעריאָדישע שריפטן אין ישראל און אין אויסלאַנד.

אָבער זיין אמתע פּרעסע־היים האָט ער געפונען אין דער טאָג־צייטונג „לעצטע נייעס". דאָ האָט ער יעדן שבת געהאַט זיין חשיבותדיקן פּלאַץ א"נ „בריוו צו אַ פריינד", וווּ ער פלעגט מיט פרישקייט און טעמפּעראַמענט זיך אָפּרופן אויף אַלע אַקטועלע געשעענישן און פּראָבלעמען אין יידישן און אין אַלגעמיינעם לעבן.

זיין שרייבערישער מהות און כאַראַקטער האָט ניט געוווּסט פון קיין דיסטאַנץ צווישן אים און זיינע צוהערער, צווישן אים און זיינע לייענער. טשיקאַווע, עס האָט אויך קיין מאָל ניט פּאַסירט, אַז אַ לייענער פון זיינע

אַרטיקלען זאָל צו מאָל געפינען אַ זאַץ פון דאָס געדרוקטע אין זיינע ראַדיאָ־שמועסן.

אָבער ניט נאָר דער אַלטער רעדאַקטאָר און זשורנאַליסט האָט אין אים אויפגעלעבט אין ישראל. עס האָט זיך אויך דערוועקט דער ענערגישער געזעלשאַפטלעכער טוער. און דאָס אין דער ערשטער ריי צווישן זיינע ליטוואַקעס. אויך דאָ איז ער געוואָרן דער מנהיג פון דעם ליטווישן ציבור.

אין יאָר 1932 האָט זיך אין ארץ־ישראל געגרינדעט דער פאַרבאַנד פון ליטווישע יידן, „איגוד יוצאי ליטא". דער ערשטער פאָרזיצער פון פאַרבאַנד איז געווען דער פאַרדינסטפולער ליטווישער טוער און חשובער ציוניסט שמעון גאָלדבערג. פון די ערשטע וואָס האָבן זיך אַנגעשלאָסן אין דעם פאַר־באַנד, איז געווען דער באַקאַנטער יוסף זימאַן, פון די גרינדער פון דער שכונה נחלת יצחק (אויפן נאָמען פון גאון ר׳ יצחק אלחנן) און אַנדערע באַ־קאַנטע אָפּשטאַמיקע פון ליטע. מיטן אָנקומען פון ראובן רובינשטיין אין לאַנד, איז געווען זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ער דאַרף ווערן דער פאָרזיצער פונעם פאַרבאַנד פון די ליטווישע יידן אין ישראל.

אונטער רובינשטיינס לייטונג האָט דער פאַרבאַנד באַקומען אַ נייעם שוווּנג. איז דאָך זיין נאָמען געווען באַקאַנט און פאַרערט ביי די ליטוואַקעס איבער אַלע תפוצות. פאַר דער צייט האָבן די עסקנים פון ליטווישן פאַרבאַנד אין פילאַדעלפיע אָפּגעקויפט אַ גרויסן שטח לאַנד אין רמת־השרון, אויף וועלכן זיי האָבן אויסגעבויט אַ שיכון פון 80 וווינונגען פאַר ליטווישע עולים.

די איבערגעגעבענע פילאַדעלפיער טוערס האָבן אויך געשאַנקען דעם איגוד אַ פּרעכטיקן לאָקאַל אין תל־אביב. ניט ווייניק האָט באַווירקט און צוגעהאָלפן אין דעם ראובן רובינשטיין.

אַ רייכער דרום־אַפריקאַנער ליטוואַק, א. ד. אייבראַהמס, האָט געשפּענדעט פינף טויזנט פונט שטערלינג אַלס אַ באַזיס פאַר אַ גמ"ח קאַסע פאַר ליטווי־שע עולים. רובינשטיין האָט פאַרשטאַנען אָפּצושטעלן דעם ריכטיקן מאַן אויפן ריכטיקן אָרט און האָט איבערגעגעבן דעם גמ"ח אין די הענט פון אַ געניטן מענטש, מאיר מילוא, אַ פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון באַנק הפּוע־לים, וועלכער האָט דעם באַשיידענעם גמ"ח פאַרוואַנדלט אין אַ מיניאַטור באַנק צו טיילן הלוואות פאַר ליטווישע עולים און אויף איינעם פון מילואס באַריכטן האָט אָפּגעקלונגען דאָס הילכיקע וואָרט אַ מ י ל י אָ ן.

די צוזאַמענקונפטן אינעם זאַל פון איגוד אונטער רובינשטיינס פאָרזיץ, אָפט ביי געדעקטע טישן, זיינען געווען אַ גייסטיקער גענוס פאַר די פאַר־זאַמלטע. ער פלעגט אַלעמען אָנשטעקן מיט זיין גייסטיקן הומאָר, מיט זיין הייטערער שטימונג. כאָטש די שטים איז אַלץ געוואָרן שוואַכער און שוואַכער. זיינע פריינד און נאָענטע האָבן מיט ווייטיק צוגעזען, ווי זיין גייסט, פריש, געזונט און יוגנטלעך, באַהערשט אַ גוף, וועלכער צאַנקט און צאַפּלט און לעשט זיך...

אַ שטיקל צייט פאַר זיין פּטירה, האָט רובינשטיין דערפילט, אַז עס איז שוין די העכסטע צייט זיך צו באַפרייען פון די פליכטן אַלס פאָרזיצער פונעם איגוד. עס איז געווען אָנהייב 1966, ווען ער האָט אויף אַ פאַרזאַמלונג אָפּגע־געבן אַן אויספירלעכן באַריכט איבער דער טעטיקייט פונעם איגוד. און אפילו דער דאָזיקער באַריכט, וועלכער איז געווען אַ סך הכל פון זיין אייגע־נעם שאַפן און שטרעבן, פון זיין אייגענעם לעבן פאַר די לעצטע יאָרן אין ישראל, האָט ניט געקלונגען ווי אַ ווידוי, נאָר איז געהאַלטן געוואָרן אין אַ לייכטן הומאָריסטישן טאָן, וואָס האָט זיינע צוהערער געצוווּנגען צו לאַכן אין פאַרשטיקטע טרערן...

לויט זיין פאָרשלאָג, איז אַגראָנאָם יעקב אַלייסקי, דירעקטאָר פון „אָרט", אויסגעווײלט געוואָרן אַלס פאָרזיצער פונעם איגוד יוצאי ליטא, אויף אַ שפּעטערדיקער פאַרזאַמלונג איז רובינשטיין געווײלט געוואָרן אַלס פּרעזידענט פון איגוד.

אַנדערטהאַלב יאָר האָט נאָך דער איגוד גענאָסן פון רובינשטיינס אָנפֿי־רונג פון ווייטן. וויכטיקע זיצונגען פלעגן פאָרקומען ביי אים אין שטוב. אויף די דאָזיקע זיצונגען פלעגט ער ליב האָבן צו דערציילן וויצן און מעשה־לעך און גלייכצייטיק אַרויסזאָגן זיינע מיינונגען וועגן ברענענדיקע פראַגן.

...י"ג אלול תשכ"ז — 19טער סעפּטעמבער 1967. ראובן רובינשטיין איז ווידער אין זיין איגוד. דאָס מאָל אין אַ שוואַרץ באַדעקטן ארון. דער זאַל איז פול געפּאַקט, ווי נאָך קיין מאָל ניט פריער. לייב גאַרפונקעל, אַ פירער פון ליטווישן יידנטום צווישןביידע וועלט־מלחמות, זעגנט זיך מיט זיין אַלטן פריינד, פון דער שארית־הפליטה פון די ליטוויש־יידישע פירער. דער גרויסער עולם איז פאַרשטיינערט און פאַרוווּנדערט — רובינשטיין

און טויט?... וואָס פאַר אַ גרויזאַמער ווידערשפּרוך! ער, וועלכער האָט אַזוי פיל מאָל באַזיגט דעם מלאך המוות, האָט סוף כל סוף אָוועקגעלייגט דאָס געווער — זיין כישופדיקן שמייכל, זיין אייזערנעם גלויבן אין אמת און אין גערעכטיקייט, זיין אומענדלעכע ליבע צו זיין פאָלק און לאַנד, צו זיינע „ברידער און שוועסטער", צו זיין האַרציקן אומבאַקאַנטן „פריינד"...

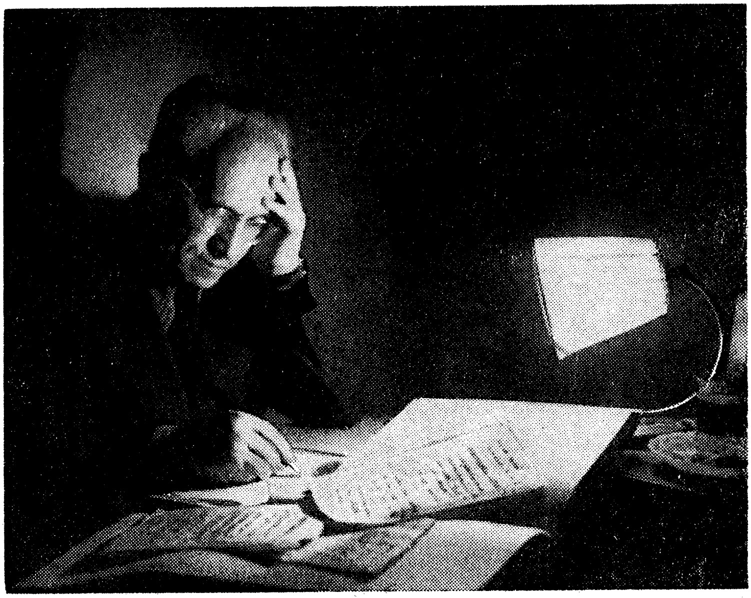

ר. ר. במשרד הבטחון

אַ געפּיל פון עלנט און פאַריתומטקייט האָט באַדריקט די הערצער. ניטאָ מער דער טייערער טרייער האַרציקער פריינד, דער שרייבער און אמתער פאָלקס־טוער; די עכטע יידיש־ליטווישע פּערזענלעכקייט — ראובן רובינ־שטיין.

מלך ראַוויטש

ראובן רובינשטיין

אַ רויקער ייד, אַ שטילער און אַ טאַקטישער, אַזוי אין אויסערלעכן אויסזען און אַזוי אין זיינע האַנדלונגען. ער איז טאַקע אַ ליטוואַק, אָבער אַ ליטוואַק אָן שאַרפע שפּיצן, אַ קאָוונער ליטוואַק. זענען די ווילנער ליטוואַקעס אַ מישנוג פון ליטע מיט מזרח, זענען די קאָוונער ליטוואַקעס אַ מישונג פון ליטע מיט מערב, מיט גרויסע שטעט. מיר רעדן דאָ וועגן ראובן רובינשטיין, וואָס איז געבוירן געוואָרן מיטן טאַלענט פון אַ רעדאַקטאָר און ער איז טאַקע געווען לאַנגע יאָרן אַ רעדאַקטאָר אין גלות און ער איז איצט אַ רעדאַקטאָר אין מדינת־ישראל. אָבער אין ישראל נישט פון קיין טאָג־צייטונג. עס איז נישט וויכטיק — אַזוי ווי אַ גוטער חזן, אפילו אַז ער האָט צופעליק ניט קיין עמוד — בלייבט אַ חזן, אַזוי בלייבט אַ רעדאַקטאָר אַ רעדאַקטאָר, אַ רעדאַקטאָר, אַפילו אָן אַ טאָג־צייטונג.

באַלעבאַטיש און קאָרעקט אין אויסזען — און ער האָט זייער פיינט, אַז מען איז ניט שלום צווישן זיך, דער עיקר חברים יידישע שרייבער, ער קען עס גאָר ניט פאַרשטיין. ער פאַרשטייט אַז צווישן מענטשן בכלל, חברים בפרט, דאַרפן זיין חילוקי־דעות, דאָס איז דאָס לעבן — אָבער קריגן זיך? איז מה דאַך ראובן רובינשטיין האָט פיינט אפילו דאָס קריגן זיך — מכל שכן שלאָגן זיך, פירן אמתע מלחמות גאָר. רחמנא לצלן... וואָזשע טוט גאָט? ווערט ראובן רובינשטיין דער רעדאַקטאָר פון דעם בולעטין, וואָס עס גיט אַרויס — אין יידיש און עברית, ווייל ער קען עברית אַזוי גוט ווי יידיש — דאָס קריגס־מיניסטעריום פון מדינת־ישראל.

איין מאָל נאָך אַ פאַרזאַמלונג פון יידישן שרייבער־פאַריין, האָט מיך רובינשטיין פאַרבעטן אויף אַ גלעזל קאַווע אין אַ שטילן קאַפע — ער האָט מיט מיר עפּעס צו רעדן. און ער האָט גערעדט מיט גרויסער זאָרג, אַז ער האָט באַמערקט, אַז שוין זינט אַ לאַנגער צייט איז נישטאָ קיין שלום צווישן

די חברים... ראובן און שמעון. מיר וועלן גאַטירלעך זייערע נעמען דאָ ניט אָנרופן. ער קען פשוט נישט שלאָפן די נעכט צוליב דער מחלוקת. און ער האָט געמערקט אַז אויך איך בין אַזאַ רודף שלום ווי ער — איז נישט מער ווי רעכט, אַז מיר ביידע זאָלן אויסאַרבעטן אַ סטראַטעגישן פּלאַן פון שלום צווישן די צוויי חברים, און — ווייזט אויס אַז פון לאַנג אַרבעטן אין קריגס־מיניסטעריום איז רובינשטיין געוואָרן אַ גוטער סטראַטעג. זיין פּלאַן האָט זיך איינגעגעבן און עס איז פּלוצלונג ״אויסגעבראָכן אַ שלום״ צווישן די דערמאָנטע — נישט דערמאָנטע.

ראובן רובינשטיין איז ממש אַ פיש אין וואַסער אין דעם טייכל פון דער ישראלדיקער... וועלט־פּאָליטיק און אויך אין דער לאָקאַלער פּאָליטיק. ער האָט ליב אַריינצוזאָגן, ער האַלט שוין גאַרנישט פון פּאַרשווייגן, אָבער זיין אַריינזאָג איז ווי אַ קניפּ אין באַק פון אַ גוטן טאַטן אין איין באַק און אין דער צווייטער אַ קוש. אַזוי גיט ער אויך אַ שטאָך מיט אַ שפּילקע־וואָרט מיט דער לינקער האַנט און די רעכטע איז שוין אויסגעשטרעקט מיט אַ האַרציקן שלום עליכם.

ווען נאָר מיר האָבן אין מדינת־ישראל געדאַרפט האָבן אַ פּאַרזיצער אויף אַ פאַרזאַמלונג, ווו עס זענען עלול געווען אויסצוברעכן צו הייסע וויכוחים — און דער עיקר, ווען מען האָט געדאַרפט נאָך דערצו רעדן אין צוויי לשונות — ראובן רובינשטיינען האָבן מיר דערלעגירט.

יאָרן לאַנג — יעדן פרייטיק אָוונט — רעדט ראובן ר. אין ידישן ראַדיאָ מענייני דיומא, ניין, ממש מענייני דשעה. וואָרום ביי זיין גאַנצער לאַנגזאַמער שטילקייט, ווי עס דאַכט זיך אויס, איז ער אַ גאַר פעיִקער זשורנאַליסט. אין מדינת ישראל טאָר מען זיך נישט שפּילן און מען טאָר דעם עולם נישט איינגעוווינען אין אומזיסטן אָפּטימיזים און רובינשטיין ווייס עס צו גוט. מוז מען שילדערן די סיטואַציע ווי זי איז אין איר גאַנצער האַרבקייט. אָבער אַ מאמר חז״ל, אַן אַנעקדאָט פון דער וועלט־ליטעראַטור, אַן אַקטועלער וויץ, אַ וואָרטשפּיל פאַרזיסן די ביטערניש. געדענקט דאָס רובינשטיין. און שוין דאָס קול זיינס גלעט דעם צוהערער מיט באַרויִקונג און — אגב — עס איז דאָך עפּעס שבת קודש אויף גאַנץ וועלט — דאַרף מען דאָס אויך אין זינען האָבן. און שבת אין מדינת־ישראל דערמאָנט פּאַרט

אַ ביסל דעם שבת אין דער ליטע, צו אין פוילן. צום סוף פון די דאָזיקע ראַדיאָ־שמועסן ווערט ראובן רובינשטיינס קול נאָך מעלאָדישער, ניגונדיקער, ממש ווי מען ענדיקט קידוש — און אַט קלינגט עס אויס מיט זיין האַרציקן "שאַבאַט שאַלאָם" — פול מיט בטחון.

פון "מיין לעקסיקאָן", 1958.

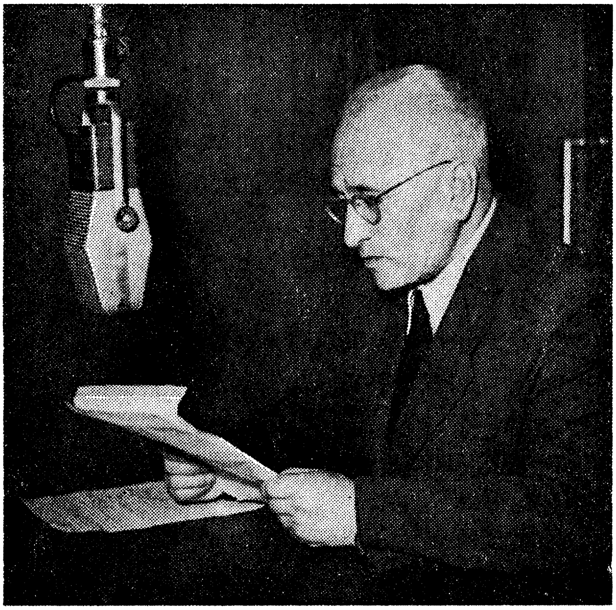

ר. ר. באולפן קול־ישראל

י. איזנברג

לזכר אדם קרוב

שמו של ראובן רובינשטיין נודע לי לראשונה ממאמריו מעל עמודי ״אידישע שטימע״ הקובנאית, וזה עוד בהיותי בפולין, אך ביתר עיון הרביתי לקרוא בהם בתקופה מאוחרת יותר, בהיותי כבר בארץ־ישראל. חברי המנוח שמואל גלוז, שהיה שנים אחדות כתב ״אידישע שטימע״ בארץ, היה מביא לי לקריאה חבילות גדולות של העתון, ונוסף לכך היה קורא לפני את מכתביו של עורך העתון אליו, שכללו הוראות מקצועיות בדבר הכתבות, נושאיהן ותוכנן, שישקפו נכונה את חיי הישוב והתפתחותו ושישמשו בשביל יהודי ליטא אינפורמציה על ההתרחשויות בארץ.

מכתביו של רובינשטיין, שהיו כתובים בנימה חברית, היו יחד עם זה חדורים להט ציוני עמוק והעידו על מגמתו בדבר התפקיד של ״אידישע שטימע״, בין השאר, ביצירת קשר הדוק בין הישוב בארץ לבין קוראי העתון.

על רובינשטיין חלפו שנים של פעילות אינטנסיבית, ציבורית ועתונאית. עם פרוץ מלחמת־העולם השניה, נכבשה ליטא תחילה בידי הנאצים ולאחר מכן בידי הצבא הסובייטי. העתון נסגר ורובינשטיין הוגלה למחנות־עבודה בצפונה הרחוק של רוסיה. בעתוני הארץ פורסמה ידיעה מבהילה מפי יהודים שבאו מרוסיה על מותו של רובינשטיין, שהוכחה לשמחתנו כבלתי־נכונה.

לאחר ששוחרר ממאסרו בברית־המועצות הגיע דרך פולין למחנות הנידחים בגרמניה. והנה נזדמן לי להכירו אישית בעת הקונגרס הציוני שהתכנס בבאזל בשלהי שנת 1946. העתונאי שמואל גולדשמידט, שהיה כבר מלפני המלחמה סופר ה״אידישע שטימע״ בלונדון, הציגני לפניו בעת הכינוס העולמי של העתונאים היהודיים, שנערך בימי הקונגרס בבאזל. רובינשטיין, מנהיגה הרוחני של שארית־הפליטה ועורך בטאונו של אירגונם

"אונזער וועג", הגיע לקונגרס יחד עם קבוצת עסקנים של שארית־הפליטה. הוא היה אז רק בראשית שנות ה־50 שלו, אך נראה היה הרבה יותר מבוגר מכפי גילו האמיתי; הוא היה רזה ועייף, ופניו החיוורים הביעו צער וסבל בל יתוארו. למרות חולשתו הפיזית גילה פעילות רבה בעיקר בקולוארים של הקונגרס ועמד בקשרים הדוקים עם צירים מארצות שונות. הוא אף נאם בכנס העתונאים על העתונות של שארית־הפליטה.

חודשים מועטים אחרי הקמת המדינה, בשנת 1948, פגשתיו כבר ברחוב בתל־אביב. עד מהרה התאקלם בארץ ונכנס לעבודה באגף ליחסי־ציבור של משרד־הבטחון, שבראשו עמד אז מר יצחק זיו־אב. בעריכתו הופיעו הביולטינים על ענייני בטחון, בעיקר לצורכי העתונות היהודית בחוץ־לארץ.

דירתו הצנועה בשכונת יד־אליהו בתל־אביב, היתה כעין בית־ועד בזעיר־אנפין לסופרים ועתונאים תושבי הארץ ואלה שבאו כתיירים, שראו זכות לעצמם לבקר אצלו ולשוחח אתו על נושאים מענייני דיומא. גם אני נמניתי עם באי ביתו. דבריו של רובינשטיין בשיחות אלה היו תמיד קולעים ומעניינים ומתובלים בהומור עממי שגרמו לנו הנאה מרובה.

לעתים מזומנות הייתי מוצא אצלו אנשים מכל שדרות הישוב, ובעיקר יוצאי ליטא, שבאו להתייעץ אתו בעניינים פרטיים וציבוריים שונים. הוא היה רגיל להקשיב בשקט ובסבלנות לדבריהם ולאחר מכן לייעץ להם איך לנהוג ואיזה אמצעים לנקוט כדי להשיג את מבוקשם. לעתים היה מושיט להם עזרה של ממש, בנצלו את קשריו האישיים עם המוסדות והעומדים בראשם.

רובינשטיין סירב לקבל על עצמו תפקידים ציבוריים שונים שהוצעו לו והיה ממליץ ללא משוא־פנים על מועמדים אחרים, מתאימים לפי ראות עיניו. הוא הסכים רק לשמש כנשיא איגוד יוצאי ליטא וכמה שנים היה אף חבר בוועד אגודת סופרי יידיש בישראל. כעובד מדינה הוא ויתר מראש על כל עסקנות מפלגתית אף־כי היה ער לכל המתרחש בתחום זה.

כשהתרפק לפעמים על זכר הימים שעברו והיה נזכר בפעילותו הדינאמית במערכת עתונו בקובנה, היה מרגיש בחסרון האווירה המיוחדת הזאת, ונתן ביטוי להרגשותיו אלה בשיחותיו אתי. התרשמתי שמצא סיפוק בנידון זה בשידוריו השבועיים ב"קול ישראל" ובמאמריו השבועיים ב"לעצטע

נייעס״, ששימשו לו תחליף — אמנם לא מלא — לאווירה שהיה רגיל בה בימים ההם.

רובינשטיין היה מתחקה אחרי כל המתרחש בארץ. היה רואה בעין לא משוחדת את כל התופעות החברתיות החיוביות ואף את השליליות, שהיו למורת־רוחו. כאשר העירותי שגם התופעות השליליות הן תופעות נורמאליות בחברה מגוונת פלוראליסטית כזו שבארצנו, השיב: אך בכל־זאת אצלנו כאן צריך להיות אחרת; עלינו להיות במדינתנו שקמה לתחיה כמתוקנים שבעמים.

ש. בן־משה

רובינשטיין במשרד הבטחון

ראינוהו מדי בוקר צועד בשעה הקבועה לאוטובוס המסיע את עובדי משרד־הבטחון לקריה.

דמות מכובדת, אשר חיוך אבהי נסוך על פניה, מתקרבת לקבוצת הפקידים הממתינים להסעה. בהגיעו, משתדל כל אחד לקדם פניו הזוהרים בברכת בוקר טוב, ואילו הוא עונה לכל אחד בנימת הומור ובחביבות. את האחד הוא שואל היכן רכבו, שהרי כפקיד "נדרס" מגיע לו רכב צמוד, ואילו את השני שואל "מי הקים אותו על רגליו" — כלומר היכן מכוניתו? ואת השלישי ישאל לשלום בני משפחתו. האוטובוס מגיע וכולם מפנים לו דרך: חוק ולא יעבור הוא, שאין נכנסים לאוטובוס לפני מר רובינשטיין. בהיכנסו קמים על רגליהם גם הנוסעים שנכנסו בתחנות הקודמות ומפנים לו מקום והוא בשלו "אני עדיין צעיר ויכול לעמוד". לאחר הפצרות הוא מתיישב ואז מתחילות השאלות: מר רובינשטיין, מה דעתך על חרושצ׳וב? ועל קנדי? על ראש ממשלת ישראל? תוך כדי השמעת מחמאות על פרשנותו ברדיו וחזרה על האימרות, הפתגמים והמשלים ששילב בהם, משתדל כל אחד לשמוע ממנו עוד ועוד דברי הסבר, דברים מעודדים. והוא אינו מונע זאת משומעיו, מרעיף עליהם דברי רוגע, אשר אמונה עמוקה ובלתי מעורערת מפעמת בהם. וכל זאת תוך כדי חזרה על שלו: "אינני מחדש — דאָס זענען אַלטע זאַכן". אף הצעירים שבנוסעים, הנוכחים במעמד זה, מאזינים בתשומת לב רבה בהבינם, כי דמות בלתי רגילה לפניהם. הם מבקשים מהמבוגרים לדעת מי האיש ומה מעשיו.

ראובן רובינשטיין נכנס למשרד — ופה כבר ממתינים לו "זקנים עם נערים", נשים וגברים. לרוב אלו אנשים מקרוב באו. ובראותך את דמעות השמחה הנוצצות בעינים — תוהה הנך בלי הרף: האם אלה הם מכריו וידידיו — עם גדול ורב זה? והוא — לכולם שמורה לו מלה טובה — מייעץ,

מפנה, מתקשר בטלפונים לרשויות ומוסדות שונים, ממליץ ומדבר בשבחו של פלוני ופלמוני. לא ילאה במאמציו לבקש סיוע לזולת, לעודד את הזקוק לעידוד ולהתריע על הטעון טיפול, תיקון ושיפור. כל פגישה עם ידידים ותיקים וחדשים מסתיימת בהזמנה לבקר בביתו ולהיפגש ולהכיר את אסתר שלו.

רובינשטיין עוסק בעבודת־הסברה ע״י הוצאת חוברות בעברית וביידיש ״לקט״ ו״זאמלונג״. אין עבודתו מצטמצמת בריכוז אינפורמציה מהימנה ממקורות שהועמדו לרשותו וליקוט תגובות ופרשנות מעתונות העולם — כנדרש למעשה מעובד בשירות מסוג זה. את כל נפשו הוא מכניס לעבודה. מטרתו להביא לכל ישוב בישראל ולתפוצות־הגולה את הכלל החשוב, שהחלטה נחושה להמשיך ולהיאבק — מביאה ממילא את התוצאה הנכספת. האמונה ב״נצח ישראל לא ישקר״ היא המכוונת אותו בדבריו, במאמריו ובמעשיו. עבודה זו עושה ראובן רובינשטיין בכוחות עצמו בחריצות מופלאה, ידע והבנה עמוקה ובענווה שאין דוגמה לה. אין תימה, איפוא, כי בהגיע זמנו לפרוש, לא נתנו לו לעשות כן והוא המשיך בעבודתו במסגרת חוזה מיוחד.

מדי ליל שבת היה בוקע ממקלטי הרדיו בבתי ישראל ברחבי הארץ ובתפוצות קולו המתרונן והאבהי של רובינשטיין בסקירה על מאורעות השבוע. רבבות חיכו לסקירה זו. את דברי החן והחכמה, שהיו שזורים בשידוריו המאופפים אופטימיות מקרינה ומשכנעת — אם כי לא שאננות — נשא קהל מאזיניו בלבו מערב שבת עד ערב שבת והיו חוזרים עליהם תמיד בשיחותיהם בינם לבין עצמם. דברי הפתיחה ״ליבע ברידער און שוועסטער״ והסיום ״שבת שלום״ הפכו לביטויי אחווה והבנה הדדית, המוכרים ושגורים בפי כל.

לב העם, העם שלו, נרעד עם היקרע פתיל חייו של מר רובינשטיין, נדם המיתר שנתן ביטוי לכאבו ולצערו אך גם לתקוותו של עם זה. ניתק קשר חי בין הדור האחרון לשיעבוד לבין הדור הראשון לגאולה. רבים הלכו אחר ארונו ועוד רבים יותר שמעו בבתיהם בצער וביגון על מותו של מורם ורבם. בלב כל אלה תישאר תמיד פינה יקרה לזכרו.

א. שעדלעצקי

זיינע פרייטיק־צו־נאַכט שמועסן

„גוט שבת אייך, ליבע שוועסטער און ברידער!" — מיט אָט די ווער־טער פלעגט ראובן רובינשטיין געווײנלעך אָנהייבן זיינע פרייטיק־צו־נאַכט־שמועסן אין דער יידיש־אוידיציע פון „קול ישראל". אַזוי וואָך איין וואָך אויס, אין משך פון איבער זעכצן יאָר. פאַר אָט דער צייט, האָבן זיינע שמועסן זיך דערוואָרבן גרויס פּאָפּולאַריטעט אין אַלערליי קרייזן. זיי זיינען ממש געוואָרן אַ שטיק פונעם פרייטיק־צו־נאַכט נוסח אין אַ סך יידישע היימען, ווו מען פלעגט רובינשטיינס שמועס אָפּוואַרטן ווי אַ ליבן אורח לשבת, ווי עפּעס, וואָס האָט צוגעגעבן צום עונג שבת.

דאָס איז קודם־כל געווען מחמת דעם אַקטועלן תוכן און אייגנאַרטיקער פאָרעם פון די שמועסן. תחילת האָט עס געהייסן, אַז דאָס דאַרף זיין אַ קור־צער איבערזיכט, אַ תמציתדיקע באַלויכטונג פון די לויפיקע געשעענישן פון דער וואָך אין ישראל געווענדעט צו נייע עולים, וואָס הערן ניט און לייענען נאָך ניט קיין העברעיש, מענטשן וואָס זיינען אַ גאַנצע וואָך פאַר־האָרעוועט און פאַריאָגט און דער פרייטיק־צו־נאַכט איז ביי זיי דער איינצי־קער פרייער אָוונט. די אויפגאַבע, דער זין פון די שמועסן איז געווען זיי צו געבן כאָטש אַ שטיקל באַגריף, וואָס עס קומט פאָר אַרום זיי. ראובן רובינשטיין האָט אָבער זיינע איבערזיכטן פאַרוואַנדלט אין אַ סך מער. זיינע שמועסן זיינען גאָר גיך געוואָרן ניט בלויז אַ מקור פון געטרייער אינפאָר־מאַציע, נאָר אַ קוואַל פון אינספּיראַציע און גייסטיקן גענוס. די טרוקענע פאַקטן האָט ער אויסגעבונדן און פאַרמירט אַזוי, אַז די שמועסן זיינען גע־וואָרן מוסטערן פון פעליעטאָניסטיק אין גייסט פון די גוטע טראַדיציעס פון דער יידישער פאַרמלחמהדיקער פרעסע. ער האָט די געשעענישן קאָמענטירט און באַהאַנדלט אין אַ פאָלקסטימלעכן לשון, וואָס האָט באַאיינפלוסט יעדן צוהערער, דעם אינטעליגענט, ווי דעם פשוטן ייד. צו יעדער פּאַסירונג האָט

ער געפונען א משל, אַ גלייכוואָרט, אַ וואָרטשפּיל, אַ פּאַסיקע חסידישע מעשה, וואָס איז געווען ווי אַנגעמאָסטן.

קיין וווּנדער ניט, בכן, וואָס ער האָט אַזוי גיך זיך דערוואָרבן אַזאַ גרויסן און פאַרשידנאַרטיקן עולם הייסע חסידים־צוהערער — צווישן זיי אויך אַזעלכע וואָס האָבן אין צווישנצייט באַוויזן אויסצולערנען זיך העברעיִש, ווי אויך אַ סך אַלט־איינגעזעסענע, פאַר וועלכע די יידיש־אוידיציע איז וואָס אַן אמת ניט קיין אויסשליסלעכער מקור פאַר אינפאָרמאַציע, אָבער זיי פילן אַ בענקשאַפט נאָך אַ יידיש וואָרט.

רובינשטיינס שמועסן אין דער יידיש־אוידיציע זיינען געוואָרן אַ שם־דבר, סיי צווישן דעם צוהערער־עולם, וואָס האָט זיך כסדר אויסגעברייטערט, סיי צווישן די נאָענטע, די מיטאַרבעטער אין ראַדיאָ — —

די דאָזיקע שמועסן האָבן באַגלייט צענדליקער טויזנטער עולים, פון זייערע ערשטע טריט אין לאַנד ביז זייער אַריינלעבן זיך און באַהעפטונג מיט ישראל. אויך ווען זיי האָבן שוין געקענט העברעיִש און אימשטאַנד געווען צו געניסן פון אַלגעמיינעם העברעיִשן ראַדיאָ מיט פאַרשידנאַרטיקע אוידיציעס, האָבן זיי ווייטער אויפגעהיטן זייער געטריישאַפט צו די פרייטיק־צו־נאַכט־שמועסן מחמת זייער ספּעציפישן אַראָמאַט, וואָס האָט זיי דערמאָנט אין דער היימישער סביבה אין מזרח־אייראָפּע, פון וואַנען זיי זיינען געקומען. ווען מען וועט אַ מאָל מאַכן דעם סך־הכל וועגן דער ראָל און ביטראָג פון דער יידיש־אוידיציע פאַר דער גייסטיק־געזעלשאַפטלעכער קליטה פון די גרויסע עליה־כוואַליעס פון דער שארית־הפליטה פונעם מזרח־אייראָפּעיִשן יידנטום — די עליה וואָס איז געקומען צו אונדז פון די לאַגערן אין דייטשלאַנד, פון פוילן, פון די באַלטישע לענדער און אויך פון רומעניע — וועלן רובינשטיינס שמועסן אָן ספק פאַרנעמען דעם אויבן אָן.

למען האמת דאַרף מען ניט אויסבאַהאַלטן, אַז עס זיינען געווען אויך אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט טענות צו די דאָזיקע שמועסן, אַז זיי זיינען צו־פיל „פאָלקסטימלעך” און צופיל „זיס”, אַז זיי שמעקן מיט איבערגעשטאַנענעם „ציונות”. רובינשטיין, וואָס איז געווען זייער וואַכזאַם לגבי אַלערליי מיינונגען, האָט זיך אָבער גראָד דערמיט ניט איבערגענומען. „אַ ביסל ציונות וועט קיינעם ניט שאַטן” — פלעגט ער ענטפערן מיט אַ שמייכל, ווייל דאָס איז דאָך געווען אַ שטיק פון זיין נשמה און וועזן. מען מוז אָבער זאָגן,

אַז זיינע שמועסן — הגם עס איז אין זיי געווען פּאַטאָס, — עכטער פּאַטאָס, וואָס דערוואָרעמט — זיינען זיי בשום אופן ניט געווען בלויז לויב־געזאַנגען; ער פלעגט גאָר אָפט טעמפּעראַמענטפול און געניט פּאָלעמיזירן און טאַדלען און האָט ניט אויסגעמיטן צו באַרירן האַרבע פראַגן און פּראָבלעמען און אַרויסזאָגן מיינונגען, וואָס זיינען ניט אַלע מאָל געווען פּאָפּולער ביים עולם אָדער ביי די מדינה־אינסטאַנצן. זיין צוגאַנג צו אונדזערע פּראָבלעמען איז אָבער שטענדיק געווען אַ פּאַטערלעכער, פון איינעם וואָס איז דורכגעדרונגען מיט אהבת־ציון און אהבת־ישראל, און אויך זיינע שטראָף־רייד זיינען געווען אין דעם גייסט.

דאָ איז כדאי צו דערמאָנען ווי אַזוי ראובן רובינשטיין איז בכלל געקומען צו אָט די פרייטיק־צו־נאַכט־שמועסן. זיין מיטאַרבעט אין ראַדיאָ האָט ער דווקא אָנגעהויבן מיט שמועסן אין דער יידיש־אוידיציע פאַר חוץ־לארץ, קורץ נאָך דער גרינדונג פון „שידורים לגולה" (שפּעטער „קול ציון לגולה"), וואָס איז אָנגעפירט געוואָרן לאַנגע יאָרן דורך משה גראָס־צימערמאַן ייבדל לחיים ארוכים. „צו ברידער אין דער ווייט" — האָבן געהייסן זיינע וועכנטלעכע שמועסן, וואָס זיינען טראַנסמיטירט געוואָרן קרוב צוויי יאָר, און זיינען בעיקר געווען געווענדעט צו יידן אין ווייטע, פאַרפרעמדטע און אָפּגעריסענע פון אונדז גלותן. פון זיין קאָנטאַקט מיט ביי־געקומענע האָט ער אָבער געוווסט, אַז אויך צווישן זיי זיינען פאַראַן זייער אַ סך וואָס זיינען „ווייט", וואָס זיינען פאַרפרעמדט, און מען דאַרף זיי דער־נענטערן און העלפן אַריינפירן אינעם נייעם לעבן. און דאָס האָט ער אויף אַ געראָטענעם אופן דורכגעפירט אין זיינע פרייטיק־צו־נאַכט־שמועסן.

אָט די שמועסן זיינען ניט געווען זיין איינציקע באַטייליקונג. אַ געוויסע צייט האָט ער אויך געבראַכט אַלגעמיינע פּאָליטישע איבערזיכטן וועגן וועלט־געשעענישן, וואָס פלעגן געלייענט ווערן יעדן זונטיק אונטערן פּסעוודאָנים „אָבסערוואַטאָר". אין די ערשטע יאָרן פון דער מאַסן־עליה איז דאָס געווען אַ נויטווענדיקייט, באַזונדערס צוליב דעם, וואָס עס איז נאָך ניט געווען קיין יידישע טאָג־צייטונג, און די וואָס האָבן נאָך ניט פאַרשטאַנען קיין העברעיש האָבן אָפילו ניט געקענט וויסן וואָס עס טוט זיך אין דער וועלט.

שפּעטער האָט ער אויך געגעבן אַ גאַנצע ריי אַנדערע פּראָגראַמען, ווי „היסטאָרישער קאַלענדאַר", און „נעכטן איז דאָס געווען" — געשיכטלעכע

איבערזיכטן פון נאָענטן עבר און באַזונדערס וועגן דער אַנטוויקלונג אין ארץ־ישראל ביזן מדינה־אויפקום. דאָס זיינען געווען אינפאָרמאַטיווע שמועסן וואָס האָבן ניט ווייניק געהאָלפן דעם נייעם עולה אין זיין גייסטיקער קליטה.

די אַלע ראַדיאָ־אַרבעטן האָט רובינשטיין געטאָן מיט ליבשאַפט, מיט איבערגעגעבנקייט און אחריות, וואָס איז בכלל כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין לאַנגיאָריקער זשורנאַליסטיש־פובליציסטישער טעטיקייט.

ווען רובינשטיין איז געשטאַנען ביים מיקראָפאָן, איז שווער געווען צו דערקענען, אַז ער לייענט פון אַ כתב־יד. ער האָט זיך גאָר גיך צוגעאייגנט דעם „אַקוסטישן" סטיל און זאַץ־בוי פון דעם ראַדיאָ־מעדיום און ער האָט זיך פריי באַוועגט אין אים. אין דעם האָט אים משמעות ניט ווייניק געהאָלפן זיין אָראַטאָרישע באַגאַבונג און די אַדוואָקאַטור־פּראַפעסיע, אין וועלכער ער האָט אַ מאָל פּראַקטיצירט.

ביים שרייבן, און נאָך מער ביים רעדן, האָט ער תמיד געהאַט פאַר זיך דעם לייענער און דעם צוהערער. דאָס האָט אים באַווירקט אי מיט ציטער, אי מיט אַ מאָס פון זיכערקייט. דער כלל „דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב", איז דאָ געווען באַזונדערס גילטיק.

ער האָט קאַטעגאָריש פאַרלאַנגט מיר זאָלן אים רעגולער צושיקן די בריוו פון צוהערער מיט אָפּרופן וועגן זיינע שמועסן און איבערזיכטן. ער פלעגט שטיין אין אַ שטענדיקן קאָנטאַקט מיט טויזנטער צוהערער. ניט בלויז ענטפערן אויף זייערע בריוו, נאָר אויך זיך טרעפן מיט זיי פנים אל פנים, אויף ספּעציעלע באַגעגענישן מיט צוהערער, ביי זיך אין שטוב אָדער אין אַ קאַפעהויז. ער האָט ניט בלויז געהאַט אַן אָפן אויער פאַר זיי, נאָר אויך אַ ברייט האַרץ. ער האָט געשטרעבט צו זיין ניט בלויז אַ נאה דורש, נאָר אויך אַ נאה מקיים, און ניט איינעם געהאָלפן בפועל ממש.

זיין אַרבעט אין ראַדיאָ האָט ער באַטראַכט ווי אַ באַשטאַנד־טייל פון זיין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט בכלל.

פון צייט צו צייט פלעגט די אָנפירונג פון דער יידיש־אוידיציע דורכ־פירן אַנקעטעס צווישן די צוהערער. רובינשטיינס פרייטיק־צו־נאַכט־שמועסן זיינען תמיד געשטאַנען בראש, לויט דער צאָל צוהערערס און לויט די פּאָזי־טיווע אָפּרופן. די צייט־ראָם פאַר דער יידיש־אוידיציע האָט קיין מאָל ניט דערמעגלעכט נאָכצוקומען די פאַרלאַנגען פון די פאַרשידענע צוהערער, וואָס

קומען פון די פֿאַרשידנאַרטיקע גייסטיקע קלימאַטן. רובינשטיינס שמועסן זיינען אָבער געווען שווה לכל נפש.

איך דערמאָן זיך, ווען מיר זיינען אַ מאָל געזעסן מיט רובינשטיינען און דורכגעקוקט די אָנקעטע־בויגנס מיט שבחים, און אויך קריטיק, אויף זיינע שמועסן, און ווי ער איז באַזונדערס געווען גערירט פון אַזאַ כאַראַקטעריס־טישן צושריפט פון איינעם אַ ייד: „איך בין אַ שומר מצוות. שבת עפן איך ניט בדרך־כלל דעם ראַדיאָ. רובינשטיינס שמועסן בין איך זיך אָבער מתיר צו הערן". אונדז איז באַקאַנט פון ניט ווייניק אַזעלכע פֿאַלן.

רובינשטיין האָט געהאַט אַ געוואַלדיק וואַרעמע באַציִונג צו דער יידיש־אוידיציע בכלל און צו יעדן מיטאַרבעטער באַזונדער. זיין קאָלעגיאַלקייט איז געווען אַ שם־דבר. ער האָט בכלל געהאַלטן די אַרבעט פֿאַר אַן עבודת־הקודש. ער פלעגט תמיד זיך באַקלאָגן דערויף, וואָס די ראַדיאָ־אָנפירונג אונטערשאַצט די חשיבות פון דער יידיש־אוידיציע אַלס וויכטיק קאָמו־ניקאַציע־מיטל מיט הונדערטער טויזנטער יידן (אין זיינער צייט האָט אַן אָפיציעלע אונטערזוכונג פעסטגעשטעלט, אַז צו די יידישע אוידיציעס הערן זיך צו 220,000 מענטשן). ווען די האַלבע שעה פון דער אוידיציע איז געקירצט געוואָרן מיט 5 מינוט, האָט ער זיך געפילט ווי פערזענלעך גע־טראָפן. ער האָט ניט גערוט און ביי יעדער געלעגנהייט איז ער אַרויסגע־טראָטן קעגן דער דאָזיקער עוולה (קורץ נאָך זיין פטירה, זיינען די פינף מינוט צוריקגעגעבן געוואָרן).

זיין לעצטער פרייטיק־צו־נאַכט־שמועס איז טראַנסמיסירט געוואָרן דעם 1טן סעפטעמבער 1967. אין יענער וואָך איז צום ערשטן מאָל אָפגעמערקט געוואָרן דער „יום־הצנחן" (טאָג פונעם פאַראַשוטיסט). עס ווילט זיך דאָ דערמאָנען אַ וואָרט פון יענעם שמועס. „צנחן קלינגט ווי דאָס וואָרט ני־צחון" — האָט רובינשטיין צווישן אַנדערן געזאָגט — „פּאַסט דעריבער באַזונדערס איינעם יאָר פון ניצחון צו פייערן דעם ,יום־הצנחן', וואָרום ווי עס זעט אויס, וועט צה"ל אונדז נאָך מוזן ברענגען נייע ניצחונות".

זיין אַוועקגיין פילן מיר ביז היינט. זיין פעלן פילן נאָך עד היום צענד־ליקער טויזנטער געטרייע צוהערערס פון זיינע פרייטיק־צו־נאַכט־שמועסן.

ישראל קפלן

חול ושבת

א. פטרבורג עליך, קובנה

עם ההחלטה נסתיימה סוף־סוף הישיבה. שעת הלילה המאוחרת זירזה את האנשים להתרומם מכסאותיהם. לפני עיניהם הליאות והמתנמנמות כבר עמדה התאורה הקלושה ברחובות העיר, והכבה כמעט לגמרי בחצות, והקרח החלקלק המכסה את קרשי־העץ של המדרכות הרעועות. הסופה שהחלה עם בוא הערב הרעידה עתה בזעף את זגוגיות החלונות שבחדר המרכז הציוני. נחפז אחד הצעירים, לובש את מעילו וממלמל:

— כשרוח צפונית משתוללת...

— רוח פטרבורג... —זורק לעומתו אחד הקשישים בעקיצה — ובכנפיה הכניסה סופה זו לכאן את רוח פטרבורג!..

קשה עוד למשכיל זה להשלים עם המינוי של העורך החדש לעתון, היומון היהודי היחיד במדינה. הצעירים ביססו את הצעתם על המודרניות של מועמדם, ובא הוא עתה מטרקליני הדיפלומטיה ממש. עד לפני זמן מה הרי שימש כיועץ משפטי של הצירות הליטאית בברית־המועצות. ובמיוחד, הדגישו המציעים וחזרו והדגישו, שבעיקרו הוא איש־פטרבורג, והועלו שמות העתונים הגדולים שהיו מופיעים בבירה זו, וגלגלו ב״ריאָטש״ ובעורכו מיליוקוב המפורסם, וכן ב״ראָזסוויאָט״ הציוני ובעורכו אידלסון... ״סגנון פטרבורג!״ — לא פסקו מלהתמצמץ כמה ממליצים, שהם מפליטי עיר זו ואשר יחד עם המועמד היו גם הם מפעילי המרכז הציוני ברוסיה. ודיבורם רוסית גם כאן, בקובנה. ואף שמו של העורך המיועד בפיהם: רובים בוריסוביץ׳... מחייך אחד ותיק, וגם הוא בעל־דקדוק ובעל־תריסין; פונה הוא בהרגעה אל חבורת הזועמים:

— ומה הפחד שהפילה עליכם כל כך אותה פטרבורג?... הלוא בעיר זו הופיע גם ״היום״, ״המליץ״, ושם פעלו עורכיהם המשכילים יהודה ליב

קנטור ואלכסנדר צדרבוים... וגם רובים בוריסוביץ' זה אינו אלא ראובן בן ר' דב רובינשטיין מאוטיאן, הסמוכה לקובנה שלנו, ובעיירה זו למד בחדר, וזכור גם הסבא שלו, ר' משה גליקמן, שהיה שם ראש־הקהל.

— צדרבוים ו"המליץ", קנטור ו"היום"... — נאנח זקן אחרי תוך פקפקנות וחשש — קנטור הביא את רוחה של וילנה עיר מולדתו אל פטר־בורג, וצדרבוים את זאמושץ' שלו, וכן וינטשבסקי־נץ וזילברמן הכניסו מרוחה של יאנובה וקרטינגה, העיירות הליטאיות, אל דפי "המגיד" שערכו בפרוסיה. לשון־הקודש הצחה בכתבי־העת האלה, והכתיבה עצמה, הסגנון ההוא!.. ועתה הלוא רוחה של פטרבורג מתפרצת אל אהלי ליטא!

ב. זקן־השור

"... ואני בפריז המעטירה, קרית מלך אז, מתהלך ברחוב זקן־השור"... בהטעמה מתנגנת ובהדגש מיוחד לכל מלה מקריא המחבר מתיאורי נסיעתו. בסינון קפדני נבחן כל ניב באזנו הכבדה של הישיש, איש המערכת המתקין את החומר בשביל הגליון העברי, שהחל להופיע לא מזמן כתוספת ליומון "אידישע שטימע". שומע הוא הזקן ומתענג. והנה ראשו השב מתנועע ושפתיו בעקימה:

— קרית מלך אז?... "קרית מלך רב", פסוק מפורש!

בהתלקח הוויכוח הבלשני וההיסטורי של שני המשכילים הנכבדים, נראה האדון בעצמו, העורך החדש שהגה את הגליון העברי ועוד תוספות לעתון. כבן שלושים, ממושקף, דק וגמיש, עובר הוא בצעדיו המהירים בדרכו אל הדפוס, שגם שם השתלטה עינו. כרגע נעצר הוא ואזנו נטויה בהנאתיות לצחצוח המלים. השנים אינם מחמיצים מייד לתהות על קנקנו של האברך ופונים הם אליו בפלוגתם. מקשיב האיש בכל הדרת הכבוד. ותוך מאמץ להפיג את החיוך המציץ מעיניו ומפרכס בשובבנות מעל פניו הבהירות, מסנן הוא בחלקת־שפתיים:

— רבותי, כששני תלמידי־חכמים מתדיינים בענין סגנון, ומה עוד סגנון נשגב... Le style c'est l'homme, הסגנון הוא האדם, אמר חכם קדמון צרפתי... ומאחר שבצרפת עסקינן, נדמה לי שעלינו לברר קודם כל את זקן־השור שבכתב־היד. שור זה מזדקר לעיני דווקא לא בקרניו כי אם בזקנו. רחוב "'זקן־השור" בפריז; האומנם קיים שם רחוב בשם זה?

— דבר זה דווקא בסדר — מאשר מייד איש־המערכת — הוא הראה לי שחור על גבי לבן.

— יראה גם כבודו — מושיט המחבר כרטיס־ביקור של ידידו האחד בפריז על כתובתו המלאה — ורחוב זה הוא הוא שבתיאור, רחוב זקן־השור!

— צרפתית כבודו יודע? — זורק לו העורך שאלה כבדרך־אגב.

— ומה הפסול אם דיברתי בפריז ביידיש או בגרמנית? וגם אינני, חלילה, חסר־ידיים!

— רחוב זקן־השור, זקן־השור — הופך העורך והופך את כרטיס־הביקור ומגישו קרוב למשקפיו — Bordeaux... לפי צורת המלה ייתכן שהתירגום אף מצויין: בורד — זקן, אוקס — שור. אולם בצרפתית המבטא הוא: בורדו, הלא היא עיר־הנמל הגדולה; והמקום בו גר הידיד הפריזאי, אינו אלא רחוב בורדו...

— הצרפתים בשפתם ההפכפכנית! — מתרתח חבר־המערכת — לכל מלה קרי לחוד וכתיב לחוד!

— תנוח דעתך, ידידי היקר והמכובד; מלבד הצרפתית עוד שפות בעולם בעלות קרי־וכתיב... — טופח העורך בחיוך על גבו הכפוף של עוזרו ופונה אל הדפוס.

פוזל הזקן לחברו, ממלמל ורומז על הסדרים החדשים ההולכים ונכנסים מדי יום במערכת, עד שמתעורר בו אף חשש למעמדו הוא:

— גם הדיפלומטיה עלינו, ושפת־הדיפלומטים ונעימות־הליכותיהם!..

ג. ויכוחים ופיענוחים

דממת הליל נסוכה בבקעה וממזגת בקרבה את המיית הגלים של הדוביסה ואף את הטרטור של טחנת־הקמח הקרובה שעל שפת נהר זה. בשעה עשר כבר שכבו במיטתם שני הסטודנטים באגף של הבית הכפרי הבודד, מקום שאינו קרוב לקובנה עירם, ואין מכירים להם בכל הסביבה, ומערוב השמש תכלה כאן כל רגל. שפרה עליהם פינה נידחת זו לקבוע בת ישיבתם בחדשי הקיץ, וכל אחד שקע בהכנת חיבורו לגמר לימודיו... ולפתע נתעוררו השניים לקול צעדים. תוך הטרטור המחריש של הטחנה והמיית הגלים ההולכים וקרבים צעדים. וכרגע קולטת האוזן גם שיחת בני־אדם. יידיש! שפה זו בעלטת הליל, במקום זה שאיננו בתחום ישוב יהודי.

בדקות ספורות נוכחו המתבודדים שאין מקום נסתר מעיני הבריות ואין אדם אדון לעצמו לשנות לו עתים ולעלות על יצועו כבר עם בוא הליל, כדי להשכים עם שחר. ולא עוד אלא שגלוי וידוע ליהודי העיירה הסמוכה שאחד משניהם הוא גם מושך־בעט... ולא בדבר של מה־בכך טרחו שלושת הצעירים שכיתתו רגליהם והגיעו הנה בחשכת הלילה ועוררו ישנים, וכבר עומדים בפתח החדר. פלוגתה גדולה נפלה הערב בעיירה, ובדברים שבספרות, והוויכוחים עזים וחריפים. מתבקשים איפוא כבוד המלומדים ואנשי־כרך, שבוודאי נהירים להם כל דרכי הספרות ושבילי שביליה, מתבקשים הם בכל לשון לטרוח וללכת אתם, כדי לחוות דעתם בענין הנכבד וגם לפסוק הלכה.

בבית מרווח ומואר בכיכר השוק מצאו השניים חבורת אנשים שרובם בגיל־העמידה ופניהם מפיקים חשיבות ומעמד נכבד. יושבים הללו ליד שולחן רחב עם סאמובר ובקבוקי סודה וכוסות וצלחות פירות. ומסביב להם ומחוץ ליד החלונות הפתוחים מצטופפים צעירים וצעירות מקשיבים וגם משמיעים דיבור. ואך נכנסו, הורמו הקולות ביתר עוז. נראה היה שכל אחד משתדל לחזור על מה שכבר נאמר. והענין — על דברים ויחוסם לעורך עצמו של "אידישע שטימע". המאמרים הראשיים שלו, המופיעים יום־יום בעתון, ומה עוד מאמריו הגדולים בערבי־שבת ויום־טוב, וכן כל מה החתום בשמו ממש — לית מאן דפליג שאין ערוך לחשיבותם. אולם הדעות חלוקות כאן, בקהל ליל־הקיץ של ניעורי העיירה ונאוריה, ועמוק הוא הפירוד ביניהם בקביעתם של המחברים של כמה וכמה רשימות, סקירות ועוד זוטות ופירורים. כידוע, רגילים אנשים גדולים לחתום על יצירותיהם גם בשמות בדויים, ובוודאי נוהג כך גם העורך. ומטעם זה מיחסים רבים מהמתווכחים כל מאמר או רשימה בעתון, החתומים בפסידונים ושהם נתרשמו מהם — לעטו של העורך עצמו. לעומתם טוענים אחרים ומתרתחים: הייתכן שכל נתח שמן, כל הטוב והמצויין, שייכים דווקא לאיש אחד?! ולא עוד אלא שמראים הם מומחיות בפיענוחם של הפסידונימים ונוקבים הם בשמות, בשמות מפורשים של עתונאים וסופרים מוכרים... להבהרות שכאלה נצטוות יהודי כבד־בשר ובנצחנות מורה הוא אצבע תוקפנית על איזה קטע בגליון שבידו:

— "הלאַפּסירדאַק והסאַרמאַגה"!.. חכמים בפתרון־חלומות, בפשר שמות... הנה בפירוש: הלאַפּסירדאַק והסאַרמאַגה!..

הקאפוטה היהודית, אותו לאפסירדק בפי הליטאים, ומעיל־האיכרים שלהם, הסארמאגה, שומה על שניהם לחיות בשלום ולעבוד שכם אחד בבנין המדינה הליטאית. ככה הביע לפני שנים את דעתו העורך החדש של "אידי־שע שטימע" בשבועון הליטאי שהוסיף ליומונו. ועתון ליטאי צורר ליגלג אז על רעיון זה בקאריקטורה המתארת את העורך היהודי בלבוש קאפוטה, כשהוא צועד שלוב־זרוע עם פרופיסור ליטאי, שהיה ידוע כאוהב־ישראל... ואם באחד המאמרים הנדונים נמצאות שתי מלים אלה, לאפסירדאק וסאר־מאגה — אין הוכחה גדולה מזו שהעורך הוא המחבר והוא הוא גם בעל־הפסידונים... ומתווכח צווחן זה אינו מוכן אף להתפשר לסברה הבאה מפיו של אחד מתון. ייתכן, אומר האיש, שהמחבר הנהו אחר, אבל מושפע הוא מהעורך ומחקהו גם בסגנון, כדרך עוד כמה מסופרי העתון החותמים על דבריהם בשמם האמיתי.

מרגע לרגע הולכות ונפנות הטענות הגדולות לצידם של האורחים השניים. החיוך הקל המבצבץ מפניהם, מטיל עליהם צל של איזה חשד... מנפנף כלפיהם יהודי גוץ בגליון שבידו, בוטה הוא ומרעים מוחצות:

— והפרוצנטים? הדיבור על פרוצנטים שבזו הרשימה?!.. הלוא כולם זוכרים את התגובה ההיא על טענתם של הליטאים, שהיהודים אחוזם גבוה מאד במפלגות השמאליות והמהפכניות!.. היתה אז תשובתו המפורסמת של העורך, שאם לדקדק כל כך ולחטט בעקרון הפרוצנטים, הרי שיש לעמוד גם על אחוז צודק ליהודים גם בשטחים אחרים, דהיינו, משרות ממשלתיות לפי אחוזם באוכלוסיה, וחלוקת קרקעות, ותמיכה במוסדות, ומילגות... והנה, היש עוד מקום לפקפק בשייכותה האמיתית של רשימה זו?!.. ובכלל, ברור ומבורר לכל קורא נבון של עתון זה, שכל מה שכתוב בו בטעם על פרנסות היהודים, על זכיונות ומונופולין ועוד הגבלות וגזירות שבכוונתן לשלול מאתנו את פת־הלחם, שייכים ומשוייכים הם לעט ההוא המבורך!

אף מלה ברורה אחת לא השמיעו עוד האורחים על גדולתו של העורך, והנה פונים הם בחמקנות אל דרכם בחזרה!.. מתפרץ אליהם בחור גבוה וכחוש בפתגמים לועזיים, היוצאים מפיו קצת משובשים ובהברה יהודית. האינטליגנטים האלה, האם אינם קוראים גם הם את מאמריו של העורך ואינם יודעים שמתבל הוא את דבריו במלים משפות שונות? והלוא זה סימן מובהק שבמובהק שאדם גדול הוא!.. עוזבים השניים את הבית והפתגמים

צועקים אחריהם והם המלווים אותם בחושך:

— נון פּוסימוס!.. אַד אַבסורדום... מודוס ויוונדי... קוו ואַדיס?... פרוֹ דוֹמוֹ סוּאַ... אוֹ טאֶמפּוֹרא, אוֹ מורס!.. אַודיאַטור אַט אַלטאֶרא פּאַרס... פּאֶר אֶקסאֶליאַנס...

— וגם פתגמים אלה לקוחים מהפילוסופיה האפרורית של העורך במשנת פת־הלחם שלו... — מחייך הסופר לחברו — כל־כולו שקוע בחולין שבחיים. ורבים היססו כל כך למנותו אז כעורך. "איש־פטרבורג", טענו, יגביה עוף בבעיות מרקיעות שחקים ולא יסכון לפרובינציאליות... "סובב סובב הולך הרוח, ועל סביבותיו שב הרוח"; הוא שוב באוטיאַן שלו, כולו בתוך הענינים היומיומיים והקטנוניים של העיירה...

— ואני — ממלמל תוך הרהור השני — אצטרך כנראה להכניס שינויים ותיקונים בעבודתי על דרכים בהשפעה ציבורית ובפופולאריות... "יצאו לו מוניטין", רכש לב רבים, התפרסם — לא דברים של מה־בכך!.. ואמנם, החיבור שמו ייקרא: דעת הקהל ולבו.

ד. שבת שלום

עז היה רצונו של העולה החדש לרחוץ בים כבר ביום השני לבואו ארצה. אולם ידידיו בתל־אביב לא היתה שעתם בידם להוליכהו לחוף יפו, לאיזור שמימיו נקיים ואינם אסורים לרחיצה. וכדי שלא ילך לבדו, איימו עליו:

— המקום הוא בג׳ביליה, פרבר המסובך סימטות וסימטונות שהערבים נטשו אותן לא מכבר, במלחמת־העצמאות, ועתה הסביבה כולה גדושה עולים מארצות רבות ובפיהם לשונות מלשונות שונות ומשונות. רצונך דווקא להסתכן ולמצוא את דרכך בג׳ביליה־בבליה זו, קח אתך לפחות שלושה־עשר מילונים ואוכל לשלושה ימים...

לא נבהל האזרח הרענן, ונהנה מאד מהרחיצה, ושעות רבות התענג על שפת־הים. עם חשיכה שם פעמיו לדרך חזרה. הבתים כולם זוהרים באור נעים, הסמטאות שוקקות אנשים מלובשים יפה ושלווה נסוכה על פניהם. וילדים וילדות עליזים שיחקו בחוץ, וכולם מצוחצחים ומסורקים ומקושטים, ובפיהם עברית. והנה נעצר הוא לקול בוקע מבית אחד. קול יידיש ברדיו. והקול מוכר ואינו מוכר. הזה הקול הזכור לו מליטא? הקול כה ספוג

עוצמה ומהדהד בבטחה רבה ובתנופה!.. ודובר האיש על הנס הגדול של קיבוץ־גלויות בארץ, ודורש נמרצות דירות מרווחות עם נוחיות לעולים החדשים; עומד הוא בתוקף על הצורך לבנות עוד בתי־ספר ולהקים עוד אוניברסיטה; מזהיר הוא חמורות את אויבי ישראל ומספר על צי־סוחר וצי־מלחמה, ומרמז על מטוסים חדישים שנוספו למדינה, ומעודד להקים בדחיפות שדה־תעופה חדש... הדיבור מה שגיא וחדור קוממיות!.. וברצף הנעימות הממלכתיות־המרעננות מסיים הנואם בטון מרומם ומתנגן:

— שבת שלום!

— שבת שלום, גוט שבת! — נענים בחגיגיות האנשים בבית, והאוזן קולטת ברכה זו גם מבתים סמוכים; ואת העולה אופפת השבת הראשונה בישראל!

כן, זה האיש, העורך מקובנה עירם. הנה מפטיר אחריו קריין הרדיו ונוקב בשמו. והלוא קולו ועטו של זה ספוגים היו תמיד אך גלות והצרות היהודיות, וגם עליו עברה כוס הפורענות בשואה... מתוך גרונו מדבר עתה "קול ישראל", קולה של המדינה היהודית שנסכה רוח חדשה...

נצטרף גם האזרח החדש לקהל המאזינים של קול זה מדי ליל־שבת, ונתבשם גם הוא מקול הקוממיות והמדינה, שכולה שבת ליהודי.

וליל שבת אחד נדם הקול. נהר גם הוא אחרי מיטתו של הנפטר. ומעל לקהל המלווים ראה בעיני רוחו את המלכה הקדושה, שבת המלכה; מרחפת היא לקראת מבשרה בקול־ישראל לקהל ישראל ולקהילות־קהילות של תפוצות ישראל. ובקרוא החזן בגמר תפילתו "וינוח בשלום", פרשה כנפיה על מנעימה ומברכה, ובחיבה לחשה:

— שבת שלום.

ר. ר. — רישום של מנה כץ

מסות ומאמרים
עסייען און ארטיקלען

עם פרסומה של הצהרת בלפור

קטעים ממאמרו של הסטודנט הצעיר ראובן רובינשטיין בכותרת "Magna charta" (בחתימת ר. כרמי), שפורסם בבטאונם של הסטודנטים היהודיים בפטרוגראד "יעוורייסקי סטודנט", מפברואר 1918, עם פרוץ המהפכה הרוסית הגדולה.

... פורסם מסמך היסטורי גדול, המסמן את נצחון הרצון הציוני של העם היהודי, מסמך, הפותח שער למרחבי היצירה הלאומית במימדים שלא נודעו עד כה.

— — — בדברי ימי האנושות של זמננו נקבע איפוא תקדים מזהיר, בלתי־מעורער. נקבעה הנוסחה־המשוואה: העם היהודי = ארץ־ישראל היהודית! ואיך שלא יתפתחו ולא ייראו אחר כך משונות ומוזרות ההעוויות של הפוליטיקה העולמית, איך שלא יעוצב גורלה של האנושות בבאות — על לוחות־העדות של זמננו יישאר חקוק הדיבר החשוב הזה: אין להבדיל בין העם היהודי ובין ארץ־ישראל! עם הדיבר הזה ייאלצו להתחשב בוועידת השלום!

... המדובר הוא בהקמתו של בית לאומי, המקבל גם זכויות פוליטיות — בזה מתומצתת משמעותו היסודית של ה"צ'ארטר" הניתן... רק יצירתם של תנאי־יסוד משפטיים־דימוקראטיים בארץ, תנאים, שיש בהם כדי להבטיח את ריכוזו של השלטון הפוליטי בידיים יהודיות — רק תנאים אלה יש בהם כדי לערוב למהלכה המתקדם של ההתיישבות היהודית וממילא גם להתפתחותה הנורמאלית של תרבותנו וחיינו בכלל.

... ההכרזה האנגלית על ארץ־ישראל היא תעודה גדולה ורבת־משמעות, אבל היא — כסף, ואילו הגשמתה בחיים — היא זהב. לצרף את הזהב נקרא עתה העם היהודי כולו.

יהא איפוא העם בעצמו הנפח־הצורף של אושרו הלאומי!

תירגם מרוסית: ר. חסמן

קובנה

העיר קובנה ידועה בנופה היפה. היא מוקפת הרים מכוסי יער וירק ובסביבתה זורמים הנהרות ניימן ווילִיה. אולם חשיבותה של קובנה באה מתוך כך, שהיא היתה מוקד גיאוגרפי־אסטרטגי, בו נפגשו הדרכים ממזרח למערב. קובנה שכנה על הגבול בין רוסיה וגרמניה, ולכן היתה קרובה מאד אל זירת הקרבות שבין שתי המדינות.

העיר נוסדה בשנת 1030 ע״י הנסיך הליטאי קאונאס ונקראה על שמו. היהודים הראשונים באו לקובנה לא מרצונם הטוב. אלה היו שבויי־מלחמה שהנסיך הליטאי וויטובט (בליטאית נקרא וויטאוטאַס) הביאם אחרי נצחונו במלחמה שבחצי־האי קרים בשנת 1396. אחרי זה החלו היהודים מפולין ומאוקראינה באים לקובנה לשם מסחר ובמשך הזמן התיישבו בה. הפרוור של קובנה ווילִיאמפולי (סלובודקה) לא השתייך לקובנה שמעבר לניימן. שם התבסס ישוב יהודי עצמאי. לפעמים, כשיהודים היו מגורשים מקובנה, היו חוצים את הנהר ומשתקעים בסלובודקה.

בימי המלך הפולני קזימיר (הוכתר ב־1446) נאסר על היהודים לגור בקובנה. אולם בשנת 1503 ביטל אלכסנדר הראשון את הגזירה והיהודים חזרו העירה. היהודי הראשון הנזכר במקורות היה אחד בשם דניאל, שחכר את מס־המכס בקובנה. וכאשר קהילת קובנה עדיין היתה בחיתוליה, כבר היו בסלובודקה בתי־מדרש ומוסדות של קהילה. כרבה הראשון של קובנה נזכר הרב ר׳ עזריאל במורנו הרב ר׳ יהודה.

בשנת 1795 נספחה ליטא לרוסיה וקובנה הפכה עיר מחוז בפלך וילנה. בשנת 1812 פלש נפוליאון לקובנה והיהודים סבלו סבל רב מתלאות המלחמה. בימי הצאר ניקולאי הראשון נגזר על היהודים לבנות בתים רק בפרוורים, ביניהם גם בסלובודקה, ורק בתי־אבן. לאחר כשלון המרד הפולני בשנת 1831 הוטב מצבו של הישוב היהודי בליטא בכלל ובקובנה בפרט, כאשר הממשלה התייחסה אליו באמון יותר גדול.

בשנת 1864 מנתה קהילת קובנה 16,540 נפש ובשנת 1897 מנתה כבר 25,448 נפש, כולל היהודים בסלובודקה. בשנת 1864 היו בעיר 19 בתי־כנסת, מלבד בית־המדרש הישן. נוסדו גם מוסדות צדקה וחסד. הוקם בית־חולים. בשנת 1862 נוסדה חברת ״סומך נופלים״ ובסוף המאה התשע־

עשרה נבנו גם מושב זקנים ובית־יתומים.

בשנת 1864 נתקבל לרב ראשי בקובנה הרב הגאון המפורסם בכל תפוצות ישראל, ר׳ יצחק אלחנן ספקטור. הוא ישב על כסא הרבנות עד שנת 1896. בזכותו נתפרסמה קובנה בכל רחבי רוסיה וגם בחוץ לארץ. הוא נודע כעסקן ציבורי בעל השפעה גדולה בחוגי הציבוריות היהודית ברוסיה, וגם נחל כבוד רב בעיני השלטונות הרוסיים. בעולם היהודי התפרסם גם ר׳ ישראל סלנטר ממייסדי תנועת המוסר. הוא התיישב בסלובודקה, שם הקים יחד עם ר׳ נתן צבי פינקל (״הסבא מסלובודקה״) ישיבה שנקראה על שמו ״כנסת ישראל״.

כעבור עשר שנים הוקמה בסלובודקה ישיבה שניה בשם ״כנסת יצחק״ על שמו של ר׳ יצחק אלחנן. מלבד זאת נוסד גם כולל לאברכים לומדי־תורה. בכל בתי־המדרש של קובנה נוסדו חברות של לומדים קבועים וקול התורה נשמע למרחקים.

גם המצב הכלכלי של הישוב היהודי שיגשג והגיע לשיא בסוף המאה. בסביבת העיר נבנה מבצר גדול שהיה מיועד להתגוננות מפני אפשרות של פלישה גרמנית. בנייתו נמשכה עד מלחמת העולם הראשונה. בראשית המאה העשרים קם כבר מעמד בינוני יהודי בעל נכסים ומפעלים. עלה גם מספר אנשי האינטליגנציה, בעלי המקצועות החופשיים: רופאים, מהנדסים, מורים, סופרים, מנהלי בנקים ומוסדות. גדל גם מספר אנשי־העבודה: בעלי־מלאכה, פועלים, פקידים, סבלים ועוד.

חינוכו של הנוער התנהל ברוח המסורת היהודית בחדרים ובישיבות וגם בבתי ספר עממיים יהודיים ובגימנסיה הממשלתית המקומית.

לפני מלחמת העולם הראשונה מנתה קהילת קובנה כארבעים אלף נפש — בערך כמחצית האוכלוסיה. בשנת 1911 התקיימו בקובנה 25 בתי־תפילה. ביניהם גם כאלה שנוסדו על־ידי ״פועלי צדק״ — חייטים, קצבים וכדומה. היה גם בית־כנסת של סוחרים ובית־מדרש של חסידים, אנשי חב״ד. חסידות זו היתה היחידה שמצאה מהלכים בליטא ״המתנגדית״.

בבחירות לדומה (הפרלמנט) הראשונה ברוסיה החליטו העסקנים היהו־דיים להגיע לידי הסכם עם הליטאים, שהיחסים אתם היו טובים ואפילו ידידותיים ביותר. היהודים דחו את הצעתם של ״הפריצים״ הפולנים להציג רשימת מועמדים משותפת בבחירות. לדומה הראשונה נבחר עורך־הדין

ליאון ברמסון, מילידי קובנה, לדומה השניה עוה"ד שכנא אברמסון ולדומה השלישית והרביעית נבחר נפתלי פרידמן, עורך־דין מפוניבז'.

בשנת 1909 התקיימה בקובנה ועידת עסקני־ציבור יהודיים מכל רחבי רוסיה. באו לוועידה 120 נציגים מארבעים ושש קהילות. מארגני הוועידה הסבירו מדוע נבחרה דוקא קובנה, עיר הספר ברוסיה הגדולה, משום שהאד־מיניסטראציה בפלך קובנה היתה יותר נוחה לאוכלוסיה היהודית.

בשנת 1914, באחד באוגוסט, פרצה המלחמה בין גרמניה לרוסיה, ויהדות ליטא כולה, ובתוכם יהודי קובנה, היו צפויים להיסחף במערבולת המלחמה. הרבה יהודים מקובנה עברו לווילנה מתוך תקווה, ששם יהיה המצב יותר יציב והעיר לא תסבול כל כך ממוראות המלחמה. ב־15 במאי 1915, ערב שבועות, הוציא הנסיך הגדול ניקולאי ניקולאיעוויץ, המצביא הראשי של הצבא הרוסי, פקודת גירוש של היהודים מקובנה ומהחלק הגדול של הפלך. הנסיך היה ידוע בשנאת היהודים ועוזרו גנרל יאנושקעוויץ ביצע את צו הגירוש ללא רחמים ובאכזריות איומה. גם חולים וחשוכי־מרפא היו חייבים לעזוב את מקומותיהם. עלילות שווא הופצו נגד היהודים, שהם מרגלים לטובת האויב ומוסרים לו ידיעות בעלות ערך צבאי, ועוד.

הנוצרים שדדו את הרכוש היהודי הנטוש. המגורשים נשלחו אל הפלכים המרוחקים של רוסיה במרכז ובדרום המדינה.

אולם קובנה נכבשה על־ידי הגרמנים ב־5 באוגוסט 1915, ויהודי קובנה החלו לחזור למקומותיהם הקודמים, הן מהשטח הסמוך והן מהערים הרחו־קות. אך הם מצאו את בתיהם הרוסים או תפוסים, ולא קיבלו בחזרה את רכושם שנשדד. מעריכים, שעשרים אלף יהודי קובנה היו מפוזרים על פני מרחבי רוסיה והעיר היתה שוממה. אולם מנהיגי יהדות־גרמניה, כמו הצייר הרמן שטרוק, הסופר סמי גרונמן והפדגוג ד"ר ליאו דויטשלנדר, שבאו עם הצבא הגרמני, השתדלו להקים את הריסותיה של הקהילה היהודית והשתתפו במרץ רב בחיי הציבור היהודי. הם הקימו בית־ספר בשפה הגרמנית, שאחרי שחרורה של העיר הפך לבית־ספר תיכון עברי.

לאחר חתימת חוזה־השלום בין גרמניה לרוסיה החלו היהודים שנמצאו ברוסיה לחזור לקובנה ולבנות את חייהם מחדש.

קובנה — בירת ליטא העצמאית

עם פרוץ המהפכה בפברואר 1917 ברוסיה, נפתחה תקופה חדשה לעמים הרבים שבמדינה, תקופה של התעוררות לאומית וביסוס חייהם על יסודות אוטונומיה לאומית או עצמאות מלאה.

גם הליטאים חלמו ולחמו למען ארצם המשוחררת. בפטרוגרד קראו לאסיפת עסקניהם ושם נבחר ועד לעניני ליטא שנקרא בליטאית בשם "טאריבה" (מועצה). עסקני הקהילה היהודית בקובנה קיבלו את הצעת הליטאים לשגר את נציגיהם לטאריבה זו. ואמנם נשלחו נפתלי פרידמן, חבר הדומה, ד"ר גריגורי וולף ועורכי הדין שלמה כורונזשיצקי ועוזר פינקלשטיין. ב־16 בפברואר 1918 הכריזה הטאריבה, שנאספה בווילנה, על הקמת המדינה הליטאית, שתהא מבוססת על עקרונות הדמוקרטיה. לאחר זמן, כשהטאריבה פתחה את לשכתה בווילנה וסופחו אליה חברים חדשים, דנו העסקנים היהודים בצורך להיכנס גם לטאריבה זו ולנסות להקים בעזרתה אוטונומיה לאומית בשביל יהודי ליטא. כנציגי היהודים נשלחו ד"ר יעקב וויגודסקי, ד"ר שמעון רוזנבוים וד"ר ראכמילעוויץ׳. הטאריבה בחרה במיניסטרים. גם נציגי היהודים הוזמנו להשתתף בממשלה הראשונה, והם: ד"ר י. וויגודסקי — מיניסטר לעניני היהודים, ד"ר ש. רוזנבוים — סגן המיניסטר לעניני־חוץ וד"ר נ. ראכמילעוויץ׳ — סגן מיניסטר למסחר ותעשיה.

בדצמבר 1918 עזבו הגרמנים את וילנה ואז עברה הממשלה הליטאית מווילנה לקובנה. אתה עברו לקובנה גם ש. רוזנבוים ונ. ראכמילעוויץ׳, אולם ד"ר וויגודסקי נשאר בווילנה ובמקומו הוזמן בתור מיניסטר לעניני היהודים ד"ר מקס סולובייצ׳יק. היהודים שאפו להקים במסגרת ליטא אוטונומיה לאומית והליטאים היטו אוזן לדרישותיהם מכיוון שהיו אז זקוקים לעזרתה של היהדות במאבקם לעצמאות. העיר קובנה היתה המרכז של כל החיים הציבוריים והתרבותיים של יהדות ליטא. המשימה הראשונה של המיניסטריון לעניני היהודים היתה לארגן קהילות בכל הערים והעיירות ובחמישה בינואר 1920 נפתחה בקובנה הוועידה הראשונה של נציגי הקהי־לות. הוועידה בחרה במועצה הלאומית היהודית (ביידיש: "נאציונאל־ראט"), שהפך להיות המינהל הראשי של האוטונומיה. נבחר הוועד הפועל של המועצה. יושב הראש היה ד"ר שמשון רוזנבוים, שני סגניו — ד"ר

ראכמילעוויץ׳ ועוזר פינקלשטיין.

בינואר 1920 אישרה הממשלה הליטאית את חוק הקהילות והכירה בזכות הקהילות להטיל מסים על חבריה. אולם במשך הזמן החלו השלטונות לחבל באוטונומיה היהודית ולהצר את צעדיה. ב־14 בפברואר 1922 התקיימה בקובנה הוועידה השניה של הקהילות. ד״ר סולובייצ׳יק התאכזב מהמדיניות הליטאית ביחס ליהודים ועזב את ליטא. במקומו נבחרו בתור מיניסטרים לעניני היהודים אחד אחרי השני ד״ר י. ברוצקוס וש. רוזנבוים. ב־20 בנובמבר 1923 התקיימה בקובנה הוועידה הלאומית היהודית שנציגיה נבחרו על יסודות הדמוקרטיה. אבל בין שכבות האוכלוסיה הליטאית ומנהיגיה גברו השאיפות האנטישמיות והמאמצים לחסל את שרידי האוטונומיה. החל במועצה הלאומית וכלה בקהילות הדמוקרטיות.

גם אחרי חיסול מוסדות האוטונומיה היהודית היו קיימים בקובנה מוסדות מרכזיים בכל שטחי החיים הכלכליים והציבוריים. היה בנק מרכזי לקואופרציה יהודית, בנקים עממיים שמרכזם היה בקובנה, חברות: ״אורט״, ״אזע״, ״היאס״ וגם המרכזים של כל המפלגות שבליטא היו בקובנה. התקיימו בהצלחה מרובה בתי־יתומים, בית־חולים, בית־ילדים, מושב זקנים, בנק של בעלי המלאכה. היו ספריות, אוניברסיטה עממית, חברה להיסטוריה ולאתנוגרפיה של יהודי ליטא, שתי גימנסיות עבריות של ״תרבות״, גימנסיה עברית לבנות דתיות מיסודו של ״יבנה״, בית־ספר תיכון מזרם היידישאים, גני־ילדים ובתי־ספר עממיים, בית־ספר מקצועי של ״אורט״ ושני סמינרים למורים.

הופיעו גם עתונים ושבועונים בעברית וביידיש. היה נוער חלוצי וציוני, אגודות ספורט ״מכבי״ ו״הפועל״ ואגודות סטודנטים למיניהן.

יש לציין במיוחד שקובנה היתה אחד ממרכזי התורה המפורסמים שבליטא. כידוע נוצרה בליטא דמות חדשה של הישיבה, שהכניסה דרכים חדשות בלימוד התורה. בכל הערים וברוב העיירות היו קיימות ישיבות גדולות וגם קטנות מטיפוס מיוחד. הישיבות שבליטא טיפחו יהדות למדנית מוצקה ואיתנה שהשפיעה גם על מוסדות התורה בארצות אחרות.

הישיבה בסלובודקה נתפרסמה בעולם היהודי כולו לתפארת. המוסד התורני הראשון בסלובודקה היתה הישיבה ״אור חיים״, שנוסדה בשנת תרכ״ג בערך. בשנת תרל״ז נתקבל כמשגיח מוסרי בישיבה זו ר׳ נתן צבי

פינקל, שהיה ידוע בזמן יותר מאוחר בשם "הסבא מסלובודקה". הוא ריכז בישיבתו לומדי תורה ממקומות רבים.

מישיבה זו גדלה והתפתחה במשך הזמן ישיבת סלובודקה המפורסמת. מבין ראשי הישיבה הצטיינו ר' משה מרדכי אפשטיין ור' איסר זלמן מלצר. לישיבת סלובודקה נהרו הרבה בחורים מרוסיה ומארצות אחרות.

ר' נתן צבי פינקל הנהיג בישיבת סלובודקה את שיטת המוסר לפי תורתו של ר' ישראל מסלנט, שדרש מתלמידיו טוהר נפשי, מידות תרומיות, אהבת ישראל ותודעה דתית עמוקה. וכך היתה הישיבה למוסד גדול לתורה ולמוסר.

במשך הזמן נתחלקה הישיבה לשתי ישיבות נפרדות: האחת בשם "כנסת ישראל" והשניה "כנסת יצחק". נוסדה בסלובודקה גם מכינה לצעירים בשם "אור ישראל", שהיתה מהמצוינות שבליטא. תלמידי הישיבות הקטנות שברחבי ליטא שאפו להתקבל לתוכה, לשם מעבר לישיבה הגדולה.

בסלובודקה נוסד גם כולל אברכים בשם "בית ישראל" להשתלמות בלימוד התורה.

כולל אברכים דומה הקים בעיר רבה של קובנה ר' אברהם דב שפירא.

בשנת תרפ"ד הוקם סניף של ישיבת סלובודקה בחברון בארץ־ישראל ובחורים רבים מליטא הועברו שמה להמשך לימודיהם.

בבני ברק קיימת עד היום ישיבת סלובודקה בהנהגתו של הרב ר' מרדכי שולמן שליט"א.

קובנה בליטא הסובייטית

ב־29 בספטמבר 1939 הזמינה הממשלה הסובייטית את מיניסטר החוץ של ליטא לבוא למוסקבה. ביום 10 באוקטובר נחתם במוסקבה חוזה, לפיו רוסיה מוסרת את וילנה לרשות ליטא וליטא מתחייבת להתקשר עם רוסיה בשטח הצבאי ומסכימה להרשות לחיילות הסובייטיים להיכנס לליטא. המצב הכלכלי עקב חוזה זה הוטב בהרבה בעיר קובנה, מפני שהאוכלוסיה הרגישה שמתקרבת אפשרות מלחמה בין הסובייטים וגרמניה והחלה לקנות בסכומים גדולים כל מיני סחורות.

הפעילות התרבותית והציבורית בקובנה גברה ע"י סיפוח וילנה לליטא. מאות רבנים, סופרים, עסקני ציבור שברחו מפולין לווילנה נכנסו לליטא,

ונתקבלו בסבר־פנים יפות על־ידי יהודי ליטא, ובמיוחד יהודי קובנה.

ב־14 ביוני דרשה ממשלת מוסקבה להכניס צבא סובייטי לליטא ולהקים ממשלה חדשה שתהא אוהדת את רוסיה הסובייטית. הורכבה ממשלה חדשה, בה השתתף גם יהודי אחד, ד״ר קאגאן, ואחר כך הצטרף לממשלה יהודי שני, חיים אלפרוביץ. ב־3 באוגוסט 1940 סופחה ליטא באופן פורמלי לברית המועצות בתור רפובליקה והוקמה ממשלה חדשה, בה לא היו היהודים מיוצגים.

החל החיסול של המפלגות, המוסדות והחברות שהיו קיימות בקובנה באותו זמן. עסקני ציבור רמים נאסרו, ביניהם לייב גרפונקל, הירש לוין, יעקב גולדברג, דוד איציקוביץ, ראובן רובינשטיין והמורה גרינברג. בתי־הספר בקובנה נשארו במקומותיהם, אולם שפת ההוראה העברית הוחלפה ביידיש. בזמן יותר מאוחר נשלחו למקומות מרוחקים ברוסיה הסובייטית הרבה עסקנים, ביניהם ד״ר בנימין ברגר, ד״ר יצחק לויתן, ד״ר משולם וולף, סוחרים ובעלי תעשיה. מקובנה גורשו כאלף ומאתיים יהודים והליטאים המשיכו להאשים את היהודים בנטיות סובייטיות וגם ברדיפת הליטאים תחת חסות השלטונות — עלילה שלא היה לה שחר. אמנם הרבה יהודים הועסקו במוסדות סובייטיים, אולם זה נעשה עקב התמחותם של יהודי קובנה במפעלי מסחר ותעשיה ובמקצועות החפשיים.

מסתבר שדווקא המפלגות היהודיות סבלו יותר מצו החיסול מאשר המפלגות הליטאיות. כמה מהן נשארו גם בליטא הסובייטית. גם במובן הכלכלי סבלו היהודים יותר. רוב מנינה ובנינה של יהדות קובנה היה עסוק במפעלי תעשיה, מלאכה ומסחר, והליטאים ברובם היו איכרים שישבו על אדמתם ולא הוחרדו ממושבותיהם.

קהילת קובנה בחורבנה

מלחמת העולם השניה התחוללה בכל מוראותיה. אור ל־22 ביוני 1941 הופצצה קובנה קשות על־ידי המטוסים הגרמניים, ופרצו שריפות גדולות בעיר. השלטונות הסובייטיים החלו לעזוב את העיר בחפזון רב וכעבור יומיים לא נשאר בה אף פקיד סובייטי אחד.

בעיר נתארגנה ״ממשלה ליטאית״, שהכריזה על תקומתה מחדש של הרפובליקה הליטאית והקימה גדודים של ״פרטיזנים ליטאיים״, שמטרתם

היתה קודם כל הושטת סיוע לצבא הנאצי ההולך וכובש את אדמת ליטא מידי הסובייטים. הפרטיזנים האלה הטילו אימת מוות על התושבים היהודים. הם ערכו את הפוגרומים הראשונים, עוד לפני שהגרמנים הגיעו לעיר.

יהודים למאות ברחו לכיוון הגבול של רוסיה, אולם הופצצו מן האוויר בדרכם. רוב הפליטים לא יכלו לחצות את הגבול והוכרחו לחזור לקובנה.

הליטאים האמינו, שיעלה בידם לבסס מחדש את ליטא העצמאית. הפרטיזנים רצו למצוא חן בעיני הגרמנים ולפיכך ערכו בסלובודקה פוגרום איום. 800 יהודים נרצחו באכזריות רבה וביניהם הרב אוסובסקי. גם בקובנה נחטפו כמה עשרות יהודים, שהובאו לחצר אחת ונרצחו כולם מתוך יסורי־התעללות לעיני ההמון הפרוע. מלבד זאת נכלאו על־ידי אנשי הגסטאפו חמשת אלפים יהודים והומתו שם.

ב־8 ביולי 1941 הודיעה הגסטאפו לעסקני ציבור יהודיים, כי על כל האוכלוסיה היהודית לעבור לגיטו שהוקם בסלובודקה עד יום 15 באוגוסט — איש בל ייעדר. ראש העיר ומפקד העיר — שניהם ליטאים — הודיעו כמו כן, שכל היהודים צריכים לעבור לגיטו וגם לענוד על החזה מגן־דוד צהוב לאות קלון. הגרמנים הכריזו על כל מיני הגבלות וגזירות ליהודים, כגון: אסור להתהלך על המדרכות ובגני העיר, אסור לנסוע בכרכרות והעיקר אסור להסתיר במחבואים את רכושם. עוד לפני כניסת היהודים לגיטו נאסרו כאלף יהודים וכולם נרצחו.

לגיטו נכנסו בערך עשרים וחמישה אלף וחמש מאות איש ואשה. שטח הגיטו היה מצומצם וצפיפות נוראה הורגשה בכל הבתים. הוקמו שני גיט־אות: הגיטו הגדול והגיטו הקטן משני צדי רחוב פאַניערו. גשר עץ גבוה שימש קשר בין שני הגיטאות. בראש הקהילה הועמדה לפי פקודת השלטו־נות "מועצת העסקנים הבכירים" (עלטעסטן־ראט). יושב ראש המועצה היה ד"ר אלקס, אחד מטובי העסקנים בליטא. כל חברי המועצה נבחרו על־ידי העסקנים היהודיים שבעיר עוד לפני הכניסה לגיטו. הוקמה גם משטרה יהודית הכפופה למועצה.

ב־14 באוגוסט החלה ההשמדה השיטתית של אסירי הגיטו. נחטפו יותר מחמש מאות אומללים, שנבחרו דווקא מבין בעלי המקצועות האינטליגנ־טיים — רופאים, עורכי־דין, מורים, סטודנטים, בחורי־ישיבה ועוד — באמתלה שהם דרושים לשם סידור ארכיונים במוסדות הליטאים. לאחר

זמן נודע, שכולם נרצחו.

באותו חודש ניתנה פקודה למסור לשלטונות כל חפצי־ערך — בגדים, רהיטים, תכשיטים וכדומה. הגרמנים ערכו אחר כך חיפושים בבתים, כדי לבדוק אם אמנם היהודים לא הסתירו משהו. החיילים המחפשים הכו את הדיירים באכזריות גדולה. לכל משפחה השאירו רק עשרה מרקים גרמניים למחיה.

ב־15 בספטמבר העבירו השלטונות למועצה בגיטו 5000 "תעודות לבנות" לחלק אותן בין בעלי־המלאכה הדרושים לעבודות בשביל הצבא הגרמני. אלה היו "תעודות לחיים" לזמן קצוב.

ב־4 באוקטובר הובלו 1500 יהודים, מהם 180 ילדים, למצודה התשיעית להשמדה. בית־החולים שנמצא בגיטו הקטן הוצת ונשרף יחד עם 180 חולים ועם הרופא והאחות. כל דיירי הגיטו הקטן הנשארים הועברו לגיטו הגדול והגשר בין שני הגיטאות הוסר. על־ידי כך גדלה עוד יותר הצפיפות בגיטו הגדול עד לבלי נשוא.

ב־26 באוקטובר נקראה כל האוכלוסיה של הגיטו להתייצב בכיכר שבגיטו. באו 26 אלף יהודים. נציג הגיסטאפו מיין את הנאספים והיפנה אותם ימינה או שמאלה — לחיים או למוות. בני משפחות נקרעו איש מרעהו. נבחרו עשרת אלפים יהודים. כולם נשלחו למצודה התשיעית ושם נרצחו.

מ־1 בנובמבר 1941 עד ימי הסתו כאילו נפסקו "האקציות" הגדולות. החלה עונת העבודה — עבודת הפרך — בשדה התעופה שהיה מרוחק מהגיטו כ־16 קילומטר. היו לוקחים לעבודה זו כ־3000 איש בכל יום ויום. עבדו 10—20 שעות בכל מזג אוויר שהוא.

הורכבו גם "בריגדות" לכל מיני עבודות בעיר. מלבד זאת הפעילו בתוך מסגרת הגיטו בתי־מלאכה, שם עבדו כ־4000 איש לצרכי השלטונות והצבא הגרמני.

כמובן, סבלו יושבי הגיטו מרעב, מקור, מכל מיני מחלות ופורענויות. השלטונות הגרמניים היו מעוניינים שבאורח "טבעי" ימותו כלואי הגיטו בקצב הולך וגובר. במשך החודשים נובמבר ודצמבר הובאו מחוץ־לארץ רבבות יהודים וכולם הושמדו במצודה התשיעית. בפברואר 1942 הועברו כחמש מאות איש לריגה ושם נרצחו כולם. באוגוסט ניתן צו לסגור את כל בתי־המדרש ובתי־הספר שהיו עוד קיימים בגיטו. במאי 1943 הגיעו ידיעות

על המרד בגיטו וארשה. בין הנוער היהודי גברה השאיפה להימלט מהגיטו ולהסתפח לפרטיזנים הסובייטיים. באוקטובר נאספו ונשלחו לאסטוניה כ־2800 איש ושם חוסלו.

כשהגיעו לגיטו ידיעות מרעישות על "אקציה" איומה בגיטו שאוולי — הוצאת ילדים וזקנים להורג — התחילו ההורים בגיטו קובנה לחפש מפלט מגזירה דומה, שהיתה עלולה להלום גם על ראשיהם. בקושי רב ובסכנת נפשות הצליחו להוציא מחומות הגיטו כמה מאות ילדים ולמסרם לידי משפחות ליטאיות, להסתיר אותם עד יעבור זעם.

בסתיו 1943 החלו השלטונות הגרמניים לקחת מהגיטו מספר אנשים שנשלחו למצודה התשיעית לשם משימה מיוחדת. ומה היתה המשימה? הוחלט להוציא מהקברים את גופות ההרוגים ולשרוף אותם ועל־ידי כך לטשטש את עקבות הפשעים הנוראים. גוייסו לעבודה זאת גם חיילים יהודיים סובייטיים שנפלו שבי בידי הגרמנים.

ברור היה לחופרים, כי בתום מלאכת הזוועה יבוא גם קיצם, למען לא יישארו עדים חיים למעשים אלה. האומללים החלו לתכנן בריחה מהמקום. בדצמבר עלה הדבר בידי כמה מהם וחלק מהנמלטים חזר באופן בלתי־לגלי לגיטו.

במרס 1944 הוצאו להורג במצודה התשיעית אנשי המשטרה היהודית וגם ילדים וזקנים מהגיטו. הרוצחים חטפו את הילדים מזרועות האימהות חרף התנגדותן הנמרצת.

יש לציין, שרבה האחרון של קהילת קובנה, הגאון ר' א. ד. שפירא, מת בגיטו ממחלה והובא למנוחת עולמים בבית־העלמין של הגיטו.

ביולי 1944 החלו הגרמנים להוציא את שארית היהודים מהגיטו ולשלחם לגרמניה, למחנות־הריכוז. יהודים רבים חפרו באדמה מתחת לבתיהם בורות ומחבואים ("מאַלינעס") כדי להסתתר שם. אולם הגרמנים ערכו חיפושים מבית לבית וגילו הרבה מנחבאים, אותם רצחו במקום או שלחו לגרמניה. את הבתים העלו באש, כדי שהמסתתרים, שלא עלה בידם לגלותם, יישרפו. אולם אף־על־פי־כן ניצלו כמה מאות אנשים ונשארו בחיים עד השחרור המלא.

לפני שהצבא הגרמני המובס נאלץ לעזוב את קובנה תחת לחץ הצבא הסובייטי המתקדם, הספיקו הגרמנים לגרש לגרמניה כ־7000 יהודים.

בזה תמה מגילת הגיטו וכך הגיעה לסופה הטרגי ההיסטוריה בת שש־מאות השנים של קהילה יהודית מפוארת, שנתפרסמה בעולם היהודי בשור־שיה העמוקים ביהדות המסורתית והלאומית.

פון היינט אויף מאָרגן

יעדע פייערונג דאַרף האָבן צוויי זייטן.

עס איז נישט גענוג צו דערמאָנען די פאַרלאָפענע יאָרן, זיך אָפּגעבן אַ מזל־טוב, מאַכן אַ לחיים און זיך אָנווינטשן כל טוב להבא. מען דאַרף אויך עפּעס אָפּלערנען פון דער יובילײ־דאַטע, מען דאַרף אויך זיך פאַרטיפן אין יענעם מוסר השכל, וואָס דאָס לעבן האָט געגעבן און מאַכן פאַר זיך אַליין, פאַר דער אייגענער אויפפירונג, געוויסע וועג־ווייזערישע אויספירן. די נעכטיקע פייערונג פון קאָוונער שטאָט־ראָט איז טאַקע געווען שיין און נוצליך און איז פאַרלאָפן אין אַ גוטער שטימונג. צוואָנציג יאָר אַרבעט פון מוניציפּאַליטעט פון אונדזער הויפּט־שטאָט, צוואָנציג יאָר מי און טרחה צו פאַרוואַנדלען אַ קליין פּראָווינץ־שטאָט, אַ פאַרוואָרפן ווינקל אין דער גרויסער רוסלענדישער אימפּעריע אין אַ מאָדערנע שטאָט — דאָס איז אַ ריזיקע אויפגאַבע און זי איז אין אַ היפּשער מאָס געלונגען.

מיר האָבן פון די רוסן גאָרנישט באַקומען בירושה. אַ סך מער גליק האָבן געהאָט די צוויי אַנדערע רעזידענץ־שטעט פון די נאָענטע באַלטישע מדינות: ריגע און טאַלין. אויך פאַרן קריג זענען עס געווען שיינע, גוט־געאָרדנטע, מאָדערנע שטעט. קאָוונאָ האָבן מיר גערדאַרפט בפועל ממש אָנהויבן בויען פונדאַסניי — הייזער, גאַסן, וואַסערלייטונג, קאַנאַליזאַציע, באַלייכטונג, געזעלשאַפטליכע געביידעס. און אַ שטאָט, וואָס האָט פאַרמאָגט נאָכן קריג פופציק טויזנט נפשות, איז שוין היינט אויסגעוואָקסן, ברוך השם, ביז הונדערט דרייסיק טויזנט נפשות. און דער סך הכל, וואָס דער בירגער־מייסטער האָט געמאַכט אין זיין רעדע אויפן פייערלעכן אַקט, איז געווען באמת זייער אימפּאָזאַנט. עס האָט געפרייט דאָס האַרץ.

עס איז אָבער אומבאַדינגט נויטיק צו דערמאָנען, אַז די שטאָט איז געבויט און איז געוואָקסן אויך מיטן לעבעדיקסטן אָנטייל פון די יידישע

ראַטמענער, פון די יידישע פאַרוואַלטונגס־מיטגלידער, פון דער יידישער באַפעלקערונג. נישטאָ קיין גענויע ספּעציפיקאַציע פון די לייסטונגען, וואָס די פאַרשידענע טיילן פון דער באַפעלקערונג קענען פאַרצייכענען אין זייער אַקטיוו לטובת דעם בוי און וווקס פון דער שטאַט. אָבער אויך אָן ציפערן איז באַקאַנט, אַז קאָונער יידן האָבן אַ גאָר גרויסן חלק אין פּראָגרעס פון אונדזער רעזידענץ און זענען גאָר נאָענטע מחותנים אויף דער איצטיקער שמחה.

יידן מאַכן אויס אַ פּערטל פון דער באַפעלקערונג, אָבער דאָס איז אַ רירעוודיקער שפּעררישער טייל, וואָס פאַרנעמט געוויסע פּאָזיציעס אין שטאַטישן לעבן און האָט מיט זיין אַרבעט, קאַפּיטאַל, שטייערן, פלייס און ענערגיע געהאָלפן בויען די נייע שטאָט קאָונאָס, מיט וועלכער מיר גרויסן זיך איצט און וועלכער די אויסלענדישע געסט שענקען אַזויפיל קאָמפּלימענטן!

און ריכטיק האָט באַמערקט איינער פון די ערשטע ראַטמענער אין קאָונער שטאָטראַט: „ווען אפילו די ערשטע פּראָטאָקאָלן זענען געשריבן געוואָרן אין רוסיש, האָבן אָבער די ראַטמענער געטאָן אַ ליטווישע אַרבעט, האָבן זיי געשאַפן פאַרן רום און וווּל פון ליטע!"

און זאָל מען נישט זאָגן, אַז די ערשטע קאַפּיטאַלן, ווי מען איז געוווינט לעצטנס צו טענהן, זענען דורך יידן געשאַפן געוואָרן אין ליטע גופא. פון וואַנען האָט די אָרעמע, דורכן וועלט־קריג רואינירטע און פאַרחרובטע ליטע געקענט געבן פון איר מאָגערן, פאַרצערטן באָדן, אַן אינדוסטריע און אַן פינאַנסן, אָן לייב און לעבן — פון וואַנען האָט זי געקענט געבן אָט די גרויסע קאַפּיטאַלן? דער תירוץ איז: יידן האָבן אימפּאָרטירט די ערשטע אויפבוי־קאַפּיטאַלן טיילווייז מיט זיך פון רוסלאַנד און טיילווייז פון אַמעריקע, אַפריקע און אַנדערע לענדער, ווו עס איז פאַראַן אַ קרובים־עמיגראַציע פון ליטווישע יידן.

אין קאָונער באָדן, אין קאָונער הייזער, אינדוסטריע־אונטערנעמונגען און געשעפטן זענען אינוועסטירט אָט די ריזיקע „פרעמדשטאַמיקע" קאַפּיטאַלן...

זאָל זשע דעריבער אין טאָג פון שמחה אָט דער פאַקט פעסטגעשטעלט ווערן און זאָל ער עפּעס זאָגן דעם האַרץ און געוויסן פון אָרנטלעכן ליטווי־

נער, נישט אויסנוצער, נישט "פּאַראַזיטן" — נאָר מיטבויער און מיטשעפער זענען געווען און זענען היינט די יידישע מיטבירגער פון ליטווישן פאָלק. און ווי זאָגט דער ליטווישער הימן? "פון עבר שעפּן מיר כוח". פון דאָזיקן נישט־ווייטן עבר דאַרפן מיר שעפּן כוח און לערע. און ווען מיר עס פאַרשטיין, וועלן דאָן די גיפטיקע שושקענישן פון בייזע צינגער, וואָס ווילן אַראָפּפירן דעם ליטווינער־פאָלק פון דרך הישר צעשמאָלצן ווערן אין דער לופטן ווי אַ רויך...

די היינטיקע צייטן זענען גינסטיק פאַר דער אָנשטעקעניש מיט מיאוסע באַקטעריעס פון אומצוטרוי, ווידערווילן און פיינדשאַפט. דווקא איז מען איצט מסוגל אין געוויסע קרייזן אויפצונעמען תורות, אָנגעוויטע פון אַ פרעמדער אידעאָלאָגיע, היט אייער אייגענעם פאַרשטאַנד, אייער אייגענעם פאָלקס־דרך. לערנט זיך פון עבר און ראַטעוועט זיך פון געפאַרן, וואָס לויערן אויף אייך (יאָ, אויף אייך!) אין דער צוקונפט...

✶

אין שיין פון די דאָזיקע נויטיקע באַמערקונגען זענען נישט גאָר פאַרשטענדלעך די באַמיִונגען, וואָס די געזעלשאַפט צום שוץ פון די בעלי־חיים מאַכט איצט איינצופירן ביי אונדז דעם פאַרבאָט פון יידישער שחיטה.

אַ, געוויס, זיי זענען נישט קיין אַנטיסעמיטן, די איניציאַטאָרן פון דאָזיקן פּראָיעקט. זיי שווערן אייך, אַז זיי זענען עס נישט און זענען נישט אויסן צו דעסקרימינירן חס וחלילה יידן און צו באַליידיקן זייערע רעליגיעזע געפילן.

און ווען אַ שכן וויל, אַז איר זאָלט אים גלויבן, אַז ער איז נישט קיין אַנטיסעמיט, איז נאָך גוט. אויב ער שעמט זיך נאָך מיטן דאָזיקן עפּיטעט, וועלכער איז אַנדערשוווּ געוואָרן אַן ערן־טיטול, וויל איך אים גלויבן, וויל איך אים צורעכענען צו די חסידי אומות העולם... איך בין נישט מחוייב עמיצן איינצורעדן: "הער, דו ביסט מיינער אַ שונא"! אדרבא, זאָל ער זיך שעמען, זאָל ער נישט מודה זיין, איז פאַראַן אַ האָפענונג, אַז איך וועל זיך מיט אים צונויפרעדן, ווען אפילו זיינע מעשים שטימען נישט אינגאַנצן מיט זיינע פאַרזיכערונגען.

און דערפאַר —

גוט! איר, די הערן צער־בעלי־חיימניקעס, זייט נישט קיין אַנטיסעמיטן. איר מיינט נאָר די "טובה" פון געקוילעטן אָקס, איר זייט ווייכהאַרציקע, הומאַניטאַרע מענטשן.

אָבער דאַן בלייבן אומקלאָר צוויי שאלות:

ערשטנס טענהט איר, אַז וויסנשאַפטלעך איז "דערוויזן" געוואָרן אַז די יידישע שחיטה איז אכזריותדיק. צי האָט איר אויסגעהערט און שטודירט אויך די מיינונגען פון אַנדערע עקספּערטן? צי ווייסט איר, אַז עס איז פאַראַן אַ ריזיקע ליטעראַטור, וואָס באַווייזט דווקא די הומאַנישקייט פון דער יידישער שחיטה?

און אויב איר האָט אַזוינס נישט געזען און נישט געליינט, ווייסט איר דאָך אָבער, אַז עס זענען פאַראַן אויך אַזוינע עקספּערטן. און ווען וועגן איין ענין זענען פאַראַן צוויי קעגנגעזעצטע מיינונגען, קענען שוין אייערע אור־טיילן נישט זיין אַזוי קאַטעגאָריש, אַזוי שאַרף!

און דאַן אַ צווייטע פראַגע.

איר ווייסט דאָך אויך, אַז עס איז פאַראַן אין ליטע אַ קאָנסטיטוציע, — אַ פרישע, אַ צאַפּלדיקע, נישט לאַנג פּראָקלאַמירטע — און דאָרט ווערט פאַר אַלע ליטווישע בירגער גאַראַנטירט דאָס רעכט אויף אַ פרייען, אומ־געשטערטן אָפּהיטן פון דת־פאַרשריפטן און ריטואַלן. צי האָט איר אַ קלאָר געגעבן, אַז מיט דער פאָדערונג איינצופירן די באַטויבונג פון דער בהמה אַבסאָלוט אין אַלע פאַלן, מאַכט איר אוממעגלעך פאַר יידן צו עסן כשרע פלייש, אַז איר פאַראַליזירט אין גאַנץ ליטע די יידישע שחיטה?

מילא וועגן געבערויך פון פלייש און וועגן די שאָדנס, וואָס וואָלטן דערפון געקענט אַנטשטיין פאַרן ליטווישן לאַנדווירט, זאָרגט איר שוין נישט. ווען מענטשן ווערן פאַרכאַפּט און פאַרגאַפט פון דערהויבענע הומאַניטאַרע געפילן, קריכן זיי נישט אין קאָפּ חומרדיקע זאַכן...

פאַרוואָס מאַכט איר עס אַראָפּ אַזוי לייכט פון טיש? זאָגט זיך אייך, וואָס איר ווילט, אָבער עפּעס נאָגט און טאַטשעט אין קאָפּ אַ געדאַנק, אַז צו אייערע הויך־הומאַניטאַרע געפילן... איז צוגעמישט עפּעס אַ פרעמד מישעניש.

צו וואָס זשע דאַרפט איר עס? מיינט איר באמת, אַז מיטן אַרויסגעבן אַ געזעץ, וואָס זאָל באַשרענקען יידישע רעכט, מיטן אַרויסלאָזן אָט דאָס

ערשטע שווּלבעלע אין דער פרייער וועלט — וועט איר עפענען אַ נייע שיינע פרילינג־עפּאָכע אין ליטווישן לעבן, וועט איר אונדזער לעבן שענער און דערהויבענער מאַכן?

נאָך אַמאָל: לערנט זיך נישט פון שלעכטע מוסטערן. מיינט נישט, אַז עס איז שוין געזאָגט געוואָרן דאָס לעצטע וואָרט אין דער מענטשלעכער געשיכטע. מיר יידן, האָבן אַ גרונט צו זיין זיכער, אַז די געשיכטע וועט אויך די דאָזיקע אילוזיע צעשטויבן.

מיר זענען זיכער דעריך, ווייל — היינט איז ביי אונדז חנוכה און אויפן פענצטער־ברעטל שימערירן קליינינקע, אומאויסלעשלעכע ליכטעלעך...

23.1.1938

נאָר גרויסע מעשים

הילף איז נייטיק.

די שווידערלעכע נויט פון די הונדערטער טויזנטער יידישע פּליטים — היינטיקע און צוקונפטיקע — פון דייטשלאַנד, פּוילן, אונגאַרן און רומעניע, שרייט נאָך הילף. קיין מאָל איז אין דער נייסטער געשיכטע פון דער וועלט ניט געווען אַזאַ מ א ס ן ־ ג י ר ו ש פ ו ן מ ע נ ט ש ן, וואָס ווערן אַרויסגעשטויסן דורך די פאַשיסטיש־אַנטיסעמיטיש־רעאַקציאָנערע רעזשימען, ווי היינט אין יאָר 1938, און מאָרגן אויפן שוועל פון נייע רדיפות און עינויים. מען קען זיך שוין נישט באַגנוגענען מיט פּראָטעסט־רעזאָלוציעס און ווייַ־אַרטיקלען אין דער פּרעסע און — אַפילו נישט מיט מעמאָראַנדומס — גוט־דאָקומענטירטע און גרונטיק־מאָטיווירטע — צום פעלקערבונד.

די פּראָבלעם דאַרף געשטעלט ווערן ברייט און טיף. פ י ל אַ נ ט ר אָ פּ י ש ע הילף, ווי וויכטיק זי זאָל נישט זיין און ווי גליקלעך עס זאָל נישט זיין איר היילנדיקע ווירקונג צום מ אָ מ ע נ ט, קען נישט געבן ק י י ן ל י י ז ו נ ג פון דער נ ו י ט ־ פּ ר אָ ב ל ע ם, קען נישט ראַדיקאַל ענדערן דאָס לעבן פון די געפּלאָגטע און געדריקטע און זיי אָוועקשטעלן אין אַ סביבה פון שעפערישן איבערבוי און אויפקום. אָט האָט מען פאַר

די לעצטע יאָרן לויט די סאַמע אַלגעמיינע אויסרעכענונגען אויסגעגעבן 15 מיליאָן דאָלאַר אויף הילף פאַר אימיגראַנטן און די דאָזיקע קאָלאָסאַלע סומע האָבן געדעקט בלויז די י י ד י ש ע הילף־אָרגאַניזאַציעס.

וואָס ממשותדיקעס און אויפבויענדיקעס האָבן אָט די ריזיקע קאַפּי־טאַלן געגעבן?

איך ים פון נויט איז עס פאַרשלונגען געוואָרן און די „געהאָלפענע" מאַטערן זיך נאָך איצט אויך אויפן אויבערפלאַך פון ברויזיקן ים און האָבן נאָך נישט קיין פעסטן אָנשפּאַר פאַר זייערע עקזיסטענצן.

קלאָר: די הילף דאַרף זיין אַ ק אָ נ ס ט ר ו ק ט י ו ו ע. מען דאַרף זיך אָפּגעבן מיט גאָר גרויסע פּלענער פון ווייטן פּאַרנעם, וואָס זאָלן שטיין אין איינקלאַנג מיט דער טראַגישער גרויס פון דער יסורים־כוואַליע, וואָס פאַרפלייצט היינט מיליאָניקע יידישע קיבוצים.

נישט ווייניקער ווי צוויי מיליאָן יידן אין צענטראַל־ און מזרח־אייראָפּע זיינען אויסגעשטעלט היינט און מאָרגן און איבערמאָרגן אויף אויסוואַנדע־רונג. וואָס וועט זיין מיט זיי? קען מען דען יעדן פרימאָרגן צונויפרופן זיצונגען און שמידן פּלענער אויפן נאָענטסטן טאָג?

עס איז אָבער אויך קלאָר, אַז דאָס איז אַן אויפגאַבע, וואָס וואַקסט אַריבער די כוחות פון די יידישע קיבוצים. עס איז נייטיק די אונטערשטי־צונג פון מ ל ו כ ו ת מיט זייערע אַפּאַראַטן, מעגלעכקייטן און מאַסשטאַבן. אַ יידישע הילף־קאָנפערענץ וועט דאָ ווייניק וואָס אויפטאָן, איז נישט בכוח צו לייזן ענינים פון גרויסמאַסיקער עמיגראַציע און קאָלאָניזאַציע.

עס זיינען שוין געווען אַזוינע קאָנפערענצן.

עס עקזיסטירן מעכטיקע יידישע הילף־אָרגאַניזאַציעס. אין בעסטן פאַל קענען זיי שאַפן געלט־מיטלען, גרעסערע אָדער קלענערע. זיי זיינען אָבער מאַכטלאָז צו עפענען די פאַרריגלטע און פאַרזיגלטע טויערן פון די וואָנ־טועלע אימיגראַציע־לענדער. זיי האָבן נישט אין קעשענע די שליסלען צו טירן און שראַנקן...

אַזאַ קאָנפערענץ קען אויך נישט געשטעלט ווערן, ווי מען דריקט זיך אויס אויפן דיפּלאָמאַטישן לשון, אונטער די „אויספּיציען" פון פעלקער־בונד — פון דער דאָזיקער אומשולדיקער ווי אַ קינד און אויך ווי אַ קינד מאַכטלאָזער, שוואַכמוטיקער אינסטיטוציע... דער פעלקערבונד וואָלט גאָר־

נישט וועלן זיך אַריינלאָזן אין אַ פּלאָנטער פון פראַגן, וואָס קענען, חס ושלום, אַרויסרופן ביי עמיצן אַ פּאַראיבל צי אַ ברוגז. דער פעלקערבונד איז איינגעשטעלט אויף פ ר י ד ן און דאָס באַדייט: חס ושלום מיט קיינעם זיך נישט קריגן, אַלעמען צופרידנשטעלן און מיט דער גאַנצער וועלט — סיי מיט די וועלף און סיי מיט די שעפּעלעך — לעבן בשלום...

אגב, האָבן מיר דען וויניק דערפאַרונג געהאַט מיט די אָרגאַנזשירונגען פון פעלקערבונד פאַר די פּליטים און הימלאַזע? ווו זיינען די אויפטוען פון פּליטים־אַמט אין זשענעווע וואָס האָט, דוכט זיך, אַפילו נישט געהאַט קיין גראָשן אויף דער הוצאה און האָט געדאַרפט אָנקומען צו אַ הלוואה?...

ניין, דאָס מאָל איז נייטיק אַן אַנדער צוגאַנג, אַן אַנדער איניציאַטיוו און אַנדערע פליגלען.

צום גליק האָט זיך די דאָזיקע איניציאַטיוו איינגעפונען און שטאַמען שטאַמט זי פון רוזוועלטן.

די יידישע פּרעסע באַשעפטיקט זיך נאָך ליידער וויניק מיטן ממש היסטאָרישן אַקט פון אַמעריקאַנער פּרעזידענט. דאָס איז אַ פּרוו, וואָס זיין באַדייט און מעגלעכע קאָנסעקווענצן איז שווער געגוג אָפּצושאַצן. צום ערשטן מאָל נעמט זיך אַ פּרעזידענט פון אַ מעכטיקער מדינה גאַנץ ערנסט און מיט די בעסטע כוונות צו לייזן אַ פּראָבלעם פון אַרויסהעלפן אויף אַ ווירדיקן און קאָנסטרוקטיוון אופן טויזנטער פאַראומגליקטע פּליטים אויף אַן אינטערנאַציאָנאַלן דיפּלאָמאַטיש־פּאָליטישן וועג.

ער האָט פאָרגעשלאָגן אַלע מדינות, וואָס קענען קומען אין באַטראַכט, צונויפקומען זיך אויף אַ קאָנפערענץ צו באַשליסן, וויהין קען מען אַרי־בערברענגען און איינאָרדענען די קרבנות פון אכזריות פון פאַרווילדונג. מיט ווערטער אַליין וויל ער נישט אָפּקומען. ער הויבט אָן מיט אַ שיינעם זשעסט: ביז איצט פלעגט מען אַריינלאָזן קיין אַמעריקע 5—6 טויזנט עמי־גראַנטן פון דייטשלאַנד. איצט איז אַמעריקע גרייט אויפצונעמען ביז 25 טויזנט עמיגראַנטן פון דייטשלאַנד און עסטרייך.

אַרום 20 רעגירונגען האָבן זיך שוין אָפּגערופן און זיינען מסכים זיך צו באַטייליקן אין דער רוזוועלט־קאָנפערענץ, וואָס וועט געעפנט ווערן אין עוויאַן, אין פראַנקרייך.

לויט דער א י ד ע ע דאַרף עס זיין אַ גראַנדיעזער אויפטו. ווי וועט

זי אויספּאָלן לויטן אינהאַלט און איבערהויפּט לויט די רעזאָל־טאַטן?

צי וועט זי אָפּקומען מיט קליינינקייטן לגבי דער בושעוודיקער גרויסער נויט, אָדער זי וועט עפענען אַ נײַ בלאַט אין דער געשיכטע פון יידישן פאָלק און וועט שאַפן אַ התחלה פאַר גרויסע אַרבעטן און אַקציעס?

דאָס איז אָפּהענגיק קודם כל פון די אָרגאַניזאַטאָרן און אָנטיילנעמער פון דער קאָנפערענץ. אָבער זייער פיל אינהאַלט קען צוגעבן דער קאָנפערענץ די יידישע אָרגאַניזירטע געזעלשאַפטלעכקייט. די דאָזיקע איינציק־אַרטיקע געלעגנהייט (וואָס ווער ווייסט, ווען זי קען זיך איבערחזרן), דאַרף אויסגענוצט ווערן אויפן ברייטסטן און עפעקטיווסטן אופן.

נישט סתם עמיגראַציע, נאָר אַן אָרגאַניזירטע עמיגראַציע.

נישט סתם אין פאַרשיידענע לענדער טראָפּנווייז און ביסלעכווייז שיקן עמיגראַנטן, נישט צעפּולווערן און צעשפּענדלען די עמיגראַנטן־מאַסע, נאָר זיי קאָלאָניזירן אויף גרויסע געשלאָסענע טעריטאָריעס.

קודם כל קומט, פאַרשטייט זיך, ארץ־ישראל. די קאָנפערענץ האָט מעגלעכקייטן צו ווירקן אויף דער פאַרגרעסערונג פון דער עליה קיין ארץ־ישראל. אָבער דאָן דאַרף קומען אויך די קאָלאָניזאַציע פון יידישע מאַסן אין אַנדערע לענדער, אויף וויפל ארץ־ישראל איז נאָך היינט צום טאָג נישט אימשטאַנד אויפצונעמען אַלע אימיגראַציע־באַדערפטיקע פאָלקס־מאַסן.

ווען די קאָנפערענץ אין עוויאַן זאָל שאַפן אָט אַזעלכע פּער־ספּעקטיוון, קען זי באמת ווערן אַ ווענד־פּונקט אין דער געשיכטע פון יידישן פאָלק, וועט זי ווערט זיין איר נאָמען, באַדייט און היסטאָרישע שליחות!...

3.6.1938

שאַקאַלן

פאַראַן אַזאַ חיה — שאַקאַל הייסט זי.

זי לעבט פון פגירות. זי לעכצט נאָך טויטע קערפּערס. דערפון שעפּט זי איר חיונה. זי שפּירט פון דערווייטנס, ווו חורבן, טויט און פוילעכץ

לייגן זיך פונאַנדער מיט זייערע שרעקליכע ריחות. זי האָט ליב כאַאָס, פאַרשרפהטע חורבות.

פאַראַן אויך צוויי־פיסיקע באַשעפענישן, וואָס זענען אויך באַשאַנקען מיט אָט די שאַקאַל־נטיה... זיי קימערן זיך נישט איבער מענטשלעכע צרות, יסורים, אונטערגאַנג און צעפאַלנקייט.

פאַרקערט: וואָס ערגער — איז פאַר זיי בעסער.

וואָס מער די געזעלשאַפט איז דעזאָרגאַניזירט, צעגלידערט און צע־פערטלט, וואָס אומבאַהאָלפענער זי איז — אַלץ בעסער איז פאַר זיי, פאַר די מענטשן־שאַקאַלן. ערשט דעמאָלט קענען זיי פונאַנדערפירן די הענט. ערשט דעמאָלט בליצן אויף זייערע אויגן פון שמחה. ערשט דעמאָלסט צעבאַלעבאַטעווען זיי זיך אויף דער גאַס.

זיי ווערן גוואַלדאַוונע כלל־טוער, זיי לויפן, בראַזגענען מיט דער צונג, פּליאַטקעווען, זייען רכילות, שקרים און בלאָפערייען, צעקריגן מענטש מיט מענטש, חברה מיט חברה, פאַרגלאָצן די אויגן אין פרומער עסקנות און פראַווען די גרויסע הוליאַנקע פון ווילדווילן, פעטע פרנסהלעך און הול־טייערײ.

זיי ווייסן, ווו די הינטערטיר עפנט זיך ביי די שררות. זיי פאַרדרייען די קעפּ מיט מסירהלעך, באַהאַלטן זיך אויס אין די לעכעלעך און שפּרינגען אַרום מיט זאַרגעוודיקע אָפּגעווישטע ליפּן, ווי טרייע איבערגעגעבענע עסקנים...

עס שטיקט אין האַלדז פון אַזאַ מאָראַלישער געפאַלנקייט, עס ווילט זיך דיר מיט עקל און ווידערווילן אָפּטרייסלען זיך פון אָט די מענטשן, פון די מענטשן־שאַקאַלן, וואָס לעבן אויפן חשבון פון דיין ווייטיק, פון דייך פּיין, פון דיינע אומגליקן...

אָט אַזאַ אַטמאָספער האָט זיך געשאַפן איצט אויף אונדזער יידישער גאַס אין ליטע. אַלע פּרווון, וואָס ווערן געמאַכט צו באַשיצן אונדזערע אָרימע ווינקעלעך, איינהיטן אונדזער נעבעכדיקע עקזיסטענץ, אַלע אויפריכטיקע, ערלעכע באַמיִונגען צו פאַראייניקן אונדזערע געזעלשאַפטלעכע כוחות, שאַפן אַ מין געאייניקטן פראָנט, ווערן צעשמעטערט און ווערן אַרונטער־געריסן דורך די מענטשן־שאַקאַלן, דורך אונדזערע "טייערע יידעלעך"...

יידן קרעכצן, יידן דאגהנען: עס איז שלעכט אויף דער וועלט. עס ווערט

נישט גוט אין דער אַרומיקער סביבה. ווער ווייס, וואָס דער מאָרגנדיקער טאָג קען אונדז ברענגען... פאַראַן סימנים. עס הערן זיך דונערן, דערווייל ווייטע און פאַרשטיקטע, אָבער זיי דערנענטערן זיך, זיי ווערן דייטלעכער און קלאָרער.

וואָס טוט אַ נאָרמאַל געזונט פאָלק מיט געזונטע לעבנס־אינסטינקטן אין אַזאַ פאַל? מען נעמט זיך צונויף, מען פאַראייניקט זיך, מען קאָנסאָלי־דירט זיך.

דאָס איז דאָך אַזוי איינפאַך, אַזוי פשוט, אַזוי נאַטירלעך, מענטשלעך און יידישלעך!

האָט מען אָנגעהויבן צו רעדן וועגן אַ רעפּרעזענטאַטיוון יידישן אָרגאַן, וועגן געמיינזאַמען שוץ פון געמיינזאַמע אינטערעסן.

די בעסטע און אידעאַלסטע פאָרם פון אָרגאַניזאַציע און זעלבסטשוץ וואָלט געווען די קהילה. ווייס מען דאָך אָבער, אַז אויף אָט דעם באָדן וועט מען זיך איצט נישט אייניקן. האָט מען מוותר געווען. גוט, זאָל זיין איצט נישט קיין קהילות. וועלכע עס איז פאָרם, אַבי אַ רעפּרעזענטאַנץ זאָל געשאַפן ווערן. און זאָלן אַהין אַריינגענומען ווערן אַלע לעבעדיקע, געזונטע כוחות פון ליטווישן יידנטום, אַלע ערלעכע געזעלשאַפטלעכע עלעמענטן. די אַלע, וואָס האָבן אַ יידיש האַרץ און ווילן לינדערן יידישע צרות.

וואָרום אויב צרות האָבן מיר בשותפותדיקע, אויב אַלע ליידן אַלס יידן, פאַרוואָס זאָלן זיי אַלע צו דער שוץ־אַרבעט נישט צוגעצויגן ווערן? אַלע לעגאַליזירטע יידישע אָרגאַניזאַציעס און געזעלשאַפטן לויט אַ געוויסן שליסל דאַרפן אַרונטערגענומען ווערן אונטער איין דאַך־אָרגאַניזאַציע. קלאָר: יעדער וועט מוזן גיין אויף געוויסע וויתורים, וועט מוזן נאָכגעבן פון זיין אני מאמין. נישט טעאָרעטישע הנחות און קאָנסטרוקציעס קענען היינט אינטערעסירן אַ יידישן מענטשן, וואָס וויל אויפטאָן עפּעס ממשותדיקע אַרבעט פאַרן יידישן כלל. אַ הסכם, אַ צונויפרייד, אַן אָפּמאַך — דאָס איז דער וועג, דער איינציקער וועג צום ראַטונעק פון געזעלשאַפטלעכן כאַאָס און פון די אָנגרייפנדיקע כוחות...

האָבן אָבער די שאַקאַלן דערשמעקט, אַז סוף־סוף קאָן דאָך טאַקע ווערן אַ שטיקל טאָלק אויף דער יידישער גאַס און יידן וועלן קענען אַליין מיט די אייגענע קרעפטן עפּעס וואָס פאַר זיך אויפטאָן און אפשר טאַקע

אַפּשרייען גזירות און אָפּהיטן פּאָזיציעס. האָבן זיי זיך דערשראָקן און זיך אַ וואָרף געטאָן אויף וויסטע דרכים. פון איין זייט — העצן, רייצן, שטערן און אויפרייסן פון אינעווייניק. און פון דער צווייטער זייט (דער ערשטער מיטל קען אַמאָל נישט העלפן אויך!) האָט מען אָנגעהויבן שושקענען עמיצן אין אויער אַריין, האַקן אַ טשייניק וועגן "לינקיזם", און "פּאָלקס־פראָנט", וועגן געפערלעכע עקספּערימענטן, און דאָן האָבן אַנדערע מיטהעלפער און מיטלויפער זיך אָנגעגורט די לענדן און זענען אַוועק אין אַ דעלעגאַציע צו דער מאַכט זיך בעטן רחמים: דערלויבט נישט קיין יידישע רעפּרעזענ־טאַנץ! יידן ווילן דאָס גאָרנישט. דאָס איז שעדלעך הן פאַר אונדז, די לאָיאַלסטע פון די לאָיאַלע, און הן פאַר אייך...

און ווי אַלץ וואָס מענטשן־שאַקאַלן טוען אָפּ, האָבן זיי אויך זייער דעלעגאַציע געשיקט אין דער גרעסטער געהיימניש. קיינער ווייס נישט זייערע נעמען, קיינער האָט נישט געזען די פינסטערע פּנימער. קיין ברעקל מוט נישט, קיין אונץ מענטשלעכע ווירדע! אין באַהעלטעניש און טונקעל־ניש ווערט אַזאַ פאַררעטערישע אַרבעט אָפּגעטאָן.

נאָר מען קען זיך לייכט אָנשטויסן, פון וועלכע קרייזן די גייער שטאַמען... זיי דאַרפן נישט קיין יידישע אחדות, הגם דאָס וואָרט "אחדות" ווערט דורך זיי דעקלינירט טאָג און נאַכט, הגם עס טריפט אַזש אָפּ אין פרומקייט און גוטסקייט פון זייערע ליפּצן... פאַר זיי איז בעסער די צעפּאָרנקייט און די הילפלאָזיקייט פון יידישן כלל.

מעגן שטעטלעך קרעכצן אונטערן האָגל פון געוויסע אויפרופן, מעגן געפּלאַנט און פאַרטראַכט ווערן כלערליי פּלענער, מעג נויטיק זיין ווי לופט, ווי לעבן עפּעס צו טאָן, צו ראַטעווען — פאַר זיי, די וויסטע "כלל־טוער", וואָס טוען אַלץ פאַר זיך, פאַר דער אייגענער קעשענע, פאַרן אייגענעם קלייזל — פאַר זיי לוינט עס נישט. דער כלל דאַרף זיין אַ פוסבענקעלע פאַר זייערע האַמעטנע גבאישע פיס, אַ שפּרינג־ברעט פאַר זייערע האַלדז־ברעכערישע קאַריערעס...

שרעקליך. שאַקאַלן גייען אַרום צווישן אונדז, שונאים און פאַררעטער פון אַן אָרגאַניזירטן יידישן לעבן. מיט אונדזערע צרות לאָבן זיי זיך, און זיסינקע היפּאָקריטישע שמייכעלעך באַשיינען זייערע אומפאַרשעמטע פּנימער...

ווער איז שולדיק דערין ?

נישט זיי, פאַרשטייט זיך. שולדיק זענען מיר אַליין, שולדיק איז די יידישע אינטעליגענץ פון אַלע שיכטן, די יידישע סוחרים, אינדוסטריעלער, דער יידישער קליין־קרעמער און האַנטווערקער, דער יידישער פאָלקס־מענטש, שולדיק זענען אַלע די, וואָס לאָזן איבער די יידישע געזעלשאַפט־ליכקייט אויף הפקר, וואָס לאָזן זיך באַהערשן דורך דער סוגעסטיע פון כלומרשטע כלל־פאַרזאָרגער און פאַקטישע מהרסים און מחריבים.

און די ערשטע ווענדונג אונדזערע דאַרף זיין צו דער יידישער דיפּ־לאָמירטער אינטעליגענץ. ביי לייטן, ביי אומות העולם איז די דאָזיקע אינטעליגענץ די ערשטע קעמפערין פאַר די רעכט פון דער פאָלקס־מאַסע. פון וואַנעט זי איז אַרויסגעוואַקסן, פון וועלכער זי שטאַמט.

נעמט די ליטווינער: וואָלט דען מעגלעך געווען די אויפלעבונג פון דער ליטווישער אומאָפּהענגיקייט, דער אויפשטייג פון דער ליטווישער נאַציאָנאַלער קולטור אָן דער געטרייער, ענערגישער אַרבעט פון דער ליטווישער אינטעליגענץ ?

אויך אונדזער אינטעליגענץ קומט דאָך אייגנטליך אַרויס פון די פאָלקס־מאַסן. און אַ גרויסן חוב זענען זיי דאָך שולדיק געבליבן דעם אייגענעם פאָלק ! וואָס טוען זשע אונדזערע היימישע דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן, אינזשענערן, לערער ? פאַרטאָן זענען זיי אין פרנסה, אין עולם הזהדיקע ענינים. פאַרשלאָסן און פאַרזיגלט אין די אייגענע קרייזלעך. קיין שום אינטערעס נישט פאַר געזעלשאַפטלעכע זאַכן, פאַר די דאגות פון כלל. וועגן אויסנאַמען רעדן מיר נישט. אָבער על פי רוב איז אונדזער אינטע־ליגענץ ווייט פון אַקטיווער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

ווען אפילו די דאָזיקע, בכלל געגומען ווויל־האָבנדיקע מענטשן האָבן נישט קיין געזעלשאַפטלעכן געפיל דאַרפן זיי דאָך אויף אַזוי פיל פאַרשטיין, אַז אין פאַל פון אַן אַלגעמיינעם יידישן אומגליק וועלן זיי דאָך די ערשטע גיין אויפן פייער... האָבן זיי דאָך געמעגט אָפּלערנען פון דער פּראַקטיק פון אַנדערע לענדער.

און ווייל זיי זענען נישטאָ אויף קיינע פאַרזאַמלונגען, זיצונגען און באַראַטונגען, און ווייל זיי שטעקן נישט אַריין קיין פינגער אין קאַלט וואַסער פאַר אַ יידישע זאַך — אַט דווקא די מענטשן, וואָס לויט זייער שטאַנד,

פּאַרבינדונגען און קענטנישן וואָלטן זיי געקאָנט נישט ווייניק אויפטאָן — נאָר דערפאַר פליאַדענען זיך אַזוי פונאַנדער אין דער וויסטעניש אָט די שאַקאַלן, די טיפּן פון טונקעלע זיטליכע באַגריפן, מיט אַ צעלעכערטן געוויסן...

דאָס זעלביקע קאָן מען זאָגן וועגן מענטשן פון אַנדערע פּראָפעסיעס. מיר פאַרמאָגן אין ליטע אַ גוטע אינטעליגענץ, אָבער עס באַלעבאַטעווען מאָראַלישע קריפּלס און קריכערס, אומוויסנדיקע עם־הארצים מיט באַפלעקטע רעפּוטאַציעס...

יאָ, מיר אַליין זענען שולדיק! ווי האָט אַמאָל אַ קלוגער פּאָליטיקער געזאָגט? "יעדעס פאָלק האָט אַזאַ רעגירונג, וואָס ער פאַרדינט". און מיר, יידן אין ליטע, די געהויבענע, קלוגע, אין דער וועלט אויסגעשמטע יחוסדיקע יידן, מיר פאַרמאָגן אַזוינע "כלל־טוער" און רעדל־דרייער, וועלכע מיר האָבן כשר פאַרדינט.

און כל זמן אַ כוואַליע פון אויפרעגונג און שטרעבונג צו רייניקונג און זויבערונג וועט זיי נישט אַראָפּשווענקען פון אויבערפלאַך, וועלן שטענדיק שאַקאַלן וואָיען אין דער פינסטערניש און פאַרביטערן אונדזער לעבן...

13.1.1939

אויף יענע פעלדער

...הייסט עס, אַז דער ענגלישער פּאַרלאַמענט האָט אַקצעפּטירט די פאַראָרדנונג פון דער רעגירונג פון זיין מאַיעסטעט אָפּצושטעלן און צו קאָנטראָלירן דעם באָדן־פאַרקויף פאַר יידן אין געוויסע זאָנעס אין ארץ־ישראל.

הייסט עס, אַז די רעגירונג האָט שוין געקראָגן די אַפּראָבאַציע פון דער העכסטער אינסטאַנץ פון דער ענגלישער געזעלשאַפטלעכער מיינונג און מאַקדאָנאַלד קען זיך רייבן די הענט פון שמחה, וואָס ער האָט דורכגעזעצט זיינס, ער האָט געגעבן אַ "בענטש" דער יידישער נאַציאָנאַלער היים, אַריינגעכאַפּט אַ גזירה פון "וויסבוך"...

די מערהייט איז געווען אַ גרויסע: 292 — פאַר, 129 — קעגן. פאַר־

שטייט זיך, עס איז שווער געווען צו דערוואַרטן, אַז דער פּאַרלאַמענט, זיין קאָנסערוואַטיווע מערהייט, וועט אין אַ מלחמה־צייט לאָזן די רעגירונג שטעקן אין זומפּ און וועט דורכוואַרפן אירע אַ שוין אָפּגעגעבענע פאַר־אָרדנונג. די עצם מאָטיווירונג פון דער גזירה האָט שוין געדאַרפט מאַכן אויפן אונטערן־הויז אַ שטאַרקן איינדרוק.

מאַקדאָנאַלד קען זיין אוידיטאָריע. ער ווייס, מיט וואָס ער קען זיי נעמען. ער האָט אַנטדעקט יענעם סוד, וואָס האָט אים, לויט זיינע רייד, באַוועגט צו מאַכן דעם געפערלעכן עקספּערימענט.

די לאַגע אין ארץ־ישראל איז געוואָרן בעסער. אין לאַנד איז געוואָרן רויִקער און עס האָט זיך אָנגעהויבן די לאַנג געגאַרטע פּאַציפיקאַציע. און אָט פלוצלונג באַקומט ער מאַקדאָנאַלד, אַלאַרמירנדיקע ידיעות. די לעצטע וואָכן האָט די רעגירונג זיך דערקונדיקט, אַז צווישן די אַראַבער גרייט מען זיך ווידער צו אומרוען און זייער שטעלונג בנוגע גרויסבריטאַניע ווערט ווידער אומגינסטיק. מען האָט זיי פריער פאַרן קריג צוגעזאָגט באַגרענצונגען פון באָדן־קויף פאַר יידן. און אָט דער קריג האָט זיך אָנגע־הויבן און קיין גזירות אויף יידן זענען נאָך אַלץ נישטאָ.

האָבן זיי געקענט בייטן די אַראַבישע שטימונגען — דערציילט אָפן־האַרציק מאַקדאָנאַלד. די אַראַבער וואָלטן זיך צעבונטעוועט און דאָס וואָלט זיך גלייך אָפּגערופן אויף דער האַלטונג פון די אַראַבער אין אַנדערע לענדער, אין עבר־הירדן, איראַן, סאַודאַראַביע, עגיפּטן, אינדיע. הכלל, די בריטישע אימפּעריע וואָלט זיך חס וחלילה אַ וואַקל געטאָן אין דער לענג און אין דער ברייט...

האָט מען געדאַרפט געבן לא יחרץ־געלט די אַראַבישע מופטי־לייט. נו, האָט מען געגעבן...

בקיצור, דער שפּיל איז געשטעלט געוואָרן אָפן. ענגלאַנד האָט אַ וועלט־באַלעבאַטישקייט. בשעת דער מלחמה מוז זי זיין באַזונדערס פאַר־זיכטיק מיט אירע פּאָליטישע איינשטעלענישן און קאָמבינאַציעס. האָט מען יידן געדאַרפט אָוועקלייגן געבונדערנעהייט אויפן מזבח פון דער אַראַבישער מאַכט און געלט־גייציקייט. האָט מען מיט יידישע צרות, פּיין, האָפנונגען און שטרעבונגען געגעבן „לאַפּקע־געלט״ די עווענטועלע טעראָריסטן.

שאַנטאַזש איז נאָך אַלץ אַ מיטל, וואָס ברעכט די פּאָליטישע ליניע

פון דער בריטישער אימפעריע.

און מיסטער מאַקדאָנאַלד האָט נאָך דעם ציניש מוט צו פאַרזיכערן די באַאומרויִקטע דעפּוטאַטן, וואָס זייער געוויסן האָט אַ ברום געטאָן אין האַרצן, אַז ניט־קשה: יידן וועלן נישט באַעוולט ווערן, אַז זיי וועלן קענען קאָלאָניזירן זיך אין די געביטן, וועלכע זיי האָבן שוין אָפּגעקויפט — (דאָס הייסט, אין די געדיכטעניש פון יידישן ישוב!) און אין יענע געגנטן, וועלכע ווערן נישט באַרירט דורך די איצטיקע באַשרענקונגען.

אָבער וואָסערע זענען עס די מזל־ברכהדיקע געביטן? ווו ליגן זיי? אפשר אין נגב אָדער אין גליל? האָט דאָך די גזירה איינגעטיילט דאָס גאַנצע לאַנד אין דריי זאָנעס און האָט קלאָר אָנגעוויזן, ווו יידן טאָרן נישט קויפן קיין באָדן און ווו זיי מעגן קויפן, אָבער נאָר אונטערן קאָנטראָל פון נציב און מיט זיין דערלויבעניש, דאָס הייסט, ווידער אַמאָל, אַז דאָרטן וועלן יידן אויך נישט זיין ביכולת פריי דורכצופירן באָדן־טראַנזאַקציעס.

דער קאָלאָניעס־מיניסטער האָט אויך פאַרשוויגן די שרעקליכע געפאַר, וואָס שטעקט אין עצם מודה זיין זיך אין פאַרלאַמענט, אַז די גזירה איז אָפּגעגעבן געוואָרן דירעקט אונטערן דרוק פון מופטי־מענטשן. ווו זשע איז דער אָפּשטעל און די אייזערנע מחיצה פאַר ווייטערדיקע שאַנטאַזש־מעשים, פאַר ווייטערדיקע אולטימאַטומס, באַפעסטיקטע דורך דער פאַכעניש מיטן טעראָריסטן־שווערד? הייַנט גיט מען נאָך אין ענין באָדן, מאָרגן קען מען נאָך פאַרבויגן אויך אויפן ענין עליה און איבערמאָרגן זאָל מען זיך בוקן און קניען פאַר אַנדערע גלוסטעניש פון זיין רוצחישער מאַיעסטעט, פון מופטי...

און ווען אַ מיניסטער רעדט אַזוי אומפאַרשעמט־אָפן, אַזוי נעבעכדיק־שוואַך וועגן זיין פחד פאַר אַראַבישע אומרוען אין ארץ־ישראל און פאַר־בינדט עס מיט אַ מעגלעכן אָפּקלאַנג אין די ווייטסטע מדינות און מיט דער אויסווירקונג אויף דער שטאַנדהאַפטיקייט פון די עצם יסודות פון דער בריטישער אימפעריע, צי קען עס נישט אויפגענומען ווערן דורך די אַראַ־בישע מנהיגים גופא, ווי אַ דערמונטערונג און אָנלאָקונג צו אַ ווייטערדיקער פּאָליטיק פון דרוק און שאַנטאַזשיסטישע מאַניפּולאַציעס?

און צי קען נישט דער „הויפּט־שונא" עצהנען און באַגינסטיקן דורך באַקאַנטע באַקשיש־מיטלען, אַז דער מופטי און זיינע משרתים זאָלן טאָקע

קוועטשן און דריקן וואָס מער און זאָלן טאַקע "דערשיטערן די יסודות"?

קיין איין וואָרט פון רויקייט, פון פעסטקייט האָט מען נישט געהערט פון דעם קאָלאָניעס־מיניטער. אַזאַ רעדע אַליין קלינגט ווי די גרעסטע פּראָוואָקאַציע בנוגע די אינטערעסן פון יידישן פאָלק און אפילו בנוגע דער סטאַביליטעט פון דער ענגלישער מלחמה־פּאָליטיק. און נאָכדעם — אַ צביעותדיקער פסוק: "מיר אָנערקענען פולשטענדיק די יידישע רעכט אין ארץ־ישראל, אָבער אויך די אַראַבער דאַרפן האָבן גלייכע רעכט ווי יידן"...

און דאָס ווערט געזאָגט נאָך דעם, ווי עס ווערט באַרעכטיקט די דיס־קרימינאַציע פון יידישע רעכט און עס ווערן געשטעלט אין אַ אויסערגע־וויינלעך פּריווילעגירטן מצב די רעכט פון די אַראַבער. דווקא די אַראַבער וועלן קענען קויפן ערד אין ארץ־ישראל פּראַנק און פריי אין אַלע זאָנעס, אין אַלע ווינקעלעך, אָן שום אַראָפּזעצונג און פאַרשמעלערונג פון די יידישע רעכט, טייטשט אויס דער פלינקער אויף דער צונג רעדנער, ווי אַ שוץ פון אַראַבישע רעכט...

און אַזוי איז עס געשען.

אַ פּאָליטיק, וואָס איז געווען פאַרטראַכט אין שלום־צייט, וואָס האָט באַצוועקט מבטל צו מאַכן די באַלפור־דעקלאַראַציע, וואָס האָט אַרויסגערופן אין דער יידישער וועלט אַ שטורעם פון פאַרביטערונג און צאָרן, וואָס איז דורך דער מאַנדאַט־קאָמיסיע פון פעלקערבונד אָפּגעוואָרפן געוואָרן, וואָס האָט געזאָלט אויף דער צייט פון קריג לכל־הפּחות סוספּענדירט ווערן — אָט די פּאָליטיק ווערט דווקא איצט דורך דער ענגלישער רעגירונג און ענגלישן פּאַרלאַמענט אָנגענומען צו דער באַלדיקער פאַרווירקלעכונג!...

אַ פאָלק צאַפּלט זיך אין יסורים, טראָגט די גרעסטע און בלוטיקסטע קרבנות אין איצטיקן קריג, מיט דער הייסער בענקעניש אויסגעלייזט צו ווערן אין לאַנד פון זיינע אָבות און זיינע קינדער, האָט פאַרבונדן זיינע לעצטע האָפענונגען מיטן זיג פון רעכט און גערעכטיקייט אין רעזולטאַט פון דאָזיקן טיטאַנען־צונויפשטויס — אָט דאָס פאָלק ווערט אויף אַזאַ גרויליקן אופן פאַרפירט און אָפּגענאַרט. ווערט דעגראַדירט און באַשפּיגן דווקא פון יענער זייט, ווו ער האָפט צו געפונען מיטהילף און מיטאַרבעט!...

יאָ, דער תירוץ איז פאַרטיק: די אייזערנע נויט פון קריג, די נויט־ווענדיקייט אַלץ צו שטעלן אין קאָן, אַבי דעם קריג צו געווינען — דאָס

האָט געצווונגען ענגלאַנד איינצוגיין אויף אַזאַ אומפאַרשעמטן און אומ־גערעכטיקן אַנטי־יידישן אויפטו.

אָבער מיר זענען אָפּטימיסטן. מיר גלויבן נישט, אַז דאָס איז דאָס לעצטע וואָרט פון דער ענגלישער פּאָליטישער חכמה. אויב די גזירה איז אַ קאָניונקטור־זאַך, אַ פּועל־יוצא פון אַ פאַרוויקלטער פּאָליטישער סיטו־אַציע, איז זי נישט דויערהאַפט. איז זי וואַקלדיק.

קען זיך בייטן דער פּאָליטישער וועטער און עס קענען דיקטירט ווערן דורכן זעלביקן קאָלטן, אַכזריותדיקן פּאָליטישן חשבון אויף אַנדערע זיגזאַגן און אויסוועגן...

עס איז נישט אונדזער שולד, וואָס דער אויפבוי פון ארץ־ישראל, וואָס דער שיקזאַל פון דער יידישער נאַציאָנאַלער היים איז פאַרפלאָכטן מיט די אינטערעסן פון אַ וועלט־אימפּעריע, וואָס האָט זיך אירע אינטערעסן און אירע קאַלקולאַציעס.

נישט מיר האָבן דעם שותף אויסגעוויילט. אַזוי איז אונדזער גורל אויס־געפאַלן. אָבער איינס ווייסן מיר אויף זיכער. פּונקט אַזוי ווי די פיר יאָר טעראָר האָבן נישט אָפּגעשטעלט דעם יידישן דראַנג צו ארץ־ישראל און נישט געליימט דעם וווּקס פון אונדזערע פּאָזיציעס אינם לאַנד, פּונקט ווי קיינע כוחות פון שמירה און פּאָליציי, האָבן נישט געקענט אָפּהאַלטן די עליה קיין ארץ־ישראל — אַזוי וועלן אויך נישט העלפן און נישט גילטן די גזירות רעות פון מאַקדאָנאַלד.

עס בייטן זיך צייטן און מענטשן, עס פאַרשווינדן קאַבינעטן און פּאָלי־טישע סיסטעמען. דאָס יידישע פאָלק וועט קעמפן! מיר וועלן זיך נישט באַרויקן. למען ציון לא אחשה!

און יידישע יוגנט וועט נאָך טאַנצן אַמאָל געקייטלטע, לוסטיקע "האָראַס" אויף יענע פעלדער, אויף וועלכע עס איז היינט אָוועקגעלייגט געוואָרן אַ טאַבו פאַר דער יידישער פוס, און יונגע שטאַרקע הענט וועלן זיך פאַרוואַרפן אויף די שולטערס, און יונגע אויגן וועלן אויפבליצן מיט אַחוזק־שמייכעלע: ברודער־לעבן! ווו איז די אַמאָל באַרימטע גזירה, האַ? ווו זענען די גזירה־געבער אַליין? העכער, שטאַרקער, ברידער! ווייל —

„אל יבנה הגליל, אל יבנה הגליל" !...

9.3.1940

אַ מעשה וואָס האָט זיך פּאַרלאָפן

אַ קליינע מלחמה אין גרויסן טיטאַנען־קאַמף, אַן אויפבליץ פון אַן עפּיזאָד אויפן פאָן פון ריזיקן אימפּעריעס־צונויפשטויס, — דאָס איז געווען דער פיניש־רוסישער קריג, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן און זיך פאַרענדיקט אומפאַרהאָפט־פּלוצלונג ביי גלייכע דראַמאַטישע תנאים...

ווען ראַטן־רוסלאַנד האָט פאַריקן נאָוועמבער געשטעלט אירע פאָדע־רונגען צו פינלאַנד, איז געווען אָנצונעמען, אַז פינלאַנד וועט זיי נישט אָפּוואַרפן. פריער עסטלאַנד, נאָכדעם לעטלאַנד און צולעצט ליטע האָבן אָקצעפּטירט די סאָוועטישע פאָרשלאָגן, וואָס האָבן באַצוועקט צו פאַר־שטאַרקן די מיליטערישע פּאָזיציעס פון ראַטן־פאַרבאַנד אין באַלטיקום און צו שאַפן אַ ברייטן גאַרטל באַפעסטיקונגען אַרום די אויסגאַנג־פּונקטן פון דער סאָוועטישער סטראַטעגיע.

פאַרוואָס זאָל פינלאַנד נישט איינגיין אויף אַזעלכע קאָנצעסיעס אויף איר טעריטאָריע, וואָס וואָלטן נישט באַרירט איר סוווערעניטעט און וואָלטן אין ערגסטן פאַל איר געשטעלט אונטערן איינפלוס פון דער סאָוועטישער אויסערן־פּאָליטיק? העלסינקי האָט פונדעסטוועגן די פאָדערונגען אָפּגע־וואָרפן און האָט עס געמאַכט צוליב צוויי סיבות.

ערשטנס, האָט פינלאַנד אַן אַלטן פחד פאַר איר גרויסע שכנטע. זי געדענקט די יאָרן פון יאָך און אָפּהענגיקייטן אונטער דער אַלטער רוסישער צאַריסטישער מאַכט, וואָס האָט, אמת, איר געגעבן אַ געוויסע אויטאָנאָמיע, אָבער האָט געקענט צו יעדן געשעפּענעם מאָמענט אָפּנעמען די אַלע גוטע זאַכן און זי פאַרוואַנדלען אין אַ געוויינלעכע רוסלענדישע גובערניע.

עס זענען שטאַרק געווען די רעמיניסצענצן אויך פון יאָר 1918, ווען נאָר די באַוואָפנטע אינטערווענץ פון דייטשלאַנד האָט געראַטעוועט פינלאַנד פון אַ פולשטענדיקער סאָוועטיזאַציע. זי האָט באמת מורא געהאַט, אַז איר דערוואַרט איצט דער זעלביקער גורל, אַז עס וועט זיך אָפּשפּילן די מעשה סודעטן־לאַנד נומער צוויי; פריער אַן אומשולדיק געביטל און נאָכן פינגער ווערט אַריינגעשלעפּט אין דער צומאַלונגס־מאַשין די גאַנצע האַנט...

צווייטנס, האָט צו יענעם מאָמענט שוין געהאַט אויפגעפלאַקערט די מלחמה. פּוילן איז שוין געלעגן אין חורבות. די אַליאירטע זענען געווען

אויפגעבראַכט אויף מאָסקווע, הלמאי זי האָט געשטאַרקט בערלין און האָט געשטיצט דאָס הינטערלאַנד פון דריטן רייך. מען האָט שוין געזוכט פאַרן קריג נייע נעוורלאַגישע פונקטן. מען האָט געהאַט בדעה צו האַלטן ווי נאָר עס לאָזט זיך אָפענע אייטערדיקע וווּנדן.

זאָל זיך טומלען אויף דאָרטן אין צפון, בשעת עס רודערט זיך אין איראָפּע...

עס וועט צוניץ קומען. מען וועט האַלטן אין שפּאַנונג די סאָוועטישע מיליטער־מאַכט.

פינלאַנד איז אַזוי אַרום דערמוטיקט געוואָרן אין איר ווידערשטאַנד־גייסט. שפּעטער איז אויפגעטרייסלט געוואָרן פון זיין זיסן דרעמל דער פעלקערבונד און האָט געמאַכט אַן עפעקטיוון זשעסט. ער האָט אויסגעשלאָסן פאַקטיש רוסלאַנד פון זיין באַשטאַנד און צעגעזאָגט הילף פאַר דער אַנגעגריפענער פינלאַנד.

העלסינקי איז אַריין אין קאַמף. זי האָט געוווּסט, אַז זי קעמפט קעגן אַ ריז. די כוחות זענען אומגלייכע — 1 קעגן 50. די רוסישע מענטשן־רעזערוון זענען אומאויסשעפּלעך. און סוף־סוף איז דאָך דער דעצידירנדיקער פאַקטאָר אין היינטצייטיקן קריג נאָך דער טעכניק — דער סאָלדאָט ירום הודו אַליין. די פינען האָבן פאַרמאָגט אַ סאַך מוט, העלדישקייט, אַ גוואַלדיקן אויפפלאַם פון פּאַטריאָטישע געפילן און האָבן געהאָפט אויף הילף — הילף נישט נאָר מיט מעדיקאַמענטן, געלט און געווער און מיט־געפיל־טעלעגראַמעס, נאָר מיטן גרונט־קאַפּיטאַל — מיט אַרמייען.

דאָס איז געווען דער חשבון, אויף וועלכן עס האָט געבויט איר פּאָליטיק פון האַרטנעקיקייט און אָפּווער די העלסינקער רעגירונג. וואָלט די מעשה פינלאַנד געשען אין אַ שטילער צייט, וואָלט עס געווען אַן עפּיזאָד, וואָס וואָלט זיך אָפּגעוויקלט צווישןביידע פּאַרטנערן און וואָלט נישט געהאַט קיין שום איינפלוס אויפן פאַרלויף פון דער גרויסער אינטערנאַציאָנאַלער פּאָליטיק. געווען אַזאַ "אינצידענט" מיט אַבעסיניע, מיט אַלבאַניע, מיט עסטרייך, מיט טשעכאָסלאָוואַקיי. קיין אייראָפּעיִשע מלחמה וואָלט עס זיכער נישט אַרויסגערופן און די זיילן פון אייראָפּעיִשן "וואַקלדיקן גלייכגעוויכט" וואָלטן נישט דערשיטערט געוואָרן.

האָט אָבער פינלאַנד "מזל" און דער קאָנפליקט צווישן איר מיט רוס־

לאַנד איז אַריינגעפּלאָכטן געוואָרן אין גרויסן מלחמה־שפּיל צווישן די ריזן־מלוכות. איז עס געוואָרן אַ טייל־בילד פון גרויסן מלחמה־געוועב. איז עס געוואָרן אַ מיטל צו אַ וויטגייענדיקן ציל, און פינלנאַד איז געפאַלן אַ קרבן פון איר טעות און פון — פרעמדע הבטחות...

איצט ווען די שריפה אויפן פינישן פראָנט איז אויסגעלאָשן געוואָרן און די פינען זיצן אויף זייערע "בבל־טייכן" און באַוויינען דעם אומגליק, האָט זיך צופלאַקערט אין ענגלישן פּאַרלאַמענט אַ דיסקוסיע — אַ שפּעט־לעכע דיסקוסיע צווישן טשעמבערליינען און האָר־בעלישאַן.

האָר־בעלישאַ האָט איצט געפונען דעם ריכטיקן מאָמענט אויפצומאָנען פון בריטישן פּרעמיער אַן אַלטן חוב. פאַרוואָס האָט ער זיך איינגעשפּאַרט און נישט געוואָלט שיקן קיין פינלנאַד מיליטערישע הילף? ער דעקט אויף אייגנטלעך דעם סוד פון זיין, האָר־בעלישאַס דעמיסיע, וואָס איבער אירע סיבות האָבן פּאָליטיקער און סתם נייגעריקע מענטשן געבראָכן דעם קאָפּ.

טשעמבערליין האָט זיך פאַרענטפערט, אַז פינלנאַד האָט נישט געבעטן...

האָר־בעלישאַ שרייט: אַ פּוילער תירוץ! באמת האָט זי יאָ געבעטן!...

אָבער אָנגענומען, אַז פינלאַנד האָט געבעטן און ענגלאַנד וואָלט זיך צונויפגערעדט מיט פראַנקרייך און וואָלט נאָך מיט חדשים צוריק אַרויס־געשיקט דעם עקספּעדיציע־קאָרפּוס, וואָס איז, לויט די רייד פון דאַלאַדיע, געשטאַנען גרייט מיט די זעקלעך און פּעקלעך ערגעץ ווו אין אַ האַפן און האָט געוואַרט מער נישט אויפן סיגנאַל: "הושיעה־נא"!

קיין ספק נישט: אויך אָט דער קאָרפּוס וואָלט באַדייט מער אַן אַקט פון סימבאָלישער הילף, וואָס וואָלט דעם קריג אין צפון אפשר פאַרצויגן, אָבער וואָלט פינלנאַד נישט געראַטעוועט.

אין ראַטן־רוסלאַנד איז בכלל זייער נישט פּאָפּולער דער רעיון פון אַ פראַנצויזיש־ענגלישער אינטערווענץ אויף דער סאָוועטישער טעריטאָריע. עס איז נאָך געבליבן שטעקן אין דער נשמה דער ביטערער טעם פון אינטערווענצן פון דער אַנטאַנטע אין די יאָרן 1918—1919 אין אָדעס און אין מורמאַנסק, אין סיביר און אויף קאַווקאַז. דעמאָלט האָבן די סאָוועטן זייער געשיקט אויסגענוצט אין דער פּראָפּאַגאַנדע אָט די אינטערווענצ־יאָניסטישע פאַרמעסטענישן פון דער פראַנצויזיש־ענגלישער מיליטער־לייטונג: מען גייט אויפריכטן ראָמאַנאָווס טראָן! מען העלפט די ווייס־

גוואַרדייער אויפשטעלן ווידער אַמאָל די הערשאַפט פון אוריאַדניק און פריץ, די צייטן פון קנעכטשאַפט און אונטערדריקונג!

און די דאָזיקע פּראָפּאַגאַנדע האָט באמת וווּנדער באַוויזן. עס וואָלט געווען אַ נאַרישקייט איבערצוחזרן דעם דאָזיקן אומגעלונגענעם און לכתחילה אויף אַ דורכפאַל פאַרמשפּטן פּרווו. אַן עקספּעדיציע־קאָרפּוס קיין פינלאַנד, וואָס זאָל עווענטועל באַדראָען לענינגראַד, וואָלט נאָר אַרויסגערופן די שלומערנדיקע פּאַטריאָטישע געפילן פון די ברייטע רוסישע מאַסן.

און שיקן גרויסע אַרמייען, וואָס זאָלן זיין אימשטאַנד צו דעראָבערן רוסישע געביטן און שטעלן מאָסקווע אויף די קני איז, פאַרשטייט זיך, אַן אוממעגליכקייט און אַן אומזין.

וואָס זשע וואָלט האָר־בעלישאַ געוווּנען מיט זיין עקספּעדיציע? גאָר־נישט! דער פּרעסטיזש פון די אַליאירטע וואָלט נאָכמער געליטן. וואָלט אַריין אַרצה. עס וואָלט געעפנט אַ נייעם פראָנט פון קריג קעגן ראַטן־פאַרבאַנד, מיט וועלכן די אַליאירטע פירן נאָך היינט קיין מלחמה נישט און וואָס וואָלט זייער מיליטערישן פּאָטענציאַל אָפּגעשוואַכט. און — דאָס הייסט די פּאָזיציעס פונם הויפּט־שונא, פון דייטשלאַנד וואָלט עס פאַר־שטאַרקט.

איין פּעולה וועט דער איצטיקער איצט־אָפּגעשלאָסענער אין צפון־אייראָפּע קאַפּיטל געשיכטע זיכער האָבן: די נייטראַלע קליינע לענדער וועלן זיך נאָך מער פאַרפאַנצערן און פאַרשאַנצן הינטער די מחיצות פון זייער נייטראַליטעט, וועלן שטרענגער היטן זיך און די גוטע פריינט פון אַריינצופלאָנטערן זיך אינם קריג צווישן די קאָלאָסן, צווישן די גרויסע לויתנס. סיידן זייער נייטראַליטעט זאָל אַליין אָנגעגריפן ווערן דורך די קריגפירנדיקע צדדים צוליב סטראַטעגישע און טאַקטישע טעמים.

קיינער פון די קליינע וויל נישט לייגן זיין קאָפּ אין געפערלעכן שפּיל...

15.3.1940

אויך דו מוטער ציון

אויך איר, די בערג און טאָלן פון ציון, ווערט אַריינגעצויגן אין פייער פון קריג.

אויך דו, הייליקע שטאָט ירושלים, די שטאָלצע, גאַנץ יידישע שטאָט תל־אביב, אויך חיפה, טבריה, יידישע קאָלאָניעס און קיבוצים — אויך איר אַלע ווערט געשטעלט איצט אונטער די געשפענסטער פון דער מלחמה. די כוואַליע פון האַס און צעשטערונג האָט דערלאַנגט אויך צו אייך. איר טיילט איצט דעם גורל פון דעם יידישן ציבור אין אייראָפּע.

מיר האָבן תפילה געטאָן הייס און האַרציק אַז לכל הפחות אייך זאָל דער פייער־אוראַגאַן שאַנעווען. עס האָט זיך געוואָלט אַז איר זאָלט בלייבן דער אומבאַרירלעכער אינדזל אין ים פון צרות און ליידן, אין וועלכע עס טונקט זיך די יידישע וועלט.

וואָרום איר זייט דער מקום מקלט פאַר די קרבנות פון קריג. אַהין אין אייערע אָרעמס האָבן זיך דאָך געדאַרפט ראַטעווען די פאַרוואָגלטע און פון זייערע היימען פאַריאָגטע יידן. און עס האָט זיך געדוכט, עס האָט זיך געוואָלט גלויבן, אַז אונדזער תפילה וועט דערהערט ווערן...

יאָ, מיר האָבן געוווּסט, אַז ווען די טיטאַנען שטויסן זיך צונויף, ווען עס גיבן זיך אַ נעם אין טויט־געראַנגל ריזן־מדינות און אימפּעריעס, פאַר וועמען אייראָפּע איז צו ענג, וועלן די דונערן און בליצן אָפּהילכן אין דער גאַנצער וועלט און די שרפה וועט אַריבערוואַרפן אירע פייער־צונגען אויך אויף אַנדערע קאָנטינענטן.

מיר האָבן עס געוווּסט, אַז דאָס קען געשען. אָבער עס האָט זיך אַזוי טיף געוואָלט, אַז דאָס זאָל ניט געשען.

אונדזער תפילה איז ניט דערהערט געוואָרן...

אויך אין אַזיע און אין אַפריקע וועט זיך איצט גיסן בלוט און עס וועט גרויליק לאַכן פון די מענטשן־קינדער דער מלחמה־טייוול. דער שטח פון די שלאַכטן ווערט אומגעהויער פאַרגרעסערט. עס קומט אַ פאַרצערנדיקער פלאַם. עס צעבושעוועט זיך אַן אָקעאַן פון פאַרניכטונגס־כוחות.

און אויך דו, מוטער ציון, דו באַשיידענע, שטילע, פרומע, די מוטער פון אמונה און מאָראַל, די לערערין פון פעלקער און רעליגיעס — אויך דו

פאַלסט אַריין אין פייערדיקן קרייז.

דיינע הייליקע לוחות זיינען שוין במילא צעבראָכן, דיינע געבאָטן זיינען נאָך פריער פאַרשוועכט געוואָרן — פאַרוואָס זאָל מען פאַר דיר אַליין דרך־ארץ האָבן ?... יאָ, אויך דו קענסט דערוואַרטן צו יעדער שעה פון טאָג און נאַכט אַ זשומען פון אַעראָפּלאַנען איבער דיינע ישובים און בערג...

זיי מוטיק, מוטער ציון! האַלט הויך דעם קאָפּ, זיי שטאַרק אין קראַפט! מיר ווילן גלויבן אַז דאָך וועט דער מלחמה־געוויטער דיך ניט שטאַרק באַרירן.

דו מוזט, דו וועסט דעם שווערן נסיון אַריבערטראָגן. דו מוזט, דו וועסט דעם סוף פון פּיין דערלעבן און צו פרייעם קיום אויפשטיין.

ווייל איבער דיר שוועבט גאָטס ברכה און די נחמה־רייד פון די נביאים וועלן אפילו דורך דיינע בערג־פעלדזן אַרויסגעפּליסטערט.

און מיט דיר צוזאַמען וועט דאָס גאַנצע יידיש פאָלק אויפגעריכט ווערן און די היינט צעבלוטיקטע און געשאָכטענע וועלט וועט מיט דיר צוגלייך גענעזן ווערן.

11.6.1940

גם את יהדות ליטא !...

אותו ערב, באביב 1940, כשהגיעה לקובנה הידיעה המרגיזה על הצטרפותה של איטליה למלחמה, לאחר נפילתה של צרפת, היתה מתיחות עצבנית גדולה שוררת בבית הקטן שבחצר, ברחוב לוקשיו 12, שהיתה בו "המיפקדה הראשית" של יהדות ליטא. כאן היתה המערכת של ה"אידישע שטימע", עתונה המרכזי של היהדות הלי־טאית, כאן היו רוב המוסדות הציוניים.

בחדרו המרווח במערכת התהלך אילך ואילך ראובן רובינשטיין, העורך הראשי של ה"שטימע" ואחד המנהיגים החשובים ביותר של יהודי ליטא. עוד פעם ניגש למפת ארץ־ישראל ואזור הים התיכון,

הסתכל בה ארוכות, מדד בסרגל את המרחק בקו־האויר בין רודוס וחיפה ובין גבול לוב־מצרים לתל־אביב, עישן סיגאריה אחת אחרי השניה, לסוף ביקש מאת כל הנוכחים לצאת מן החדר. עליו לכתוב את המאמר הראשי למחר.

ארץ־ישראל במערבולת המלחמה!

ר. רובינשטיין, המדינאי היהודי קר המזג, לא היה אדם סנטי־מנטאלי, הפובליציסטיקה שלו היתה תמיד רצינית מאד, שקולה, שכלית יותר מאשר אמוציונאלית, — אך מה שהופיע למחרת בעמוד השני של העתון הציוני הקובנאי היה יותר פואימה לירית מאשר מאמר פובליציסטי רגיל: השתפכות נפש וחרדה לבבית וכנה לקראת הבאות, מין ליריקה פובליציסטית, שכבר הכותרת שלה הביעה את הכל. כותרת זו נחרתה עמוק בלבי. מלים ספורות אלו נתנו ביטוי קולע ומלא לכל היחס הנפשי של יהדות ליטא לארץ־ישראל. אולי גם — של כל הגולה הדוויה לארץ־ישראל. הכותרת היתה במקור:

"אויך דו, מוטער־ציון!..." "גם את, אמא־ציון!..." כלומר: גם את, ארץ ישראל, מעכשיו באזור המלחמה, גם את נתונה לסכנת הפלישה, אולי סכנת חורבן...

"גם את, אמא־ציון!..." היתואר ביטוי־רגשות יותר לבבי־נפשי, יותר אינטימי וישר ליחס של קיבוץ יהודי גלותי — לארץ־ישראל? "אמא ציון" — כך ידעו לכתוב רק בקובנה, זו השוכנת לרגלי ההר אלאֶקסוטה, ממנו הביט אברהם מאפו אל מקום התמזגות הניאֶמאן והוויליה, וחלם את חלום אהבת ציון.

בשעה שארץ־ישראל נסחפה לתוך המערבולת המלחמתית, לא היתה כבר ליטא ארץ שקטה. כבר אז התחילו בה הזעזועים הפולי־טיים — אם כי רגש בטחון החיים לא נחלש — והמאמר האֶלאֶגי של רובינשטיין, עם נימת החרדה לגורלה של "אמא ציון" היה מעין שירת הברבור של יהדות ליטא. דווקא אז — חרדה כזו — לארץ־ישראל! איש לא פילל אותה שעה, שהתפתחות הענינים תלך בכיוון שכזה: שדווקא ארץ־ישראל תתרחק במשך הזמן מן הסכנה, ואילו יהדות ליטא — — —

"הארץ", 12.2.1943

מאמר זה הופיע ב"הארץ" כשלוש שנים לאחר שהודפסו דבריו הנרגשים והכואבים של ר. רובינשטיין ב"די אידישע שטימע" בקובנה. מחבר המאמר ד"ר ד. לאזר.

בפרוץ הסערה בליטא

(1941—1940)

א. במאסר ובמחנה־הסגר

סתיו 1939. בימים ההם לא ידע שום איש בליטא, כי בין ברית־המועצות ובין גרמניה קיים חוזה חשאי, שלפיו נתונה רשות לשלטון המועצות להכניס תחת כנפיה את הארצות הבאלטיות. עם פרוץ המלחמה בין גרמניה ופולין, ב־1 לספטמבר 1939, התחילו להגיע לליטא בהמוניהם יהודים מפולין, פליטי החרב והחורבן. הרגשנו אז, שלחץ רוסיה הסובייטית על החיים הציבוריים בליטא הולך וגובר. לפי דרישות מוסקבה, הוצבו משמרים חזקים של הצבא האדום ברוב ערי הארץ. וילנא, שנכבשה על־ידי הסובייטים, סופחה באופן פורמלי לליטא. חלום הליטאים כאילו נתגשם. הוחזרה להם עיר הבירה הקדומה, אליה התגעגעו בכל שנות קיומה של ליטא המחודשת, אבל כולם הרגישו, שאין זו החזרת אבידה ממש, ומימרה היתה שגורה בפי הבריות: — "וילנה אמנם הוגשה לקובנה, אבל קובנה בלי ספק תוגש למוסקבה"... וכך היה. ביום 15 ליוני 1940 כבש הצבא האדום את ליטא כולה. הממשלה הפאשיסטית למחצה של הנשיא סמיטונה מוגרה ובמקומה הוקמה "ממשלה עממית" בראשותו של הסופר הליטאי פרופ' קריווה־מיצקביצ'יוס. ממשלה זו היתה השלב הראשון והחשוב להפיכת ליטא לרפובליקה סובייטית. לפי הנוסח המקובל בברית־המועצות, נערכו בחירות ל"סיים עממי": הוצגה רשימה אחת ויחידה של "ברית הקומוניסטים ובלתי־מפלגתיים", וזו זכתה כרגיל, ברוב עצום. פחד הצבא האדום נפל על האוכלוסיה. הסיים החדש הכריז ביום 23 ליולי על ליטא כעל רפובליקה סובייטית, שצורפה לאחר זמן־מה לברית־המועצות.

כשבועיים לפני זה התחילו השלטונות הסובייטיים במאסרים המוניים. נאסרו לעשרות ואחר כך למאות ראשי מפלגות, עסקני ציבור, מורים, ובכלל אנשים בעלי עמדה והשפעה. מאסרים אלה הטילו אימה על הציבור כולו באשר חוסלו האנשים, אשר עיצבו את דעת הקהל ושהיו ידועים בהשקפותיהם הדמוקרטיות או האנטי־סובייטיות. נאסרו אנשים מכל השכבות והחוגים, בני כל העמים היושבים בליטא, — ליטאים, פולנים, ביילורוסים, רוסים ויהודים. מבין התושבים היהודים נאסרו רק העסקנים הציוניים. היתה

קיימת גם "מפלגה עממית יהודית" (יידישע פאלקס־פארטיי), שהוציאה עתון משלה, "פאָלקסבלאט". בה לא נגעו לרעה, אף שהאידיאולוגיה שלה היתה מנוגדת להשקפת הקומוניסטים. כל החרון ניתך על ראשי הציונים מכל המינים: ציונים־סוציאליסטים, ציונים כלליים, מזרחי ורביזיוניזם. את בטאון צ.ס. "דאָס וואָרט" סגרו, את עתון הציונים הכלליים "די אידישע שטימע", שהיה לו בית־דפוס משלו, הפכו לעתון קומוניסטי מובהק, וכדרכם שינו את שמו ל"עמעס". כל המפלגות והמוסדות הציוניים: הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, המשרד הארצישראלי, כל בתי הספר העבריים הידועים לתפ־ארת — בכלל, כל מוסד עליו התנוסס דגל ציון, חוסל ופוזר, ודברי התנועה הציונית ומנהיגיה נאסרו.

בתהליך חיסול זה נאסרתי גם אנכי. בליל שבת, ב־12 ליולי 1940, אחרי חצות, באו נציגי ה־נ.ק.וו.ד., (הבולשת הפוליטית הסובייטית), ביניהם גם יהודי קומוניסט, ערכו חיפוש קפדני בכל דירתי, פשפשו והפכו בספרי ובניירותי, שמו את כל הכתבים בארגזים והושיטו לי פיסת נייר: היתה זו פקודת מאסר. אשתי החווירה ופרצה בדמעות, אבל אני הרגעתיה: "מובטחני, שמחר או מחרתיים ישחררו אותי, הלא שום חטא לא חטאתי, על שום חוק לא עברתי — למה יחזיקוני בכלא?"

נשקתי לשני בני הישנים, נפרדתי מאשתי ויצאתי החוצה בלווית אנשי הבולשת.

*

כלאו אותי בתא קטן וצר, יחד עם עוד כמה ליטאים. שבועות על שבועות לא חקרו אותי. מה פשעתי ומה חטאתי? מדוע נאסרתי? על מה ולמה? בשאלות כאלו פניתי בכל יום ויום לשוטרי בית־הסוהר, אבל לא קיבלתי מענה ברור: — "אין אנו יודעים ולא כלום! אנו שומרים פשוטים. ואל תדחק את השעה, יקראו לך, אל תדאג!" דרשתי שישלחו אלי את נציגה של הבולשת שאסרה אותי, אבל ללא הועיל. תנאי בתא היו איומים. האוויר מחניק. האסירים שוכבים על הרצפה המלוכלכת בצפיפות נוראה. אי־אפשר לפשוט את הרגליים. הנך שוכב מקופל כתינוק בבטן אמו. אין מובילים אותך לטייל בחוץ, כנהוג בכל בתי־הסוהר שבעולם. מנות האוכל זעומות.

ליטא היתה ידועה בשפע מזונותיה — לא היה שום מחסור בלחם, דגים, בשר או חמאה. אבל השיטה היתה, כנראה, להרעיב את האסירים ולהתיש את כוחותיהם, למען ירך לבבם בעת שיעמדו לפני החוקר.

כל הקשרים עם העולם החיצוני נותקו לחלוטין. שום מכתבים לקרובים או מהם לא נתקבלו. ראיון עם אשתי — אסור! אולי אפשר לקבל תוספת מזון מהמשפחה — גם זה אסור! אסור לגשת אל החלון, אסור לשיר, אסור לדבר בקול רם, אסור לשכב בשעות היום, אסור לשוטרים למסור לנו עתון או לספר לנו על המאורעות המתרחשים מחוץ לכותלי בית־הסוהר. אסור ואסור!

כך עבר חודש ימים — ימי מצור ומצוקה, ימי רעב ודכאון נפשי. פתאום בלילה, בשעה שתים בערך אחרי חצות, נפתחה הדלת, העירוני משנתי והבהילו אותי ללכת מייד אל כבוד החוקר.

— מהר, מהר! — קרא השוטר — אחת־שתים — כמעט שלא הספקתי להתלבש.

בחדר גדול, באותו בית־הסוהר גופו, על־יד שולחן רחב, ישב ברנש רוסי טהור. עיניים קטנות ונוצצות, פנים זועפים.

החוקר ניגש מייד לכתוב פרוטוקול. שאלות פורמליות, פרטי־פרטים של הביוגרפיה ואזהרה חמורה: אוי ואבוי לך אם תשקר, אם תעלים איזה פרט שהוא! כל תשובותי רשם לפניו מתוך שקט גמור.

— נו, ועכשיו תספר לי — הרעים לפתע את קולו — על מעשיך הקונטרריבולוציוניים!

— מה? מעשים קונטרריבולוציוניים, מה זאת לפי דעתך קונטרריבו־לוציה? התאוששתי והעזתי לשאול.

— אל תעמיד פנים של תם —— הקיש החוקר באגרופו על השולחן: — ספר את האמת ורק את האמת!

— סליחה, אדוני החוקר — התרגזתי גם אני, אבל השתדלתי להבליג על רגזנותי: — אתם אסרתם אותי ולפיכך מוטלת החובה קודם כל עליכם לבאר לי, במה אתם מאשימים אותי!

— הלא כבר אמרתי לך: אנו מאשימים אותך בקונטרריבולוציה. נו, נדייק במקצת — בקונטרריבולוציה ציונית. ידוע לנו שאתה היית אחד מפעילי הציונים בארצך, זאת אומרת, קונטרריבולוציונר מובהק, שחור שבשחור.

עליך להתוודות על חטאיך ואם תתחרט על מעשיך ותחזור בתשובה, ייתכן שאנו נרחם עליך ונמתיק את דינך.

— אמת, הייתי ציוני והנני גם עכשיו ציוני, — השבתי בשקט, — לפי דעתי אין לציונות שום קשר לקונטררבולוציה, אף לזו כפי שאתה מבין אותה. הציונות היא תנועה מהפכנית. היא שואפת לעקור את המוני העם היהודי מארצות תפוצותיהם, להעלותם לארץ־ישראל, שהיא מולדתנו הקדומה, ולהפכם לעובדי אדמה ולאנשי עמל ויצירה.

— אל תספר לי מעשיות — שיסע אותי החוקר מתוך לעג, הוציא מתיקו פתק וקרא מתוכו: — אתם הציונים הנכם מרגלים פשוטים, סוכני אנגליה, משרתי הקפיטליזם הבינלאומי, אתם רוצים לנשל מאדמתם את העמלים הערבים ולכונן בפלשתינה מדינה־בורגנית־ריאקציונית, שתהא מכורה לאימפריאליזם הבריטי ושתדכא את עמי המזרח התיכון... עכשיו אתה מבין? — הרים את ראשו מעל הנייר והסתכל בי מתוך ברק נצחון שבעיניו: — הנך רואה? קשה לרמות אותי! אל תיתמם! נו, עכשיו תספר לי?

— מכיוון שאתה, כנראה, יודע הכל ואין אתה זקוק לאינפורמציה שלי, הלא אין לי מה לספר לך — השבתי בשקט.

החוקר קפץ מעל כסאו ונעץ בי מבט ארוך. לאט לאט המשיך את דיבורו:

— כנראה, אין אתה מכיר את החוקר הסובייטי. זכור תזכור: אתה אויב העם, אתה מרגל וסוכן אימפריאליסטי. אנו יכולים למחוק אותך כהרף־עין מעל האדמה, פשוט למחוץ אותך כמו זבוב. ולפיכך אל תיתמם הרבה, פתח פיך וספר! בנת סוף־סוף?

— על מה לספר לך? מה אתה רוצה סוף־סוף ממני?

— ספר לי בטובך בפרוטרוט, אתה מבין? את כל הפרטים — מתי נתקבלת לשירות החשאי של בריטניה, איזו משכורת אתה מקבל לחודש, אי־אילו ידיעות כבר מסרת להם, מי הם חבריך ושותפיך במלאכת הריגול וכולי וכולי. והיה — אם תספר לי את כל האמת ותקרא בשמות כל עוזריך, אווכח לדעת, כי אמנם הנך חוזר בתשובה, ואז אולי תרוחם, ז.א. שלא תירה.

— אתה משטה בי — עניתי במרירות: — אך אני חוזר על דברי. הלא אתה מאשים אותי, לפיכך אתה מחוייב להביא את הראיות להאשמה מגוחכת שכזו. אם אני, לפי ידיעותיך, נכנסתי לתוך שירות הריגול הבריטי, בבקשה לברר וללבן לי את ראיותיך, בבקשה להראות לי את המסמכים ואת

העדויות, אם ישנן תחת ידיך!

— אין לי צורך בראיות — השיב החוקר באדישות. — אתה בעצמך תספק לי את הראיות. אני יודע רק דבר אחד: כל עסקן ציוני הוא מרגל וסוכן של ממשלה זרה. אתה בוודאי קיבלת כסף לא רק בעד ידיעות צבאיות, אלא גם לשם מלחמה נגד התנועה המהפכנית הקומוניסטית. בנאומיך ובמאמ־ריך הרעלת את נפש הנוער היהודי ובאופן כזה חסמת לפני הנוער את הדרך למחנה המהפכני.

דברי הלהג האלה נמאסו עלי והשבתי תוך עייפות: — לא, אתה טועה! לא הייתי מרגל בריטי.

— אם כן, אולי היית מרגל גרמני? — הפתיע אותי החוקר בשאלה חדשה וכאילו נימה של שמחה ביצבצה מתוך דבריו.

לא יכולתי להתאפק מחיוך: — כלום אתה סבור באמת, שיהודי לאומי מסוגל להיות סוכנו של היטלר?

— ומדוע לא? — השיב החוקר בשאלה, — אינני מסופק אף רגע, שגרמנים עלולים להזמין דווקא יהודים לאומיים לשירות החשאי שלהם.

— אבל, כפי שקראתי בעתונים מלפני זמן, הלא נחתם חוזה של ידידות ואי־התקפה בין ברית־המועצות ובין גרמניה הנאצית, ובכן מה אתה מפחד מפני הריגול הגרמני?...

— אמנם אתה ערום כשועל — השיב החוקר, — אכן הזהירוני, שאתה עלול להתפתל ולהתחמק כנחש, אבל אין לך לתחוב את חטמך בפוליטיקה גבוהה. זהו לא העסק שלך. על איזה חוזה ועם מי יש לחתום, יחליט מנהיגנו סטאלין ולא אתה, בזוי־אדם. ובכן, אולי באמת אתה משרת את ברלין? ואולי גם ברלין ולונדון ביחד? הלא יש מרגלים בעולם שעובדים בשתי חזיתות גם יחד.

נשתתקתי. מה אפשר היה להשיב על דברי פטפוט כאלה? ברור: החוקר שלי הוא בור ועם־הארץ גמור בחיי עם ישראל, בציונות ובתנועה הציונית. מעניין, שתפקיד החקירה נמסר לא ליהודי מליטא המתמצא בענינים אלה. הרבה קומוניסטים יהודים מליטא עלו לגדולה ונתמנו למשרות גבוהות בממשלה החדשה. אבל דווקא כאן העדיפו להסתייע ברוסי ממוסקבה. נתנו לידו את כל התורה כולה על פתק אחד וציוו עליו: לך וחקור! תקבל מפי הפושע הודאה גמורה, בין שירצה ובין שלא ירצה! והנוסח ידוע וגם השיטה

קבועה: אויב העם, מרגל, מחבל, שיש לעקור אותו מן העולם. ומכיוון שהכל ידוע וצפוי מראש ומשפטי כבר חרוץ, מה טעם יש להתגונן, להתרגש, להכחיש ולהזים את הבדויות והכזבים הללו?

שתקתי. אבל החוקר לא נתן לי מנוח.

— מדוע אתה שותק? אין לך מה לטעון? הלא זאת אומרת שהצדק אתי!

— לא, אין אני מודה בשום דבר מדבריך — עניתי בתוקף, — אינני יודע מי שם בפיך שטויות כאלה. כנראה, אינך יודע כלל את הענינים שמסרו לך לחקור, אין לך שום מושג מהתנועה הציונית ומהאידיאולוגיה הציונית, ואין אני רואה שום תועלת בכל החקירה.

— לא, הנך טועה! הנך לא רק מרגל אלא גם שוביניסט. היהודי שבך איננו יכול להניח שאני, הרוסי, מתערב בענינים יהודיים ומחווה דעה על הציונות. יהא לבך בטוח, שאני קיבלתי אינפורמציה מלאה על הציונות בכלל וגם על פעילותך הציונית בפרט ממקור ראשון...

החלטתי לגשת אל הענין מהצד היורידי־פורמלי.

— שמע־נא — אמרתי לחוקר — אתה מאשים אותי בפעילות ציונית. כבר אמרתי לך שזה נכון. אמנם הייתי עסקן ציוני, אבל עסקתי בציונות בליטא. לפי חוקי ליטא, הציונות היתה כאן מותרת. ובכן לא עברתי על שום חוק. ברית־המועצות הכירה בליטא העצמאית ובחוקיה. באיזו סמכות אתה דן אותי על פשע שלא היה פשע כלל? הציונות אסורה ברוסיה, אבל אני לא גרתי ברוסיה, לא הייתי אזרח סובייטי ולא עברתי על שום חוקים סובייטיים. על סמך איזה חוק תוכל באופן פורמלי להאשים אותי?

החוקר נבוך במקצת. עכשיו נשתתק הוא, אבל במהרה התאושש:

— אל תלעיטני בפורמאליסטיקה ובחוקים, אין אנו זקוקים כלל לחוקים כדי להשמיד אויב. כשיש צורך, אנו דנים על סמך המצפון הריבולוציוני. המצפון הוא הקובע! ובכן סוף־סוף תחתום על הודאה?

— על הודאה בציונות — כן, אחתום. הטפתי ליהודים שיעלו לארץ־ישראל ויבנו שם את מולדתם...

— שוב תמימות מעושה? — התרגז החוקר, — לא, אתה תחתום על הודאה במעשי ריגול!

— לא, לא אחתום! — עניתי בקצרה.

החוקר קם מכסאו בשצף קצף.

— טוב, נגמור הפעם! השעה כבר מאוחרת, אבל עוד נתראה אתך, תשוב לתא ותהרהר קצת, אתן לך הרבה זמן להרהורים ואז אולי תתחכם. תאמין לי: יש לנו די אמצעים להכריח אותך להגיד לנו את האמת...

החוקר צלצל בפעמון. נכנס שוטר והוביל אותי בחזרה אל התא. עייף ומדוכא צנחתי על מזרני, שהיה מונח על הרצפה. בקושי נדחקתי לתוך השכנים הישנים, אבל לא יכולתי להירדם.

— אל אלוהים אדירים — נאנחתי קשות — מה יהא בסופו של דבר?...

✶

הוויכוחים שלי עם החוקר נמשכו ללא סוף. הפגישות אתו התקיימו תמיד באישון לילה. בשתים, שלוש אחרי חצות היתה לפתע פתאום נפתחת דלת התא ברעש וקול מחריד היה צורח לתוך התא המואר: ג., מהר, מהר, בלי חפצים!

"בלי חפצים", ז.א. אל החוקר! כשמכריזים ואומרים — "עם חפצים", יש כאן העברה למקום אחר מחוץ לבית־הסוהר, או לתא אחר באותו בית־הסוהר עצמו. וכשמעירים אותך משנתך בצעקה שכזו, אתה קופץ על רגליך מבולבל ומבוהל. אין סיפק להתלבש. הנדזירטל (שומר התא) מצווה לא לתת לך מנוחה אף רגע. הוא עומד כל הזמן על גבך וצועק — מהר, מהר!, כאילו בית־הסוהר אחוז להבות אש, והוא, מטיבך ואיש חסדך, בא להצילך מתוך התבערה — ורק אותך. חבריך בתא יכולים להישרף חיים — לא איכפת לו...

כך היו נוהגים עם כל האסירים שנקראו להתייצב לפני החוקר: קוראים דווקא בלילה, ודווקא בקול רם וגס ומתוך זירוז מוגבר. עוד לפני שאתה דורך על מפתן חדרו של החוקר אתה כבר נפחד ומזועזע. זה היה "ריכוך" פסיכולוגי הקודם לעצם החקירה. ושם, בין הכתלים האטומים, פנים אל פנים עם החוקר, נשמעים האיומים, הצעקות וההפחדות.

אני כשלעצמי לא הוכיתי אף פעם. אך חברי לתא, מהם היו חוזרים אחרי החקירה והיו מספרים שגם ספגו מכות, הכריחו אותם לשבת על כיסא ללא משענת, או לעמוד על הרגליים על יד הקיר שעות על שעות ללא זיע

וגיע כלשהו. אלו היו חוזרים מושפלים, מדוכאים, מיואשים, וכמה מהם היו מתמוגגים מבכי. היו מספרים שהחוקר דורש מהם להודות בפשעים שלא היו ולא נבראו — פרי דמיונו הכביר, ועל כך לבוא על החתום ללא פקפוק וערעור. כמובן, לא היתה כאן חקירה, לא שאיפה להתחקות על שורשי דברים, לברר את מעשיו ומעלליו של "הקונטרריבולוציונר" ר"ל, — החוקר היה בא וההחלטה נחושה בידו: הנה בר־נש פלוני חזקה עליו שהוא "שונא ברית־המועצות" וממילא יאשם וייענש לפי סעיפים מסויימים של החוקים הפליליים בברית־המועצות. ואתה האומלל, המעונה והנידון מלכתחילה, אין לך אלא "להודות באשמה" ולהעליל על עצמך עלילות מחוסרות שחר. מכיוון שכך, אין לאדם שנאסר אף שמץ של תקווה להוכיח את צדקתו, להיחלץ מן המיצר. גורלך נחרץ מראש עוד לפני עצם המאסר.

ואמנם, כשהאסירים נוכחו לדעת שכל מאמציהם הם באמת לשווא, ואחרי שהתישו את כוחותיהם לריק במאבק על חופשתם וחייהם, החליטו במר יאושם להיכנע. הם היו חותמים על הפרוטוקולים של החקירות בלי התנגדות ממושכת, תוך כניעה לגורלם, ובלבד לשים קץ לחקירות ולעינויים אשר עונו. אגב אורחא, היו החוקרים מבטיחים להם שאחרי גמר החקירה יישלחו האסירים לעבודת־כפיה לרוסיה או בליטא עצמה, "ואין זה כל כך נורא, שם תסתדרו יפה ותצליחו בחיים! גם שם אנשים עובדים וחיים. ואם אדם עובד באמונה, נשקף לו סיכוי בטוח להשתחרר ממחנה הריכוז קודם זמנו...".

פיתויים כאלה היו קוסמים לרבים מן האסירים. אם זהו באמת המוצא היחידי לחופשה — יש לקפוץ לתוך המים בעיניים עצומות. אולי ירחם... אולי יזכה עוד לראות בחיים את בני משפחתו העזובים לנפשם...

אשר לעצמי החלטתי לא להודות בשום אופן באשמה שהוטחה נגדי, ויעבור עלי מה. דחיתי בשאט־נפש את האשמה בריגול לטובת אנגליה או גרמניה, או לטובת שתיהן יחד, לפי הנוסח הנוקשה של החוקר: "ציוני ותיק ופעיל, חזקה עליו שהוא לפחות סוכן חרש של אנגליה". אחרי החקירות מסוג זה הייתי חוזר אל התא כולי שבור ורצוץ. אבל עמדתי על שלי בתוקף — אם מרגל הנני על החוקר הראיה. הוא גם הבטיח לי שיעמידו אותי למשפט לפני בית־דין פומבי. לאמיתו של דבר התעודדתי ברוחי למשמע ה"הבטחה" על אפשרות של בירור משפטי בפומבי, כי אז הייתי

אולי מצליח לגלות את כל אפסותה של האשמה בריגול.

לבסוף הופיע לפני חוקר אחר, יותר אדיב ומנומס מקודמו, גם הוא רוסי ממוסקבה. הוא לא צעק ולא צווח ולא היה מהלך עלי אימים. דיבר בשקט. הוא שידל אותי שאודה באשמת "קונטרריבולוציה ציונית". — "זה כבר דבר אחר" — אמרתי — "מעולם לא הסתרתי את דבר ציונותי, כל ימי חיי הייתי ציוני ונשארתי ציוני. לדידי ציונות היא לא "קונטרריבולוציה", אלא דווקא "ריבולוציה" לאומית וסוציאלית בחיי העם היהודי, אלא אם לפי הטרמינולוגיה הסובייטית היא דווקא "קונטרריבולוציה", יהא כך! הריני מסכים להודות בחטא זה".

ובכן, סיפרתי במפורט את פרשת פעילותי הציונית בליטא, בלי לקרוא בשמות חברי העסקנים הציונים. החוקר התעניין דווקא בשמות העסקנים, כדרכם בקודש של כל החוקרים הסובייטים. לפי טענותיו, כל המרבה בשמות הרי זה משובח... ועם גמר החקירה, שהתנהלה בכיוון הציוני הטהור בלי סטיות לצדדים, חתמתי מתוך מצפון נקי על הפרוטוקולים ונשמתי לרווחה. תמו בלהות הלילה.

— ועכשיו מה? — שאלתי את החוקר מתוך סקרנות מובנת. — "עכשיו הענין פשוט: יהיה משפט פומבי ויתנו לך גם סניגור ותוכל לטעון את טענותיך ולהגן על עצמך. אבל מכיון שהודית באשמתך, בוודאי תקבל רק 2—3 שנות מאסר. אולם אל תיבהל: תשב לא בבית־סוהר ממש, אלא במחנה עבודה. הנך בעל השכלה ואנשים כאלה דרושים לנו. בברית־המועצות מעריכים אנשים בעלי תרבות. תקבל עבודה קלה לפי מקצועך. אתה יודע היטב את השפה והתרבות הרוסית וזה יקל עליך להסתדר בעבודה. ואם תשקוד בעבודתך, אם תגלה מרץ וחריצות, תוכיח על־ידי כך שהנך משתלב בכנות בתהליך הבניה הסוציאליסטית, ואז תשתחרר עוד לפני גמר זמן המאסר ותהיה אזרח סובייטי הגון. עוד תראה חיים יפים אצלנו. אל דאגה..."

כך דיבר על לבי והרגיעני החוקר ה"אדיב". כשסיפרתי על דבריו לחברי בתא קינאו בי. — "בוודאי הוא יהודי" — חיווה בקול רם את דעתו אחד האסירים, מורה ליטאי. "נו, והלא מן המפורסמות הוא שיהודי ליהודי תמיד יטה חסד..."

לבי היה מהסס בקרבי. לא ידעתי, להאמין או לא להאמין. הייתי נוטה בדרך כלל לפסימיות, ידעתי את אורחם ורבעם של החוקרים הסובייטיים,

אבל מה שהתרחש אחר כך הדהים אותי כמהלומה חזקה על הראש.

שבועות על שבועות עברו עלי, בלי שנקראתי ובלי שהודיעו לי על גורלי. לפתע פתאום בדמי הליל, כרגיל, נפתחה הדלת ומתוך התרדמה שמעתי קול תקיף ומזרז:

— ג..., צא עם החפצים. "עם החפצים"? לאן? לאן מעבירים אותי? אחדים מיושבי התא הביעו את ההשערה שאני עומד... להשתחרר. ואולי באמת — מי יודע? לבי פחד ורחב. אלא אין פנאי להרהורים ולבירורים. התלבשתי במהירות, נפרדתי בחפזון מחברי, תחבתי את כל חפצי בשק ויצאתי למסדרון. הובילוני לקומה השניה ופתחו לפני בהרחבה דלת לחדר גדול. החדר היה מלא אנשים. הם שכבו עם שקיהם וצרורותיהם בצפיפות גדולה על הרצפה. איש לא ידע לאן מתכוונים להוביל אותו ומהו הגורל המצפה לו.

והנה נפתחה הדלת וקראו לאיש אחד, עורך־דין פולני מווילנה, איש זקן וחולני. כעבור עשר דקות חזר, כשרגליו מתמוטטות, פניו חיוורים וידיו רועדות. — מה קרה לך? איפה היית? — נטפלנו אליו.

— הנה הסוף... נגמר, נגמר... — לחשו שפתיו. "קיבלתי עשר שנות עבודת כפיה. מאסר במחנה־ריכוז... על שום מה? לא, זהו פסק־דין של מוות".

— "אבל מי דן אותך? איפה היית?"

— "מטעם הוועדה הודיעו לי... חכו, גם אתם תיקראו. בעצם, אין דין ואין דיין".

לא עלה בידינו להציל מפיו שום דבר נוסף. איזו ועדה? מי היא הוועדה. האיש צנח ארצה על יד מזוודתו ונשתתק.

בקרוב נפתרה לי החידה. גם אני נקראתי. הובילונו לחדר קטן. על יד שולחן ישבו שנים. אחד מהם רוסי והשני ליטאי, כנראה תורגמן. על השולחן נערמו תיקים. הרוסי העיף בי מבט חודר. הציע לי לשבת, וללא הקדמות התחיל קורא באזני בשם "טרויקה" (ועדה בת שלושה אנשים) של נ.ק.ו.ד. פסק־דין. "המגילה" היתה קצרה מאד: אני נידון לשמונה שנות מאסר במחנה עבודה. האשמה: מפאת עבודתי הציונית מוגדר אני כ"אלמנט מסוכן מבחינה סוציאלית".

— "בבקשה חתום!" — "על מה?" — שאלתי נדהם ומבולבל. — "על זאת ששמעת את פסק־הדין" — השיב האיש שקרא לפני את הדברים. —

"אבל איזה פסק־דין הוא זה? הלא עוד לא היה משפט! הלא החוקר הבטיחני שאעמוד לפני בית־הדין? הייתכן? אני רוצה להגיש ערעור! כאן שגיאה!" — המטרתי על ראש האיש את טענותי.

הלה השיב לי בשקט גמור: "בפני שום בית־דין לא יעמידו אותך. והנה בית־הדין, חתום! ואם לא תחתום, גם כן לא חשוב. אני את שלי עשיתי: את פסק־הדין הודעתי לך. ואם אתה רוצה דווקא בערעור — הוסיף מתוך לעג גלוי — תחכה חצי שנה, ואז תכתוב מה שאתה רוצה...".

חתמתי. ידי רעדו. בראש מורד, כהלום רעם, יצאתי את החדר בליווי שוטר. "שמונה שנים מאסר", שמונה שנים! רבונו של עולם, על מה ולמה, ומה יהיה עם משפחתי, עם אשתי ושני בני הקטנים? אנה הם באים? הלא כל כלכלתם עלי".

למחרת ניתן לי ראיון עם שלושת יקירי, ראיון לפני הפרידה. נודע לי שבעוד יום ישלחוני עם עוד "מטען" של פושעים "לעומקה של רוסיה". שוטר ישב לימיני ודרש ממני לדבר רק רוסית. הייתי מדוכא ומזועזע. אבל התאמצתי לחייך ולהשקיט אותם. הילדים שתקו והסתכלו בי בעיניים בוהות. ראיתי את אשתי מבליגה אף היא על רגשותיה הסוערים. שערותיה הלבינו. והלא קודם שנאסרתי הן היו שחורות! הראיון נמשך כעשר דקה. נשקתי להם נשיקות לוהטות בעיניים יבשות. אשתי לחשה לי: "ישמרך אלוקים!"

בלי להפנות ראשי יצאתי בחפזון מן החדר. שוב לא ראיתי את אהובי נפשי. נפרדתי מהם לעולמים. הם ניספו בידי הצורר הנאצי האכזר במחנה השמדה...

*

שלושה שבועות רצופים עשיתי בדרך מקובנה עד שהגעתי למקום מחנה־הכפיה בצפון הרחוק. יחד עם רבבות אסירים, בני עמים שונים — רוסים, יהודים, פולנים, ליטאים, טטרים ואחרים המאוכלוסים בברית־המועצות הכבירה, הוטלתי למחנה בחבל פיצ'ורסק, בתחומי קומי א.ס.ס.ר. (רפובליקה אוטונומית סובייטית סוציאליסטית), בצפונה של רוסיה האירופית.

לפני המהפיכה הרוסית היו תושבי החבל נקראים בשם "זיריאנים", עם קטן ממוצא פיני, אשר כונה אחר כך בשם "קומי". עיקר התעסקותם:

ציד בחורף ודיג בקיץ. נקלענו לתוך ה"טונדרה", החלק הצפוני הקיצוני של חבל שומם זה. מרחבים עצומים ללא עץ ושיח. מידת הקור הממוצע בחורף 40 מעלות מתחת לאפס. החורף נמשך כשמונה חדשים, הקיץ כשני חדשים — יוני ויולי. עונות האביב והסתיו קצרות ביותר עד שאינך מרגיש בהם כלל. הפשרת השלגים באביב באה לפתע פתאום, ובסתיו מתחוללות גם כן לפתע סופות־שלג עזות, המכסות כהרף־עין את הטונדרה במכסה שלג גבוה. הלילות ארוכים ומגיעים בדצמבר ובינואר עד 20 שעות ביממה. בימים אלה אין השמש עולה מעל האופק.

בטונדרה איומה זו, במקום ששמו וורקוטה (400 קילומטרים מים־הקרח הצפוני) נתגלו מכרות פחם. מפיצ׳ורה, אחד המרכזים בחבל זה, החלו לבנות מסילת־ברזל עד לוורקוטה לשם הובלת הפחם דרומה. לצורך זה הוקם מחנה אסירים שנידונו לעבודת כפיה לסלילת הדרך. במחנה זה רוכזו, לפי השמועות, כשמונים אלף אסיר. המחנה לא הוקם במקום אחד רצוף, אלא פוצל למחנות־מישנה בשם "קולונות", זאת אומרת — פלוגות עבודה נייזות, שהיו להם מקומות־חנייה לאורך קו המסילה המתוכנן מראש, ובמידה שהיו גומרים את העבודה במקום אחד היו מתקדמים צפונה למקום חדש.

הקולונה — מבנה סנטדרטי וחדגוני לה: כמה צריפי עץ ארוכים, גדר תייל ומגדלי עץ בפינות המחנה לשם תצפית על האסירים, ועל המגדלים נמצאים יומם ולילה שומרים מזויינים. בכמה מן הקולונות, מחוץ לגדר, מסתובבים כלבי־ציד פראיים לשם חיזוק השמירה. העבודה קשה ומפרכת את הגוף. יום העבודה — עשר שעות. התזונה גרועה. עיקר המזון — לחם, גריסים ודגים מלוחים ("ובלה"). לחם מחלקים לפי ה"נורמה" — ז.א. לפי כמות העבודה שהאסיר מספיק במשך היום, משלוש עד שמונה מאות גרם. הכוונה היא לדרבן את האסיר למאמצי יתר לשם תפוקה גדולה. אלא מפאת התזונה הרעה כוחות האדם מידלדלים במהרה והתשת הכוח הפיסי גורמת למחלות ולניוון. גם הקור האיום והתלבושת העלובה היו מסייעים לתחלואה ולתמותה בקרב האסירים.

מי הם האסירים? יש להבחין בין שני סוגים יסודיים: אסירים פליליים ופוליטיים, אלא שהמונח הפוליטי לא היה מקובל אצל השלטונות ואסור היה בשימוש. הטרמינולוגיה הרשמית הכירה רק בעבריינים ובקונטרריבולוציונ־רים, או "אויבי העם". הראשונים — אלה הם גנבים, רוצחים, אנסים,

חמסנים, בזבזנים וכו׳. השניים — הם אלה שנאשמו בכל מיני פעולות קונטרריבולוציונריות. הפושעים הפליליים היו ראשונים במעלה. השלטונות התייחסו אליהם באמון רב והיו ממנים אותם גם למשרות בתוך המחנה בתפקידי פנקסאות, מחסנאות, מנהלי עבודה וכו׳. מובן מאליו, שהמשרות הללו היו קשורות בהקלות בתזונה ובחיים יותר נוחים. אשר לנאשמים בקונטרריבולוציה אפסה כל תקווה להטבת מצבם, פרט ליוצאים מן הכלל — מומחים מקצועיים, מהנדסים, רופאים וכדומה. הנאשמים הללו נידונו לעבודה פיסית קשה במרחבי הטונדרה. סכנת ניוון וכליון רחפה תמיד על ראשיהם, מאחר שלא היו רגילים בעבודה גופנית. אנשי האינטליגנציה היו מדוכאים גם בגלל זה שהפליליים התנשאו עליהם, רדפום והתעללו בהם. אופייני הדבר שהם, הפליליים, נקראו בשם ״אצילי המחנה״.

ב. פגישות עם יהודים

כמובן, נקלעו למחננו גם יהודים. עבדו שם כמו יתר האסירים עבודת־פרך, סבלו, חלו, וקיוו לחופש. נתנסו בדיוק באותן הצרות והפורענויות, אולם היתה להם גם תוספת דאגה ומפח־נפש. היהודים סבלו גם מגילויי אנטישמיות כלפיהם.

אנטישמיות מניין? הלא בברית־המועצות אנטישמיות אסורה לפי החוק, אלא שהחוק לחוד והמציאות לחוד. אם לדון על פי הלכי־הרוחות של האסי־רים, הרי האנטישמיות לא פגה בין המוני העם הסובייטי. לא רק האסירים היו מרגיזים את היהודים, חבריהם למאסר, בכינויים הידועים ״ז׳יד״, ״ז׳ידובסקאיא מורדה״ (״פרצוף יהודוני״) והיו מציקים להם בכל הזדמנות, אלא גם השוטרים היו מגדפים ומחרפים את האסירים היהודיים בכינויים אלה ודומיהם. מעשים שבכל יום!

מפני טעם זה או אחר היו היהודים, אזרחי ברית־המועצות, מעלימים על פי רוב את מוצאם היהודי. לעולם לא היו מודים ביהדותם, אם על פי שמותיהם ותווי פניהם אי־אפשר היה לנחש את צור מחצבתם. כמה מהאסי־רים היו תמהים כאשר שאלו אותי על שייכותי הלאומית ואני הייתי משיב בפשטות: ״יהודי מליטא אנוכי!״ ״ואינך מתבייש להודות בכך?״ חזרו ושאלו. — ״למה לי להתבייש? האם חרפה היא להיות יהודי? ואתה לא מתבייש להיות רוסי?״ התגובה לתמיהתי היתה שונה. אם בעל השיחה היה אדם

אינטליגנטי פחות או יותר היה משיב: "כן, כמובן, אבל מוזר שרבים מבני עמך מעלימים את מוצאם..." ואם בעל השיחה היה גס־רוח ואנטישמי גלוי היה משיב: "איך אתה מעז להשוות זה לזה! רוסי זה רוסי ו'ז'יד' זהו 'ז'יד'. הרי לא לשווא מבזים ושונאים אתכם בכל העולם!"

שאלתי פעם אסיר יהודי, אח לצרה, "האם לא מענישים ברוסיה על מעשים אנטישמיים?" קיבלתי תשובה, שאמנם לפני כמה שנים היו מענישים בעד גידופים אנטישמיים, אבל דבר העונשים רק הגביר את רגשי ההתמר־מרות של האוכלוסיה נגד היהודים והיה מוסיף שמן על המדורה האנטישמית.

*

מי היו היהודים שנפגשתי אתם במחנה? מכל השכבות וגלילות המדינה, גם פליליים וגם פוליטיים. והנה שתי פגישות שנחרתו עמוק בזכרוני. כשהשיירה שלנו, שיירת האסירים, הגיעה למקום "המיון" במחנה, הועמדנו בחוץ על יד צריף. והנה לפתע פתאום שומע אני קול קורא ומכריז: "האם זהו טרנספורט חדש? האם יש כאן ציונים? מי כאן ציוני? בבקשה להיענות, אל תפחדו!" נזדעזעתי. מיהו הקורא? האין כאן משום פרובוקציה? האין כאן משום נסיון להפלות את הציונים לרעה? שתקתי כמה רגעים. אבל נמלכתי בלבי: למה לי בעצם לפחד, הלא בין כך הריני במלכודת ונענש אני על ציוניותי. ואז השבתי בקול: "אני ציוני!"

והנה ניגש אלי אדם גבה־קומה, לבוש בגדי אסירים רגילים. מראהו זה הרגיעני. אם כן אנשים אחים אנחנו. עיניים כחולות, ארשת־פנים נעימה וטובה. הוא לחץ את ידי בחמימות רבה ושאל: "מהיכן באת? האם יש עוד ציונים בעולם?" סיפרתי לו בקצרה את קורותי. הקשיב רב קשב ושוב לחץ את ידי מתוך שמחה גלויה. "כמה זה טוב. אתה תספר לי הכל, הכל. נהיה ידידים. אולי אתה רעב? מה דרוש לך, הגד לי. כאן לא מתביישים!" התוודיתי לפניו שאני באמת רעב מאד. מיד נעלם ובעוד רגעים מספר בא בריצה בהביאו לי פרוסת לחם גדולה וגבינה.

ונתיידדנו. ברבות הימים סיפר לי את פרטי הביוגרפיה שלו. ידידי היה מהנדס על פי מקצועו. בן ארבעים. בשנת 1923 נאסר באודיסה על־ידי הבולשת כציוני, היה חבר לצעירי־ציון. אבל מכיוון שלא היה מהפעילים

שוחרר אחרי שהחתימו אותו על התחייבות לבלי לעסוק להבא ב"קונטר־ריבולוציה ציונית". הוא קיים את הבטחתו. בגמרו את חוק לימודיו כמהנדס־בנין ניטלטל מעיר לעיר, נשא אשה רוסית שילדה לו שתי בנות ושקע כולו בעבודתו. את עברו הציוני כמעט ששכח לגמרי, נעשה "ספיץ" (מומחה) טהור ללא פקפוקים וסטיות והיה נאמן למשטר הסובייטי בכל נימי נפשו. הוא חי בסביבה רוסית ונטמע בין הגויים טמיעה גמורה. ולפתע פתאום הזכירו לו שהוא ציוני, "קונטרריבולוציונר, אויב הפרולטריון הסובייטי". ומעשה שהיה כך היה. בסוף שנת 1937 בזמן ה"טיהורים" המפורסמים התפרצו אל המהנדס באישון לילה אנשי נ.ק.וו.ד., ערכו חיפוש מדוקדק בביתו ואסרוהו. השופט החוקר גולל לפניו את ההאשמה: "נאסרת לפני 14 שנה כציוני והתחייבת לא לעסוק בקונטרריבולוציה. אבל עמדת במרדך והמשכת בעבודתך הקונטרריבולוציונית הבלתי ליגלית". המהנדס הפריך את ההאשמה לחלוטין, אבל טענותיו לא הועילו, ולבסוף קיבל עשר שנות מאסר במחנה ריכוז, מהן בילה כבר בעבודת כפיה ארבע שנים.

"מכיוון שכך" — אמר לי — "רוצה אני להיות ציוני באמת. אדיר רצוני לדעת מה נעשה עתה בתנועה הציונית בעולם, מי ומי מהמנהיגים הידועים לי עודם חיים ופעילים. אגיד לך את האמת, חברי, לבי יוצא לארץ־ישראל, מעולם לא בערה בנפשי כמיהה כה עמוקה לציון כמו בשנים האחרונות. אנא, ספר לי, ספר!"

וכך היינו מתבודדים בערבים בפינת־סתר והיינו משוחחים בלחש על הציונות ועל בנין הארץ. סיפרתי לו באריכות על ביקורי בארץ. תיארתי לפניו את חיי הפועל העברי בערים, בקיבוצים ובמושבות, את יפי הנוף הארצישראלי, ואת ממדי העליה העצומים בעלות היטלר לשלטון. בהתרגשות רבה הקשיב לדברי ולא פעם התנוססו דמעות בעיניו...

פגישה שניה היתה לי עם בחור בן 20, חבר "השומר הצעיר" בפולין.

פעם נפלתי למשכב אחרי עבודה קשה. כוחותי אפסו. הייתי תשוש ורצוץ. הובילוני ל"מידפונקט" (נקודה רפואית"). זהו בית־חולים לאסירים שנמצא בקולונה אחרת, כעשרים קילומטר ממקום עבודתי. ה"מידפונקט" נמצא בצריף עץ ארוך ונמוך. ישבתי על הרצפה ביחד עם חולים אחרים וחיכיתי לתורי להירשם. מבלי משים נפלטה מגרוני אנחה כבדה: "אוי רבונו של עולם!" החובש שניהל את הרישום הפסיק לפתע את עבודתו,

ניגש אלי, הסתכל בפני ושאל בלחש: "אתה יהודי, מהיכן אתה? על מה נעצרת?" עניתי לו. פניו צהלו. השתוממתי: לשמחה מה זו עושה? הוא רשם אותי מחוץ לתור באמתלה שאני חולה אנוש וזקוק לעזרה דחופה. ובערב כשהייתי מוטל על דרגש־עץ ניגש אלי וגילה מיהו וכיצד הגיע למחנה ריכוז.

החבר אברהם — כך היה שמו — בחור כשרוני ונחמד, היה חבר בקן אחד של "השומר הצעיר" בוורשה. חונך ברוח הנאמנות וההוקרה לסוציאליזם המהפכני ולברית־המועצות. בשנת 1939, עוד לפני פרוץ מלחמת העולם, החליט על דעת עצמו לצאת לרוסיה יחד עם חברתו. הם הצליחו לעבור על פני המשמרות הפולניים והגיעו מעבר לגבול. מרצונם הטוב התייצבו לפני משמר רוסי. נעצרו והובאו לקצין התורן של משמר הגבול. שאלתו הראשונה היתה: "לשם מה חדרתם באורח בלתי ליגלי לרוסיה הסובייטית?" אברהם השיב שהוא וחברתו משתייכים למפלגה הסוציאליסטית מהפכנית "השומר הצעיר" ומכיוון שנמאסו עליהם החיים בפולין הקפיט־ליסטית והריאקציונית החליטו ללכת למולדת הסוציאליזם, לחיות ולעבוד בה ולהשתלב בתהליך הבניה הסוציאליסטית והקומוניסטית, לפי תורת לנין־סטאלין. הקצין רשם את דבריו בפרוטוקול והעביר את שני העצורים לידי שופט חוקר של נ.ק.וו.ד. החוקר קבע מיד ש"השומר הצעיר" זוהי לאמיתו של דבר מפלגה קונטרריבולוציונית ובוודאי נשלחו אברהם וחברתו לשם ריגול וחבלה.

לפי החוק הסובייטי, הרי אדם שעבר את הגבול ללא רשיון מוקדם נידון לשלוש שנות מאסר. אולם לאברהם וחברתו הישרים והתמימים הוסיפו עוד שנתיים, בסך־הכל — חמש שנות מאסר ועבודה במחנה ריכוז. חברתו נותקה ממנו וגורלה לא נודע לו. והוא מתגלגל כבר כשנתיים במחנות. אברהם דיבר עברית רהוטה וידע לשיר שירים עבריים. מובטחני, שבמקו־מות נידחים אלה לא צלצלה אף פעם הלשון העברית, בה שוחחנו שעות על שעות. אברהם התאונן מר על גורלו ועל תמימותו הנפסדת. חזקים היו געגועיו על ארץ־ישראל. "למה נואלתי לצאת לרוסיה במקום לעלות לארץ־ישראל?" נאנח קשות — מדוע האמנתי למעשיות שהשמיעוני בקן "השומר הצעיר" על החיים המזהירים בברית־המועצות? מדוע העניש אותנו באכז־ריות שכזו? הרי התיצבנו בעצמנו לפני השלטונות הסובייטיים וסיפרנו את

האמת כמו שהיא ?"

צר היה לי על הצעיר הזה. ניחמתיו ודיברתי על לבו שעוד יזכה בשחרור ועוד נשקפת לו התקווה לעלות לארץ־ישראל. למשמע דברי נחמה אלו היה נרגע ושוקע בחלומות.

חוששני שחלומו לא נתגשם...

✱

והנה פעם ראיתי בצריף הגדול שבמחנה, בפינה, אדם בעל זקן ופנים עדינים ושיבה נזרקה בשערותיו — עומד בשקט ושפתיו נעות. כנראה אסיר חדש שמקרוב בא. ניגשתי אליו. אין ספק, יהודי לפני. עיניו עצומות ונדמה כי הוא מתפלל בלחש. חיכיתי ביראת הכבוד עד שיגמור את תפילתו ויפקח עיניו.

— "מהיכן יהודי ?" — שאלתיו ביידיש.

הוא הסתכל בי בתמהון ואמר: "גם אתה יהודי ? שלום־עליכם !" — בפשטו לי את ידו כמנהג גוברין יהודאין.

התוודענו איש אל רעהו. מכרי החדש, כפי שהוא סיפר לי, מוצאו ממינסק, וזה כמה שנים הוא כיהן בקהילה היהודית בקורסק, כרב, מלמד, חזן ומגיד. קטנה היא עדת היהודים המתפללים, שומרי מצוות ומסורת בעיר זו שברוסיה המרכזית. רק בית־כנסת אחד נשאר להם, מרכז חדתי והרוחני.

— כיצד נפלת בפח ? — הוספתי לשאלו.

וזהו סיפורו. ביום מן הימים נודע לגבאי בית־הכנסת שאנשי הסובייט־המקומי שמו עיניהם בבית־הכנסת. הבנין נראה להם מתאים בשביל מועדון לצרכי המפלגה הקומוניסטית. בלי שהיות רבות הם החרימו את בית־הכנסת, בהציעם למתפללים בית קטן רעוע. היהודים לא רצו להיכנע לגזירה מעליבה זו. הגבאי הראשי יחד עם הרב כתבו מכתב בקשה על שמו של סטאלין שיבטל את רוע הגזירה והחתימו על בקשה זו את חברי הקהילה. דבר הפניה אל סטאלין והליכתם של הגבאי מבית לבית הגיע לידיעת הנ.ק.וו.ד. ובליל־בלהות אחד נאסרו השנים. ללא משפט ודין נדונו שני "הפוש־עים" לעשר שנות מאסר כל אחד. "מהו הפשע האיום שפשעתי ? — טען בפני הרב, — כלום אסור לפנות בבקשה אל סטאלין ? האומנם יש כאן משום

מרד במלכות ? !"

אהבתי את האיש ואת שיחו. תכופות נפגשנו בלילות ובילינו שעות רבות בשיחות על תורה, יהדות, ארץ־ישראל, חגים ומועדים, ובכל יום שבת בדמדומי הערב היינו עורכים לעצמנו את "הסעודה השלישית" — והיינו אוכלים פרוסת לחם שחור וזנב של דג מלוח. הרב היה דורש בפרשת השבוע, מפרש פסוקים מחומש בטוב טעם ודעת ומתבל את פירושיו בדברי חז"ל, ולבסוף היינו מזמזמים ניגונים לכבוד שבת־קודש. כך היינו מלווים את שבת מלכתא בהוד והדר, מתוך געגועים עזים ליום שכולו שבת, חופש ודרור...

הרב היה אדם חלש ורזה. על כן זיכוהו בעבודה קלה: מינוהו למשגיח על הנקיון בבית־השימוש. פעמים ביום היה מצווה לנקות את בית־הכסא — בבוקר ולפנות ערב. האיש היה שמח בחלקו, כי את העבודה הקשה מחוץ למחנה בוודאי לא היה יכול לשאת.

אדם חביב, עדין, בעל הליכות נאות, מבין תווי פניו הכחושים היתה מבצבצת וקורנת אצילותו. ותמיהה גדולה היתה נשקפת תמיד מתוך עיניו העצובות:

— על מה ולמה? מה פשעו ומה חטאו?

כעבור שנים נודע לי שעלה בידו להשתחרר קודם זמנו ולצאת לחוץ־לארץ.

*

באוגוסט 1943 זכיתי ונפתחו לפני שערי המחנה. שוחררתי. יחד אתי שוחררו עוד כמה עשרות אסירים. נתקבלה פקודה ממוסקבה לשחרר אותם האסירים, שאיבדו את בריאותם בעבודת הפרך, שעבדו בסלילת מסילת־ברזל, ושאין בהם עוד מן התועלת ל"בנייה הסוציאליסטית". אלה הם "הנכים ממדרגה ראשונה".

קיבלתי "מינוס" (הרשות לגור במקומות מסויימים בלבד, על־הרוב בערי השדה, ולא בעיר הבירה של הרפובליקות, ועוד). נקלעתי לתוך עיירה קטנה. ביקרתי לפעמים גם בעיר הגדולה הסמוכה. באתי בחברת יהודים, ביניהם גם פליטים מאוקראינה. רציתי לתהות על קנקנם, למשש את "הדופק

היהודי" שלהם. והנה נתברר לי שעוד לא כבתה הגחלת. ברם, המציאות אינה מרנינה כלל וכלל.

הדור הצעיר שנולד ברוסיה הסובייטית הולך ומתבולל בתוך העם הרוסי. אין לו, לכאורה, שום זיקה ליהדות. אמנם היו יודעים על מוצאם היהודי, אבל רוסית — שפתם, והתרבות הרוסית — תרבותם. יידיש קרובה ללבם בדיוק כמו סינית... אין הם מכירים כלל את האותיות המרובעות. אבל מאורעות המלחמה, הפרעות שחוללו האוקראינים והאחרים בשכניהם היהודים עם פלישתם של קלגסי היטלר, עוררו בקרבם לפתע רגש יהודי חזק ותוסס.

הקשישים? — לבם פצוע. הם עוד זוכרים גירסא דינקותא. הם למדו ושנו. יודעים יידיש. מכירים את ההווי היהודי, מחבבים חגים ומועדים לישראל. יש ביניהם גם יודעי עברית. שרים שירי־עם יהודיים מלפני שלושים שנה. אבל אלה הם שיבלים בודדות. אין הם קשורים זה בזה. אינם נפגשים בסביבה יהודית. יודעים על קיומו של העתון "אייניקייט", העתון היחידי ביידיש המופיע שלוש פעמים בשבוע, אבל אין קוראים אותו.

— למה לי לקרוא תרגום גרוע של מאמרים המופיעים ב"פרבדה"? מוטב שאקרא את ה"פרבדה" עצמה. בין כך ובין כך אין בעתון ביידיש כל חומר על חיי היהודים כמו שהם — הסביר לי יהודי אחד.

ישנם גם דתיים. בעיר הגדולה מצאתי בית־מדרש קטן, בו היו מתאס־פים בשבתות ובחגים כמה עשרות יהודים, רובם זקנים וזקנות.

ובכל זאת — עוד לא כבתה הגחלת. הייתי מבקר לעתים קרובות אצל משפחה יהודית. הוא פקיד ממשלתי. היא רופאה. כשנודע להם שאני יהודי "מהמערב" ("זאפאדניק" — היו קוראים לי), הקיפוני בשאלות רבות: מה נשמע שם, בעולם היהודי הגדול? ומה נשמע בארץ־ישראל? האם באים יהודים לארץ? האם בונים שם ערים ומושבות?

תחילה היססתי לספר להם. שומר נפשו ירחק מלספר ברוסיה על הנעשה בחוץ לארץ... לבסוף נעניתי. שעות שלמות היו מקשיבים לי בפיות פעורים ועיניים נוצצות. פעם נאנח בעל־הבית אנחה חרישית: — "אלמלא ניתנה לנו רשות העליה" — "מה היה אז מתרחש?" — שאלתי בתמימות מעושה. — "אז היינו עולים בנערינו ובזקנינו". — "כלום גם בנערינו?!" — שאלתי שוב. — "אין ספק בדבר." — השיב המארח שלי בטוחות. "קשה

עלינו הבדידות. אין אצלנו חיים יהודיים. אבר מדולדל אנחנו. כאן אנו נידונים לניוון ולאבדון. הלא עיניך הרואות; הלא גם באנטישמיות התב־רכנו. השלטונות הם לכאורה בסדר, אבל העם שונא אותנו כמקודם ואולי גם ביתר שאת. גלות היא גלות".

✶

אחרי המלחמה לא חזרתי לליטא. לא היה אל מי לחזור. הקיבוץ היהודי הליטאי נעקר משורשו.

יהדות ליטא... מי לא הכיר ולא הוקיר יהדות זו? היתה זו יהדות למדנית, תורנית, לאומית, ציונית, חלוצית, עברית, מעורה בתוך שורשי התרבות היהודית המקורית. יהדות שלא ידעה התבוללות מהי, התבוללות כאידיאולוגיה וכהרגל־חיים היתה זרה לרוחה לגמרי.

הישוב היהודי בליטא העצמאית מנה בסך הכל כמאה וששים אלף נפשות. היה זה ישוב יהודי חי, ער, תוסס, בעל מרץ ויזמה, חדור רוח אהבה לציון, בעל חיים ציבוריים ענפים. הנוער חונך ברובו בבתי־ספר שלשון ההוראה בהם היתה עברית, ומיעוטו בבתי־ספר עם לשון הוראה ביידיש. העברית היתה שולטת בכיפה. הציונים עמדו בראש כל מוסד ציבורי. "ארץ־ישראל השניה" — כך קראו לליטא היהודית אורחים ושליחים שביקרו בה.

והנה גם על יהדות זו עברה הכוס; השואה האיומה מחקה אותה כמעט כליל מעל פני אדמת ליטא...

עם מפלת היטלר וכיבוש ליטא שנית על־ידי ברית־המועצות שוב לא התהווה בתוכה שום קיבוץ יהודי ראוי לשמו. עטרת ליטא היהודית לא חזרה ליושנה. רק מעטים מקרב היהודים הליטאים, שנשארו בחיים כפליטים או כגולים במרחקי אסיה התיכונית משנת 1940, — חזרו לליטא בתום המלחמה. במשטר הסובייטי לא הרהיבו יהודים אלה עוז בנפשם להקים את חורבות היהדות הליטאית. דינא דמלכותא דינא...

גורל יהודי ליטא דהאידנא — כגורל כל יהודי ברית־המועצות, ללא כל תרבות וחינוך עברי וללא כל חיים לאומיים־קיבוציים.

שלשה שהתפללו

יתמות, בדידות...

העיירה הקטנה שנתגלגלתי אליה בדרך נדודי בברית המועצות הכבירה, נקלעה בלב יערות קדומים, המשתרעים על פני מאות קילומטרים. בסוף אוגוסט קודרים השמים וגשם־סתיו זועף מצליף בלי הרף על האדמה השו־קעת בבוץ. רק בדרך עקלתון הנך יכול לעבור מעבר הרחוב אל משנהו.

אני בודד וגלמוד. אין לי כאן ידידים. אני מרגיש דבר־מה באוויר. אמנם כן, הרי 'הימים הנוראים' ממשמשים ובאים! אבל כאן אין תכונה ואין התעוררות לקראת החגים שמילאו תמיד את נפשך ברטט טמיר, בהוד שבקדושה.

מתגורר כאן גם קומץ יהודים, פליטי החרב מאוקראינה ומרוסיה הלבנה. המלחמה עדיין נטושה. עוד נשפך דם רב והאוייב הנאצי טרם נשבר.

אבל אם בזמנים כתיקנם אתה יכול להתבודד בחדרך, איך תפרוש מן הציבור בימי חג ומועד? — לא. בימים שכאלה אי אפשר בלי יהודים. בוודאי יש ביניהם גם נאמני המסורת, והאומנם לא יתקבצו למנין?"

החלטתי איתנה: צריך לחפש יהודים.

*

אבל כיצד? איך תיגש בחוץ לאדם שנראה לך כיהודי ותציע לו לערוך "מניך" בראש השנה? הוא עלול לחשוד בך שאתה מתנקש באופן פרובוקטיבי ב"כשרותו", יזרוק עליך סילון של גידופים או יפנה לך עורף מתוך ארשת של בוז על פניו.

ואם צעיר הוא, אפשר שלא יבין אותך כלל ויפטרך ב'ברכה' המפורסמת שעל טהרת הלשון הרוסית...

הלכתי לשוק. כי איפה אפשר לפגוש יהודי אם לא בשוק? המשא־והמתן הוא בזעיר אנפין: מוכרים לחם, בצל, תפוחי־אדמה, סיגריות, חלב, סבון ומיני סוכריות מפוקפקות. הכל בממדים קטנים ובמחירים גבוהים.

"אני תופס עמדה" מן הצד ומסתכל בפרצופי העוברים ושבים. יש לנהוג בזהירות, לבל אכשל ולא אכשיל.

פתאום מזדקף לקראתי איש־שיבה, גבה־קומה, בעל פנים עדינים, מלובש נקי. הוא צועד לאט, נשען על מקלו. והעיקר — על רגליו ערדלים חדשים, דבר בלתי רגיל בעיירה זו.

ברור: זהו יהודי ואף פליט...

אני ניגש אליו ומברכו ברוסית. הוא מתבונן בי ועונה ביידיש טובה: שלום עליכם, ר׳ יהודי! מהיכן בא יהודי? — גל חם מציף את לבי. יהודי נחמד שכזה!

ההיכרות נעשתה משך כמה רגעים.

אני מוסר לו בקצרה את הביוגרפיה שלי ומעלים מפני טעמי זהירות כמה פרטים חשובים. הוא תושב אודיסה. נמלט מן הנאצים הארורים וגר כאן עם אשתו וכל בני משפחתו.

— אולי תבקרני בביתי? פה בשוק לא נעים לשוחח... אולי יש לך ענין אלי?

— יש ויש! — השבתי בקול נמוך.

— מה? לקנות או למכור? — שאלני בלחש.

— לא זה ולא זה... אינני יודע בדיוק את התאריך. אין לי לוח. אלא לפי חשבוני — ראש־השנה בקרוב...

פני הזקן אורו. לחץ את ידי מתוך תמיהה וחיבה גלויה.

— יהודי שכזה הנך? תיכף נלך אלי!

*

בית־עץ נמוך. שני חדרים קטנים ואפלים למחצה. הוא מציג אותי לפני אשתו.

— מה תגידי, הה? שום סחורה לא קניתי היום בשוק. אבל מצאתי "ליטבאק" טהור...

הזקנה, בעלת פנים מקומטים ועינים טובות, מציצה בי, מתרגשת וניגשת להכין את השולחן. לחם, דג מלוח, תפוחי אדמה מטוגנים בשמן.

זה שנים לא טעמתי מטעמים שכאלה.

אחרי הסעודה ניגשנו ישר לענין. מארחי — יהודי אדוק. ודאי שהוא משתוקק לחוג את "הימים הנוראים" כדת וכדין.

ראש השנה יחול בעוד שבועיים. יש בעיירה כשלושים משפחות יהודיות, כולם פליטים שנגרפו לכאן בתוקף המאורעות. יש לדאוג לערוך "מנין". אפשר גם לקבל רשיון לכך. אין הרשות מפריעה לאנשים הרוצים להתפלל ולקיים מנהגים דתיים. מיום פרוץ המלחמה נעשות הקלות בשטח הדת. הכמרים הפראבוסלאביים פותחים לרווחה את בתי־התפילה שלהם ומושכים המונים. בזכותם שבים לתחיה גם יהודים הנוהים אחרי המסורת.

אך השאלה היא: מי ומי ההולכים! רובם של היהודים הקשישים נתרחקו מכל הווי יהודי. כמעט כולם מדברים רוסית וזה כבר אין בלבם נתיב לאלקי ישראל. על הצעירים אין מה לדבר. מעולם לא הריחו את ריח היהדות.

ידידי החדש מטיל ספק אם גם יחידי־הסגולה הללו, שהיו מסכימים להשתתף ב"מנין", יעיזו לעשות זאת בפרהסיה. רובם פקידים ואיך ישתחררו מעבודתם ב"ימים הנוראים"?

— הרי אפשר להתפלל השכם בבוקר, עוד לפני העבודה — יעצתי עצה.

— צדקת! על פי רוב נוהגים אצלנו ככה — השיב הזקן —: תפילה ועבודה כרוכות ביחד. בכל זאת דרוש לכך אומץ־לב.

— אבל, הרי אמרת שהשלטונות אינם שמים מכשולים על דרכם של דתיים.

— כן, עכשיו בימי המלחמה — שום מכשולים. אבל היהודים שלנו אינם רגילים בכך ואין הם בטוחים, שראשי המוסדות בהם הם עובדים, יביטו על זה בעין יפה. ויש מוגי־לב החוששים... בקיצור, אבהיר את הענין.

✡

חלפו ימים אחדים. בערב באתי לידידי להיוודע מה הצליח לפעול. עצבות היתה נסוכה על פניו.

— לא, אין לנו מנין לראש השנה! — אמר לי בקול כמעט חגיגי. ומה אמרתי לך? רבים דחו אותי בשצף קצף. אחרים היססו והסתלקו. טענתי באזניהם: יהודים! שואה גדולה באה עלינו. טבח נורא ערכו חיילות האוייב בקהילות ישראל. נתאסף יחד, נתפלל, נבלה כמה שעות בסביבה יהודית.

אולי יקל על נפשנו. — מה איכפת לכם? לבסוף הסכימו שני זקנים ושלש זקנות. לא. מנין אין לנו!

שעה קלה ישבנו דוממים, שקועים בהרהורינו. הלב צבט: נתפרדה החבילה.

— אם רוצה אתה — פתח ואמר הזקן, — בוא אלי ונתפלל יחד. יש לי ברוך השם מחזור וגם סידור תמצא אצלי.

— בסדר, אבוא — הסכמתי. — אבל אולי תגיד לי איפה אוכל לקנות לי לוח לשנה החדשה?

— לוח? איזה לוח?

— נו, לוח עברי, כמו שאצלך. מהיכן ידעת את התאריך המדוייק של ראש השנה?

— אדם חדש אתה במקומותינו ואינך יודע — מחייך ידידי —: אין מדפיסים אצלנו לוחות עבריים. את הלוח כותבים. כותב "בעל חשבונות", יודע עתים וזמנים. ומי שרוצה, מעתיק אותו לעצמו בעצם ידו. אני קיבלתי את הלוח מידידי שנתגלגל לקאזקסטאן. בבקשה, הא לך, תוכל להעתיק...

✶

חושך ואפילה בחוץ. הגשם דופק בעוז בחלונות הקטנים. שני נרות דולקים על המפה הלבנה. הזקן עומד בפינה, מתנועע וקורא מתוך דביקות ובקול רם מלה במלה מן המחזור:

— ובכן, תן כבוד ה' לעמך, תהילה ליראיך ותקווה טובה (אוי, רבונו של עולם) לדורשיך. ופתחון פה למיחלים לך, שמחה לארצך וששון לעירך (אוי, רבונו של עולם!).

אשתו שחוחה על "סידור" עבה ועיניה זולגות דמעות. ואני יושב בפינתי מרוכז וחולם. והלב כואב.

ובחוץ — דלף.

פון די טיפענישן

— זלמן, דו ווייסט, אַז מאָרגן אָונט פאַלט אויס ראש השנה?

די דאָזיקע שאלה האָב איך געשטעלט אַ בחור פון אַ יאָר צוויי און צוואַנציק, אַ מאָגערן, אויסגעמאַטערטן, מיט אויסגעלאָשענע אויגן. דאָס איז געווען אין יאָר 1942. דער מקום — אַ סאָוועטישער אַרבעטס־לאַגער אין ווייטן צפון, נעבן וואָרקוטאַ.

אין וואָרקוטאַ האָט מען אַנטדעקט קוילן־גרובן. האָט מען באַשלאָסן אין די הויכע פענצטער וואָס גיכער צו אָרגאַניזירן די עקספּלאָאַטאַציע פון די דאָזיקע טייערע אוצרות. די קוילן האָט מען באַדאַרפט האָבן, דער עיקר, פאַר לענינגראַד און אַנדערע צפונדיקע שטעט, וואָס זענען דעמאָלט, בשעת דער דייטש־נאַצישער אינוואַזיע אין ראַטן־פאַרבאַנד, געווען אָפּגעריסן פון די קוילן־גרובן אין דרום.

ווער איז געווען באַשעפטיקט ביי די דאָזיקע אַרבעטן? פאַרשטייט זיך, די מאַסן אַרעסטירטע, פאַראורטיילטע אויף קורצע און לאַנגע טערמינען תפיסה און צוואַנגס־אַרבעט, סאָוועטישע בירגער.

אַ קורצער טערמין האָט געהייסן — 3 יאָר, אַ לאַנגער טערמין — פון 10 און העכער ביז 25 יאָר. 5 און 8 יאָר תפיסה זענען געווען מיטעלע טערמינען.

פאַר וועלכע חטאים? פאַר קאָנטררעוואָלוציע, איבערהויפּט טראָצקיס־טישע, אומטרייהייט צום סאָוועטישן רעזשים, קרימינעלע פאַרברעכנס, פאַרשפּעטיקונגען צו דער אַרבעט, און אַנדערע פאַרברעכנס. געווען אויך אַ גרויסע קאַטעגאָריע אַרעסטאַנטן, וועלכע זענען געווען פאַרמשפּט אַלס "סאָציאַל־געפערלעכע עלעמענטן". וואָס דאָס איז אַזוינס, איז קיינער נישט געווען אומשטאַנד דיר אויפצוקלערן. אַ ברייטער, פאַרנעפּלטער חושכדיקער באַגריף! על כל פנים איך אַליין האָב אויך געהערט צו דער דאָזיקער גרופּע פאַרברעכער.

איך בין געווען אַרעסטירט אין קאָוונע אין יולי 1940 און נאָך לאַנגע אויספאָרשונגען האָט מען מיר אין איינער אַ פינצטערער נאַכט דערקלערט, אַז די "טראָיקאַ" פון נ.ק.וו.ד. האָט מיר געגעבן אַ מתנה פון 8 יאָר צוואַנגס־אַרבעט. מיין חטא: ציוניסטישע און פּובליציסטישע טעטיקייטן — די סאַמע

שוואַרצע רעאַקציע. אַ געוועזענער רעדאַקטאָר פון אַ ציוניסטישער צייטונג איז אַ געפּערלעכער עלעמענט פאַר דער סאָוועטישער ליטע.

און אַט בין איך אין דעם צפונדיקן אַרבעטס־לאַגער, אין דער ווילדער גרויליקער טונדרע, אומגעפער 400 קילאָמעטער פון צפונדיקן אייז־אָקעאַן, וווּ קיין בוים וואַקסט נישט, ווו די ערד איז כמעט אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר פאַרפרוירן, אויסגעשטעלט אויף די פרעסט און שניי־שטורעמס, וואָס הויבן דאָרט זייער ווילדן מאַקאַבער־טאַנץ שוין אין אָנהויב אויגוסט.

דאָ האָט מען דורכגעלייגט אַן אייזנבאַן־ליניע קיין וואָרקוטאַ אַרויס־צופירן די קוילן־טראַנספּאָרטן.

איך בין געווען איינער פון די סאָציאַליסטישע בויערס.

✶

אויך מיין פריינט זלמן האָט זוכה געווען צום דאָזיקן הויכן מעמד. אַ פיינער, איידעלער בחור פון אַ שטעטל אין פּוילן, וועלכער איז מגולגל געוואָרן סוף 1939 קיין ראַטן־פאַרבאַנד נאָכן אויסברוך פון דער פּויליש־דייטשער מלחמה. דאָ איז זיין קאָנטער־רעוואָלוציאָנערע פאַרגאַנגענהייט אַנטדעקט געוואָרן.

ער איז געווען ביי זיך אין שטעטל אַן אָנפירער, אַ מדריך פון אַ יוגנט־לעכער גרופּע פון "השומר הצעיר". אמת, ער האָט געהאַט טענות צו זיינע סאָוועטישע אויספאַרשער, אַז ער האָט דאָך געהערט צו אַ רעוואָלוציאָנע־רער גרופּירונג, וועלכע פאַרמאָגט טיפע סימפּאַטיעס פאַרן ראַטן־פאַרבאַנד. אָבער דער דאָזיקער זכות איז אים נישט בייגעשטאַנען. פאַרקערט: "השומר הצעיר", האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז געווען, אַ "פאַרקויפטע צום אימפּער־יאַליזם, רעאַקציאָנערע פּאַרטיי", וועלכע האָט פאַרטומלט די קעפּ פון דער יוגנט מיט פאַשיסטישע חלומות...

און מיין אָרעמער זלמן האָט געכאַפּט זיין פאַרדינטן פסק: אויך 8 יאָר.

איך האָב זיך צופעליק מיט אים געטראָפן. מיר האָבן גיך געשלאָסן האַרציקע פריינטשאַפט. אחים לצרה. אונדזער אינטימע שפּראַך איז געווען העברעיִש. אַ גרויסע מעלה האָט געהאַט פאַר אונדז דאָס עברית־לשון: קיינער פון די אַרומיקע האָט אונדזער שמועס נישט פאַרשטאַנען. מיר האָבן

געקענט דאָ פריי טרייבן די אמתע קאָנטער־רעוואָלוציע: גערעדט וועגן ארץ־ישראל, וועגן יידישן פאָלק, יידישן פיין און יידיש־משיחישן עתיד און געכאַפּט אַמאָל, אין די אָוונטן, אונטערזינגען אַ הימיש לידל...

אַ געוואָלאַדיקער חידוש: זלמן, דער השומר־הצעירניק, איז אין לאַגער געוואָרן סכנותדיק פרום. געשטאַמט פון אַ פרומער חסידישער משפחה, איז ער אַרויס לתרבות רעה און האָט זיך דאָ אומגעקערט צום פריערדיקן דרך הישר. ער האָט פיל תפילות און קאַפּיטלעך תהילים געקענט אויף אויסנ־ווייניק.

פלעגט ער אָפט, אין די אָוונטן, זיך פאַררוקן אויף זיין "קאָיקע" (אַ הילצערן בעטל) און אַריינברומען אין זיך אַ פסוק נאָך אַ פסוק, מיט אַ קרעכץ און מיט פייכטע אויגן...

*

— יאָ, זלמן, מאָרגן, דינסטיק אָוונט הויבט זיך אָן ביי יידן אין דער גאָרער וועלט ראש השנה. נו, וועלן מיר מיט דיר אָפּריכטן צוזאַמען אַ תפילה? — האָב איך אים געפרעגט.

— ביסטו זיכער דערין? — איז זלמן אויפגעשפרונגען פון אָרט.

— קיין צווייפל נישט! איך זע דאָך לויט מיין לוח!

זלמן האָט געוווסט פון מיין געהיימען לוח. ווי אַזוי קומט דאָ צו מיר אַ יידישער לוח?

ניין, דאָס איז נישט געווען קיין געדרוקטער יידישער לוח. אַזאַ האָב איך טאַקע געהאַט ביי זיך, ווען איך בין אַרויסגעשיקט געוואָרן פון קאָוונע. מיין פרוי אסנת ז"ל, וואָס איז שפּעטער אומגעקומען אין קאָוונער געטאָ פון די נאַצישע טמאים — האָט באַקומען אַ טאָג פאַר מיין אָפּפאָר פון קאָוונער טורמע אַ דערלויבעניש זיך מיט מיר געזעגענען. זי איז געקומען מיט אונדזערעביידע זין נחמן און אָשר. אַ ליכטיקע הייליקע נשמה געווען! האָט זי מיר געבראַכט אַ קליין תנכ"ל און אַ טאַשן־לוח. די ביידע טייערע מתנות האָט זי מיר אַריינגערוקט אין האַנט אַריין, ווען מיר האָבן זיך אַרומ־גענומען צום לעצטן אָפּשייד־קוש, צום לעצטן אויף אייביק... אויך מיינע טייערע קינדערלעך זענען פאַרשניטן געוואָרן אין די קאַצעטן. און מיין

האַרץ איז צעוווּנדיקט ביזן לעצטן טאָג פון מיין לעבן.

ביידע מתנות האָב איך דערפירט נאָר ביז מאָסקווע. דאָרט האָט מען ווידער דורכגעטאַפּט און דורכגענישטערט אַלע מיינע זאַכן און געפונען דאָס טרייף־פּסול. מיט אַ געבייזער האָט דער טורמע־וועכטער מיך געפרעגט:

— וואָס איז דאָס פאַראַ ביכלעך?

איך האָב אים אויפגעקלערט דעם מהות פון די "ביכלעך". האָט ער אַ שליידער געטאָן דאָס תנכ"ל מיטן לוח אין דעם בערגל זאַכן, וועלכע זענען אָפּגענומען געוואָרן פון דעם עשאַלאָן אַרעסטאַנטן.

ס'האָט מיך אַ שניט געטאָן איבערן האַרצן מיט אַ שטילן ווייטיק. אָבער פאַרפאַלן — גיי טענה צום לאָמפּ!

האָב איך אָנגעהויבן זינט דעמאָלט אַליין פירן אַ לוח. זאָל מען חס וחלילה נישט אָפּגעשיידט ווערן פון יידישע ימים טובים און ימים נוראים. זאָל מען וויסן לכל הפחות, ווו מען האַלט אין דער וועלט פאַר די לאַנגע יאָרן פון טורמע און לאַגער, וואָס דערוואַרטן מיך, ביז ווי לאַנג ס'וועט באַשערט זיין זיך צו האַלטן אין אָט דעם עמק־הבכא. איך האָב אויף שטיקלעך פּאַפּיר געפירט דעם חשבון פון וואָכן און חדשים, פון ימים טובים און תעניתים.

און איך בין געוועזן זיכער, אַז איך שטיי אין קאָנטאַקט מיט דער יידישער וועלט, אַז דער לוח איז פּינקטלעך און גענוי.

און ווען איך האָב אַ זאָג געטאָן מיין פריינט זלמנען, אַז מיטוואָך פאַלט אויס דער ערשטער טאָג ראש השנה, האָב איך פאַרגעסן דעם אַלטן כלל: "לא אד"ו ראש". ס'הייסט, דער ערשטער טאָג ראש השנה קען קיינמאָל נישט אויספאַלן אין די טעג א', ד' און ו' (זונטיק, מיטוואָך און פרייטיק).

זלמן האָט מיר געגלויבט. אפשר האָט ער דעם דאָזיקן כלל נישט געוווּסט און אפשר האָט ער עס אויך פאַרגעסן. האָבן מיר באַשלאָסן אויף דינסטיק אָוונט זיך צו טרעפן ביי מיר, אין דעם הייזל, וואָס האָט געדינט אַלס אַ "מעדפּונקט" (אַמבולאַטאָריע). דאָרט האָב איך געאַרבעט אַלס סאַניטאַר און דאָרט אויך גענעכטיקט.

דאָ וועלן מיר צוזאַמען דאַווענען מעריב און פאַראיינס זאָגן דאָס גאַנצע דאַוונען פון ראש השנה — שחרית מיט מוסף. אַ ברירה האָט מען? מען

מוז דאָך גיין צו דער וואָכעדיקער האַרעוואַניע. דאָ אין לאַגער גיט מען נישט קיין יום־טוב־אורלויבן !...

✶

און מיר האָבן געדאַוונט.

אין דרויסן האָט געוואָיעט און געשטורמעט און געבילט אַ שניי־זאַווע־רוכע. שדים האָבן זיך צעטאַנצט אין אַ ווילדן גאַלאָפּ אויפן דאָך פונעם הייזל.

די לאַדנס זענען געווען פאַרהאַקט. אין שטיבל — שטאַרק פינצטער. מיר האָבן בכיוון נישט אָנגעצונדן דאָס קעראָסין־לעמפל ; זאָל דאָס פייערל נישט אַנלאָקן קיין אומגעוווּנטשענע געסט.

אָבער דער אשמדאי־ווינט האָט געזעצט מיט די פויסטן אין די לאַדנס, האָט געברומט און געוואָלדעוועט ; לאָזט אים אַריין !

מיר האָבן אים נישט געהערט. מיר זענען געווען פאַרזונקען אין דער יום־טובדיקער תפילה. מיר האָבן נישט געקענט דעם גאַנצן מחזור אויף אויסנווייניק. נאָר שטיקלעך און ברעקלעך זענען פאַרבליבן אין זכרון. אָבער די גרונט־תפילות אין שמונה עשרה האָבן מיר געוווּסט. איז איינער פון אונדז געשטרויכלט געוואָרן מיט אַ וואָרט, האָט דער צווייטער אים אַרויס־געהאָלפן. און ווען מיר האָבן אין דער ראש־השנה־נאַכט געזאָגט דעם „ונתנה תוקף", האָבן מיר זיך ביטער צעוויינט...

מיר האָבן געוויינט איבער אונדזער גורל, איבערן גורל פון אונדזערע משפחות, די טייערסטע און ליבסטע פון פאָלק ישראל און פון ארץ־ישראל.

מיר זענען געבליבן זיצן אָן כוחות. אויסגעשעפּטע, אָבער אָפּגעפרישטע און דערמוטיקטע.

זיך געדריקט די הענט און זיך אָנגעווונטשן ; לשנה טובה תכתב ותחתם !

✶

מיט איניקע יאָר שפּעטער, שוין אויף דער פרייהייט, האָב איך גע־בלעטערט אָן אַלטן לוח פון יענעם יאָר און האָב פעסטגעשטעלט, אַז אונדזער ראש השנה איז אויסגעפאַלן פונקט נאָך יום־כיפור ! איך בין נכשל געוואָרן אין מיין חשבון.

אָבער אונדזער תפילה איז דערהערט געוואָרן. אין אַ יאָר אַרום בין איך פון לאַגער באַפרייט געוואָרן — אַ צייט לאַנג פאַרן סוף פון תפיסה־טערמין. ווי איך האָב געהערט, איז אויך מיין פריינט און מיטדאַוונער זלמן אַרויס פון דאָרטן אַ לעבעדיקער...

ערה"ש תש"ז

טרוימען און גלוסטענישן

די דייטשע פובליציסטן און פּאָליטיקער מכל המינים האָבן מיט גרויס התמדה און מיט פאַרקאָשערטע אַרבל זיך אַ נעם געטאָן צו דער "פּאַטריאַ־טישער" מלאכה: ריינוואַשן דאָס דייטשע פאָלק פון שולד.

אין מאָסקווע האָט מען זיך האַרט אָנגעקוועצט צום טיש אויסאַרבעטן די גרונט־פּרינציפּן פון אַ שלום־אָפּמאַך — פּאַרלויפיק אָן אָפּמאַך נישט מ י ט דייטשלאַנד, נייערט פ א ר דייטשלאַנד. די פּראָבלעמאַטיק איז קאָמ־פּליצירט, די ווידעראַנאַנדן זענען גרויס, די האָריזאָנטן זענען פאַרטונקלט. נאָך נישטאָ קיין קאָנקרעטע פּלענער פון די שלום־באַדינגונגען, ס'זעען זיך נאָך נישט די קאָנטורן פון די קומענדיקע האַרבע דינים און פּאַראַגראַפן, וועלכע דאַרפן איינהאַמעווען די עווענטועלע אימפּעריאַליסטישע גלוסטע־נישן און רעוואַנש־לעכצענישן פונעם "נייעם" דייטשלאַנד.

קען מען נאָך ווען פּראָיעקטן און פּרטים נישט דיסקוטירן.

ד אָ ס ע י ק ר ־ פּ ר אָ ב ל ע ם, וואָס פון אים וועלן אַרויסשטראָמען אַלע אַנדערע קשיות און קאָנסעקווענצן, וועט זיין די פראַגע: — צי טראָגט דאָס דייטשע פאָלק די ק אָ ל ע ק ט י ו ו ע ש ו ל ד פאַר די גרויזאַמקייטן פונעם נאַצי־רעזשים, פאַר די ימים בלוט, פאַר די מיליאָנען הרוגים, פאַר די "טויט־מילן", פאַר דאָס א ו מ מ ע נ ט ש ל ע כ ס ט ע אין דער מענטש־לעכער געשיכטע?...

די דייטשן האָבן נישט ליב די "שולד־טעזע". זיי האָבן פאַראיבל געהאַט אויף קלעמאַנסאָ, ווודראָ ווילסאָן און ללאָיד דזשאָרדזש הלמאי די דאָזיקע אַליאירטע מלוכה־טוער האָבן אין יאָר 1919 פאַראַנקערט אין ווערסאַלער שלום־אָפּמאַך דעם פּרינציפּ פון דייטשלאַנדס שולד אינעם פונאַנדערפּלאַ־

קערן די ערשטע וועלט־שריפה. יאָרן לאַנג האָט מען געשאָטן שוועבל און פעך אויף די "נאַרישע קעפּ" פון ווערסאַל, וואָס האָבן געקענט דערלאָזן אַזאַ עוולה בנוגע דעם באַזיגטן שונא נעבעך. היטלער האָט אין זיינע היס־טערישע דרשות הינטיש געבילט קעגן דעם "בילבול", וואָס ענגהאַרציקע מענטשן האָבן אויסגעטראַכט אויפן נאָבעלן פאָלק, אַז עס זאָל האָבן אַ שטיקל שולד אינעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה...

אויך איצט גאַרטלען די דייטשע פעדער־מענטשן זייערע לענדן און באַמיען זיך צו פאַרלויפן דעם וועג באַצייטנס: זאָל מאָסקווע חס־וחלילה נישט איבערחזרן דעם טעות פון ווערסאַל, זאָל נישט פאַלן קיין שוואַרצער שאָטן פון שולד אויפן ווייסן געוויסן פון דייטשן פאָלק!...

✶

די טענות זענען פשוטע:

ווי אַזוי קען אַ גאַנץ פאָלק טראָגן די שולד פאַר מעשים תעתועים פון אַ הייפל פירער, וואָס זענען געוואָרן זיינע אייגענע פאַרפירער? ס'קען נישט זיין קיין קאָלעקטיווע שולד פון אַ פאָלק. ס'קען זיין נאָר די אינדיווידועלע שולד פון יחידים. און אַזוי האָט דאָך אויך דער גרויסער אינטערנאַציאָנאַלער מיליטער־געריכט אין נירנבערג געפסקנט. ער האָט בפירוש געזאָגט, אַז ער משפט נישט דאָס דייטשע פאָלק, נאָר דייטשע פאַרברעכער, נישט די פאָלקס־מאַסע, נאָר די געוועזענע מושלים. און ווו איז סתם יושר? אויך נישט ווייניק דייטשן זענען געווען פאַרפאָלגט דורך די נאַצישע אונטערדריקער, געווען פאַרשיקט און דערשטיקט אין די לאַגערן. צי זאָלן די קרבנות ליידן צוזאַמען מיט זייערע פייניקער?... די עצם עקזיסטענץ פון די "שפּרוכקאַמערן" באַווייזט דאָך אויך, אַז מען וויל פון דער גרויסער מאַסע אומשולדיקע אַרויספישן, אַרויסגעפינען די שול־דיקע און זיי, טאַקע נאָר זיי באַשטראָפן.

און אַנדערע מליצי־יושר פאַלן אַריין אין אַ פילאָזאָפיש־מעלאַנכאָלישן טאָן, עפּעס אין אַ מין מעטאַפיזישער רוחניותדיקייט: — ווער קען היינט בכלל אורטיילן אַזוינע גוואַלדיקע היסטאָרישע דערשיטערונגען און קאַטאַ־קליזמען? לאָמיר די פראַגע פון שולד איבערלאָזן פאַר די קומענדיקע דורות,

די היסטאָריקער פון שפּעטערדיקע צייטן. זיי וועלן האָבן מער "דיסטאַנץ", מער רויִקייט און מער אָביעקטיווע מאָסן צו מעסטן אונדזערע ביטערע צייטן. און זיי וועלן שוין אַרויסטראָגן דעם גערעכטן אורטייל!

פאַרשטייט זיך, אַז ס'לוינט פאַר די דייטשע "פילאָזאָפישע פּאָליטיקער" צו פאַררוקן די "שולד־טעזע" אין היסטאָרישע מרחקים, אין די געדיכטע נעפּלען פון צוקונפטיקע היסטאָרישע פאָרשונגען.

וואָס טיפער — אַלץ אומקלאָרער, וואָס ווייטער — אַלץ געזינטער. געזינטער פאַר די דייטשע קעשענעס, פאַר דייטשע הערצער און מוחות, פאַרן מלוכהשן שיקזאַל פון היינטיקן דייטשלאַנד...

✶

די דייטשע אַדוואָקאַטן, וואָס זענען מלמד זכות אויפן דייטשן פאָלק, מישן בכיוון צונויף דריי באַגריפן פון שולדיקייט: 1) קרימינעלע שולד, 2) פּאָליטישע שולד, 3) מאָראַלישע שולד.

קרימינעלע שולד פאַלט אויף אַ מענטשן, וואָס באַגייט אַ קרימינעלן פאַרברעכן. די יוריספּרודענץ פאַרמאָגט געענוג הנחות, כּללים און מעטאָדן, ווי אַזוי צו דעפינירן דעם באַגריף און די ראַמען פון דער קרימינעלער שולד.

פּאָליטישע שולד הייסט די באַלאַסטונג פון אַ יחיד צי פון אַ כּלל פאַר די מעשׂים פון דער מלוכה־מאַכט, פאַר פּאָליטישע אַקטן און האַנדלונגען פון מלוכה־מענער.

מאָראַלישע שולד איז באַזירט אויף די מאָראַלישע יסודות פון מענטשלעכן צוזאַמענלעבן, פון סאָלידאַריטעט צווישן מענטש און מענטש.

די נירנבערגער פּראָצעסן אָדער די געריכט־פאַרהאַנדלונגען פון די שפּרוך־קאַמערן מוזן, פאַרשטייט זיך, באַוועגן זיך לויט די אָנגענומענע יורידישע פּראָצעדורן. אין אַ געריכט־זאַל זוכט מען די קאָנקרעטע שולד פון דער באַטרעפנדיקער פּערזאָן. מען רעכנט זיך נאָר מיט באַווייז־מאַטעריאַלן, מיט עדות־זאָגערייען.

וויפיל פאַרברעכער ווערן אָפּטמאָל דורך אַ געריכט באַפרייט בלויז דערפאַר, ווייל ס'פעלן קלאָרע באַווייזן! זאָגט דאָך אַ רוסיש ווערטל: "ביסטו

נישט געכאַפּט — ביסטו קיין גנב נישט!״ פאַר אַזאַ געריכט שטייט נישט דאָס גאַנצע דייטשע פאָלק. עס שטייען דייטשע מענטשן, פאַרברעכער־טיפּן, רוצחים, סאַדיסטן, מנוולים. עס שטייען און עס וועלן נאָך שטיין טויזנטער, צענדליקער טויזנטער — אַ ריזיקע מאַסע. אָבער עס שטייען יחידים.

נאָר פאַרן געריכט פון אַ שלום־קאָנפערענץ, פאַרן געריכט פון מענטשלעכן געוויסן, פאַרן כסא הכבוד פון איר מאַיעסטעט די געזעלשאַפטלעכ־קייט שטייט גאַנץ דייטשלאַנד, שטייט טאַקע דאָס גאַנצע דייטשע פאָלק! קיינער פון די ״רייכס־דייטשן״ קען נישט אַראָפּוואַרפן פון זיך די אומבאַקוועמע פאַר אים משא פון פּאָליטישער און מאָראַלישער שולד פאַרן אויפקום פון דער היטלער־ממשלה, די שולד פאַרן רעזשים פון רשעות, געמיינהייט, אכזריות און מאָראַלישער צעווערימטקייט, וואָס האָט וועלטן חרוב געמאַכט, וואָס האָט מאַידאַנעקס און טרעבלינקעס אויפגע־שטעלט, וואָס האָט פּיצלעך קינדער — האַלב טויטע און גאַנץ לעבעדיקע — מיט אומשולדיקע אויגעלעך אין אָפענע קברים געשליידערט.

— Tu l'a voulu, Dandin! — קענען מיר אויסרופן מיט די ווערטער פון באַרימטן פראַנצויזישן שריפטשטעלער מאָליער (דו אַליין האָסט עס געוואָלט, דאַנדען!)

נאָר איר אַליין האָט עס געוואָלט! איר אַליין האָט געבראַכט היטלערן צו דער מאַכט, מיטן כוח פון אייער שטים־צעטל, וואָס איר האָט בשפע געוואָרפן אין דער וואַל־אורנע. איר אַליין האָט אים אין זאָטל אַריינגעזעצט. איר אַליין האָט אין אייער שפּלותדיקן, הכנעהדיקן, סטאַדע־מעסיקן ״היט־לער־גרוס״ צו אים אייערע הענט געשטרעקט. און איר אַליין האָט אים געליפערט די אַרמייען מערדער און רויבער, די שוואַרצע קראָען־מחנות פון די געשטאַפּאָ־אויסוואורפן און ס.ס.־לייט.

אַלץ — איר אַליין!

✶

זיי זענען גרויסמוטיק, די ריטערס פון אומשולד.

זיי שווערן אייך, אַז רעפּעראַציעס זענען זיי דווקא מסכים צו צאָלן. יאָ, פאַרשטייט זיך, מסכים נאָך אַ גאַנצער ריי באַוואָרענישן און אויסריידענישן:

מ׳זאָל זיי איבערלאָזן וואָס מער ״סובסטאַנץ״, מ׳זאָל נישט דעמאָנטירן און נישט אַרויספירן קיין פאַבריקן, מ׳זאָל נישט טשעפּענען די אינדוסטריע פון סאַאַר און רור־געביט, מ׳זאָל זיי בכלל געבן וואָס מער ברויט, פּרנסה און פרייהייט. ערשט דעמאָלט וועלן זיי צאָלן.

זיי זענען גרייט, ווי זיי דריקן זיך אויס, צו טראָגן די ״מיטפאַראַנט־וואָרטונג״. איז דאָך ממה נפשך: איז מען נישט שולדיק און מען טראָגט נישט קיין אחריות — דאַרף מען דאָך נישט צאָלן. צאָלט מען יאָ, הייסט דאָך דאָס, אַז מען אָנערקענט די אייגענע שולד! ווי שיקט זיך עס? איז דער תּירוץ, אַז די מעשה צאָלעניש איז טאַקע מער נישט ווי אַ תּירוץ. די דייטשן שטעלן אויס זייער קאָרט אויפן קורצן זכרון פון די פּאָליטיקער, אויף ווייכע הערצער פון גאָטספאַרכטיקע ווייבער, אויף דער רחמנות־אַקציע, וואָס ווערט געטריבן מיט אַזאַ ברייטן פאַרנעם אין אַמעריקע און ענגלאַנד.

עלנט, נויט, הונגער — דאָס זענען די געשפּענסטער, וואָס דאַרפן אָנוואַרפן אַ פּחד אויף דער עפנטלעכער מיינונג פון דער וועלט. מען דאַרף אַרויסהעלפן די אומגליקלעכע דייטשן פון די טיפענישן פון זייער אומגליק, וווהין די געשיכטע, דער גורל האָט זיי נעבעך אַריינגעוואָרפן. וועט זיין דייטשלאַנד זאַט, רייך און צופרידן, וועט דערפון קודם כל געניסן ווערן די צופוילטע און קראַנקע אייראָפּע.

דאָ הזרט מען איבער דעם אַלטן פּאָליטישן מאַנעוור פון די יאָרן 1930—1920. מען וויל ווידער אַריינשטאָפן אין דער דייטשער אינדוסטריע אויסלענדישע קרעדיטן, ראַטעווען די קאָנצערנס פון זייער אומפאַרמיידלעכן אונטערגאַנג און דערנאָך מיט אַ נייעם אימפּעט און ברען אָפּבויען די ווירטשאַפטלעכע באַזע פאַר מיליטאַריסטישע אַוואַנטורעס. און אויב ס׳זענען נאָך פאַראַן אויף דער וועלט מענטשן מיט אָפענע אויגן און קלאָרן שכל, וואָס ווערן נישט נתפּעל פון די דייטשע פּראָפּאַגאַנדיסטישע מאַכערייקעס, שלעפּט מען אַרויס אויפן ליכטיקן שיין נאָך אַן אַרגומענט, וואָס קלינגט כמעט ווי אַ דראָאונג: זאָל מען פון דייטשלאַנד אָפּטאָן דאָס ביסל לייט־זעליקייט, וואָס זיי פאַרלאַנגען, איז פאַראַן אַ סכּנה, אַז ס׳זאָל חס וחלילה וואַקסן דער נאַציזם...

גיט איבער אַ דייטשע צייטונג אַ בליץ־אַנקעטע, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין אַ פּריוואַטן קרייז פון דייטשן: ״וויפיל נאַציס זענען נאָך פאַראַן

אין דייטשלאַנד?". די תשובות זענען געווען פאַרשידן. איינער מיינט: 10 פּראָצענט דייטשן זענען נאָך נאַציס. אַ צווייטער: 70—80 פּראָצענט. אַ דריטער: באַלד וועלן עס זיין 90 פּראָצענט. אַ פערטער שטעלט אַ שאלת תם: "וואָס איז אַזוינס אַ נאַצי?"

די סאַמע כאַראַקטעריסטישע איז אפשר די לעצטע תשובה. אין איר קלינגען עטלעכע תשובות מיט אַמאָל: מיט וואָס איז אַזוי שלעכט אַ נאַצי? און ווער איז נישט קיין נאַצי? איז דען איצט בעסער אָן די נאַציס?

אָבער אפילו די יעניקע דייטשע פּובליציסטן, וואָס לייקענען, אַז די נאַצישע באַצילן לעבן נאָך און מערן זיך אין דייטשן פאָלקס־אָרגאַניזם, האַלטן אויך, אַז עס וואַקסט אַ "נעאָ־נאַציאָנאַליזם", אַ "היפּער־פּאַטריאָטיזם", וואָס קען ווערן געפערלעך פאַר דער "דעמאָקראַטישער דערציִונג" פון די מאַסן, און זיי פּרעדיקן: וויל מען פּטור ווערן פון נייע נאַצישע געוויקסן און בליטן, מוז מען באַוויזן דער דייטשער באַפעלקערונג, אַז דעמאָקראַטיע איז אַ בעסערער געשעפט, באַצאָלט זיך בעסער, גיט מער מאַטעריעלע גיטער און זיסע זאַכן.

אָן אַרגומענט, וואָס שמעקט מיט שאַנטאַזש!

די בעלי הטענה באַמערקן אַליין נישט, אין וואָס פאַר אַ משונהדיקער ליכט זיי שטעלן די מענטאַליטעט פון דייטשן מאַסן־מענטשן, זיין אינערלעכע, זעלישע באַציִונג צום ענין דעמאָקראַטיע.

דעמאָקראַטיע איז אַ פּאָליטישער אַני־מאמין, אַ נשמה־באַדערפעניש פון ערלעכן, עטיש־דערצויגענעם מענטשן; דעמאָקראַטיע איז די אויסדרוק־פאָרם פון פּראָגרעס, פון רעכט און גערעכטיקייט פון נאַטירלעכן יושר־געפיל, פון פרידלעכן צוזאַמענזיין פון מענטשן און פעלקער. עכטע דעמאָקראַטיע איז די בעסטע און זיכערסטע גאַראַנטיע פאַרן וועלט־שלום.

אָבער דער דייטש משמעות באַטראַכט דעם ענין דעמאָקראַטיע ווי אַ "קו־האַנדל": ער קען זיין אַ פאַשיסט, ער קען זיין אויך אַ "דעמאָקראַט" — אַלץ הענגט אָפּ דערפון, וואָס עס לוינט אים בעסער — און ווער וועט אים מער אָנבאָטן, ער איז לכתחילה גרייט צו פאַרקויפן זיך אַליין, זיין נשמה, זיין מלוכה־סדר...

✶

יאָ, דער דייטשער מאַסן־מענטש האָט קענטיק קיין זאַך נישט אָפּגע־לערנט פון דיביידע קאַטאַסטראָפעס נאָך ביידע וועלט־מלחמות און איז פּאָליטיש און מאָראַליש אַבסאָלוט נישט קרעדיט־פעיק. און דערפון קען מען אַרויסדרינגען נאָר איין אויספיר:

ער פאַרדינט נאָך נישט קיין "גוטע" שלום־באַדינגונגען. ער באַדראָט נאָך דעם וועלט־שלום. ער טרוימט נאָך וועגן פרעמדע לענדער, פרעמדע לעבנס, פרעמדע האָב און גאָב.

און דעריבער: Caveant consules! זאָלן די "קאָנסולן", די פירנדיקע וועלט־פּאָליטיקער אַן אויג איבער אים האַלטן!...

זיי פאַרגעסן נישט

אָפט מאָל שפּילן זיך אָפּ ערגעץ ביי די זייטן פון וועג געשעענישן, וואָס דער פאַרבייגייער באַמערקט זיי נישט אין זיין איילעקן גאַנג. אָבער דווקא זיי זיינען כאַראַקטעריסטיש און סימבאָליש און שפּיגלען אָפּ די איינשטעלונגען און שטימונגען פון דעם זינדיקן בן־אדם.

אָט, למשל: אַ דעלעגאַציע פון אונדזערע ישראלדיקע פּעדאַגאָגן האָט באַזוכט דייטשלאַנד (פאַרשטייט זיך, מערב־דייטשלאַנד), האָט זיך דאָרט באַטייליקט אין דער קאָנפערענץ פון דער וועלט־קאָנפעדעראַציע פון די לערערס און האָט געהאַט אַ ספּעציעלע באַגעגעניש מיט די דייטשע פאַך־קאָלעגן.

ס'איז אַדורך ווי אומבאַמערקט. אויך אונדזער פרעסע האָט זיך מיט דעם ענין נישט אָפּגעגעבן. ערגעץ־ווו איז דורכגעלאָפן אַ קליינע נאָטיץ און איז פאַרשלונגען געוואָרן אין דעם שטראָם פון אַנדערע נאָטיצן און ידיעות.

קיין אָפּקלאַנג, קיין ווידערקלאַנג!

און די מעשה איז דאָך טאַקע ווערט אונדזער געשפּאַנטע אויפמערק־זאַמקייט. וואָרום קודם כל פרעגט זיך דאָך, ווען אונדזער הסתדרות המורים האָט באַשלאָסן צו שיקן אַזאַ דעלעגאַציע קיין דייטשלאַנד, צי זיינען זיי

גאָר נישט באַפאַלן קיין ספקות, צי דאַרף זי, צי מעג זי, צי מוז זי זיין פאַרטראָטן אין אַט דער קאָנפערענץ, וואָס קומט זיך צונויף אויף דער דייטשער ערד? מילא, שמועסט מען וועגן שילומים, וועגן קאָמפּענ־סאַציעס פאַרן יידישן מאַטעריעלן חורבן, געפינט מען נאָך אַ וועלכע עס איז פאַרענטפערונג פאַר אַט דעם קאָנטאַקט מיטן נאָך לעבעדיקן דור פון דייטשע רוצחים.

צו וואָס זאָל מען איבערלאָזן אין זייערע הענט די גזילה?

אויך פּאָליטיקער קומען צו אונדז און טענהן, אַז אונדזער פּאָליטישער ווילזיין, די אינטערעסן פון מדינת ישראל אויפן אינטערנאַציאָנאַלן פאָרום פאָדערן, מיר זאָלן אָנבינדן פּאָליטיש־דיפּלאָמאַטישע באַציִונגען מיט מערב־דייטשלאַנד. גאָט איז מיין עדות, אַז מיין נשמה שרייט קעגן אַזעלכע פאַרבינדונגען. אָבער אויך אַזאַ טענה קען נאָך האָבן אַ פּיצל לאָגיק, אַ שטיקל באַרעכטיקונג.

אָבער, צי מוזן מיר אָנטייל נעמען אין קולטור־קאָנ־פערענצן און קולטור־אימפּרעזעס, וואָס ווערן אָרגאַניזירט אין דייטשלאַנד?

יאָ, געוויס קען מען זאָגן, אַז דאָס איז געווען אַן אינטערנאַציאָנאַלע קאָנפערענץ און נישט קיין ספּעציעל־דייטשער צונויפקום. איז מה רעש?

איז, ערשטנס, באַדאַרף מען האָבן אין זינען, אַז אויף יעדער קאָנפע־רענץ, אַפילו פון אינטערנאַציאָנאַלן כאַראַקטער, דריקן אַרויף זייער שטעמפּל די גאַסטגעבערס. און נישט ווילנדיק מוזטו ווערן דער גאַסט פון געגעבענעם לאַנד אָדער פון דער געהעריקער לאָקאַלער אָרגאַניזאַציע. און אַ גאַסט מוז זיין העפלעך און מוז אַרויסווייזן פיינקייט לגבי דעם מכניס אורחים.

צווייטנס, די עצם באַגעגעניש און בשותפותדיקע אַרבעט מיט די דייטשע לערערס, וואָס האָבן דאָך אויסגעהאָדעוועט אַ דור פון דער היט־לער־יוגנט, האָט געדאַרפט זיין פריקרע אין די אויגן פון אונדזערע לערערס און מדריכים, וואָס צווישן זייערע תלמידים אין מדינת ישראל זיינען פאַ־ראַן נאָך הונדערטער און טויזנטער נאַצישע קרבנות, דירעקטע און אומ־דירעקטע.

נאָכן באַקאַנטן נצחון פון דייטשלאַנד איבער פראַנקרייך אין ביס־

מאַרקס צייטן, האָט דער דייטשער קאַנצלער זיך באַרימט, אַז דאָס האָט געזיגט דער דייטשער לערער, מחמת ער האָט פאַרפלאַנצט אין יונגן דור דעם דייטשן פאַטריאָטיזם. קיין צווייפל נישט, אַז דער דייטשער לערער האָט אויך אַ היפּשן חלק אין דעם אויפקום פון דייטשן ראַסיזם און אַנטיסעמיטיזם. איז עס נישט נאָך אַ ביסל צו פרי פאַר אונדזערע לערערס זיך צו זעצן צום טיש מיט די דייטשע פּעדאַגאָגן?

אָבער ווייטער איז פאַרגעקומען נאָך אַן ערגערע מעשה.

אונדזערע לערערס־דעלעגאַטן האָבן זיך טאַקע געטראָפן אויף אַ ספּעציעלן צוזאַמענקום מיט זייערע דייטשע "קאָלעגן". די פאָרשטייער פון דער דייטשער לערערשאַפט, דערציילט מען אונדז, האָבן געוואָלט אָפּהאַלטן אַ ישוב הדעת מיט די ישראלדיקע פּעדאַגאָגן. וואָס איז? זאָלן די העברעיִשע פּעדאַגאָגן זיי אַן עצה געבן, ווי אַזוי צו ליקווידירן די "איבערבלייבענישן פון נאַציזם אין די לערן־ביכער און צו ווידמען אַ ברייטן פּלאַץ פאַר דער שילדערונג פון דער קאַטאַסטראָפע"...

און אונדזערע לערערס האָבן זיך נישט געפוילט און טאַקע געגעבן גוטע עצות, ווי אַזוי די דאָזיקע "רייניקונגס־מלאכה" דורכצופירן.

וואָרום די דייטשן גופא ווייסן נעבעך נישט, ווי אַזוי מען מאַכט דאָס און מיט וועלכע גאָפּל־מעסער מען עסט אָט דעם מאכל. טאַקע אַ גליק איז געשען, וואָס עס האָבן זיך איינגעפונען צופעליק אין דייטשלאַנד עטלעכע העברעיִשע לערערס, ווען נישט זיי, וואָלטן דאָך געבליבן אין די דייטשע שולן די אַלטע ספרי לימוד פון די נאַצישע צייטן.

דערפון באַדאַרף מען, הייסט עס, מאַכן דעם פועל יוצא, אַז ביז איצט, שוין 14 יאָר נאָך דער היטלערישער מפּלה, איז נאָך ווינציק געטאָן געוואָרן דורך די דייטשע דערציִערס אויף אָט דעם גוואַלדיק שווערן שטח. די "רייניקונג" איז נאָך נישט געמאַכט געוואָרן בשלימות...

און נאָך אַ פּיקאַנטער פּרט: אויף אָט דער באַגעגעניש איז בייגעווען דער דייטשער פּראָפעסאָר עקאַרט, וואָס איז ממונה אויף דער "רייניקונג" פון די לערן־ביכער. ער דאַרף עס באַקעמפן די נאַצישע אידעאָלאָגיע אין די שול־ביכער. ווייזט זיך אַרויס, אַז דער זעלביקער בכבודיקער פּראָפעסאָר איז אין היטלערס צייטן געווען דער ממונה אויף דער "פּאָליטישער דערציִונג" פון דער דייטשער "לופט־וואַפע", פון דייטשן לופט־פלאָט!

אַ פּראָפעסאָר אַ מאדים, אַ גוואַלדאַוונער בריה!

אמת, עס ווערט אויף גיך צוגעגעבן, אַז דער דאָזיקער פּעדאַגאָג „געלערנטער“ איז בשעתו געשיקט געוואָרן דורך דער „אונטערערד“ אין די געצעלטן פון דער נאַצישער טומאה מיט אַ כוונה. אָבער ווי קען אַזאַ שליח דערציִען די לופט־פליִערס אין היטלעריסטישן גייסט? וואָרום עס איז דאָך קלאָר, אַז ער האָט נישט געקענט מיט זיי לערנען די אַ נ ט י ־ ה י ט ל ע ר י ס ט י ש ע תורה. והראיה, ער לעבט דאָך!...

נאָר אונדזערע היימישע שליחים־פּעדאַגאָגן, ווייזט זיך אַרויס, האָבן שוין געזאָרגט צו כשרן בתכלית הכשרות זייער אָנטייל אין דער קאָנפערענץ. זיי האָבן אַנטפּלעקט פיל גבורה און נאַציאָנאַלן שטאָלץ. זייער פאָרשטייער, וואָס איז אגב דער סעקרעטאַר פון דער הסתדרות המורים, האָט אָפּגעגעבן אַ קורצע דעקלאַראַציע אויף דער קאָנפערענץ. די דעקלאַראַציע איז געווען, ווי די פרעסע טיילט מיט, „איינגעהאַלטן“. ווי דען אַנדערש? צי קענסטו דען רעדן מיט אַ הויכן טאָן ביים גאַסט־געבער אין שטוב?

און דעקלאַרירט האָבן אונדזערע מחנכים, אַז זיי האָבן נישט פאַרגעסן און וועלן קיין מאָל נישט פאַרגעסן דאָס, וואָס די דייטשן האָבן געטאָן דעם יידישן פאָלק.

טאַקע זייער און זייער איינגעהאַלטן! אַנשטענדיק און צירלעך־מאַנירלעך!

צו וואָס זאָל מען באַנוצן שאַרפע רייד און ווי אַזוי קען מען זיין שאַרף, ווען די נשמה פון די דעקלאַראַנטן ווייטיקט נישט, קענטיק, מיט אַ טיפן פאַרצערנדיקן ווייטיק, ווען זי פלאַמט נישט מיט צער און צאָרן, ווען מען מוז עפּעס זאָגן וועגן דער „שואה“ פון יוצא וועגן?

און ילמדנו רבנו: — וואָס הייסט — „זיי פאַרגעסן נישט און וועלן נישט פאַרגעסן“? דאָס איז דאָך סתם אַ פראַזע, וואָס איז נישט מחייב צו קיינע מסקנות, צו קיינע מעשים! יאָ, איך צווייפל נישט אַז אונדזערע לערערס האָבן געוויס אַ גוטן זכרון. אַ לערער מוז דאָך וויסן און געדענקען וואָס ער לערנט. בפרט אַ לערער פון געשיכטע וועט דיר אָפּזאָגן אויף אויסנווייניק די פּינקטלעכע כראָנאָלאָגיע פון אַלע וויכטיקע היסטאָרישע געשעענישן. ער וועט דיר זאָגן, ווי אַ פרומער ייד זאָגט אשרי, די נעמען און צונעמענישן פון אַלע מלכים, גדולים און וועלט־מערדער.

נו, וועט ער דען פאַרגעסן דעם נאָמען פון גרעסטן וועלט־רוצח, וואָס האָט אויסגעהרגעט מיליאָנען יידן? וועט ער נישט געדענקען די דאַטעס פון דער יידן־אויסראָטונג און די געשיכטע פון יידישע יסורים? געוויס וועט ער געדענקען און וועט אויך זיינע תלמידים עס איבערדערציילן.

אָבער ווען די תורה האָט אונדז באַפוילן: „זכור את אשר עשה לך עמלק״! האָט זי געמיינט גאָר אַן אַנדער מין געדענקען. דאָס איז אַזאַ ג ע ד ע נ ק ע ן, וואָס מוז פירן צו ג ע ד אַ נ ק ע ן, און פון געדאַנקען צו מסקנות. ווען נישט דאָס — איז דאָס ״נישט פאַרגעסן״, מיט וואָס אונדזערע לערערס האָבן זיך באַרימט אויף דער קאָנפערענץ, אַ חוזק, אַן אָפּשפּאָט, אַ ביטערער וויץ.

וואָלטן אונדזערע מחנכים טאַקע נישט געקענט און נישט געוואָלט פאַר־געסן, וואָלטן זיי נישט מיטגעמאַכט די מיאוסע קאָמעדיע פון געבן עצות די דייטשע לערערס, ווי אַזוי זיי זאָלן דערקלערן זייערע תלמידים אונדזער אומקום־דראַמע.

וואָלטן אונדזערע לערערס טאַקע געפילט טיף אין האַרצן דעם ברע־נענדיקן, אומאויסלעשלעכן פיין און שוידער פון אונדזער גרעסטן נאַציאָ־נאַלן אומגליק — וואָלטן זיי בכלל מוחל געווען אויפן כבוד צו פאָרן צו דער דאָזיקער קאָנפערענץ אין פ ר אַ נ ק פ ו ר ט, כדי נישט זיין גע־צוווּנגען זיך צו טרעפן מיט די דייטשע לערערס און צו געניסן פון זייער גאַסטפריינדלעכקייט.

ווי ווייט איז דען פראַנקפורט פון דאַכאַו און פון די מאַסן־קברים פון די יידישע קדושים וטהורים? צי האָט זיי, אונדזערע דעלעגאַטן, גאָרנישט באַאומרויִקט אַזאַ שוידערלעכע שכנות?

אָדער אפשר האָט זיי דאָס גאָר געהאָלפן ״נישט צו פאַרגעסן״?

ניין, זייער „איינגעהאַלטענע״ דעקלאַראַציע איז פאַלש. מיט זייער עצם קומען קיין דייטשלאַנד און מיט זייערע פריינדלעכע ישוב־הדעתן מיט די דייטשע לערערס האָבן זיי דערוויזן, אַז זיי האָבן טאַקע פאַרגעסן און אַז זיי ו ו י ל ן פאַרגעסן.

און אָט אַזאַ אויפפירונג מצד אונדזערע מחנכים, אָט די „אינזשינערן פון נשמות״, ווי זיי ווערן אָפט מאָל אָנגערופן, דערשיטערט מיך, און איך געפין נישט דערפאַר קיין שום פאַרענטפערונג.

און אויב אַפילו חכמים ווערן געוואָרנט, זיי זאָלן פאַרזיכטיק זיין מיט זייערע רייד, מעג מען דאָך געוויס זאָגן די לערערס:

— מורים, הזהרו בדבריכם ובמעשיכם!

13.9.1957

אויף פאַרשידענע לשונות

איך גלויב נישט, אַז די טעמע וועגן די באַציִונגען צווישן מדינת ישראל און די תפוצות און דער גאַנצער קנויל פּראָבלעמען, וואָס איז געבונדן און געקייטלט דערמיט, זאָל ווען ס'איז אַראָפּגיין פון אונדזער סדר־היום.

דער וויכוח, אָפּטמאָל אַ קאָלטער, און אָפּטמאָל אַ היציקער און דענער־ווירנדיקער, וועט תמיד אויפפלאַקערן פון צייט צו צייט אויף אונדזערע עפנטלעכע טריבונעס ביי יעדער פּאַסיקער און אומפּאַסיקער געלעגנהייט. און דעם אמת געזאָגט, ס'איז נישט צו זען, אַז די בעלי הוויכוח, וואָס קרייצן זייערע פּאָלעמישע שווערדן מיט פיל טעמפּעראַמענט און איבער־צייגונגסקראַפט, זאָלן קומען צו אַן עמק השווה, זאָלן זיך צונויפרעדן אויף אַ געוויסער פּשרה. ניין, דאָס וועט נישט געשען!

ווייל אין זייערע לאָגישע, אויף שכל באַגרינדעטע באַווייזן, פּלאָנטערט זיך אַריין אַ היפּש ביסל פּסיכאָלאָגיע. מיר, די ישראלים, שטרעבן מיטן גאַנצן האַרצן צו דערוויזן, אַז אַלע יידן דאַרפן, מוזן און קענען עולה זיין, ווייל מיר ווילן דאָ ווערן שטאַרקער, פילצאָליקער, פאַרפונדעוועטער און זיכערער.

דער אינסטינקט פון אַליין־דערהאַלטונג, פון המשכדיקן קיום צווינגט אונדז אפילו אומבאַוווסטזיניק אָנצוציען וואָס מער יידן פון דער גרויסער וועלט, זיי זאָלן זיך אָנשליסן צו אונדזער גורל און אונדזער לעבן.

נו, און דער גלות־ייד, אָדער, ווי ס'איז אָנגענומען צו טיטולירן אים — דער גולה־ייד, וועלכער לעבט אין גוטע באַדינגונגען אין זיין היים — גוטע, ווירטשאַפטלעך, פּאָליטיש, מענטשלעך — קלאַמערט זיך מיט הענט און פיס אָן זיין ווויִלזיין, און וויל זיך פון אָרט נישט רירן. ער זוכט דיר אויס אַלערליי תירוצים און קאָמבינירט אויס אַלע מעגלעכע אַרגומענטן, כדי זיך

אַליין און אויך אַנדערע צו איבערצייגן, אַז זיין לאַגע איז אומדערשיטערלעך און ער און זיינע קינדס־קינדער האָבן נישט וואָס מורא צו האָבן פאַר דער צוקונפט.

איז וואָס האָט דער ישראל־ייד זיך אַנגעזעצט אויף זיין לעבן און וויל אים פאַרפינצטערן די מערכה מיט שוואַרצע נביאות־זאָגעכצער?

דער דאָזיקער אַלט־נייער וויכוח האָט זיך איצט צעפלאַקערט ביי אונדז אין שייכות מיט דער קאָנפערענץ פון די ״בני־ברית״, וואָס איז פאָרגעקומען אין ירושלים, און מיט דער סעסיע פון ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט, וואָס איז אויך אָפגעהאַלטן געוואָרן אין דער עיר הקודש.

דער מנהיג פון די ״בני־ברית״ פ. קלוצניק, זייער געוועזענער פרעזידענט, און קענטיק אויך אידעאָלאָג פון דער ״שיינער גולה״, האָט איינגעטיילט די יידישע קיבוצים אויף דער וועלט אין דריי גרופעס:

איין גרופע קיבוצים לעבט אין לענדער אָפגעשטאַנענע, אונטער רעאַקציאָנערע פּאָליטישע רעזשימען. זיי דאַרפן מיט אַלע מיטלען עוקר זיין פון זייערע ווינ־לענדער און עולה זיין קיין ישראל. דאָ וועלן זיי געפינען זייער מקום מנוחה און אַ שעפעריש לעבן. דאָ וועלן זיי צום ערשטן מאָל אין זייער לעבן פילן דעם טעם פון אַ פרייער, דעמאָקראַטיש געאָרדנטער עקזיסטענץ.

צו דער צווייטער גרופע יידישע קיבוצים געהערן די יידישע ישובים אין אַזעלכע לענדער, ווו פאָרמעל געניסן יידן פון אַלע בירגערלעכע רעכט, אָבער זיי ווערן אונטערדריקט ווי יידן. זייער נאַציאָנאַל קולטורעל לעבן איז ליקווידירט און זייער מענטשלעכע ווירדע ווערט באַליידיקט. אויך די יידן פון דאָזיקן מין באַדאַרפן מיט אַלע כוחות אַנטרונען ווערן קיין ישראל.

פאַרשטייט זיך, אויף וויפל דאָס לאָזט זיך — אויף לעגאַלע און אומלעגאַלע דרכים. וועלכע לענדער ער האָט דערביי אין זינען איז קלאָר.

פאַראַן נאָך אַ דריטע גרופע לענדער, ווו יידן לעבן זיך אויס. דאָרט לעבן זיי אַבסאָלוט פריי ווי מענטשן און יידן. זיי זענען אויך מאַטעריעל גוט סיטואירט. זיי ליידן נישט פון קיין שום געזעלשאַפטלעכער דיסקרימינאַציע. אַנטיסעמיטיזם? יאָ, ער איז פאַראַן, אָבער ער ווערט קלענער און שוואַכער און שפּירט זיך נישט ווי אַ געזעלשאַפטלעכער פאַקטאָר.

די דאָזיקע דורכן גורל אויסדערוויילטע יידן האָבן קיין ברעקל גרונט

נישט אויסצוואַנדערן ערגעץ־ווו — אויך נישט קיין ישראל.

צוליב וואָס ? וואָס פעלט זיי ?

אין דער קאַטעגאָריע פון אַט די מזלדיקע מדינות רעכנט אַריין מיסטער קלוצניק, פאַרשטייט זיך, קודם כל, די פאַראייניקטע שטאַטן פון צפון־אַמעריקע, — זיין אייגענע היים, אויך קאַנאַדע, לאַטײַן־אַמעריקע, דרום־אַפריקע, מערב־אייראָפּע, אויסטראַליע.

פאַרשטייט זיך, מ׳וואָלט גאַנץ היפּש געקענט פאַרמינערן דעם ליכטיקן אָפּטימיזם בנוגע דעם געזעלשאַפטלעכן מעמד פון יידן אין די דאָזיקע אַלע לענדער.

דער אַנטיסעמיטיזם פאַרשווינדט דאָרט ? הלוואי, רבונו של עולם !

אָבער מיר הערן אַנדערע גרוסן פון יענע מקומות. און מיר ווייסן אויך פון אונדזער היסטאָרישער דערפאַרונג, אַז שנאת ישראל ווערט נישט אויס־געוואָרצלט פון גוישע הערצער אַזוי שפּילעוודיק־לייכט. פאַרקערט : וואָס בעסער ס׳איז די מאַטעריעלע לאַגע פון יידן אין אַ באַשטימטער סביבה, אַלץ גינסטיקער ווערט דער באָדן פאַר גיפטיקע אַנטי־יידישע שפּראָצונגען.

נאָר מילא, לאָמיר נאָכגעבן די אָפּטימיסטן !

די עיקרדיקע שאלה פון יידישן קיום אין די תפוצות איז דאָך נישט דער אַנטיסעמיטיזם, נאָר די צוקונפט, דער המשך פון יידישן לעבן, און פון יידישע דורות. ס׳ווערט פאַרזען די געוואַלדיקע סכנה פון אַסימילאַציע, פון דער מיתת נשיקה, וואָס באַדראָט די "גוט סיטואירטע" יידישע ישובים. אין דער בעסטער גולה קען נישט געמאָלט זיין קיין שלמותדיק גייסטיק און סאָציאַל יידיש לעבן.

די דאָזיקע פּריווילעגיע געהערט נאָר צו דער יידישער מדינה.

אָבער ווער זאָגט, אַז יידן אין די אַמעריקעס, למשל, בענקען גאָר נאָך אַזאַ לעבן ? דער דורכשניטלעכער יידישער מענטש, וואָס איז באַזאָרגט מיט פּרנסה, וואָס פילט זיך פריי אין זיין ווױן־לאַנד און האָט נאָך דערצו אַ בית־מדרש, און זיינע קינדער לערנען יידישקייט אויפן שפּיץ מעסער אין אַ נאָכמיטאָג־שול, אַזאַ ייד איז העכסט צופרידן מיט זיין גורל.

ער שפּירט נישט די צרת היהודים און אויך נישט די צרת היהדות, לויט דער אַלטער ציוניסטישער טערמינאָלאָגיע.

ווען אַ מענטש פילט זיך, ברוך השם, געזונט, ווער זשע דאָך אים נישט

איינרעדן, אַז ער איז, לא עליכם, קראַנק.

אויף אַט דעם שטח, פאַרלירט דער וויכוח יעדן זין און טעם. בפרט נאָך, אַז אַפּט האַלט ער, אַז ער דערפילט זיין חוב לגבי יידישקייט מיט זיינע תרומות פאַר די ישראלדיקע קאַמפּיינס און הלוואות. מדינת ישראל איז פאַר אים אַ לויכטנדיקער טורעם. זי פאַרשטאַרקט זיין יידישן באַוווּסט־זיין און דערוועקט אין אים געפילן פון נאַציאָנאַלן שטאָלץ.

אָבער פון דאַנען ביז פּערזענלעכער עליה איז אַ ריזיקער מהלך!

ביי פיל כשרע צאָלערס פאַר די נאַציאָנאַלע פאָנדן און קויפערס פון די "באָנדס" ווערט זייער שאַרף אָפּגעגרענעצט זייער ישראלדיקער סענטימענט פון זייער בירגערלעכן פליכט־באַוווּסטזיין.

ער איז אַ ייד און אַ ישראל־פריינט, אָבער נאָך מער איז ער אַן אַמעריקאַנער פּאַטריאָט.

איינער פון די דאָזיקע פּאַטריאָטן, האָט זייער אָפנהאַרציק דעמאָנסטרירט די דאָזיקע פּסיכישע גרענעץ. ווען עס זאָל — די שעה זאָל נישט זיין! — אויסברעכן אַ מלחמה צווישן אַמעריקע און — ישראל, וואָס וועט ער דאַן טאָן? ער וועט, זאָגט ער, אָן שום וואַקלעניש גיין אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי קעמפן מיט געווער אין די הענט קעגן ישראל. ווייל דאָס איז זיין פליכט לגבי דער "אַמעריקאַנער נאַציע".

נישטאָ, הייסט עס, פאַר אים קיין יידישע נאַציע. און קיין שום קאָנפליקט וועט נישט אויפשטורעמען זיין נשמה, ווען ער וועט נעמען זיין ביקס און גיין שיסן אין ישראלדיקע זעלנער.

אַ גליק, וואָס עס זעט זיך נישט אין דער פּערספּעקטיוו, אַז וואַשינגטאָן זאָל דעקלערן אַ מלחמה מדינת ישראל. יידן ווילצלען זיך, אַז דאָס וואָלט גאָרנישט געווען אַזוי שלעכט. ווייל אַמעריקע וואָלט דאָך אונדז זיכער באַזיגט. ווער קען זיך פאַרמעסטן מיט אירע סילאָנען און ראַקעטעס? און דאַן וואָלט זי דאָך געדאַרפט אויסהאַלטן דאָס באַזיגטע לאַנד ישראל. וואָלט אונדז דאָך טאַקע גוט און ווויל געווען ווי די וועלט!

אלא וואָס דען? יידן פרעגן זיך: און ווען ישראל זאָל חס וחלילה באַזיגן אַמעריקע, ווי אַזוי וואָלט דעמאָלט די רעגירונג זיך אַן עצה געגעבן מיט איר תקציב? אדרבא, האַלט אויס אַמעריקע!

נאָר אַ וויץ אין דער זייט.

די דאַזיקע מענטאַליטעט, וואָס עס אַנטפּלעקט דווקא אַ גוטער אַמע־ריקאַנער יידישער "פּראָ־ישראליסט", איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר ברייטע יידישע קרייזן אין אַמעריקע און אויך אין אַנדערע לענדער. איז ווי קענסטו קומען צו זיי מיט דיין ציוניסטישער טעאָריע און אידעאָלאָגיע? ווי אַזוי קענסטו פאַרלאַנגען פון אים הגשמה עצמית, אַ פּערזענלעכע עליה? ער איז פּשוט נישט אימשטאַנד דיך צו פאַרשטיין.

דו פאַרלאַנגסט פון אים אידעאַליזם, וואָס איז נישט גאַנגבאַר ביי יעדן דורכשניטלעכן בירגער.

ווען דו פאָדערסט פון אים, אַז ער זאָל לכל הפּחות שיקן אַהער זיינע קינדער, זיי זאָלן שלאָגן וואָרצלען אין לאַנד און בויען די יידישע מדינה, קוקט ער אויף דיר ווי אויף אַ צעדולטן אָדער אין בעסטן פאַל ווי אויף אַ וויצלינג: צו וואָס? זיין זון שטודירט אין אַ הויכשול און שניידט זיך אויף אַן אינזשיניער אָדער דאָקטאָר (דער אַלטער טרוים פון יידישע טאַטע־מאַמע!) און ער וועט זיכער מאַכן אַ גוטע קאַריערע אין די "גוטע" לענדער, איז צוליב וואָס זאָל ער גיין זוכן גליקן ערגעץ אַנדערש ווו?

יאָ, קיין צווייפל נישט, אַז דער חלוציזם אין זיין פאַרמלחמהדיקער געשטאַלט, ווי ער האָט זיך אויסגעפורעמט אין מזרח־אייראָפּע, — אין פּוילן, ליטע, רומעניע — דער דאָזיקער מין חלוציזם קען נישט האָבן קיין קענטיקע הצלחה אין די אַמעריקעס.

ווייל לאָמיר זיך מודה זיין: אויך דער אידעאַליזם פון דער יידישער יוגנט אין מזרח־אייראָפּע איז אויפגעקומען דעמאָלט אונטער דער בייטש פון דער ביטערער יידישער נויט.

11.6.1959

נאָענטקייט צו ווייטקייטן

די הגדה ווייזט זיך אַרויס, האָט שוין ביז איצט אויסגעהאַלטן אַרום דריי טויזנט אויסגאַבעס. נאָכן תנ"ך איז זי אפשר דאָס פּאָפּולערסטע ווערק אין דער יידישער וועלט. פאַרשטייט זיך, אַז עס האָבן זיך אַנגעקליבן הונ־

דערטער פירושים און מעשיות און אגדות אַרום אַט דער מערקווירדיקער הגדה של פסח.

איך מיין, אַז דאָס דערקלערט זיך דערמיט, וואָס די מעשה מיט יציאת מצרים איז תמיד לעבעדיק, חיותדיק, סימבאָליסטיש. וואָרום יידן האָבן דאָך געהאַט אויף זייער וואָגל וועג נישט איין יציאה פון אַ פינצטערן גלות, נישט איין נס פון אויסלייזונג, פון אויפקום, פון נאַציאָנאַלער גאולה.

די הגדה לאָזט זיך דעריבער אַקטואַליזירן.

זי דערמאָנט טרויעריקע געשעענישן און פריידיקע אויפטרייסלונגען אויך פון אונדזערע טעג. תמיד קענסטו געפינען אין דער הגדה פסוקים, וואָס קענען אָפּשפּיגלען די אַרומיקע ווירקלעכקייט, די געדאַנקען און שטרעבונגען און טענדענצן פון די היינטיקע טעג.

אָט למשל, די וווּנדערלעכע אין זייער פשטות און טיפע אין זייער זין פסוקים:

— בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו, כאילו הוא יצא ממצרים... שלא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמהם — אין יעדן דור איז דער מענטש מחויב צו באַטראַכטן זיך, ווי ער אַליין וואָלט אַרויסגעגאַנגען פון מצרים, ווייל נישט נאָר אונדזערע עלטערן האָט גאָט אויסגעלייזט, נאָר אויך אונדז האָט ער אויסגעלייזט צוזאַמען מיט זיי.

יעדער פון אונדז, הייסט עס, דאַרף זיך פילן ווי אַ גאָר נאָענטער מחותן אויף אָט דער פאַרצייטיקער, מיט טויזנטער יאָרן צוריק פאַרלאָפּע־נער דראַמע.

יעדער פון אונדז האָט געקנאָטן ליים און געמאַכט ציגל און געבויט פּיתום מיט רעמסס פאַר פרעהן, און אויף אונדזערע אייגענע רוקנס האָט געפייפט די בייטש פון די אַמאָליקע "קאַפּאָס", און מיר אַלע זענען מיט שמחה און געזאַנג אַרויס פון בית עבדים צו אַ נייעם, פרייען, גליקלעכן לעבן.

דעריבער טאַקע האָבן מיר דאָך רעכט צו ענטפערן אויף די פיר קשיות איין גרונטיקע תשובה: עבדים היינו במצרים — מיר אַלע, וואָס זיצן דאָ איצט ביים סדר, זענען געווען קנעכט אין מצרים.

עס הייסט, יעדער פון אונדז איז מחויב זיך פּסיכיש אַריינצולעבן אין אָט דעם ווייטן, יסורימדיקן עבר. נאָר דאַן קענען מיר פילן דעם נס פון גאולה און נאָר אויף אַזאַ אויסטערלישן אופן קענען מיר זיך אַריינוועבן

מיט אונדזער נשמה און מוח אין דער געשיכטע פון פאָלק ישראל, זיך באַהעפטן מיט זיינע ליידן און פריידן.

פונקט אַזוי ווערט יעדער ייד דאָך אויפגעפאָדערט צו זען זיך אַליין אַ שטייענדיקן ביים באַרג סיני; נישט זיינע אבות, נאָר ער אַליין איז בפועל ממש געשטאַנען ביים באַרג און האָט מקבל געווען די תורה אין דונערן און בליצן.

איך מיין, אַז דערין, אין אָט דער ענגער, נשמהדיקער באַהעפטונג מיטן עבר ליגט דער סוד פון אונדזער המשכדיקייט, פון אונדזער אומפאַרגענג־לעכקייט, פון אונדזער אייביקייט. דאָס איז אַן אייזערנע אָדער גאָלדענע (רוף עס ווי דו ווילסט!) קייט, וואָס איטלעך רינגעלע אין איר בינדט דיך צונויף מיטן גאַנצן מהות פון עם ישראל, מיט זיין היסטאָרישן גורל, מיט זיינע אידעאַלן און וויזיעס.

פאַרשטייט זיך, דאָס איז אמתדיק נישט נאָר פאַר יציאת מצרים.

אָט ווערט אָפּגעמערקט אין די פסח־טעג דער יאָרטאָג פון וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד. אַ קאַפּיטל פון גלענצנדיקער יידישער גבורה, אַ הערלעכע דעמאָנסטראַציע פון אומבויגעוודיקן יידישן רצון און צוגלייך אַ דערמאָנונג פון שוידערלעכע עינויים, פון טייוולאַנישער טעווטאָנישער אכזריות.

האַלט מען אָפּ אין דער יידישער וועלט און בפרט אין ישראל־לאַנד מאַסן־פאַרזאַמלונגען און טרויער־אַקאַדעמיעס, געווידמעט דעם אָנדענק פון די קדושים און גיבורים. הערט מען אויס די רעדעס, זאָגט מען אָפּ דעם קדיש, אויב אַזאַ קדיש ווערט געזאָגט, און מען צעגייט זיך אַהיים.

יאָ, געוויס, אונטערן איינדרוק פון פייערדיקן וואָרט און פון דער אינטימער איבערלעבעניש!

אָבער זייט מיר מוחל, אויב איך בין חושד גאָר ברייטע קרייזן אונדזערע, אַז די דאָזיקע טרויער־צערעמאָניע לאָזט נישט איבער אויף זייער געמיט אַ דויערנדיקן איינדרוק. און פאַראַן דאָך גאָר גרויסע שיכטן פון דער באַפעלקערונג, וואָס גייען בכלל נישט צו אַזאַ אימפּרעזע, ווייל זיי ווילן זיך נישט קאַליע מאַכן די שטימונג...

געווען אַמאָל אַזאַ מעשה און — שוין!

קען מען דען לעבן מיט אָט די פיינלעכע דערינערונגען? צי דאַרף מען זיך פאַרסמען טעג און נעכט מיט זכרונות וועגן די געטאָ־יסורים?

און וואָס איז דאָ די גדולה פון אויפשטאַנד קעגן די דייטשע הענקערס, ווען די יידישע יוגנט אין ארץ־ישראל האָט באַוויזן — בשעת דער מלחמת השיחרור גרעסערע העלדישקייטן מיט מער הצלחה?

אויף אַזעלכע שטימונגען און טראַכטענישן קען מען זיך לייכט אָנשטויסן אין אונדזער געזעלשאַפט.

אָט דאָ ווילט זיך דערמאָנען דעם פסוק פון דער הגדה: יעדער ייד איז מחוייב צו באַטראַכטן זיך אַליין, ווי ער וואָלט בכבודו ובעצמו געווען אין די געטאָס און קאַצעטן און ווי ער אַליין וואָלט זוכה געווען צו נעמען אָנטייל אין באַוואָפנטן קאַמף קעגן די נאַציִש־דייטשע רשעים. זאָל ער זיך אַריינהאַקן אין מוח און אין האַרצן, אַז ער פּערזענלעך איז על פּי נס געראַטעוועט געוואָרן פון שוידערלעכן אומקום.

דעמאָלט וואָלט יעדער פון אונדז אַנדערש געדענקט און געפילט און ער וואָלט גענומען גאַר אַן אַנדער שטעלונג צום פּראָבלעם דייטשלאַנד און צום אויפוואַכנדיקן, ממש לעינינו, נעאָ־נאַציזם.

יאָ, נישטאָ קיין אַנדערע, בעסערע און ריכטיקערע מאָס פון אונדזער פאַרבונדנקייט מיט יידן און מיט יידישקייט אין צייט און אין שטח, ווי אָט דאָס באַוווּסטזיין פון אונדזער אינדיווידועלער באַטייליקונג אין היסטאָרישע פּאַרקומענישן און אָפּקומענישן, ווי ווייט זיי זאָלן נישט זיין פון אונדז.

נישטאָ קיין בלויזן, קיין ווייסע פלעקן, קיין פּוסטער חלל אין דער יידישער געשיכטע.

אָט אַזאַ איז זי — און נעם זי ווי זי איז!

און אָט איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין ירושלים ערב פסח אַ כינוס לחקר המקרא — אַ צוזאַמענקום צו פאַרשן דעם תנ״ך. אייגנטלעך האָט מען אויף דער קאָנפערענץ נישט געפאָרשט דעם תנ״ך, נאָר אויסגעהערט רעפעראַטן וועגן די פאָרשונגען פון געלערנטע תנ״ך־מומחים. דאָס איז נישט דער ערשטער כינוס פון אָט דעם מין. און איך ווער איטלעך יאָר נתפעל, מיט וואָס פאַר אַ ברען און התמדה פיל הונדערטער ישראל־בירגער, לערנער און פשוטע פאָלקס־מענטשן, יונג און אַלט, שטאָטישע איינוווינער און קיבוץ־ניקעס, זעצן זיך לערנען תורה.

דער תנ״ך איז געוואָרן ביי אונדז אַ געוואַלדיקער צוציאונגס־צענטער פאַר גייסטיקן גענוס און פאַר וויסן. איז דאָס בעצם קיין וווּנדער נישט.

אין לאַנד פון תנ״ך, ווו דו געפינסט די נעמען פון יענע בערג און טאָלן און נאַטור־ווינקעלעך, ווו דו טרעטסט איצט מיט די פיס, קען מען צום בעסטן לערנען און באַנעמען דעם ספר הספרים, זיינע שיינקייטן און טיפקייטן.

אָבער עס לאָזט זיך מערקן ביי געוויסע פלייסיקע תנ״ך־לערנער אַ מאָדנע טענדענץ, וואָס איז אַנטי־היסטאָריש און דעריבער בשום אופן נישט באַרעכטיקט.

איינער פון אונדזערע בלי ספק גרויסע תנ״ך־קענער האָט זיך אַרויס־געזאָגט אין זיין אַרויסטריט אויפן כינוס, אַז ערשט איצט קערן מיר זיך באמת אום צום תנ״ך, און אַז דער תנ״ך איז געווען פאַרשטויסן און פאַר־דרענגט אויף אונדזער גאַנצן גלות־וועג. ער גייט אַרויס פון שטאַנדפונקט, אַז דאָס, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין דער נאָך־תנ״ך־תקופה, האָט ווייניקער ווערט פאַר אונדזער נאַציאָנאַלער קולטור.

איז ערשטנס נישט ריכטיק, אַז דער תנ״ך איז אָפּגערוקט געוואָרן אויפן הינטערפלאַן פון יידישן לימוד און אינטערעס אין משך פון הונדערטער גלות־יאָרן. די משנה, די גמרא, דער מדרש זענען דורכגעזאַפּט און דורכ־געדרונגען נישט נאָר מיט דער תורה, נאָר אויך מיט די נביאים און כתובים. און איז דען דער מלבי״ם נישט קיין טיפער פירוש צום תנ״ך? און וואָס האָט געטאָן רש״י? און וואָס האָבן געמאַכט די הונדערטער מפרשים פון תנ״ך?

און די העברעיִשע ליטעראַטור — סיי פון ספרדישן פעריאָד און סיי פון דער נייער תקופה? צי איז זי דען נישט פאַרוועבט מיטן גייסט, לשון און סטיל פון תנ״ך? צי קען מען זיך גאָר פאָרשטעלן די העברעיִשע דיכטונג פון אַלע תקופות אָן די אוצרות פון תנ״ך, וועלכע שפּיגלען זיך אין איר ווי טייערע דימענטן אין אַ קרוין?

צווייטנס, וואָלט געווען אַ מין לייכטזיניקער ״כנענישער״ שפרונג אַריבערצוהיפּן איבער דער דורותדיקער יצירה פון יידישן געניוס אין אַלע אירע אַנטפּלעקונגען, איבער די שאַפונגען פון לאַנגן גלות־פעריאָד.

מילא, פאַר אונדזערע היימישע כנענים, וואָס פלאָנטערן זיך אין די פאַלעס פון זייער אומגעלומפּערטן, ברייטן בגד פון סעמיטישן ״לעבנס־רוים״, איז אַזאַ באַנעם ווי אָנגעמאָסטן.

אָבער אַן אמת דענקנדיקער מענטש, וואָס אָריענטירט זיך אין די

קליינע פינטעלעך און איז מיילן ווייט פון דער טיפּישער כנענישער עם־הארצות, קען נישט און טאָר נישט מאַכן אַזאַ פּאַטאַלן פעלער, ווי איבער־פירן אַ פּאַרניכטנדיקן שטריך איבער אַזאַ נאַציאָנאַלער עשירות.

די איינציקע נחמה איז, וואָס אַזאַ "גרויסמוטיקער" אָפּזאָג פון דער רייכער ירושה וועט נישט העלפן. דאָס יידישע פאָלק וועט זיך דערפון נישט אָפּזאָגן.

זאָלן מיר נישט געגליכן ווערן צו יענעם פאַרשוין פון די פיר בנים אין דער הגדה, וואָס פרעגט מיט געמאַכטער תמימות: מה העבודה הזאת לכם?

יאָ, די גאַנצע תורה ועבודה פון אַלע היסטאָרישע תקופות, פון אַלע שעפערישע יידישע גייסטער זענען לייבלעך־אונדזעריקע, זענען אונדזער אייביקער מעכטיקער אוצר.

22.4.1959

ישראלים אין דער פרעמד

דאָס איז, קען מען זאָגן, אַן אייביקע טעמע.

זי וועט זיכער קיינמאָל נישט אַראָפּגיין פון אונדזער געזעלשאַפטלעכן סדר היום. ערשטנס, דערפאַר, ווייל דאָס פּראָבלעם עקזיסטירט, צווייטנס, דערפאַר, וואָס פאַראינטערעסירטע עסקנים נוצן עס תמיד אויס צוליב פאַרשידענע פּאָליטישע און עגאָיסטישע צוועקן.

דאָס איז די שאלה וועגן דער ירידה און די יורדים. איצט האָט ווידער די דאָזיקע שאלה זיך אַרויסגערוקט אויפן פאָדערגרונט פון אונדזער ציבור־לעבן. ריכטיקער געזאָגט: מען האָט זי אָפּגעפרישט. אָפּטמאָל דוכט זיך מיר, אַז עמיצער האָט אַ מין מאַזאָכיסטישן פאַרגעניגן זיך צו גריבלען אין אָט דער ווייטיקדיקער פראַגע.

ווייל זינט איך געדענק, האָט נאָך קיינער גאָרנישט מחדש געווען אין דער באַלויכטונג און אין דער דורכלופטערונג פון ירידה־פּראָבלעם. אַלץ אַלטע טענות, מאָטיוון, באַשולדיקונגען און אָנגריפן.

אין כל חדש תחת השמש.

און דאָס קען בעצם נישט זיין קיין חידוש.

וואָרום די ירידה עקזיסטירט זינט עס איז פאַראַן די עליה. דער "אַראָפּגאַנג" איז בעצם אַן אומאויסמיידלעכע באַגלייט־דערשיינונג פון "אַרויפגאַנג". אַזוי איז געווען ביי אַלע מ י ג ר אַ צ י ע־באַוועגונגען אין גאַר דער וועלט: פאַראַן אַן א י מ י ג ר אַ צ י ע און פאַראַן אַן ע מ י ג ר אַ צ י ע. מענטשן גייען אַריין און אַרויס — דאָרט, פאַרשטייט זיך, ווו די טיר און טויער זענען אָפן.

און אויב אַזאַ איז דאָס אומאויסמיידלעכע געזעץ פון סאָציאַלן לעבן אין אַלע מדינות פון דער וועלט און אין אַלע צייטן, איז פאַרוואָס זאָל זיין אַנדערש ביי אונדז יידן און דווקא אין ארץ־ישראל?

קען מען דאָך געוויס זאָגן: דער משל איז נישט גלייך צום נמשל, דאָ רעדט זיך דאָך וועגן ארץ־ישראל, וועגן דער ארץ־הבחירה, וועגן גלות־פּיינען און גאולה־בענקשאַפטן. דאָ מוזן דאָך די עמיגראַנטן, וואָס מיר האָבן זיי אַ נאָמען געגעבן גדלותדיק־שטאָלץ "עולים" — האָבן אַ באַזונדערס הייסע נשמה־פאַרבינדונג מיטן לאַנד פון די אבות און פון די קומענדיקע דורות.

יאָ, על פּי שכל דאַרפן זיי און מוזן זיי.

אָבער, ס'איז אַ ביטערער טעות, ווען מען מיינט, אַז אַלע יידן זענען געקנאָטן פון איין טייג און אַלע יידישע נשמות פלאַטערן מיטן הייליקן ניצוץ פון גאולה. יידן קומען אויך אין דער יידישער מדינה אונטערן דרוק פון דער גלות־נויט: זיי פילן זיך דאָרט שלעכט אין זייערע אַלטע היימען, מען מאַכט זיי ענג די טריט. דער אַנטיסעמיטיזם פייפט איבער זייערע קעפּ ווי אַ שאַרפער האַרבסטיקער ווינט.

און געהערט האָט מען, אַז אין יידישן לאַנד פילן זיך יידן אַלס יידן זייער גוט. נו, פאָרט מען, קומט מען. און אויב מען בריט זיך אָפּ ביי די ערשטע שריט אין נייעם לעבן — פאַרגעסט מען, וואָס עס האָט זיי אַקאָרשט געטריבן פון שטיף־מוטער־לאַנד און מען צעגיסט זיך באַלד מיט אַ קלאָג־מוטער־ליד.

איז נאָך נישט געווען אַזאַ עליה, אפילו די סאַמע אידעאַליסטישע, וועלכע האָט נישט געגעבן קיין ירידה. ווייסן מיר למשל, אַז די צווייטע עליה, נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע פון יאָר 1905, די עליה, וועלכע

האָט אַריינגעבראַכט אין לאַנד עולים־אידעאַליסטן, ריינע נשמות, מענטשן פּאַרהאַרטעוועטע און געפּאַנצערטע קעגן אַלערליי נסיונות, האָט אויך געגעבן אַ גאַר גרויסן פּראָצענט יורדים.

אַ סברא, אַז נישט מער ווי צען פּראָצענט פון יענע עולים זענען פאַרבליבן אין לאַנד און זיך פאַרוואָרצלט. די איבעריקע האָבן זיך צוריק־געקערט, ווער אין רוסלאַנד און ווער אין די אַמעריקעס.

פון דעסטוועגן איז, פאַרשטייט זיך, זייער וויכטיק און באַלערנדיק צו פאָרשן ביי איטלעכער נייער ירידה־"כוואַליע די סיבות פון אָט דעם "השיבנו נאָזאַד". דערמיט פאַרנעמען זיך ביי אונדז סטאַטיסטיקער און סאָציאָלאָגן. און עס וואָלט טאַקע גוט געווען, ווען עס ווערט אָוועקגעזעצט אַן ערנסטע קאָמיסיע פון פּסיכאָלאָגן און סאָציאָלאָגן און אויך פון עסקנים — אַ קאָמיסיע, וועלכע זאָל אָביעקטיוו פאָרשן און זוכן די פאַקטאָרן פון אָט דער צוריק־באַוועגונג פון יידישן לאַנד.

קיין אונטערשייד נישט, צי עס האָבן פאַר די לעצטע 7 חדשים פאַר־לאָזן דאָס לאַנד 6 טויזנט יורדים, ווי לייט זאָגן, אָדער די צאָל איז געווען וויניקער. די עצם דערשיינונג דאַרף אונדז אינטערעסירן. ווייל מיר זשאַלעווען יעדן יידן, וואָס אַנטלויפט פון דאַנעט. נישט נאָר מחמת מיר מוזן דאָ האָבן מער יידן צוליב די אַלגעמיינע אינטערעסן פון אונדזער מדינה־אויפבוי, נאָר אויך צוליב די אייגענע אינטערעסן פון די יורדים און בפרט פון זייערע קינדער.

וואָרום זיי אַליין ווייסן נישט, וואָס פאַר אַ פאַרברעך זיי באַגייען לגבי די קינדערלעך, וואָס זענען אין ישׂראל שוין געבאָרן געוואָרן אָדער וואָס זענען געקומען אַהער מיט זייערע עלטערן סך־הכל מיט געציילטע יאָרן צוריק און האָבן זיך שוין איינגעפּעדימט אין געוועב פון ישׂראל־לעבן.

ס'איז קיין ספק נישט, אַז די קאָמיסיע וועט אויסגעפינען פיל צענד־ליקער סיבות פון דער ירידה. וואָרום יעדער יורד האָט זיך זיין סיבה און זיין מאָטיוו און זיין תירוץ. יאָ, מען קען אפילו קלאַסיפיצירן די דאָזיקע הירוצים און איינווענדונגען לויט געוויסע קאַטעגאָריעס: ווירטשאַפטלעכע, פּסיכאָלאָגישע, פּאָליטישע, סאָציאַלע און סתם פּסיכאָפּאַטישע. און דאַן וועט אפשר מעגלעך זיין אָנצונעמען מיטלען צו לינדערן די דאָזיקע צרה, צו פאַרקלענערן די ירידה און צו שאַפן אַזאַ אַטמאָספער אין לאַנד, וואָס זאָל

אָפּהאַלטן די פּאָטענציעלע יורדים פון זייער פאַטאַלן שריט.

אָבער זיכער איז, אַז אײנגנאַצן ליקווידירן די ירידה װעלן מיר נישט קענען.

װײל, װי געזאָגט, בײ איר גאַנצער אומנאַטירלעכקײט איז זי דאָך אַ נאַטירלעכע דערשײנונג.

מיר גיבן נישט און װעלן קײנמאָל נישט געבן קײן מאָראַלישע באַרעכ־טיקונג די יורדים — די עװענטועלע און די אַפּגעפאָרענע. אָבער עס איז לעכערלעך, װען איצט — װען עס האָט שוין אָנגעהויבן צו שמעקן אין דער לופט מיטן שטורעם־געװיטער פון די קומענדיקע כנסת־װאַלן, — פאַרפירט מען בײ אונדז װיכוחים, װער איז שולדיק אין אָט דער ירידה.

אַזאַ עפנטלעכער װיכוח איז פאַרגעקומען נישט לאַנג אין תל־אביב. און פאַרשטײט זיך, אַז די אָפּאָזיציאָנעלע רעדנער האָבן געװאָרפן די גאַנצע שולד אויף דער רעגירונג — אויף איר שטײער־פּאָליטיק, אויף דער אומ־גינסטיקער פאַר ביזנעס אַטמאָספער, אויף די באַאַמטע און אויף דער סוכנות. און דער פאַרשטײער פון דער קאָאַליציע האָט געשלײדערט די שולד־פײלקע אויף צוריק, אין טויער פון דעם קעגנער.

און אסור, אויב עמיצער איז קלוג געװאָרן פון אָט דער אײנזײטיקער טענדענציעזער דיסקוסיע.

װאָרום אויב דער ענין ירידה איז געװאָרן אַ טעמע פאַר פּאַרטײ־פּאָליטישע רײסערײען און אַרײנזאָגענישן, װעט אונדז קײן געזונט דערפון נישט צוקומען און מיר װעלן דאָס פּראָבלעם נישט אויפקלערן.

אין אונדזער פּרעסע זענען לעצטנס דערשינען אַ רײ אַרטיקלען און רעפּאָרטאַזשן װעגן די יורדים אין די לענדער פון זײער ירידה, — אין קאַנאַדע, אַרגענטינע, בראַזיל, דײטשלאַנד, דרום־אַפריקע, עסטרײך און אַנדערע מדינות. איטלעכער זשורנאַליסט, שליח אָדער עסקן, װאָס פאָרט קײן אויסלאַנד, געפינט פאַר זײן חוב אויפצוזוכן די יורדים און מיט זײ צו שמועסן.

די כוונה איז זיכער אַ גוטע: מען װיל דערגײן, צי זענען זײ גליקלעך אין זײער נײער עקזיסטענץ, צי האָבן זײ בכלל זיך אויסגעקעמפט אַ פּאָזיציע אין זײער נײער ״ארץ־הבחירה״ און צי בענקען זײ נישט נאָך זײער פאַר־לאָזענער און פאַרשעמטער הײם.

על פי רוב זענען די גרונטן — איך זאָג אָפּן, צו מיין גרויסער צופרידנ־קייט — זייער טרויעריקע. בלויז אַ קליינער פּראָצענט יורדים האָט מאַטע־ריעל מער־וויניקער זיך איינגעאָרדנט. זיי שלאָגן אויס זייער פּרנסה. די איבערוויגנדיקע מערהייט איז אויף גרויסע צרות. פיל פון זיי וואָלטן גערן געפאָרן צוריק, ווען זיי וואָלטן געהאַט אויף הוצאות.

און אַן אינטערעסאַנטן עפּיזאָד דערציילט איינער פון אונדזערע זשור־נאַליסטן. ער האָט געטראָפן אין פּאַריז זיינעם אַ געוועזענעם שכן, וואָס האָט אין ישראל געהאַט אַ קליינע דירה און אַרבעט און חיונה און אויך — טענות... אין פּאַריז לעבט ער אין דחקות ערגעץ אויף אַ דאַך און ליידט נויט. אָבער זע אַ וווּנדער: קיין טענות האָט ער שוין נישט — נישט צו דער פראַנצויזישער רעגירונג און נישט צו פראַנקרייך. ער האָט טענות נאָר צו זיך אַליין!

און נאָך אינטערעסאַנטער: די יורדים ווערן געפּלאָגט עפּעס דורך אַן אומרויִקן געוויסן. זיי שעמען זיך מיט זייער ירידה. זיי פילן זיך נישט גוט. זייערע סאָברעלעך קענען נישט משלים זיין מיט דער נייער אומגע־ווינלעכער סביבה, מיטן געפיל פון פרעמדקייט, וואָס מאַטערט זיי.

אַ יונגער בוים איז אויסגעריסן געוואָרן מיט די וואָרצלען פון זיין געטירלעכן באָדן — ווי אַזוי קען ער זיך פילן גוט?

זוכן די יורדים עפּעס אַ צובונד צום ישראל־לאַנד. זיי טראָגן אַריין זייערע תרומות פאַר קרן קימת און פאַר דער מגבית. זיי באַזוכן ציוניסטישע פאַרזאַמלונגען און אימפּרעזעס, פייערן מיט התלהבות דעם יום העצמאות.

אין די פּאַראיייניקטע שטאַטן איז אַפילו געשאַפן געוואָרן אַ קלוב פון די יורדים. זיי ווילן דעמאָנסטרירן זייער התקרבות צו ישראל. זיי ווילן זיך אויסלעבן ישראלדיק. קומען זיי זיך צונויף אויף אָוונטן, וווּ מען רעדט עברית און מען זינגט ארץ־ישראלדיקע לידער.

מען קוויקט זיך מיט דער "זמרת הארץ" אין דער פרעמד, אין פריי־וויליקן גלות.

און זיי טרייסטן זיך: אויב אין אַמעריקע עקזיסטירן קלובן פון איר־לענדער און איטאַליענער, וועלכע האַלטן אין זייער גייסטיקן און קולטור־קשר מיט זייערע אַפּשטאַם־לענדער, פאַרוואָס זאָל נישט געגרינדעט ווערן אויך אַ קלוב פון ישראל־בירגער, וועלכע האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקע?

איטלעכע מדינה האָט דאָך קאָלאָניעס פון אירע בירגער אין אַנדערע לענדער. ישראל איז אויך אַ נאָרמאַלע מדינה. האָבן אויך זיי, די יורדים, רעכט אויף טרייסאָפּט צו זייער ווייט־נאָענטער מדינה.

יאָ, עס ווערט עפּעס פריקרע אויפן האַרצן, ווען דו זעסט, ווי ישראל־בירגער וואַנדערן אויס קיין גלות, כדי דאָרט מקיים צו זיין די מצווה פון כלות־הנפשדיקן אויסרוף:

— לשנה הבאה בירושלים!

7.11.1958

אַראַבישע אייניקייט

נאָך גאָרנישט לאַנג האָט מען ביי אונדז דיסקוטירט די פראַגע, צי איז גוט אָדער שלעכט פאַר יידן די אַזוי גערופענע אַראַבישע אחדות, ס'הייסט, די פּאָליטיש־מיליטערישע אוןווירטשאַפטלעכע פאַראייניקונג פון די שכנותדיקע אַראַבישע מדינות.

איז געווען אַ יש אומרים, אַז געוויס איז עס שלעכט.

ווייל די פאַראייניקטע כוחות פון די אַראַבישע אַגרעסאָרן, וואָס חלומען וועגן אַ רעוואַנזש־מלחמה קעגן ישראל און וועגן אומברענגען די יידישע מדינה לויטן מוסטער פון דער נאַצישער "ענדלייזונג", וועלן זייער לייכט אַנגעלאָקט ווערן דורך דער עצם פאַראייניקונג, זיי וועלן ראַפּטום פּרובירן דורכזעצן זייער חלום. בפרט נאָך, וואָס זיי דעקלאַרירן אָפן, ביי יעדן עקס־פּערימענט פון אַזאַ מין פאַראייניקונג, אַז זייער הויפּט־צוועק דערביי איז קודם כל די אויסראָטונג פון אונדזער מדינה.

און נאָצער הערט דאָך נישט אויף ביי יעדער געלעגנהייט צו דעקלאַ־רירן בייז און האַרב, אַז ער וועט, נישקשה, זיך אַרומטאָן מיט ישראל אַליין אָדער מיט דער הילף פון יענע אַראַבישע ברידערלעך, וועלכע וועלן נוטה זיין אַרונטערצורוקן זייער קאָפּ אונטער זיין געשפּאַן. איז דאָך קלאָר, אַז אָט די אחדות איז פאַר אונדז שעדלעך.

פאַראַן אָבער אַ צווייטע דעה, אַז דווקא די פאַראייניקונג צווישן די אַראַבישע לענדער וועט זיך גוט אויסווירקן אויף זייער באַציאונג צו דער

אומגעוווּנטשענער שכנטע. וואָרום בעצם זעען זיי דאָך אַליין איין, אַז ישראל איז אַ האַרטער נוס און וויל מען זי צעקנאַקן, קען מען נאָך די ציין צעברעכן און דעם קאָפּ פאַרלירן.

אלא וואָס דען? יעדער איינער פון די אַראַבישע מושלים האָט מורא צו מאַכן אַ וועלכן ס'איז פּאָליטישן שריט, וואָס קען חס וחלילה אויסגע־טייטשט ווערן דורך זיינע קאָנקורענטן ווי אַ פאַרראַט לגבי דער "אַראַבישער נאַציע". אַזאַ איינער, אַ חצוף און בוגד, קען לייכט אָנווערן זיין מאַכט־שטול, אויב ער וועט גאָר וואָגן צו טראַכטן וועגן איינלעבן זיך מיט ישראל, וועגן קומען מיט איר צו אַ הסכם וועגן אַ פרידלעכן אָדער סתם דערטרעגלעכן צוזאַמענלעבן. פאַרקערט, יעדער איינער פון זיי שווערט ביי אַללאַ און זיין נביא, אַז ער איז דער ריינער, אמתער, ציכטיקער אַראַבישער פּאַטריאָט און ער וועט באַקעמפן מדינת ישראל: נאָר ער איז באַרופן צו לייזן דאָס "פּאַלעסטיין־פּראָבלעם".

ווען אָבער עס זאָל אויפקומען אַ פאַראייניקטער מדינות־קאָלעקטיוו, אָדער עס זאָל סתם האַלטן ביי אַ וועלכער ס'איז אחדות־פאָרם, וועלן זיי נישט דאַרפן קאָנקורירן צווישן זיך איבערן טיטול פון גרעסטן אַראַבישן פּאַטריאָט. וועלן זיי אין קאָמפּאַניע שוין געפינען אַ דרך צו דער אָנערקענונג פון ישראל און דאָס איבעריקע וועט שוין קומען מיט דער צייט: גוטע שכנות און פרידלעכע קאָ־עקזיסטענץ.

פאַרשטייט זיך, קיינער פון אָט די ביידע בעלי־דעות קען נישט באַזירן זיינע מיינונגען אויף זיכערע פאַקטן. דאָס אַלץ איז נישט מער ווי השערות, ווי פרומע ווונטשן. נאָר איידער וואָס־ווען, איידער מיר זענען מושווה גע־וואָרן צווישן זיך, וואָס עס איז בעסער און געזינטער פאַר אונדז — צי די אַראַבישע צעריסנקייט אָדער די אַראַבישע פאַראייניקונג, איז געקומען די האַרבע ווירקלעכקייט און האָט באַוויזן, אַז בכלל איז די אַראַבישע אחדות אַ גרויסער פּאָליטישער בלאָף: לא היה ולא נברא!

והראיה, אַלע פרוּוון פון אונדזערע שכנים פאַר די לעצטע חדשים צו שאַפן אַ וועלכע ס'איז ראַם פאַר אַ פאַראייניקונג, האָבן זיך אויסגעלאָזט מיט גאָרנישט, און יענע פרוּוון, וועלכע זענען נאָך אין גאַנג, זענען אויך געבויט אויף לופט־שלעסער.

בעצם לעבן איצט איבער די אַראַבער אַ מין ראָמאַנטישע תקופה. אַזאַ

תקופה האָבן די אייראָפּעישע פעלקער געהאַט אין מיטן און צום סוף פון 19־טן יאָרהונדערט. די קליינע, די צעטיילטע פעלקער, אָדער די יעניקע, וועלכע זענען געוואָרן אונטערדריקט ביי די גרויסע מדינות, האָבן געפלאַקערט מיטן חלום וועגן פאַראייניקונג, וועגן נאַציאָנאַלער קאָנסאָלידאַציע. אַזאַ איז געווען, למשל, די לאַגע אין איטאַליע, וואָס איז געווען פאַרשקלאַפט ביי דער עסטרייכישער אימפּעריע. אַזאַ איז אויך געווען דער מצב אין דייטשלאַנד, וואָס איז געווען צעטיילט און צעשפּליטערט אויף פאַרשידענע פירשטנטומס.

די אַראַבישע פּאָליטיקער אין אונדזערע טעג קענען נישט פאַרגעסן, אַז ס׳איז געווען אין דער אַראַבישער געשיכטע אַ ״גאָלדענע תקופה״ פון דער מוסולמענישער באַהערשונג און דעראָבערונג. די אַראַבער האָבן פאַרמאָגט אַן אימפּעריע, וואָס האָט זיך רחבותדיק צעלייגט אויף אַ ריזיקן שטח פון אַטלאַנטישן אָקעאַן אין מערב ביז די גרענעצן פון אינדיע אין מזרח, פון טערקיי אין צפון ביזן אינדישן אָקעאַן אין דרום.

נאָך זייער דאָזיקער גדולה, זענען זיי דערנידעריקט און אונטערדריקט געוואָרן דורך דער טערקישער אימפּעריע און שפּעטער דורך די יורשים פון די טערקן — די ענגלענדער, פראַנצויזן און איטאַליענער.

איז קיין ווונדער נישט, וואָס עס האָט זיך אַנטוויקלט ביי זיי אַ מין מינדערווערטיקייטס־קאָמפּלעקס. ס׳טייטש, פאַרוואָס קומט זיי אַזאַ גורל? האָבן זיי דאָך דערוויזן, אַז זיי זענען מסוגל צו שאַפן גרויסע, מעכטיקע פּאָליטישע בלאָקן און אפילו אַ קאָלאָסאַלע אימפּעריע. נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן אַלע אַראַבישע לענדער זיך באַפרייט פון די לעצטע רעשטלעך פון זייער פּאָליטישער געפּאַלנקייט און פון פרעמדער קאָלאָניאַלער הערשאַפט. אַלע אַראַבישע לענדער האָבן זיך דערשלאָגן צו זייער פולער אומאָפּהענגיקייט.

אָבער דאָ האָט זיך דער קאָפּ פאַרדרייט ביי די אַראַבישע בעלי־חלומות און בעיקר ביים מצרישן הערשער. די אומאָפּהענגיקייט איז, הייסט עס, בלויז דער ערשטער שטאַפּל צו אַ ווייטערדיקן אויפשטייג. מ׳דאַרף קלעטערן נאָך העכער — צו דער פאַראייניקונג פון זייערע לענדער. זייער תפילה איז געוואָרן: חדש ימינו כקדם!

דער ערשטער, וועלכער האָט קלאָר און שאַרף פאָרמולירט די דאָזיקע שטרעבונג איז געווען נאַצער. אין זיין חיבור ״די פילאָזאָפיע פון דער רע־

וואָלוציע", ווו עס האַנדלט זיך בסך הכל וועגן די צוועקן פון זיין איבער־קערעניש, רעדט ער וועגן דעראָבערן און פאַראייניקן שטופּע נאָך שטופּע — פריער די אַראַבישע לענדער, דערנאָך די מוסולמענישע וועלט און צו לעצט דעם אַפריקאַנער קאָנטינענט.

דאָ האָט איר שוין אַן אימפּעריע, וואָס זאָל זיך אויסשפּרייטן אויף קאָלאָסאַלע שטחים אין אַזיע און אַפריקע.

ווי אָבער זאָגט אונדזער שפּריכוואָרט? תפסת מרובה לא תפסת! — כאַפּסטו אַ סך, האָסטו גאָרנישט געכאַפּט. אפילו די ערשטע סטאַדיע פון הערשאַפט איבער דער אַראַבישער וועלט איז נאַצער נישט מסוגל זיך איינ־צושאַפן. ער איז, אמת, צוליב זיין ראָמאַנטיש אַנציעוודיקער לאָזונג פון אַראַבישער אחדות זייער פּאָפּולער געוואָרן ביי די אַראַבישע פאָלקס־מאַסן אומעטום אין אַלע לענדער. ער האָט פאַרברענטע חסידים. זיי אימפּאָנירט דער גלאַנץ פון אַן אַראַבישער גרויסמאַכט, וואָס קען דיקטירן איר ווילן די מערבדיקע גרויסמאַכטן און ווייזן, זייט מוחל, אַ פייג די געוועזענע אימ־פּעריאַליסטן, וועלכע האָבן געוועלטיקט איבער די אַראַבישע לענדער.

דעריבער האָט ער און וועט תמיד האָבן זיינע אַגענטן און סימפּאַטי־קער, באַצאָלטע און נישט באַצאָלטע, אין נאָענטע און ווייטע אַראַבישע ישובים, בפרט נאָך וואָס זיינע נאַצישע משרתים, געוועזענע געסטאַפּאָ־מומחים, קענען די מלאכה פון דיווערסיע, שפּיאָנאַזש און קאָמפּלאָט.

פון דעסטוועגן האָט נאַצער פאַר די צען יאָר פון זיינע אָנשטרענגונגען זיך נישט דערשלאָגן צו קיין שום דערגרייכונג אין ערגעץ נישט. זיין באַ־רימטער עקספּערימענט מיטן אָנשלוס פון סיריע צו מצרים האָט געפּלאַצט מיט דער שפּילעוודיקייט פון אַ זייפן־בלאָז. זיין אָפּמאַך וועגן דער פאַר־אייניקונג מיט סיריע און איראַק האָט געפּלאַצט נאָך איידער זי איז געקומען צו דער געפּלאַנטער פאָלקס־אָפּשטימונג. און היינט־צו־טאָג שפּייט ער מיט גאַל אויף ביידע מדינות, ווו ס'האָבן זיך איינגעפּעסטיקט זיינע געוועזענע פּאַרטנערס — די "באַאַט"־פּאָליטיקער.

דער פּרוּוו זיינער אַריינצונעמען אין זיינע הענט תימן הענגט נאָך אַלץ, נאָך אַ יאָר פון בלוטיקע קאַמפן, אויף שפּינוועבס.

הכלל, ווו ער שטעקט נאָר אַריין זיין האַנט, בריט ער באַלד אָפּ די פינגער אויפן פייער פון אַ העפטיקן ווידערשטאַנד.

און פונקט ווי עס זעט זיך נישט קיין מעגלעכקייט פון אַ פאַראייניקונג צווישן מצרים און אַנדערע מדינות, איז נישט צו זען קיין שום סימן פון לכל הפחות אַ פרידלעכן צוזאַמענלעבן צווישן די אַראַבישע לענדער. די אָפּגעשלאָסענע פּאָליטיש־מיליטערישע פאַראייניקונג צווישן איראַק און סיריע איז אויך געגייט מיט ווייסע פּאַדים. איראַק נויטיקט זיך אין דער הילף פון סיריע, כדי צו אונטערדריקן דעם אויפשטאַנד פון די קורדן, מיט וועלכע זי קען זיך קיין עצה נישט געבן, און סיריע האָפט מיט דער הילף פון באַגדאַד צו פאַרשטאַרקן איר פּאָזיציע לגבי נאַצערן.

אָבער קיין אריכות ימים זאָגט נישט צו אויך דער דאָזיקער שידוך.

און וואָס זעען מיר ווייטער? אַלזשיר איז אויף מעסערס און אויף האַרמאַטן מיט מאַראָקאָ, תימן האָט פיינט סאַודיע און ירדן. די ירדן־מלוכה פאַרטראַגט נישט סיריע און איראַק. סיריע שיקט אירע זעלנער קיין לבנון, און גרענעץ־אינצידענטן פלאַקערן אויף צווישן ביידע שכנים.

נו, און ווו איז די געאַכפּערטע און פיל רעקלאַמירטע אַראַבישע ליגע? זי, וואָס איז באַרופן צו צעמענטירן און קאָנסאָלידירן די אַראַבישע מדינות, איז אומבאַהאָלפן אָט ווי אַ הון, וועלכע איז אָפּגעגאָסן געוואָרן מיט אַן עמער וואַסער.

אַזוי זעט אויס היינט צו טאָג די אַראַבישע איינִיקייט.

25.10.1963

אומבאַוווּסטע פּאַרטיזאַנקע

די יידישע פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג אין די גרויליקע יאָרן פון דער נאַ־צישער הערשאַפט איז מער־ווייניקער אויסגעפאָרשט און באַשריבן געוואָרן אין דער חורבן־ליטעראַטור. אמת, נאָך נישט אַלץ איז באַקאַנט פון אָט דער גרויסער הערלעכער עפּאָפּייע פון יידישער גבורה אין די שוידערלעכע באַדינגונגען פון טאָטאַלער אויסראָטונג.

ס׳איז אָבער כמעט גאָרנישט באַוווּסט אַ ספּעציעל קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון דער פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג אין איין פּונקט אויף דער מאַפּע פון דער אַנטי־נאַצישער אונטערערד. דאָס איז די פּאַרטיזאַנער־אָרגאַניזאַציע

אין געטאָ קאָוונע.

אין די ביכער וועגן קאָוונער געטאָ און וועגן חורבן פון יידישן קיבוץ אין ליטע ווערט כמעט נישט דערמאָנט די דאָזיקע אומבאַקאַנטע געשיכטע.

וואָס איז די סיבה דערפון?

מעגלעך, אַז די לעבנגעבליבענע חברים פון יענער באַוועגונג זענען געווען אויף אַזוי פיל באַשיידן און צניעותדיק, אַז זיי האָבן נישט געטראַכט וועגן פאַרעפנטלעכן זייער קאַמף־געשיכטע. און מעגלעך, אַז די יענע געטאָ־איינוווינער, וועלכע האָבן אונדז געגעבן אויספירלעכע באַריכטן וועגן יענע יאָרן פון שוידער און אומקום, האָבן נישט צוגעגעבן קיין חשיבות דעם אונ־טערערדישן געראַנגל אין קאָוונער געטאָ. וואָרום קיין אָפענער אויפשטאַנד איז צווישן די ווענט פון אָט דעם געטאָ נישט אויסגעבראָכן.

נישט געווען, הייסט עס, געננוג עפעקטיווע און דראַמאַטיש־אָפענע קאַמפן אין געטאָ קעגן דעם נאַצישן צורר, זיי זאָלן אויפרייסן די אויגן.

ווי די מעשה זאָל נישט זיין, איז אַ פאַקט, אַז מיר האָבן גאָר קנאַפּ געוווסט וועגן אַ וועלכן ס'איז אונטערערדישן קאַמף אין געטאָ קאָוונע. און געדוכט האָט זיך, אַז דאָס ליטווישע יידנטום האָט פּאַסיוו געטראָגן דעם מערדערישן יאָך פון די היטלעריסטישע באַנדעס אָן ווידערשטאַנד, אָן קעמפערישער רעאַקציע.

ווו איז געווען די יידישע יוגנט אין ליטע — יענע יוגנט, וואָס איז דערצויגן געוואָרן אין די ציוניסטישע און אַנדערע יוגנט־באַוועגונגען צו שטאָלצער מענטשלעכקייט און מוטיקער יידישקייט? איז זי טאַקע פון דער ערד פאַרשוווּנדן, ווי נאָר דער טמאדיקער נאַצי איז אַריינגעטראָטן קיין ליטע?

דער פאַרהאַנג איבער אָט דער רעטעניש איז לעצטנס סוף־כל־סוף אויפגעהויבן געוואָרן. און געמאַכט האָבן עס מיט פיל וויסן, ערנסטקייט און געוויסנהאַפטיקייט צוויי געוועזענע פאַרטיזאַנער פון געטאָ קאָוונע צבי א. בראַון און דב לעווין. זיי האָבן אין פאַרלאַג פון "יד ושם" אַרויסגעגעבן אַ בוך אונטערן נאָמען "תולדותיה של מחתרת". און אין אונטערקעפל: "הארגון הלוחם של יהודי קובנא במלחמת העולם השניה".

יאָ, דאָס איז אַ גרונטיק ווערק, וואָס איז געשריבן געוואָרן אויפן סמך פון דאָקומענטן, פּובליקאַציעס, עדות־אַרויסזאָגונגען און קאָנטראָלירטע זכרונות. הכלל, אַ שלל מאַטעריאַלן איז אויסגענוצט געוואָרן פאַרן דאָזיקן

ספר. די מאַטעריאַלן זענען באַאַרבעט געוואָרן לויט אַ וויסנשאַפטלעכן מעטאָד. און קיין ספק נישט, אַז דאָס איז אַ ווערטפול היסטאָריש ווערק, וואָס עפנט אונדז די אויגן אויף יענער תקופה בכלל און אויף דער יידישער אונטערגרונט־באַוועגונג אין ליטע בפרט.

די מחברים גיבן קודם כל אַן אַלגעמיין בילד פון דער לאַגע אין געטאָ קאָוונע און פון די ערשטע שריט פון די יידישע יוגנטלעכע, וועלכע האָבן באַשלאָסן אין דער פולער איינזאַמקייט צו וועבן די מחשבות, וואָס זאָלן פירן צו מעשים פון ווידערשטאַנד און דיווערסיע. זיי האָבן געזוכט בני ברית מחוץ די געטאָ־ווענט, געשטרעבט איינצושטעלן אין געפערלעכע באַדינגונ־גען אַ קאָנטאַקט מיט די פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער און זיי האָבן דעם וועג צו די פּאַרטיזאַנער געפונען. האָט מען מיט גרויסע צרות זיך איינ־געשאַפט געווער־כלים און מ׳האָט דורכגעמאַכט געוויסע מיליטערישע איבונגען.

דער עיקרדיקער ציל איז געווען: איבערצוטראַנספּאָרטירן די קעמפער מחוץ פון געטאָ צו די באַזעס פון די ליטווישע און רוסישע פּאַרטיזאַנער.

אין די אונטערגרונט־קעמערלעך זענען געווען אָרגאַניזירט יוגנטלעכע פון די ציוניסטישע פּאַרטייען, וועלכע זענען געבליבן געטריי זייער פאַן אויך נאָכדעם, ווי די סאָוועטן האָבן באַזעצט ליטע און עס איז געשאַפן געוואָרן די ליטווישע סאָוועטישע רעפּובליק. זיי האָבן אויך דאָרט גע־אַרבעט אין אַן אייגנאַרטיקן אונטערערד — נישט חס וחלילה קעגן דער נייער מאַכט, נאָר לשם דער ציוניסטישער חלוצישער דערציִונג. איז די דאָזיקע ציוניסטישע קרייזלעך באַשערט געווען אויך אין געטאָ צו אַרבעטן אומלעגאַל — דאָס מאָל, קעגן דעם אכזריותדיקן נאַצישן שונא.

גוט אָרגאַניזירט זענען געווען אויך די קאָמוניסטישע קעמערלעך. זיי האָבן געהאַט נאָענטע באַציִונגען מיט די קאָמוניסטישע פּאַרטיזאַנער. ביידע מחנות יוגנטלעכע האָבן געלעבט צווישן זיך בשלום. דער קאַמף קעגן דעם בשותפותדיקן שונא האָט זיי דערנענטערט איינעם צום צווייטן.

און מזל האָבן געהאַט די אונטערערדניקעס. דאָס איז דער זעלטענער פאַל פון געמיינשאַפטלעכקייט און מיטאַרבעט מצד דעם עלטעסטן־ראַט און דער יידישער געטאָ־פּאָליציי.

פון די דאָזיקע מקורות וועגן די קעמפער אין אַנדערע געטאָס איז

באַקאַנט, אַז ס'האָט נישט געהערשט קיין קעגנזייטיקער צוטרוי צווישן ביידע פֿאַקטאָרן.

די עלטעסטן־ראַטן האָבן על פּי רוב געהאַלטן, אַז דער מינימאַלסטער ווידערשטאַנד, שוין אָפּגערעדט פֿון אַ באַוואָפֿנטן אויפֿשטאַנד, קעגן דער רשעותדיקער מאַכט, קען ברענגען אומגליקן און טאָטאַלע אויסראָטונגען אויף דער גאַנצער געטאָ־באַפֿעלקערונג.

אין געטאָ קאָוונע זענען די מיטגלידער פֿון עלטעסטן־ראַט אויך געווען באַזאָרגט וועגן גורל פֿון זייער "עדה". אָבער זיי האָבן געהאַט פֿאַרשטענדעניש אויך פֿאַר די געוואַגטע פּרוּוון פֿון דער יוגנט צו פֿירן אַן אונטערגראַבערישע אַרבעט קעגן די רוצחישע באַצווינגער.

אין פֿיל פֿאַלן האָט די יידישע פּאָליציי געהאָלפֿן די אונטערערדניקעס און זיי אויסבאַהאַלטן. דאָס איז אויך געווען אַ זעלטענע דערשיינונג אין דער טראַגישער געטאָ־ווירקלעכקייט.

סוף־כל־סוף געלינגט די קאָוונער אונטערערדניקעס זיך ארויסצורייסן מיט גרויסע שוועריקייטן אין די וועלדער. זיי שליסן זיך אָן צו די פּאַרטיזאַנער און קעמפֿן מיט גבורה און התלהבות קעגן די נאַציס. זיי האָבן געליטן, פֿאַרשטייט זיך, שווערע קרבנות. זיי זענען באַגאַנגען העלדישע מעשים.

אינעם ספֿר ווערט געגעבן אַ גענויע שילדערונג פֿון יענע פּאַרטיזאַנער־אַקציעס, אין וועלכע ס'האָבן זיך באַטייליקט די קאָוונער געטאָ־קעמפֿער. ס'ווערט אויך געשילדערט דאָס שטייגער־לעבן אין די וואַלד־לאַגערן.

און דאָ קומט אַ קאַפּיטל, וואָס רופֿט אַרויס, דעם אמת געזאָגט, פֿאַרוווּנדערונג. דאָס איז דאָס קאַפּיטל וועגן די באַציִונגען צווישן די יידישע און נישט־יידישע פּאַרטיזאַנער. בעת אין אַלע אַנדערע קאַפּיטלעך און שילדערונגען רעדן די מחברים קלאָרע און שאַרפֿע דיבורים, געבויט אויף אייגענער דערפֿאַרונג און איבערלעבענישן און אויך אויף דאָקומענטן, הויבן זיי אָן ביי אָט דעם קאַפּיטל עפּעס צו צווייפֿלען און צו וואַקלען זיך.

פֿון די דערציילונגען פֿון די יידישע פּאַרטיזאַנער אין אַנדערע מקומות פֿון מזרח־אייראָפּע דערוויסן מיר זיך, אַז די דאָזיקע באַציִונגען זענען געווען על פּי רוב געשפּאַנט און אפֿילו זייער פֿיינטלעך. געווען פֿאַלן פֿון אָפֿענעם אַנטיסעמיטיזם אין די פּאַרטיזאַנער־רייען. די יידישע פּאַרטיזאַנער קלאָגן זיך אין זייערע ווערק אויף דער יידן־פֿיינטלעכער איינשטעלונג.

געוועז פאַלן פון אָפענער דיסקרימינאַציע און פון גליענדיקער פיינטשאַפט צו די יידישע חברים מצד די נישט־יידן, — חברים און קאָמאַנדירן.

אונדזערע מחברים האַלטן אָבער, אַז דאָס "פּראָבלעם פון יידן אין וואַלד" איז נאָך נישט גענוג געפאָרשט געוואָרן, מחמת ס׳פעלן דאָקומענטן אין דאָזיקן וויכטיקן ענין און מחמת מען קען נישט פאָרשן דעם צד שכנגד, ס׳הייסט, דעם נישט־יידישן צד. דער איינציקער מקור פאַר דער פאָרשונג פון דער דאָזיקער פרשה, האַלטן זיי, זענען די עדות פון יידן. און דאָ איז פאַראַן אַ שטאַרקער חשש, אַז די עדות זענען נישט גענוג אָביעקטיוו. זיי ברענגען די השערות, ווי זיי זאָגן, לכאן ולכאן. זיי גיבן איבער די דער־ציילונגען פון יידישע פּאַרטיזאַנער, וואָס שטעמפּלען די בכיוונדיקע אַנטי־סעמיטישע דערשיינונגען. אָבער געוועזן, טענהן זיי, דאָך פאַלן, ווען אויך יידישע קאָמאַנדירן האָבן פוגע געוועזן אין יידישע פּאַרטיזאַנער...

יאָ, דאָס איז דער שוואַכסטער טייל פון דאָזיקן, בכלל גענומען, זייער ווערטפולן און היסטאָריש־חשיבותדיקן ספר. צי זענען באמת די פּאַרטי־זאַנער, וועלכע האָבן געקעמפט אין די ליטווישע וועלדער געבענטשט געוועזן מיט אַ מין אַלערגיע לגבי דער אַנטיסעמיטישער מחלה?

תיקו — בלייבט אַ קשיה!

דאָס מינערט אָבער נישט די ווערטיקייט פון יענעם מאַטעריאַל, וואָס די מחברים האָבן מיט אַזאַ התמדה צונויפגעזאַמלט און באַאַרבעט אין אַט דעם זייער וויכטיקן און נוצלעכן ווערק, וואָס פילט אויס אַ גרויסן בלויז אין אונדזער חורבן־ליטעראַטור.

1.11.1963

סעקטע פון שמייסערס

צי האָט איר באַמערקט, ווי לייכט, ווי שפּילעוודיק, מיר פאַלן אַריין אין יאוש, אין אַ תהומיקער פאַרצווייפלונג, ווען מיר פּרובירן שילדערן נעגאַטיווע, שאָטנדיקע זייטן פון אונדזער לעבן?

צי האָט איר גענומען אין אַכט, ווי מיר זיינען נוטה צו מאָלן אַלץ אַרום אין שוואַרצע פאַרבן, ווען מען שמועסט וועגן דער אָדער יענער שוואַכקייט אָדער פעלער אָדער פאַרברעכן, וואָס עס איז צו מערקן ערגעץ־ווו און ביי וועמען אין אונדזער לאַנד?

אַלץ ווערט געשילדערט אין סופּערלאַטיוון, אין איבערגעטריבענע קאַטעגאָריעס. פאַרשטייט זיך, זיינען מיר, ברוך השם, אַ מדינה מיט אַלע מדינות צוגלייך. און מיר פאַרמאָגן אויך שווינדלערס, אַפּנאַרערס, צעוויל־דעוועטע טיפּן, פאַרדאָרבענע כאַראַקטערן. איינער פון די חשובע ציוניס־טישע עסקנים האָט אַ מאָל געוואָרפן אַ ווערטל אַזאַ: „הלוואי האָבן מיר שוין אַן אייגענע מדינה, אַפילו מיט אייגענע גנבים, וואָס רעדן העברעיִש".

אַ פיינע המצאה! סתם אַ וויץ אַזאַ, און מ'דאַרף זאָגן, אַ גענוג פלאַ־כער וויץ.

האָבן מיר שוין דערלעבט דערצו, אַז אָט דער פרומער ווונטש איז מקויים געוואָרן אין היפשע מאַסשטאַבן. יענער עסקן האָט זיך אַרויסגע־רעדט אין אַ שלימזלדיקער שעה, און דער שטן האָט אונטערגעכאַפּט דעם ווונטש און אים פאַרווירקלעכט מיט אַ ברייטער האַנט. מיר זיינען שוין געבענטשט נישט נאָר מיט ראַפינירטע גנבים, נאָר אויך מיט מערדער, פאַר־גוואַלדיקער, קרימינעלע פאַרברעכער פון אויסדערווײלטן מין — טאַקע ווי עס פּאַסט פאַר אַ מאָדערנער מדינה.

די הייסע ברכה, אַז מיר זאָלן ווערן אין אונדזער מדינה אַן „אור לגויִם" מיט הויכע אידעאַלן, מיט אַ שטאַנדהאַפטיקער מאָראַל, מיט שיינע מידות בלייבט נאָך אַלץ אַ נבואה לעתיד לבוא.

אָבער ס'איז ממש צו שטוינען, ווי לייכט מיר פאַלן אַריין אין עקסטרע־מען, ווען מיר שילדערן די פאַלן פון מענטשלעכער געפאַלנקייט. ניין, מיר באַגנוגענען זיך נישט מיט קרימינעלער כראָניק. ס'איז ווינציק צו פאַר־אורטיילן אָט די נעגאַטיווע דערשיינונגען. מיר ווערן פאַרכאַפּט דורך

אַ צויבער פּאַטאָס און באַשולדיקן אַלץ און אַלעמען, די גאַנצע געזעלשאַפט, כמעט דאָס גאַנצע פאָלק ישראל אין מדינת ישראל אין די אַלע מי־אוסקייטן.

יעדער חטא אָדער דורכפאַל אָדער עבירה אויפן געזעץ פון געוויסע פּאַרשוינען ווערן לייכט פּאַראַלגעמיינערט. און מען רעדט שוין נישט וועגן אַ יחיד אָדער וועגן יחידים, נאָר וועגן אַ כלל, וואָס האָט זיך אַראָפּגעגליטשט פון דרך הישר אין אָפּגרונט פון זינד. אויב עמיצער האָט גענומען לאַפּקע־געלט, טרומייטערט מען, אַז שוחד איז געוואָרן אַ גאַנגבאַרער אַרטיקל ביי אונדזער באַאַמטנטום.

האָט אַ יוגנטלעכער אָדער אַ גרופּע יוגנטלעכע פּאַרשלעפּט בגניבה אויטאָס און געמאַכט אַ ווילדע הוליאַנקע ביי נאַכט, אָדער עס צעהוליעט זיך סתם אַ כוליגאַן און פּאַרטשעפּעט מענטשן אויף דער גאַס, צעשרייט מען זיך ביי אונדז וועגן אונדזער פּאַרדאַרבענער יוגנט בכלל.

און צי האָט איר באַמערקט, אַז די נטיה מגזים צו זיין, איבערצוטרייבן געשעעניש און דערשיינונגען איז חל נאָר אויף שלעכטע זייטן פון אונדזער שטייגער־לעבן? רעדט מען אָבער וועגן די גוטע זייטן, וועגן מעשים טובים, וועגן די אַזוי אָפטע פאַלן פון מענטשלעכקייט, חסד וצדקה, וועגן ריינע, ציכטיקע פּערזענלעכקייטן, וועגן אידעאַליסטיש איינגעשטעלטע בירגער, פאַלט מען קיין מאָל נישט אַריין אין קיין גוזמא.

חס וחלילה!

דאָ האַלט מען די מאָס. דאָ איז מען פּאַרזיכטיק מיט אַן איבעריק וואָרט. דאָ האַנדלט זיך, הייסט עס, וועגן אַ יוצא מן הכלל.

און דער איינדרוק איז: דאָס אַלגעמיינע בילד פון אונדזער אָרגאַניזירטן לעבן איז געדיכט שוואַרץ. אלא וואָס דען? אַ מאָל טיילט זיך אויס אויף אָט דעם חושכדיקן פאָן אַ ליכטיקער פלעק, אַ פינטעלע ליכט, וואָס שימערירט ערגעץ אין דער אַנגעדראָלענער חושכניש.

הכלל, אינעם לאַנד פון די פּאַרצייטיקע נביאים פּוצט מען זיך ביי אונדז גאַנץ גערן אין דער טאָגע פון אַ נביא.

געדענקט איר טאָקע? אונדזערע קלאַסישע נביאים זיינען געווען שטאַרק להוט נאָך איבערטרייבונגען. ווי זאָגט, למשל, ישעיה הנביא שוין אין ערשטן קאַפּיטל פון זיין נבואה? "הוי גוי חוטא, עם כבד עוון, זרע

מרעים, בנים משחיתים" — אוי־ווי, זינדיקע אומה, פאָלק מיט פאַרברעכנס באַשווערט, זאָמען פון שלעכטס־טוערס, פאַרדאַרבענע זין.

געהערט אַ לשון? דאָס גאַנצע פאָלק איז זינדיק! קיין איין רעכטער נפש נישטאָ.

און פון ירמיהו הנביא איז גאָר אַ שרעק צו ציטירן. און אַזוי איז געשען כמעט מיט אַלע נביאים, אָבער איין מעלה האָבן זיי געהאַט. זייערע ביטערע, האַרבע שטראָף־רייד פלעגן זיי פאַרענדיקן סוף־־כל־סוף מיט טרייסטווערטער, מיט אַן אָנזאָג אויף ישועות ונחמות. „אל תירא עבדי יעקב"! און זיי האָבן געפונען אויך רייד פון ליוב און גדולה פאַרן פאָלק ישראל.

אָט די דאָזיקע מידה פון די נביאים האָבן אונדזערע מוסר־זאָגערס נישט איבערגענומען. ביי אונדז איז מען בלינד אויף איין אויג — אָט טאַקע אויף יענעם אויג, וואָס האָט געדאַרפט זען, למשל, אויך יענע יוגנט וואָס גייט אין די נח"ל־פונקטן און ישובים ביי די גרענעצן. מיר פאַרמאָגן דאָך באמת אַ טייערע, גאָלדענע יוגנט, וואָס בויט די צוקונפט פון דער מדינה מיט חלוצישן ברען.

מיר פאַרמאָגן הונדערטער טויזנטער ערלעכע, געטרייע בויער־קעמפער. מיר האָבן געלערנטע מיט וועלטנעמען. אונדזער וויסנשאַפט דער־גרייכט הויכע שטאַפּלען פון אַנטוויקלונג. פאַראַן, ברוך השם, בילדונגס־און קולטור־אַנשטאַלטן פון גרויסער ווערטיקייט. מיר האָבן אויפגעשטעלט אין די מדינה־יאָרן צענדליקער שטעט און ישובים, אויסגעבויט אַ גרויס־אַרטיקע, העלדישע אַרמיי, אַ גרויסע, פאַרצווייגטע אינדוסטריע און די שעפערישע אַרבעט גייט אויך ווייטער אין גרויסע מאַסשטאַבן.

אונדזערע גדולי־התורה, ישיבות און תורה־אַנשטאַלטן שפרייטן אויס זייער אויטאָריטעט אויף דער גאַנצער יידישער וועלט.

צי איז דאָס אַלץ באַזירט אויף די מוחות און פלייצעס פון מענטשן, וואָס זייער גרונט־פּראָפּעסיע איז מאָראַלישע פאַרדאָרבנקייט און נטיה צו ריינעם עגאָיזם?

און צי דער היסטאָרישער פּראָצעס פון עליה און קליטה פון הונדער־טער טויזנטער יידן פון דער גאָרער וועלט — ביי אַלע דורכפאַלן און פעלערן וואָס פּאַסירן, נאַטירלעך, ביי אַזאַ ריזיקער אַרבעט — וועקט

גאַרנישט אונדזער געפיל פון פאַרדינטן שטאָלץ?

און אויב אַלץ איז ביי אונדז טאַקע אַזוי שלעכט, איז פאַר וואָס איז דאָס אַלץ אַזוי גוט? פון וואַנען די נייגונג פון אונדזערע פּילצאַליקע שוואַרץ־זעערס און געשוואָרענע פּעסימיסטן אָנצוואַרפן אויף אונדז אַזאַ אימה מיט זייער שוואַרץ־מאַלעריי? צי באַמערקן זיי נישט, ווי די דאָזיקע רגילות זייערע ווירקט זיך שלעכט אויס אויף דער נשמה פון אונדזער יוגנט, ווי אַזוי דאָס קען אָפּשוואַכן העגט און פיס און קען שעדיקן דעם פּסיכישן צושטאַנד פונעם אדם־מענטש?

און צי האָבן זיי, אַט די היציקע נביאים, זיך נישט געשטעלט די שאלה: ווי קומט עס, וואָס מדינת ישראל איז געוואָרן אַ צוציִונגס־לאַנד פאַר אַ ריי נייע מדינות אין אַפריקע און אַזיע, וואָס מען קומט צו אונדז זיך לערנען ווי אַזוי צו פירן אַ באַלעבאַטישקייט אין מלוכה־מאַסשטאַב, און פאַר וואָס ווערן אונדזערע שליחים און מדריכים אין די דאָזיקע לענדער אויפגענו־מען מיט אַזאַ וואַרעמקייט און פאַרערונג?

געווען אַמאָל ביי די רוסן אַ סעקטע פון זעלבסט־שמייסערס. די סעק־טאַנטן האָבן געדינט גאָט דערמיט, וואָס זיי האָבן זיך אַליין געשמיסן ביז מכות מוות.

זאָל דער אויבערשטער אונדז שומר ומציל זיין פון דער גייסטיקער און פּסיכישער זעלבסט־שמייסעריי!

11.3.1966

אַ סקאַנדאַל אין דער משפחה

הימל עפן זיך! גוואַלד, צו וואָס מיר זיינען דערגאַנגען! אַזאַ חרפה, אַזאַ דורכפאַל פון אונדזערע בעסטע און שענסטע קולטור־אידעאַלן!

אין אַ העברעיִשער מיטלשול, וואָס געפינט זיך אין מדינת ישראל, לערנט מען מיט די תלמידים יידיש. וויי געשריגן, ווי אַזוי איז געקומען אויף אונדז אַזאַ בראָך, ווי אַזוי האָבן די שומרי החומות דערלאָזן צו אַזאַ שרעקלעכן נסיון.

אַזוי טראַכטן זיך מסתמא פיל פון די העברעיִשע קנאים. זיי היטן דאָך

יעדן שריט און טריט פון אונדזערע קולטור־טוער און פון יידישע שרייַבער, זיי זאָלן חס וחלילה נישט אַרייַנרוקן דאָס יידישע טריף־פּסול אין יענעם היכל, ווו עברית דאַרף געוועלטיקן אָן שום קאָנקורענץ מצד יידיש.

אמת, יידיש קאָנקורירט דאָ בכלל נישט מיט עברית. די הערשאַפט פון דער לאַנד־שפּראַך איז שוין לאַנג און גרונטיק געזיכערט. אָבער דער פּחד, ווי עס זאָגט אַ רוסיש שפּריכוואָרט, האָט גרויסע אויגן.

דאַכט זיך זיי, די קנאים, אַז אָט־אָט וועט דער "שונא", דאָס יידישע לשון, אַרייַנגנבענען זיך אין דער פעסטונג פון עברית און וועט זי צעפּרעסן און אויסדריבלען פון אינעווייניק. טרעפט איר כסדר אין דער העברעיִשער פּרעסע ווייַ־געשרייען פון אַזעלכע בלינדע קנאים, וועלכע רופן און ליאַרעמען, הלמאי די יעניקע, וואָס זיינען באַרופן צו היטן און צו באַוואָרענען, זעען נישט, אַז די אונטערמינירונג פון העברעיִש מצד די יידיש־ליבהאָבער ווערט געפירט אומאויפהערלעך.

ס׳הייסט, דער קאַמף קעגן יידיש מוז געפירט ווערן אויך ווייטער.

איז געשען אַן אויסערגעוויינלעכע זאַך. דאָס וואָס אין תל־אביב עקזיסטירט שוין יאָרן ביים "אַרבעטער־רינג", אַ נאָכמיטאָג־שול ווו קינדער לערנען יידיש, איז אמת אַן אומגליק, אָבער פאַרפאַלן: מ׳האָט זיך שוין ווי ס׳איז דערצו צוגעוווינט. זיינען דאָך די בונדיסטישע צולהכעסניקעס, נישט דאָ געדאַכט, אויסגעברענטע און פאַרפאַנצערטע יידיש־פאַנאַטיקער. איז וואָס קאָן מען טאָן?

בפרט נאָך, וואָס עס געפינען זיך אויך עלטערן, כשרע ישראל־בירגער, וואָס ווילן דווקא, אַז זייערע קינדער זאָלן קענען דאָס לשון פון זייערע טאַטעס און מאַמעס און אפשר נאָר פון די זיידעס און באָבעס. נישט אומזיסט רופן פיל קינדער אין ישראל יידיש „דאָס באָבע־לשון", וואָרום זיי הערן יידיש נאָר פון דער באָבעס מויל. די מאַמע רעדט שוין העברעיִש. אָבער דאָך, זיינען פאַראַן עלטערן, וואָס שטרעבן דערצו, אַז יידיש זאָל אויך קלינגען אין די מיילער פון זייער יונגן, סאַברישן דור.

נישט נאָר עקזיסטירן ביים „אַרבעטער־רינג" נאָכמיטאָג־שולן פאַר יידיש, נאָר זומער אָרגאַניזירן זיי אויך אַ קינדער־קאָלאָניע, ווו די אומגאַנגס־שפּראַך איז יידיש און ווו די קינדער לערנען זיך אויס פאַר אָט דער קאָלאָניע־צייט צו דעקלאַמירן און צו זינגען יידישע לידער — אַזעלכע

קינדער, וואָס האָבן פריִער קיין וואָרט יידיש נישט געקענט.

נו, איז די יידישע מדינה דערפון אונטערגעגאַנגען? חס ושלום! נאָר די עצם עקזיסטענץ פון אַזעלכע „געפערלעכע״ לערן־קורסן האָט שוין לאַנג געשטאָכן די אויגן ביי די העברעיִשע קנאים. אָבער דער שכלדיקער, ניכ־טערער העברעיִסט האָט מיט דער צייט זיך צוגעוווינט צום געדאַנק, אַז אַזאַ שול איז גאָרנישט געפערלעך און אפשר טאַקע ביז גאָר נוצלעך.

פאַר וואָס זאָל טאַקע אַ יידיש קינד, וואָס איז געבוירן געוואָרן און איז אויסגעוואַקסן אין ישראל, זיין אַבסאָלוט אָפּגעריסן פון יענעם חיות־קוואַל, וואָס האָט געשפייזט דאָס יידישע לעבן און די יידישע פאָלקישקייט אין משך פון כמעט טויזנט יאָר יידישע געשיכטע?

האָט מען שוין אָנגעהויבן שמועסן וועגן אַזאַ מין אפיקורסות: אפשר איז אַ פּלאַן און אַ יושר, אַז מ׳זאָל לערנען יידיש אויך אין די העברעיִשע מיטלשולן? ניין, דאָס זאָל נישט זיין אַן אָבליגאַטאָרישער לימוד. נאָר אויב אין דער מיטלשול גיט מען אַ מעגלעכקייט די תלמידים זיך אויסצוויילן צוויי פרעמדע שפּראַכן צום לערנען — אויסער ענגליש — פראַנצויזיש אָדער אַראַביש, איז מיט וואָס איז די מערכה פון יידיש ערגער ווי פון פראַנצויזיש אָדער פון אַראַביש?

דאָ איז דאָך נישט שייך צו רעדן וועגן צוואַנג. קען געגעבן ווערן די עלטערן און די תלמידים די מעגלעכקייט פון אַ פרייען אויסקלייב צווישן, לאָמיר זאָגן, אַראַביש און יידיש. אמת, יידיש איז נישט קיין „פרעמדע״ שפּראַך. אָבער דער סטאַטוס פון אַ פרעמדער שפּראַך קען דאָך, לכל הדעות, אַפילו פון די עברית קנאים, איר יאָ געגעבן ווערן.

איז אָט דער נס פון לערנען יידיש אין אַ מיטלשול טאַקע מקויים גע־וואָרן אין איינער פון די מיטלשולן אין קרית חיים. אַזאַ סקאַנדאַל אין דער משפחה! האָט אַ ציטונגס־רעפּאָרטער געמאַכט אַהין אַ שפּאַציר און האָט אויפגעקלערט אויסטערלישע זאַכן.

ווייזט זיך אַרויס, אַז אָט דעם לימוד האָבן אויסגעקליבן אַכצן תלמי־דים און תלמידות. דער לערער, יחיאל שיינטוך, איז זייער פּאָפּולער ביי זיינע תלמידים. ווי אַזוי לערנט ער? קיין לערן־ביכער פון דער יידי־שער שפּראַך אויף העברעיִש, ווי ס׳פאָדערט זיך פאַר קינדער וואָס זייער מוטער־שפּראַך איז עברית, זיינען נישטאָ און וועלן, מסתמא, אַזוי גיך אויך

נישט זיין. לערנט ער מיט זיינע תלמידים אויף אויסנווייניק יידישן פֿאָלק־לאָר־מאַטעריאַל — יידישע וויצן און ווערטלעך און פֿאַרטייטשט עס בעת מעשה אויף העברעיִש. האָט דאָס אַ גוטע פּעולה.

די קינדער ווערט פֿריילעך אויף דער נשמה. זיי באַקומען דעם יידישן שפּראַך־מאַטעריאַל אין אַ לייכטער, אַנציִעווּדיקער פֿאָרעם.

איז די קשיא: פֿאַר וואָס האָבן די תלמידים אויסגעווײלט זיך אַלס צווייטע „פֿרעמדע״ שפּראַך דווקא יידיש? דער רעפּאָרטער האָט זיך אינ־טערעסירט אויך מיט דער דאָזיקער שאלה. האָבן די תלמידים אים געגעבן פֿאַרשידענע תשובות. זאָגט אַ תלמידה, אַז יידיש איז פֿאַרשפּרייט צווישן מילאָנען יידן אין די תפֿוצות און אַז די העברעיִשע ליטעראַטור ציכנט זיך אויס מיט קלאָרע יידישע מקורות. ס׳איז דעריבער גוט צו קענען די דאָזיקע מקורות אין אָריגינאַל. אָבער צום סוף האָט זי צוגעגעבן, אַז זי האָט געמאַכט דעם אויסוואַל אויס פּראַקטישע מאָטיוון: לגבי פֿראַנצויזיש און אַראַביש איז יידיש אַ סך לייכטער צו דערלערנען.

אויך אַן אַנדערער תלמיד האַלט, אַז יידיש איז פֿאַר אים צוגענגלע־כער. די אותיות זיינען דאָך די זעלביקע ווי אין עברית. חוץ דעם, איז די דאָזיקע שפּראַך אינטערעסאַנטער פֿאַר אים ווי אַראַביש, וואָס איז אים בכלל פֿרעמד.

דער דירעקטאָר פֿון אָט דער שול, ד״ר אליעזר כהן, איז אַליין אַ הייסער עברית־חסיד. ער האָט געענדיקט אַ העברעיִשע גימנאַזיע אין ליטע, ווו עברית און יידיש האָבן זיך געקענט גוט איינלעבן. זיי האָבןביידע נישט געהאַט צו ליידן פֿון אַ קאָנקורענץ מצד אַ פֿרעמדער שפּראַך. די יידישע ליטע, ווי באַקאַנט, האָט נישט געוווּסט פֿון קיין קולטור־ און שפּראַך־אַסימי־לאַציע. ער האָט נאָך דעם שטודירט העברעיִשע ליטעראַטור אין ירושלימער אוניווערסיטעט און איז לעקטאָר פֿון אָט דער ליטעראַטור אין חיפֿהער אוניווערסיטעט.

איז שווין צו פֿאַרשטיין, ווי אַזוי ער האָט געוואָגט צו מאַכן אַזאַ אוי־סערגעוויינלעכן עקספּערימענט מיטן איינפֿירן דעם יידיש־לימוד אין זיין שול. האָט ער עס געמאַכט אויף זיין אייגענער אחריות? ניין! ער האָט באַצייטנס געמאָלדן וועגן דעם די אינספּעקטאָרן פֿון משרד החינוך והתר־בות. הייסט עס, אַז אונדזערע אָפֿיציעלע חינוך אינסטאַנצן האָבן גאָרנישט

אויסצושטעלן קעגן אַזאַ לימוד.

אָבער די ידיעה וועגן אָט דעם חידוש האָט באַוויזן העברעיִשע שריי־בער און דיכטער אויסצודריקן זייער פּאַראיבל: ס׳טייטש, ווי שיקט זיך עס?

ווייזט זיך אַרויס, אַז אויך אַ תלמידה פון זיין בית־ספר האָט אין אַ בריוו אויסגעדריקט איר טיפע אומצופרידנקייט פון אַזאַ „דורכברוך" אין דער מויער פון עברית. צי איז דאָס נישט קיין אָרעמקייט־צייגעניש — פרעגט זי — וואָס די גלות־שפּראַך פון דער תקופה פון אונטערדריקונג און דערנידערונג — זאָל געלערנט ווערן אין אַ בית־ספר עברי? צי איז דען נישט אויפגעקומען אינעם לאַנד אַ נייער דור מיט אַנדערע האָריזאָנטן, בילדונג און כאַראַקטער?

יאָ, עס זיצן נאָך וואָרשיינלעך גענוג טיף אינעם באַוווּסטזיין פון פיל ישראלדיקע יוגנטלעכע די פּאַראַכטונג צו דער גולה־תקופה אין יידישן לעבן, אין וועלכער זיי זעען נישט אַחוץ רדיפות, אומגליקן און דערנידע־רונגען — קיין שום גייסטיקע אוצרות, קיין ברעקל יידישן שטאָלץ און גבורה.

25.11.1966

מען זוכט אַ הכשר

צי מעג ער, צי דאַרף ער, אונדזער פילהאַרמאָנישער אָרקעסטער, שפּילן די ווערק פון ריכאַרד וואַגנער און ריכאַרד שטראַוס?

דער וויכוח אַרום דער דאָזיקער שאלה צעפלאַקערט זיך אַלץ שאַר־פער און הייסער אין אונדזער פּרעסע און אין דער עפנטלעכקייט. דאָס גופא איז שוין אַ באַווייז, ווי לייכט און לייכטזיניק די לייטונג פונעם אָרקעסטער האָט אין איינעם אַ טאָג זיך געגעבן אַ זעץ אַוועק און האָט אין איין אָטעם געפּסקנט: מותר, מען מעג! זי האָט קענטיק נישט אויסגערעכנט, אַז דער דאָזיקער פּאַטאָלער באַשלוס וועט זיך אָפּרופן ביי אונדזער קהל אַזוי שטורמיש, אַזוי ווייטיקדיק.

ביידע לאַגערן, די יאָ־זאָגערס און די ניין־זאָגערס, טרעטן נישט אָפּ

אויף איין טריט פון זייערע פּאָזיציעס. און ביידע צדדים ציִען אַריין אין זייער געראַנגל אַלץ נייע כוחות. אַלץ נייע מאָטיוון פאַר און קעגן ווערן אָנגעגעבן אין פלאַם־פייער פון וויכוח. אָבער דוכט זיך, אַז ס׳רוב פון דעת הקהל נויגט זיך אַלץ קלאָרער צו די קעגנער פון די ריכאַרדס.

גרויס איז דער פּאַראיבל אויפן גאַסט־דיריזשאַר מעהטאַ, דער טאַ־לאַנטפולער מוזיקער פון אינדיע. ער האָט עס אייגנטלעך פּאַרקאָכט די גאַנצע קאַשע. דאָס איז ער פלוצים אַרויסגעטראָטן מיט אַ פּאָרשלאָג מען זאָל איינשליסן די ריכאַרדס אין די פּראָגראַמען פון פילהאַרמאָנישן אָרקעס־טער אין קומענדיקן סעזאָן. מען מוז, האַלט ער, זיי שפּילן. אויב חס ושלום נישט, וועט די מוזיקאַלישע דערציִונג פון אונדזער עולם ליידן נעבעך אַ שווערע פּגימה. ווי אַזוי קען מען זיין אַ קולטור־מענטש און נישט נתפּעל ווערן פון ביידע ריכאַרדס ?

יאָ, ער ווייסט, זאָגט ער, אַז יידן האָבן שרעקלעך געליטן פון די נאַציס און ער ווייסט אויך, אַז וואַגנער איז געווען דער אָפּגאָט ביי די נאַציס און איז סתם געווען אַן אומפּאַרשעמטער שונא־ישראל און אַז שטראַוס האָט אַקטיוו געאַרבעט ביי געבעלסן. אָבער אָט איז אויך דאָס האָלענדישע פאָלק אויסגעשטאַנען צרות אונטערן נאַצישן אָקופּאַציע־רעזשים און דאָך שפּילט מען דאָרט וואַגנערן. קיינער פון די האָלענדער האָט קעגן דער דאָזיקער עבירה נישט פּראָטעסטירט. וואָס האָט דען צו טאָן די שאַפונג צום שעפער ? זי האָט איר אייגענע עקזיסטענץ און איר באַרעכטיקונג.

איין קליינער אונטערשייד, וואָס מיסטער מעהטאַ האָט פאַרגעסן. די נאַציס האָבן די האָלענדער נישט געברענט אין די קאַלך־אויוונס און זיי זיינען נישט געווען אויסגעשטעלט אויף טאָטאַלער אויסראָטונג. דאָס האָלענ־דישע פאָלק האָט געליטן קליינע פאַרלוסטן אין דער מלחמה און איז גע־בליבן גאַנץ אויך נאָכן חורבן.

אפשר וואָלט געווען אַנשטענדיקער פאַרן גאַסט, ער זאָל בכלל זיך נישט מישן אין אַזאַ טראַגישן פּראָבלעם פאַרן יידישן פאָלק און זאָל אונדז נישט לערנען, ווי אַזוי מיר דאַרפן געשטאַלטיקן אונדזער באַציִונג צו די ביידע ריכאַרדס. האָט שוין עמעצער געפרעגט : ווי אַזוי וואָלט געפילט און רעאַגירט מיסטער מעהטאַ אַליין, ווען זיינע עלטערן און אויך זיין פאָלק וואָלטן אַריינגעשליידערט געוואָרן אין נאַצישן גיהנום דורך דער באַנדע

היטלער־רוצחים ?

יאָ, די אָרקעסטער־לייטונג האָט איצט געפונען אַ הכשר פאַר די ריכאַרדס אין די ווענט פון "היכל התרבות". דערמאָנט מען זיך, אַז זי איז געווען די ערשטע אין ארץ־ישראל, וואָס האָט פּראָקלאַמירט אַ חרם אויף וואַגנערן. דאָס איז געשען אין די 30ער יאָרן, ווען עס איז אויסגעבראָכן אין דייטשלאַנד די אַזוי גערופענע "קרישטאָל־נאַכט". אין יענער נאַכט האָט זיך צעגאָסן אַ בלוטיקער, גוט־אָרגאַניזירטער דורך דער מאַכט, פּאָגראָם איבער גאַנץ דייטשלאַנד. עס זיינען אונטערגעצונדן געוואָרן 191 סינאַגאָגעס, 36 יידן זיינען דורך די נאַציס דערהרגעט געוואָרן און פיל צענדליקער יידן זיינען פאַרוווּנדעט געוואָרן.

דעמאָלט האָט דער אָרקעסטער גאַנץ ספּאָנטאַן, געטריבן דורך אַן אינערלעכן געפיל, באַשלאָסן נישט צו שפּילן וואַגנערן.

דאָס איז געשען שיינע עטלעכע יאָר פאַר די געטאָ־ און קאַצעטן־צייטן, פאַר דער פּראָקלאַמירטער פאַרניכטונגס־סיסטעם בנוגע מיליאָנען יידן. צי איז נאָך אָט די שוידערלעכקייטן דאָס הארץ פון אונדזערע מוזיקאַנטן און זייערע אַפּוטרופּסים ווייכער געוואָרן און זיי זיינען שוין איבער־געפולט מיט מחילה־געפילן צו די נאַצישע אידעאָלאָגן און משרתים ?

אַ שפּאָגל נייע טענה ווערט אַרויסגערוקט מצד די "מחילהניקעס". אויב מיר זאָלן באָיקאָטירן וואַגנערן מחמת זיין אַנטיסעמיטיזם, באַדאַרפן מיר זיין קאָנסעקווענט און אויך אַריינלייגן אין חרם אַ גאַנצע ריי אייראָפּעישע שרייבער און דענקער, וואָס זיינען געווען געשטימט אַנטיסעמיטיש. צי וועלן מיר, למשל, זיך אָפּזאָגן פון וואָלטער, געטהע, קאַנט, גאָגאָל, דאָסטאָיעווסקי און אַנדערע ?

ווידער אַמאָל: פולע איגנאָראַנץ מכוח דער פּערזענלעכקייט פון וואַגנערן אָדער אַ בפירושע כוונה צו פאַרווישן דעם חילוק צווישןביידע מינים שונאי־ישראל.

וואַגנער איז געווען נישט נאָר דער קאָמפּאָזיטאָר, וואָס האָט אין זיין מוזיק אַריינגעבראַכט די טעווטאָנישע עלעמענטן פון דער אויסדערווייל־טער גערמאַנישער ראַסע. ער איז געווען דער מורה הוראה אויך בכתב פון דער נאַצישער אידעאָלאָגיע נאָך צענדליקער יאָרן פאַר היטלערס אויפקום. אין יאָר 1850 האָט ער געשריבן אין אַ דייטשן זשורנאַל אַ מאמר וועגן יידן

אין דער מוזיק. זאָגט ער, אַז זיין כוונה איז אויסצודריקן דאָס געפיל פון עקל צו יידן, וואָס עס לעבט ביים דייטשן פאָלק זינט קדמונים ביזן היינטיקן טאָג.

וואַגנער האָט פיינט געקראָגן דאָס קריסטנטום איבער איין סיבה: זיין פאַרבונדנקייט מיטן תנ״ך. ער האָט אויך יעזוסן נישט פאַרטראָגן. ער האָט אים נישט געקענט מוחל זיין זיין יידישן אָפּשטאַם. וואַגנער איז געווען קעגן געבן גלייכבאַרעכטיקונג יידן. יידן, האַלט ער, האָבן אָנגעזאַמלט ריזיקע פאַרמעגנס כדי צו באַהערשן די גאַנצע וועלט. באַדאַרף מען רעדן נישט וועגן באַפרייען יידן, נאָר באַפרייען די וועלט פון יידישן יאָך.

יידן פאַרמאָגן נישט קיין שום שאַפונגס־קראַפט. די קולטור־ווערטן, וואָס יידן האָבן געשאַפן, זיינען בלויז אַ קאַריקאַטור. דער איינציקער אויסוועג פאַר יידן איז — זייער פולקומער אומקום!

אַט האָט איר די גאַנצע אויסראָט־תורה פון נאַציזם על רגל אחת.

ניין, היטלער איז נישט געווען דער אויטאָר פון דער „ענדלייזונג״ פון יידישן פּראָבלעם. די דאָזיקע תורה האָט ער בלי ספק געקאָנט לערנען ביי וואַגנערן. איז דען אַ ווונדער, וואָס די נאַציס האָבן פאַרגעטערט וואַגנערן? און זיי האָבן גענומען אויף זיך די אויפגאַבע דורכצופירן זיין עצה טובה.

יאָ, דאָס האָט ער אויסגעפונען דעם רעצעפּט, ווי אַזוי פּטור צו ווערן פון יידן מיט איין מעכטיקן קלאַפּ. אַט ווי ער האָט געזאָגט: נאָר דאָס דייטשע פאָלק קען לייזן דאָס יידישע פּראָבלעם, אָבער מיט איין תנאי — דאָס פאָלק זאָל זיך באַפרייען פון יעדן בושה־געפיל.

זיי האָבן אים געפאָלגט די דייטשע מנהיגים פון די דרייסיקער יאָרן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

קומט אונדזער ליבער פּראָפעסאָר, ש. ה. ברעגמאַן, און גיט אַ שאַרפן זאָג אין זיינס אַן אַרטיקל: דער חרם אויף די צוויי ריכאַרדס איז ״אַ חרפּה פאַר מדינת ישראל״.

מיר זיינען גרייט איבערצוטראָגן די דאָזיקע „חרפּה״ מיט אַ טיפער סאַטיספאַקציע. מיר שעמען זיך נישט. וואַגנער און שטראַוס, — דער אויסראָט־אידעאָלאָג און שונא־ישראל וואַגנער און דער געטרייער דינער פון די נאַציס שטראַוס, — ביידע טאָרן נישט אַריינקומען אין די טירן פון ״היכל התרבות״.

גדעון האוזנער, דער פּראָקוראָר אין אייכמאַן־פּראָצעס, האָט ריכטיק געזאָגט: זיי ביידע רופן אַרויס ביים איצטיקן יידישן דור שווידערלעכע אַסאָציאַציעס. זיי זיינען געוואָרן דער סימבאָל פון דער רוצחישער פּאַר־מעסטעניש פון די היטלערס און די געבעלסעס, די אָפּשירטע מאַרקע פון דער נאַצישער חיה רעה.

און מיר זיינען נישט בכוח פון אָט די אַסאָציאַציעס זיך צו באַפרייען. מיר ווילן נישט און מיר טאָרן נישט זוכן אַזאַ באַפרייונג. אויב אונדזער שבועה „נישט פאַרגעסן און נישט פאַרגעבן!" האָט אַ זין, אויב זי איז ערנסט געמיינט, וועלן מיר נישט מוחל זיין אויך די יעניקע בעלי־מוסר און פיינשמעקערס אונדזערע, וואָס מיִען זיך אַריינצוברענגען אין אונדזער קולטור־היכל אַזאַ עקלדיקן טרייף־פּסול.

8.7.1966

אַ יידישער קרעכץ

אַ יידישער קרעכץ, אַ יידישער זיפץ — ווער קען נישט אָט די ספּעצי־פישע ביי אונדז, יידן, אויסדרוקן?

פאַרשטייט זיך, אַלע מענטשן זיפצן און קרעכצן נעבעך דאָ, ווען ס'איז זיי ביטער אויפן האַרצן, ווען מ'ווערט געפּלאָגט מיט אַ צרה, מיט אַן אָנשיקעניש.

אָבער יידן זיינען, ווי באַקאַנט, אַן אָריגינעל פאָלק, וואָס טיילט זיך אויס פון צווישן אַנדערע פעלקער מיט זיין אייגנאַרטיקייט אויף כלערליי שטחים — כמעט אין אַלע אַנטפּלעקונגען פון רעליגיע, גייסט און לעבנס־שטייגער.

בקיצור, מיר זיינען דאָס באַקאַנטע אתה בחרתנו־פאָלק. האָבן מיר זיך איינגעשאַפן אויך אַן אייגנאַרטיקן יידישן קרעכץ.

די קלאַסיקער פון דער העברעיִש־יידישער ליטעראַטור, ווי מענדעלע, שלום־עליכם, פּרץ, האָבן אין זייערע ווערק זייער פיל געשילדערט דעם יידישן זיפץ. איר געפינט ביי זיי אַן אַ שיעור ווערטלעך און אויסדרוקן, אין וועלכע ס'איז אַריינגעבראַקט דער יידישער „אוי". אוי, ווי איז צו מיר!

אוי, גאָט איז מיט דיר! אוי, טייער קינד מיינס! אוי, ווי גוט ס'איז געווען! אוי, אַ שמחה אויף אונדז! — און אַזוי ווייטער. אַזעלכע און ענלעכע אויס־דרוקן שנירלען זיך כסדר אין יידישע זאָגעכץ, אין דעם יידישן סדר־הדיבור.

און ווי איר זעט, איז אָט דער "אוי" נישט דווקא אַ צוגאָב־אויסרוף, בשעת מען רעדט וועגן צרות און אָנשיקענישן, נאָר איז אויך אַ מין צופּוץ צום גוטן געמיט. דער ייד זיפצט נישט נאָר דאַן ווען ער טרויערט, בשעת ער איז דורך עפּעס דעפּרימירט, נאָר אַפילו דאַן, ווען עס איז אים לייכט אויף דער נשמה.

הכלל, מ'קען זאָגן, אַז ס'איז פאַרן יידן פּשוט אַ מחיה צו זיפצן!

דער העברעיִש־יידישער שרייבער און פּעדאַגאָג, ד״ר ישראל רובין ז״ל, האָט אין זיין באַקאַנטן בוך „פון דאַנען אַהין״, געווידמעט אַ זייער אינטערעסאַנטן עסיי דעם ענין קרעכצעניש בכלל און ביי יידן בפרט. באַמערקט ריכטיק ישראל רובין, אַז ווען אַ יידן איז בכלל גוט אויפן האַרצן און ער איז ביז גאָר פריילעך אויפגעלייגט, מישט ער צו דעם אַלעמען צו אומבאַדינגט זיין „אוי״:

— אוי, ס'איז מיר גוט! אוי, ס'איז מיר פּשוּיעמנע! אוי, ס'איז ווויל צו זיין אַ ייד! — אַזוי זינגט זיך אין אַ פּאָפּולערן יידישן פאָלקסליד. און דער מחבר ווייזט ווייטער אָן, אַז פון די צען מאָסן קרעכצן, וואָס זיינען אַראָפּגענידערט געוואָרן אויף דער ערד, האָט ספּעציעל דער יידישער מענטש גענומען פאַר זיך גאַנצע ניין מאָסן און נאָך מער — די ספּעציפיק פון יידישן קרעכץ איז נישט אין כמות, נישט בלויז אין דעם, וואָס דער קרעכץ איז ביים יידישן מענטשן מער און אָפטער, ווי ביי אַלע אַנדערע אומות, נאָר אויך — און אפשר בעיקר — אין איכות, אין דעם, וואָס ביי יידישע מענטשן איז דער קרעכץ אַ באַזונדערס שאַרפער.

דער מחבר דערגרונטעוועט זיך טיפער צו די וואָרצלען פון דעם יידישן קרעכץ און ער געפינט אין אים אָפּקלאַנגען — רעשטלעך פון עלטער־עלטער־זיידישן געוויין ביים חורבן בית־המקדש און פון אַלע אַנדערע צרות און יסורים, וואָס יידן האָבן איבערגעלעבט אויף זייערע גלות־וועגן.

זעט אויס, אַז דער יידישער קרעכץ קען ווערן אַן ענין פאַר פּסיכאָלאָגישע פאָרשונגען. אָבער כ'מיין, אַז ס'וואָלט געווען ריכטיק צוצוגעבן, אַז

אין אַט דעם זיפּץ און קרעכץ שפּיגלט זיך אָפּ נישט נאָר די יידישע פּסיכיק. דער קרעכץ איז געוואָרן אַ מין אָנשפּאַר פאַר כלערליי אידעאָלאָגיעס און שטימונגען. דאָס איז געוואָרן אַ גאַנגבאַרע סחורה ביי פיל יידישע געזעל־שאַפטלעכע עסקנים, אויך ביי שרייבערס.

צי האָט איר אפשר באַמערקט, אַז אין דער יידישער פּובליציסטיק, אין די אַרטיקלען פון דער יידישער פּרעסע אין דער גאָרער וועלט, הערט איר כסדר אַט די טענער: אַ זיפצעניש, אַ קרעכצעניש, אַן אָכצעניש. יאָ, יאָ, געוויס — אַ גרונט דערצו איז שטענדיק פאַראַן! דאָס גלות־לעבן, ווי מיר ווייסן, ליפערט שטענדיק שטאָף פאַר טרויעריקע מחשבות. כמעט אין אַלע גלות־לענדער איז, ווי באַקאַנט, דער קאַמף קעגן אַנטיסעמיטיזם דאָס טעג־לעכע ברויט פון געזעלשאַפטלעכע טוערס און אינסטיטוציעס. דערשפּירט מען אַנטפּלעקונגען פון אַנטיסעמיטיזם, טרעט מען אַרויס מוטיק אין קאַמף קעגן די שונאי ישראל. געוויס, טאָר מען נישט איגנאָרירן די אינטריגעס און אַטענטאַטן פון שונאים, וועלכע שעדיקן דעם יידישן נאָמען און די יידישע אינטערעסן.

ווי דען אַנדערש? מ׳דאַרף טאַקע שאַרף רעאַגירן, ווען יידן ווערן אָנ־געגריפן אין זייערע רעכט און אין זייער כבוד.

אָבער זייט מיר מוחל! — אָפט מאָל האָסטו דעם איינדרוק, אַז אַט די גוטע מענטשן, וועלכע באַוויינען דעם יידישן גורל און קרעכצונגען מיטן טיפן יידישן קרעכץ, האָבן אויך עפּעס אַ מין הנאה פון אַט די קרעכצענישן. דער קרעכץ גיט צו אַ באַזונדערע שאַרפקייט, אַ ספּעציפישן געשמאַק און ריח צו אַט די געזעלשאַפטלעכע אַקציעס, אָדער פּרעסע־אַרטיקלען — אַט אַזוי ווי, לאָמיר זאָגן, אַ פעפערל אין די שבתדיקע פיש.

דו האָסט דעם איינדרוק, אַז דער יידישער קרעכץ מוז זיין, ווי ס׳מוז זיין זון און רעגן, ווינטער און זומער, עפּעס אַ מין נאַטור־דערשיינונג, וואָס באַגלייט שטענדיק יידישע טועכצן און שמועסן.

איז קיין וווּנדער נישט, וואָס אַט דער מנהג איז אַריינגעבראַכט געוואָרן אין אונדזער אומגאַנג אויך דאָהי, אין דער יידישער מדינה. דער „אוי״ דערשיינט ביי אונדז איןביידע זיינע אויסדרוקן: אין דער „מאַזשאָר״־אויסגאַבע און אין דער „מינאָר״־אויסגאַבע, אויב מ׳זאָל באַנוצן די מוזיק־טערמינאָלאָגיע. ס׳הייסט, סיי אין זיין לוסטיקן טאָן און סיי אין זיין אומע־

טיקן טאָן, און אפשר אין צווייטן טאָן — טאַקע אַ סך שאַרפער און קרעפּ־טיקער.

דער יידישער קרעכץ רייסט זיך דורך כמעט אין אַלע אונדזערע רייד, אָפּשאַצונגען, מיינונגען און וויכוחים. מ׳האַלט אין איין קלאָגן זיך און קרעכצענען: דער עולה, דער פּקיד, דער קרעמער און פאַבריקאַנט, דער אַרבעטער און אָנגעשטעלטער און אַפילו דער געזעלשאַפטלעכער עסקן.

און די ציוניסטישע אבות האָבן דאָך געהאַט אַ מאָל פאַרזיכערט, אַז וואָס־וואָס, נאָר צוזאַמען מיט די גלותדיקע צרות וועט אין ארץ־ישראל פאַרשווינדן אויך דער יידישער קרעכץ.

ערשט ער לעבט און גערייעט! אוי, רבונו של עולם!

23.9.1966

דעמאָקראַטיע אין קלעם

די מעשה מיטן פּרעזידענט פון דער רעפּובליק קאָנגאָ (בראַזאַוויל), וואָס האָט פריער געהערט צו די פראַנצויזישע קאָלאָניעס — מיטן קאַטוי־לישן גלח יולו, וועקט אונדזער געדאַנק און אויפמערקזאַמקייט צו אַ זייער באַלערנדיקן פּראָצעס וואָס אַנטוויקלט זיך אין די נייע אַפריקאַנער מדינות בכלל.

דער פּאַטער יולו, וואָס האָט אגב באַזוכט ישראל און איז אונדזערס אַן אויפריכטיקער ידיד, האָט פּלוצים באַשלאָסן, אַז דער פּאַרלאַמענטאַרי־שער רעזשים טויג נישט פאַר זיין יונגער מדינה. אַנשטאָט די עקזיסטירנ־דיקע דריי פּאָליטישע פּאַרטייען דאַרף, לויט זיין מיינונג, געשאַפן ווערן נאָר איין פּאַרטיי, ווו ער זאָל שטיין בראש. די דאָזיקע איין־פּאַרטיי־סיסטעם זאָל ראַטעווען קאָנגאָ פון אַלע אירע צרות און שוועריקייטן. וואָרום אָט די קליינע מדינה, וואָס ציילט סך הכל אַרום 800 טויזנט נפשות, ליידט פון עקאָנאָמישע שוועריקייטן טראָץ דעם, וואָס פראַנקרייך שטיצט זי מיט ממשותדיקע מיטלען.

האָבן די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען מורד געווען אין דעם אָנערקענטן מנהיג יולו און האָבן אים געצוווּנגען צו דעמיסיאָנירן. דער פּאַטער יולו

איז אַרעסטירט געוואָרן און די מאַכט האָט איבערגענומען, ווי די מאָדע איז, דאָס מיליטער.

הכלל, אויך קאָנגאָ־בראַזאַוויל טרעט אַריין פּאַמעלעך, אָבער זיכער אין דער מחנה פון די טאָטאַליטאַרע מדינות.

און דאָ שווימט אויף אַן אַלגעמיינע האַרבע שאלה: ווי קומט עס, וואָס אין די נייע מדינות, וואָס האָבן אויסגעקעמפט זייער פרייהייט און אומ־אָפּהענגיקייט נאָך לאַנגע און פּיינלעכע יאָרן פון אימפּעריאַליסטישער אונ־טערדריקונג און קאָלאָניאַלן יאָך, זאָלן זיך דאָרט דווקא שטאַרקן און אויפ־הויבן טאָטאַליטאַרע רעזשימען?

ס'טייטש, ווו זענען די אידעאַלן און אַלע זיבן חנען פון דער דעמאָ־קראַטיע, וועלכע האָבן אָנגעלאָקט די פרייהייטס־קעמפער און זיי באַוועגט צו אַ ביטערן געראַנגל פאַר אַ נייעם גורל פון זייערע פעלקער?

נישט נאָר אין קאָנגאָ־בראַזאַוויל איז די דעמאָקראַטיע פאַרוועלקט געוואָרן נאָך איידער זי האָט באַוויזן אויפצובליען. אַזאַ איז די לאַגע אין גאַנאַ, גינעאַ, טאָגאָ, אַלזשיריע, מאַלי, סענעגאַל און אַנדערע. קיין נפקא מינה נישט, צי דאָס באַפרייטע לאַנד איז געווען אונטער דער הערשאַפט פון בריטאַניע אָדער פראַנקרייך. פון אָט די צוויי דעמאָקראַטישע גרויסמאַכטן, ווו מ'האָט, דוכט זיך, געקענט דורכמאַכן אַ גוטע שול אין הלכות דעמאָקראַ־טישע פרייהייטן.

האָבן דאָך די אַלע מנהיגים פון די אונטערדריקטע פעלקער און שבטים געפּרעדיקט פרייהייט און געקעמפט מיט מסירות נפש פאַר אָט דער פרייהייט און אומאָפּהענגיקייט אין נאָמען פון פאָלק, דורכן פאָלק און פאַרן פאָלק! ווי אַזוי וואַרפן פיל פון זיי אַוועק אָט די לאָזונגען און פרינציפּן, ווי אַן אָפּגענוצטע שמאַטע, און פייפן אויפן דאָזיקן פאָלק מיט אַזאַ גראַציעזער לייכטקייט און לייכטזיניקייט?

וואָס זענען די סיבות פון אָט דער משונהדיקער דערשיינונג?

מ'קען, דוכט זיך, אָנציילן עטלעכע וואָגיקע סיבות.

קודם כל האָט טאַקע דער קאָלאָניאַלער רעזשים גופא זיך אויסגעווירקט לרעה אויף דער פסיכיק און מענטאַליטעט פון די מנהיגים, וועלכע האָבן קעגן אים געקעמפט. די ענגלענדער און פראַנצויזן, וועלכע האָבן באַהערשט דעם שוואַרצן קאָנטינענט, זענען טאַקע גוטע און ערלעכע דעמאָקראַטן,

אָבער ביי זיך אין דער היים, פאַרן אייגענעם געברויך. די שוואַרצע אונ־טערטאַנער זייערע זענען געווען פאַררעכנט אין משך פון צענדליקער און הונדערטער יאָרן ווי נחותי דרגא, ווי ברואים פון אַ נידעריקן מין מענטש, ווי עפּעס קרובים פון אוראַנגאוטאַנג, פון אַט דער מאַלפּע, וועלכע האָדעוועט זיך אין די דזשונגלען...

דער רבונו של עולם האָט משמעות באַשאַפן דעם דאָזיקן טיפּ מענטש אין אַ בין־השמשות, ווען ער האָט שוין נישט אַזוי מקפּיד געווען אויף זיין שעפּערישער מלאכה.

האָבן די שוואַרצע אונטערטאַנען פון די אייראָפּעישע קאָלאָניאַליסטן אָפּגעלערנט פון זייערע הערן מידות רעות פון גרויסהאַלטעריי, פון פּריצות און עריצות, פון איבערגעשפּיצטן גלויבן אין דער „דרעצ׳ערישער" ווירקונג פון רויען, ברוטאַלן כוח.

די צווייטע סיבה פון אומצוטרוי צו דעמאָקראַטיע נעמט זיך בלי ספק דערפון, וואָס שוין אין אונדזערע צייטן, ווען די אונטערדריקטע פעלקער האָבן שוין זוכה געווען צו זייער אומאָפּהענגיקייט, זענען אויפגעקומען פאַר זייערע אויגן מוסטערן פון טאָטאַליטאַרע רעזשימען אין אַ ריי גאַנץ בכבודיקע מדינות. דאָס איז אַ תקופה, ווען די אמונה אין דער קלאַסישער פּאַרלאַ־מענטאַרישער דעמאָקראַטיע, ווי זי איז אויסגעשטאַלטיקט געוואָרן אין טיגל פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, — ווען די דאָזיקע אמונה איז בכלל פאַרבלאַסט געוואָרן אין באַוווסטזיין פון דעם אדם־מענטש.

דערצו האָט אויך גורם געווען דער וועלט־קאָמוניזם. דערצו האָט אויך מיטגעווירקט די הצלחה פון געוויסע דיקטאַטאָרן, וועלכע פאַרטראָגן נישט קיין זייטיקן מוח און כוח, וואָס זאָל שטיין אויף איין ברעטל מיט זייער חכמה און קראַפט. נאַצער אין עגיפּטן, סוקאַרנאָ אין אינדאָנעזיע און אַנדערע הערשער אין אַ ריי אַזיאַטישע, דעריין כמעט אַלע אַראַבישע מדינות, האָבן געוויזן דעם וועג צו דער דיקטאַטאָרישער גדולה.

איז אויב יענע מעגן און זענען נאָך דערצו מצליח, איז פאַרוואָס זאָל געמינערט ווערן דאָס מזל פון די אַפריקאַנער מנהיגים?

די דריטע סיבה דאַרף מען זוכן, מיין איך, אין יענע קאָלאָסאַלע שוועריקייטן און שטרויכלונגען, אויף וועלכע עס שטויסט זיך אָן די ווירטשאַפטלעכע אַנטוויקלונג פון די נייע מדינות אין אַפריקע. זיי זענען

פלוצים געשטעלט געוואָרן פאַר ריזיקע אויפגאַבעס. זיי מוזן אויפריכטן זייער עקאָנאָמישן מצב, אַנטוויקלען די לאַנדווירטשאַפט, שאַפן אַן אינדוס־טריע, אויפשטעלן די מלוכהשע באַלעבאַטישקייט. גלייכצייטיק מוז מען זאָרגן פאַרן יחיד, פאַרן פשוטן פויער און אַרבעטער, ער זאָל שפּירן אויף זיין אייגענער הויט, אַז די אומאָפּהענגיקייט האָט אים געגעבן נישט נאָר פּאָליטישע פרייהייט און רעכטלעכן שוץ, נאָר אויך אַ העכערן לעבנס־סטאַנדאַרט: ברויט, בגד, בילדונג.

און דאָס אַלץ מוז דורכגעפירט ווערן וואָס גיכער און וואָס גרונטיקער. דאָ קען מען נישט אויסשטעלן אויף לאַנג־דויערנדיקע פּראָצעסן. דאָ דאַרף גילטן דער כלל: חטוף ואכול!

קומען די מנהיגים צו דער איבערצייגונג, אַז די דאָזיקע צילן קענען גיכער און ראַציאָנעלער דערגרייכט ווערן, ווען בראש פון דער מדינה זאָל שטיין דער "אויסדערוויילטער", דער מנהיג, וועלכער האָט פאַרדינסטן פאַר זיין פאָלק און פאַרמאָגט פּרעסטיזש ביי זיין פאָלק. די דעמאָקראַטישע מאַשינעריע באַוועגט זיך צו לאַנגזאַם. און דאָס פאָלק האָט קיין געדולד נישט.

און אויב איר ווילט, איז פאַראַן ערגעץ־ווו נאָך אַ פערטער גורם, וואָס רייסט אַרונטער די דערצ?ונג צו דעמאָקראַטיע. דאָס איז, לײדער, די פאַר־שפּרייטע מידה, ווי לייט דערציילן, פון מאָראַלישער פאַרדאָרבנקייט אין געוויסע קרייזן פון דער אינטעליגענץ און באַאַמטנטום אין אַ ריי נייע מדינות. וועגן אָט דער טרויעריקער דערשיינונג גיבן איבער אויסלענדישע אָבסערוואַטאָרן, וואָס לעבן און אַרבעטן אין יענע מקומות.

אָט די מאַלווערסאַציעס שווענקען אַרונטער די יסודות פון דעמאָקראַטיע און פאַרמיאוסן דעם דעמאָקראַטישן סדר החיים אין די אויגן פון דער באַפעלקערונג. פאַרשטייט זיך, דאָס הייסט נישט, אַז דער טאָטאַליטאַרער רעזשים, וואָס קומט אויף נאָך דער ליקווידאַציע פון דער דעמאָקראַטיע, זעצט אַוועק אויבן אַן צדיקים גמורים. פאַרקערט: דער דאָזיקער רעזשים איז ממש אַ וואַרעמע אַראַנזשעריע, וואָס האָדעוועט גיפטיקע געוויקסן פון מאָראַלישער פאַרפוילטקייט אין גאָר ברייטע מאַסשטאַבן און דווקא אין די גאָר הויכע פענצטער.

אָבער די דאָזיקע אויסניכטערונג פון בלינדן גלויבן אין דער היילנ־דיקער קראַפט פון דער דיקטאַטור קומט ערשט שפּעטער, נאָך ביטערע

דערפאָרונגען, ווען ס'איז במילא צו־שפעט.

פאַראַן אַ ווירקזאַם מיטל, וואָס קען פאַרפעסטיקן די יסודות פון דעמאָקראַטישן סדר: דאָס איז יענע הילף, וואָס אַנטוויקלטע און קולטורעלע מדינות אין דער ברייטער וועלט קענען און דאַרפן געבן די נייע אַפריקאַנער מדינות. וואָס ברייטער און ברייט־האַרציקער ס'וועט זיין די דאָזיקע הילף, אַלץ גיכער וועט זיך אויסווירקן זייער השפעה צום גוטן אויפן עקאָנאָמישן און סאָציאַלן לעבן אין אָט די מדינות, וואָס נויטיקן זיך אין דער ברידער־לעכער אונטערשטיצונג מצד בעלי־יכולת פון צווישן די פאַרפונדעוועטע מדינות.

יאָ, מדינת ישראל געהערט נישט צו די גוואַלדאָוונע בעלי־יכולת פון דעם מין.

אָבער זי מאַכט גרויסע אָנשטרענגונגען בייצושטייערן, לויט אירע כוחות, צו דער דאָזיקער געבענטשטער שליחות. זי געווינט דורך דעם דעם טיפן צוטרוי מצד די געשטיצטע רעגירונגען און מדינות. דאָס איז די בעסטע קאָמפּענסאַציע פאַר אונדזערע קרבנות, וואָס מיר זענען מקריב אויפן מזבח פון אונדזער פריינדשאַפט מיט יענע לענדער.

און מיר קענען רעקאָמענדירן פון גאַנצן האַרצן אַלע מדינות אין דער פרייער וועלט: כוה ראה וקדש! אָט אַזוי און אָט אַזוי באַדאַרף מען העלפן די יונגע אַפריקאַנער מדינות צו פאַרפעסטיקן און באַווירקן זייער דעמאָ־קראַטישן מלוכה־סדר. די מגיפה פון די טאָטאַליטאַרע אמונות וועט אויף אַזאַ אופן זיכערער באַקעמפט ווערן.

דאָס ליגט אויך אויפן שטח פון וועלט־שלום און פעלקער־פריינדשאַפט.

23.8.1963

אויף זייטיקע וועגן

היסטאָרישע דערשיינונגען שטאַמען אַרויס, כידוע, פון געגעבענע באַדינגונגען, פון אַ געפלעכט פון טיפע סאָציאַלע און מאָראַלישע פּראָצעסן. און דערפאַר זענען זיי לעבדיק און פרוכפּעריק בשעתם — פאַר ז י י ע ר צייט און ז י י ע ר אומגעבונג.

ס׳איז אָבער אומפאַרשטענדלעך און אומבאַרעכטיקט, ווען מענטשן קלאַמערן זיך מיט געקראַמפּטע פינגער אין צווייגן, וואָס זענען שוין אָפּגעדאַרט, אין באַגריפן וואָס זענען שוין דורכן לעבן אַליין לאַנג אָפּגעפרעגט. דאָ ווירקט שוין פלאַכקייט פון געדאַנק, טעמפּקייט פון געפיל.

געווען אַמאָל ביי יידן אַ השכלה־באַוועגונג. אין די 60־ער און 70־ער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט האָט זי צעשטורעמט די יידישע גאַס. זי האָט געבראַכן די טויערן פון גייסטיקן געטאָ, אין וועלכן יידן האָבן זיך געהאַט אָפּגעזונדערט פון דער גאַנצער נישט־יידישער קולטור־וועלט.

דעמאָלט, אין יענע יאָרן איז די השכלה מיט אַלע אירע ליכטיקע און שאָטנדיקע זייטן אויפגעקומען נישט צוליב קאַפּריזן פון צעבאַלעוועטע טאַטנס זינדלעך, וואָס זענען אַרויסגעגאַנגען פון יידישן תחום ״לתרבות רעה״, — נאָר זי האָט אַרויסגעשפּראָצט פון אַ נאַטירלעכער רייף־געוואָרענער באַדערפעניש פון יידישן מענטש זיך צו באַהעפטן מיט דער גרויסער וועלט פון דער מאָדערנער וויסנשאַפט, פון דער אַלמענטשלעכער קולטור.

דער השכלה־באַוועגונג האָבן מיר צו פאַרדאַנקען אונדזער היינטצייטיקע העברעיִשע און יידישע קולטור, אונדזערע פּאָליטישע פּאַרטייען, דעם ציוניזם, דעם אויפבוי פון ארץ־ישראל, די חלוצישע באַוועגונג. זאָגן, אַז השכלה איז געווען אַ ״טעות״, איז לעכערלעך.

די השכלה איז געווען געזונט און נאַטירלעך פאַר איר צייט. ס׳איז אָבער אומגעזונט און אומנאַטירלעך, ווען געוויסע השכלה־טענדענצן באַהערשן נאָך היינט אויך די מוחות און הערצער פון יידישע געלערנטע, פון יידישע שריפטשטעלער, פון יידישע אינטעליגענטן. און איינע פון די דאָזיקע שעדלעכע איבערבלייבענישן פון דער השכלה־אידעאָלאָגיע איז די לייכטזיניקע באַציִונג צו דער יידישער מסורה, צו יידישע עטישע ווערטן, צו יידישע רעליגיעזע לעבנס־פאָרמען.

✶

די השכלה האָט געבראַכט מיט זיך אויך כפירה, אפיקורסות אַלס וועלטאַנשויאונג. אין בעסטן פאַל האָבן די משכילים געפּרעדיקט די נויטיקייט צו רעפאָרמירן דאָס יידישע תורה־לעבן, אַריינטראָגן אין דער יידישער

טראַדיציע תיקונים "אין גייסט פון דער אויפגעקלערטער צייט"... אין ע ר ג ס ט ן פאַל האָט די השכלה, די "בת השמים" (די טאָכטער פון הימל) — ווי אירע וואָרט־זאָגער און פאָן־טרעגער האָבן זי טיטולירט, — דערוויטערט ברייטע יידישע קרייזן בכלל פון אַלע הימלען און האָט אָפּגעריסן לעבעדיקע שטיקער פון יידישן פאָלקס־אָרגאַניזם. אַסימילאַציע, שמד, אפילו יידן־האַס — דאָס זענען אויך געווען געזעצלעך געבוירענע קינדער פון דער השכלה־שטרעמונג.

ס'איז אויפגעקומען אַ "רעפאָרמירטע" יידישקייט, אַ ""ליבעראַלע" קהילה. אָבער אין דעם פּרט איז געווען אַ גרויסער חילוק צווישן די מערב־אייראָפּעיִשע און מזרח־אייראָפּעיִשע משכילים. אין מערב־אייראָפּע האָט מען טאַקע דורכגעפירט די "רעפאָרמעס" אין יידישן רעליגיעזן שטייגער, אין נוסח פון די תפילות, אין בית־המדרש־אומגאַנג. אין מזרח־אייראָפּע האָבן די משכילים אויך גערופן צו "תיקונים בדת", האָבן שאַרף אַנגעגריפן דעם שולחן ערוך, אָבער ווייטער פון קריטיק איז עס נישט געגאַנגען. משה לייב ליליענבלום האָט ממש געפלאַקערט מיטן רעפאָרם־געדאַנק. דער משכיל אינעם ראָמאַן פון ראובן אשר ברוידעס "הדת והחיים" שטורעמט די יידישע דינים און מנהגים. אָבער קיין רעפאָרמירטע "קולטוס־געמיינדען" האָבן זיי נישט געשאַפן.

אין די קאָמפּאַקטע יידישע קיבוצים פון אַ פּוילן, ליטע, רוסלאַנד מיט אַ טיף־פאַרוואָרצלטן רעליגיעז־געפורעמטן פאָלקס־לעבן האָט דער באָדן נישט אויפגענומען קיין רעפאָרמיסטישע זריעה. אָבער דווקא פון די טיפע־נישן פון דער מזרח־אייראָפּעאישער השכלה האָבן אַ שפּראָץ־געטאָן אַנדערע בליטן, זענען זיך פונאַנדערגעוואָקסן אַנדערע געוויקסן, וואָס פאַרכאַפּן מיט זייערע ריחות דעם אָטעם ביי פיל יידישע אינטעלעקטועלע קרייזן אפילו איצט אויך, שוין נאָך די שוידערלעכע, באַלערנדיקע דערפאַרונגען פון די לעצטע יאָרן.

די פּרינציפּיעלע אפיקורסות פון דער השכלה־צייט, דער אַטעיִסטי־שער גייסט פון די ערשטע משכילים האָט זיך אויסגעקריסטאַליזירט אין צוויי שיטות, אין צוויי מעטאָדן פון עצם צוגאַנג צו די פּראָבלעמען פון אמונה, פון דער נישט־יידישער רעליגיעזער וועלט, צו די אידעען פון קריסטנטום און פון דער אַזוי גערופענער "קריסטלעכער מאָראַל"; אין

שיטה — אַ ראַציאָנאַליסטישע, די צווייטע — אַן עסטעטיש־קינסטלערישע.

אונדזערע ראַציאָנאַליסטן האָבן גערעדט אין נאָמען פון "העכערן שכל", האָבן פאַרלאַנגט פרייהייט פון פאַרשערישן געדאַנק און ווי יעדער ראַציאָנאַליסט, וואָס אָפּערירט נאָר מיט באַגריפן פון כלומרשט אַלמעכטיקן מענטשלעכן געדאַנק, זענען זיי אַריינגעפאַלן אין אַ נעץ פון אומזיניקייטן, פון אַבסורדן און האָבן אָפטמאָל זיך אַריינגעפּלאָנטערט אין קאָנפליקטן מיטן היסטאָרישן אמת, מיטן פּשוטן מענטשלעכן שכל.

אחד העם איז לייכט איינגעגאַנגען דערויף, אַז משה רבנו איז גאָרנישט געווען במציאות, ווייל אַזוי האָבן פאַרזיכערט די קריסטלעכע געלערנטע און די באַרימטע מיט זייערע אויסטראַקטעטנישן "ביבל־קריטיקער". אַ גליק, וואָס די שפּעטערדיקע היסטאָרישע פאָרשונגען האָבן באַשטעטיקט די היסטאָרישקייט פון משה רבנ׳ס פּערזענלעכקייט — אַ נישט וואָלטן מיר חס־וחלילה געמוזט אַרויסוואַרפן פון אונדזער גייסטיקער וועלט די גראַנדיעזע געשטאַלט פון משה רבנו...

ד"ר חיים זשיטלאָווסקי איז אַוועק אין זיין ראַציאָנאַליסטישער שיטה אַזוי ווייט, אַז ער קען זיך פאָרשטעלן אפילו אַ... קריסטלעכע יידישע אומה. "אויב די מאַיאָריטעט פון יידישן פאָלק וואָלט זיך ווען ס׳איז פאַראינטערע־סירט מיטן קריסטנטום, — פּסקנט ער אַ שאלה — וואָלט זי געקאָנט אָננעמען די קריסטלעכע אמונה אויך פאַרמעל און זי וואָלט דערביי גאָרנישט געליטן אין דעם נאַציאָנאַלן זין". ביים אַמאָליקן יידישיסטן רבין האָט, הייסט עס, דער יידישער נאַציאָנאַליזם געקענט רו׳ק זיך צונויפפּאָרן מיט "יידישע קלויסטערס" און מיט אַ "יידישער" Ave Maria...

אפילו דער יידישער היסטאָריקער און שריפטשטעלער, דער הייסער ציוניסט, פּראָפ. יוסף קלויזנער איז אויך נכשל געוואָרן צוליבן זעלביקן טעם — צוליב דער ראַציאָנאַליסטישער שטרעבונג צו "וויסנשאַפטלעכער אָביעקטיוויטעט". ער האָט דערביי פאַרגעסן אין קלייניקייט: די דאָזיקע "אָביעקטיוויטעט" איז באַזירט אויף היסטאָרישע פאָרשונגען פון גלויביקע קריסטן, וואָס די אמונה אין זייער "משיח" שלאָגט זייערע אויגן מיט בלינדקייט. און דערפאַר האָט ער געקענט אַרויסזאָגן אין זיין ווערק "ישו הנוצרי" אַזאַ רעיון, וואָס שניידט די יידישע נשמה ממש ווי מיט אַ מעסער.

ער פרווווט אונדז איבערצייגן, אַז "פאַרן יידישן פאָלק איז ער (יעזוס) אַ גרויסער בעל מוסר, דער "בעל המוסר", און אַז ס'וועט קומען אַ טאָג, ווען "דער ספר המוסר פון יעזוסן וועט ווערן איינער פון די שענסטע פערלען אין דער יידישער ליטעראַטור פון אַלע צייטן"...

יאָ, געוויס: ד"ר קלויזנער איז נישט קיין סעדיה גאון און נישט קיין רמב"ם. אָט די גייסטיקע ריזן, וואָס האָבן געקענט אָפּקליבן פונעם אוצר פון דער וועלט־וויסנשאַפט די אמתע פערלען פון מענטשלעכן גייסט און געקענט דערביי אָפּהיטן און נאָך העלער באַלויכטן די שלמות און די ליכ־טיקייט פון די יידישע גייסטיקע ווערטן. צו אַזאַ שפּלותדיקער רעזיגאַנציע לגבי דער "קריסטלעכער מאָראַל", צו אַזאַ געפאַלנקייט בנוגע דער "גע־שטאַלט פון יעזוסן" קען ברענגען נאָר דער טרוקענער, אייז־קאַלטער ראַציאָנאַליזם פון אַ קאַבינעט־מענטשן.

✶

אויפן זעלביקן פאַלשן וועג ווי די ראַציאָנאַליסטן, זענען אַוועק אויך געוויסע יידישע שריפטשטעלער. ביי זיי דעצידירט שוין נישט די "וויסנ־שאַפטלעכע אָביעקטיוויטעט", נאָר די "קינסטלערישע סוביעקטיוויטעט", דאָס עסטעטישע געפיל פאַר שיינקייט און דערהויבנקייט.

דער פאַרשטאָרבענער העברעיִשער שריפטשטעלער א. א. קבק האָט אויך אָנגעשריבן אַ ווערק וועגן ישו הנוצרי: "במשעול הצר" (אויף אַן ענגער סטעזשקע). דאָס איז אַ היסטאָרישער ראָמאַן און די ליטעראַרישע קריטיק קען זיך גאָרנישט אָפּלויבן פון דאָזיקן גרויסן היסטאָרישן לייוונט און פון די קינסטלערישע שילדערונגען. און מערקווירדיק: אויך קבק קומט צו דער גלאָריפיצירונג, צו דער פאַרהערלעכערונג פונעם "יעזוס־פאָרטרעט". יאָ, ער רייסט אַראָפּ פון יעזוסן די געטלעכע קליידער. ער שילדערט אים ווי אַ בשר ודם מיט מענטשלעכע שוואַכקייטן און חסרונות. אָבער דער פועל־יוצא איז: אַ מאָראַליש הויכע פּערזענלעכקייט, אַ נביאישע געשטאַלט...

און שרייבט ליאָן פויכטוואַנגער — דער יידיש־דייטשער שריפטשטע־לער — אַ היסטאָרישן ראָמאַן וועגן יוסף פלאַוויוס, שטעלט ער אַרויס דעם כהן גדול און די פרושים אין אַזאַ ליכט, ווי ס'האָט זיך פאַרגלוסט די

עוואַנגעליסטן און די קריסטלעכע געלערנטע: דאָס זענען טרוקענע, דאָג־מאַטיקער, מענטשן אָן מאַראַל און אָן נשמה.

און פאַרוועלט זיך אויך שלום אַשן אויף די עלטערע יאָרן מזכה צו זיין די יידישע וועלט מיט צוויי נייע ווערק ווידער אַמאָל וועגן יעזוסן און וועגן די אַפּאָסטאָלן, ברענגט ער אַריין אין אַ ווילדער התפעלות די קאַטוילישע צייטשריפטן און ליטעראַטור־קריטיקער. זיי האָבן זיכער נישט דערוואַרט, אַז אַ ייד — און נאָך אַ שרייבער דערצו און נאָך פון אַזאַ מאַסשטאַב ווי שלום אַש — זאָל אין די היטלער־יאָרן פאַלן כורעים פאַר די "הויכע עוואַנגעלישע געשטאַלטן", וואָס האָבן דורך יאָרהונדערטער אָפּגעקאָסט דעם יידישן פאָלק שרעקלעכע אינקוויזיציעס, שחיטות און קרעמאַטאָריעס...

✶

אין וואָס זשע באַשטייט דער גרונט־פעלער פון אָט דיביידע משכילישע שיטות — פון דער ראַציאָנאַליסטישער און פון דער עסטעטישער?

זיי דערזעען נישט, אַז די שטאַנדהאַפטיקייט פון יעטוועדע אידעע, ווי אָביעקטיוו און גערעכט זי זאָל נישט אויסזען, ווערט אויסגעהאַמערט אויף דער קאָוואַדלע פונעם לעבן גופא. מעג מען זיך אויסמאָלן שיינע דמיונות, געהויבענע געשטאַלטן — איז דאָס אַלץ אַ פוסטע, פאַרפירערישע פאַנטאַזיע, אַ לעכערלעכע אילוזיע, כל זמן דאָס קאַיקע לעבן, די געשיכטע, די פּראַקטיק פון די מענטשלעכע טועכצן באַשטעטיקט נישט זייער אינערלעכן ווערט, זייער ווערטיקייט פאַר מענטש און וועלט.

יידן האָבן אַ גאַנץ אַנדער מאָס פון עסטעטיק ווי די אומות העולם. אַן עטיק, אַן אמתער מענטשן־פריינטשאַפט, אַן לויטערקייט פון דער מענטש־לעכער פערזענלעכקייט איז לויטן יידישן וועלט־באַנעם נישטאָ קיין וואָרע שיינקייט אויף דער וועלט.

"זיי" זאָגן: אַלץ, וואָס איז שיין, איז גוט.

מיר זאָגן: אַלץ, וואָס איז גוט, איז שיין.

דער טראָפּ ווערט לויטן גייסט פון יהדות געשטעלט נישט אויף דער אויסערלעכער שיינקייט, נישט אויף דער פּראַכט פון פאַרמען, נישט אויפן וואונדער פון פאַרבן־שפּיל, נאָר אויף דער גייסטיקער געהויבנקייט, וואָס

ווערט קאָנטראָלירט דורכן לעבן גופא. יהודה הלוי האָט געזאָגט וועגן דער חכמת יוון, אַז זי פאַרמאָגט נאָר בלומען, אָבער זי גיט נישט קיין פּירות. ריכטיקער געזאָגט: זי האָט געגעבן שוידערלעכע פּירות...

די קריסטלעכע קולטור מיט אַלע אירע „נביאישע געשטאַלטן", די קריסטלעכע מאָראַל מיט אַלע אירע צביעותדיק־זיסע געבאָטן האָט פאַר אונדזערע אויגן אַרויסגעבראַכט אַ ווונדערלעכע שיינקייט — די „שיינקייט" פון דער בלאָנדער בעסטיע, פון גזלנישע אויגן, פון אָנגעהויפטע סקעלעטן, די שיינקייט פון פלאַקערנדיקע שייטערהויפנס, די שיינקייט פון ברענענדיקע פאַקעלן אויף די נאַציסטישע נאַכט־פּראָצעסיעס...

בשעת מחנות פאַרשמאַכטע, פאַרחלשטע, צעווייטיקטע און צעבלוטיקטע מענטשן זענען געטריבן געוואָרן אין „טויטן־מאַרש", צי האָבן זיי געקענט שעפּן נחת פון דער אַרומיקער שיינער בייערישער נאַטור, פון איר פריי־לינגדיקן צעבלי?...

לאָמיר זוכן עסטעטיק און עטיק אין יידישע קוואַלן! וועלן מיר אויסגעפינען די אמתע דערהויבנדיקע שיינקייט. דאָס איז די שיינקייט פון יידישע אידעאַלן, פון דער יידישער טראַדיציע, פון יידישע ימים־טובים, די קרישטאַלענע לויטערקייט פון דער יידישער מאָראַל.

דאָס איז די אייביקע פּראַכט פון יידישן עץ־החיים...

דער צווייִשפּראַכיקער קלאַסיקער

(צום 30־טן יאָרטאָג פון מענדעלעס פּטירה)

מענדעלע מוכר ספרים איז אַוועק אויפן עולם האמת ווען ער איז שוין אַלט געווען און זאַט מיט יאָרן, נאָך דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע, אויף דער שוועל פון אַ נייער תקופה — ער איז אַוועק מיט דער קרוין פונעם קלאַסיקער פון דער יידיש־העברעיִשער ליטעראַטור. פון אַ „זיידן" לויט שלום־עליכמס אויסדרוק, — פון אַ זיידן, וואָס האָט איבערגעגעבן זיינע „אייניקלעך" די גרויסע גין־גאָלדענע ליטעראַרישע ירושה, די פּערלדיקע עשירות פון זיין ליטעראַטור־אוצר.

און די 30־יאָריקע דאַטע פון זיין פטירה פאַלט אויס ווידער נאָך שרעק־לעכע היסטאָרישע קאַטאַקליזמען. נאָך אַ מאָוויימדיקן חורבן. אויף דער שוועל פון אַ נייער עפּאָכע אין יידישן לעבן. ס׳איז אָפּגעמעקט געוואָרן פון אונטער דער זון יענע גרויסע גייסטיק־רייכע און פילגעשטאַלטיקע יידישע וועלט, וואָס האָט אָפּגעשטאַמט פון דער מענדעלע־תקופה. ס׳זענען אויסגעהאַקט געוואָרן דורך אַ רשעותדיקער האַנט די בוימער און ס׳זענען אויסגעקאַר־טשעט געוואָרן אפילו די וואָרצלען פונעם מעכטיקן, געדיכטן, גרינעם וואַלד פון יידנטום און יידישקייט, וואָס האָט אַמאָל באַדעקט דעם שטח פון דער מענדעלע־וועלט. אמת, די תקופה פון פאַרן חורבן איז שוין אויך געווען ווייט אַוועק אין איר געשטאַלטונג און אַנטוויקלונג פון יענער עפּאָכע, וואָס איז פאַראייביקט געוואָרן אין זיינע גרויסע שאַפונגען. אָבער ס׳האָט נאָך עקזיס־טירט דער באָדן, דער המשך, די געאָגראַפישע באַזע פון דער פאַרשוווּנ־דענער יידישער וועלט פון 19־טן יאָרהונדערט.

איצט איז אַלץ אַוועק אין פלאַם און רויך. און די פאַריתומטע, פאַר־חרובטע און פאַרבלוטיקטע שארית־הפליטה דערמאָנט היינט צוזאַמען מיטן גאַנצן יידישן וועלט־כלל דעם אָנדענק פון גרויסן יידישן קינסטלער — דערמאָנט אים מיט צער און יראת־הכבוד, מיט פיעטעט און טרייסט.

וואָרום די יידישע ליטעראַטור איז נ י ש ט פאַרשניטן געוואָרן און מענדעלעס ווערק שטראַלן נאָך איצט אויך מיט אַלע זיבן חנען פון עכטער גרויסער קונסט.

און כל זמן יידן וועלן לעבן אויף דער וועלט (און יידן זענען אַן אייביק פאָלק!) וועט שיינען דער אומפאַרגענגלעכער נאָמען פונעם ליבהאַרציקן, טייערן זיידן מענדעלע, דעם געניאַלן אַרכיטעקט פון אונדזער ליטעראַטור־היכל.

✶

דוד פרישמאַן האָט אַמאָל געזאָגט, אַז ווען אַ מבול וואָלט פאַרפלייצט די ערד און אָפּגעווישט אַלדאָס לעבעדיקע, וואָלט מען לויט מענדעלע מוכר ספרים געקענט רעסטאַווּרירן די אומגעקומענע יידישע וועלט פון מענדעלעס צייט. אַזוי בריית און אַזוי בולט־פּלאַסטיש זענען מענדעלעס שילדערונגען

און דערציילונגען. ש. דובנאָוו דער היסטאָריקער דערציילט אין זיינע זכרונות, אַז מענדעלע אַליין האָט אויך געהאַט די זעלביקע מיינונג וועגן היסטאָריש־מאַלערישן באַדייט פון זיינע ווערק.

— איך בין אויך אַ היסטאָריקער, — האָט מענדעלע געזאָגט צו דובנאָוו, — נאָר אויף אַן אַנדער שניט. ווען איר וועט קומען צו דער געשיכטע פונעם 19־טן יאָרהונדערט, וועט איר מוזן זיך באַנוצן מיט מיינע ווערק, כדי צו שילדערן דעם לעבנס־שטייגער פון די דעמאָלטיקע דורות.

און באמת: אין זיינע קלאַסישע ווערק ווי "פישקע דער קרומער", "ווינטשפינגערל" און אַנדערע, גיט מענדעלע אַ געטרייע קינסטלעריש־דער־הויבענע און טיפּיש־אויסגעהאַלטענע אָפּשפּיגלונג פונעם יידישן לעבן אין די 50־ער און 60־ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט. אַ שלל טיפּן, אַ רייכע גאַלעריע פיגורן, אַ טומלדיקער יריד! וועמען געפינט איר נישט דאָרט? אַ כאַפּער, אַ מגיד, אַ מוסר, אַ שמש, אַ קהלישן שרייבער, אַ סבאָרשטשיק, אַ דעפּוטאַט, אַ בעל־עצה; בעלי־טובות, באַהעלפערס, מלמדים, שדכנים, בדחנים, קבצנים, גבאים, משולחים, ישיבה־בחורים, פּרושים, לומדים, זייַדענע מענטשן, שיינע יידן, תהלים־זאָגערס, משניות־לערנערס, פּורים־שפּילערס, מצה־רעדלערס, שוחטים, דיינים, משגיחים, טוקערינס, פעלד־מעסטערינס...

נישט קיין יחידים מאָלט מיט זיין כישוף־פּענדזל מענדעלע, נאָר אַ גאַנץ פאָלק, אַ קאָלעקטיוו, אַ קאָליידאָסקאָפּ טיפּן. עס שווימלט און גריבלט מיט דער שפע פון די מענדעלע־פּערסאָנאַזשן.

דער אמתער און איינציקער העלד פון אַלע זיינע ווערק איז די פאָלקס־מאַסע גופא — דאָס פאָלק אין זיין אָרעמקייט און דלות, אין זיין שיפלות און בטלנות, אין זיין טראַגישן נע־ונד־לעבן און אין דער געדיכטער גלות־פינסטערניש.

קאַבצאַנסק און גלופּסק — זענען די זאַמל־ערטער פון יידישער נויט, די סינאָנימען פון יאוש און אויסגאַנגלאָזיקייט. אין דער יחידישער טראַגעדיע שפּיגלט זיך אָפּ די ווירקלעכקייט פונעם כלל. הינטער דעם יידישן דאָן־קיכאָט בנימין מיט זיין "סאַנטשאָ־פּאַנטשאָ" סענדערל, סטאַרטשעט אַרויס דער יידישער בעל־חלומות, דער טרוימער, וואָס רייסט זיך פון די פּענטעס פון דער אכזריותדיקער ווירקלעכקייט אין דער גרויסער, שיינער, זוניקער

וועלט אַריין. הינטער פישקען דעם קרומען זעט איר אַרויס דעם געררודפטן, דערשלאָגענעם יידישן לאַ־יוצלחניק, וואָס גאַרט נאָך אַ טראָפּנדל ליכט און גליק, ביי הערשעלען און משהלען צאַפּלען הערצער פון אַ באַרויבטער און געקריוודעטער יידישער יוגנט, וואָס לעכצט נאָך וויסן, נאָך אויפקום, נאָך גאולה...

אָט די אַלע טיפּן געהערן נישט נאָר צו דער געשילדערטער תקופה, נאָר זענען אָנגעזאַפּט מיט אַזוינע אַלגעמיין־מענטשלעכע און אַל־יידישע מידות און שטריכן, וואָס הויבן זיי אַרויס וויט איבער זייער סביבה און צייט. אויך פאַר די שפּעטערדיקע דורות זענען כאַראַקטעריסטיש אָט די אַלע מענטשלעכע ליידנשאַפטן, בענקענישן און שטרעבונגען. זיי זענען לעבעדיקע געשטאַלטן, אויסגעהאַמערט אויף אייביק דורכן קינסטלערישן זשעני פון מענדעלען.

✶

די ליבהאָבער פון קלאַסיפיצירן ליטעראַטור־דערשיינונגען, וואָס האָבן אַ שוואַכקייט איטלעכן שריפטשטעלער און דיכטער אַריינצוקוועטשן אין אַ ראַם פון אַ באַשטימטער ליטעראַרישער ריכטונג, פרעגן זיך פון דאָסניי:

— וואָס איז מענדעלע? אַ רעאַליסט, אַ ראָמאַנטיקער, אַ ליריקער, אַ סאַטיריקער?

די תשובה קען זיין נאָר איינע: מענדעלע איז אַ ל ץ. ער איז אַ כולל־דיקע שעפערישע נאַטור. אינעם טיגעל פון זיין קינסטלערישער לאַבאָראַ־טאָריע פאַרשמעלצט ער כלערליי ליטעראַרישע מאָטיוון און ער פאַראַרבעט אָט די אַלע עלעמענטן אין איין יצירה: נוסח מענדעלע!

ביי מענדעלען דאַרף מען זיך לערנען. פון מענדעלען קען מען שעפּן הויפנסווייז, אָבער מענדעלען קען מען נישט קאָפּירן. ער איז אָריגינעל, איינציקאַרטיק, יחידיש.

אָט איז ער אַ שטרענגער רעאַליסט. ער מאָלט געוויסנהאַפט יעדן פּרט, יעדן אויסערלעכן סימן פון אַ געשטאַלט, פון אַ סביבה. און אָט ווערט ער סענטימענטאַל, ליריש השתפכות־נפשדיק, און אָט שלאָגט ער מיטן בייטש פונעם בייסיקן סאַרקאַזם. אָט ווערט ער אַ מוכיח, אַ שטרענגער שטראָפער,

רעדט מיטן לשון פון אַלעגאָריע, פון משל.

און דער איבערגאַנג פון איין נוסח צום צווייטן, פון איין געמיט־צושטאַנד צו אַן אַנדערן איז אַזוי פּלוצימדיק, אַזוי איבערראַשנדיק־אַנגענעם, אַז איר ווערט פאַרגאַפט פון אַט דעם געמיש פון די קינסטלערישע מעטאָדן און עמאָציעס.

מענדעלע מוכר ספרים איילט זיך נישט. זיין דערציילערישע פּאַבולע באַוועגט זיך פּאַוואָליע. ער פּאַרט פּאַמעלעך אין זיין וואָגן. דער ריטעם פון זיין שילדערונג איז אַן איינגעהאַלטענע, אַ געמאָסטענע. אָבער זיין דיכטע־רישע פאַנטאַזיע איז שטורמיש. זיינע קינסטלערישע המצאות זענען געוואַל־דיק. מענדעלע דערציילט אַ מעשה זיין קאַלעגע אַלתר יקנה״ז, אַלתר ענטפערט אים אויך מיט אַ מעשהלע. אָבער אין די דאָזיקע עפּיש־רויִקע דערציילונגען בליצן אויף און קראַכן צוזאַמען גאַנצע וועלטן, מענטשלעכע שיקזאַלן, ברויזיקע דראַמאַטישע געשעענישן.

מענדעלע געפינט זיינע העלדן אונטערוועגס. פונקט ווי פּרץ סמאָלענ־סקין אין זיין ״התועה בדרכי החיים״ צווינגט ער זיינע פּערסאָנאַזשן אונטער־צונעמען נאָענטע אָדער ווייטע נסיעות, כדי אַנצוקוקן נייע פּנימער, צו דערזען נייע סביבות, צו שילדערן נייע סיטואַציעס. אָבער מענדעלע אין קעגנזאַץ צו סמאָלענסקינען נוצט אויס די נסיעות אויך פאַר אַן אַנדערן קינסטלערישן צוועק: כדי צו געניסן פון די צויבערייען און שיינקייטן פון דער אַרומיקער נאַטור.

די נאַטור איז פאַר מענדעלען נישט קיין טויטער, פּלאַסטישער פּייזאַזש, נאָר אַ לעבעדיקער וועזן, וואָס איז באַרעדעוודיק, באַוועגלעך, גייסטיק באַהויכט.

״מענדעלע האָט מגייר געווען די נאַטור״, האָט טרעפלעך געזאָגט אַמאָל ביאַליק. — און באמת: זי דאַוונט, זי זאָגט שירה, זי פרייט זיך מיט יידישע שמחות און טרויערט מיט יידישער עצבות. און אין די דאָזיקע וווּנדערלעכע נאַטור־שילדערונגען דערשפּירט איר ערשט די צאַרטע לירישקייט, די פּאָעטישע פאַרחלומטקייט פון מענדעלעס גרויסער נשמה.

✶

יאָ, מענדעלע איז דער זיידע פוןביידע ליטעראַטורן — סיי פון דער יידישער און סיי פון דער העברעיִשער, ריכטיקער געזאָגט, — פון דער ג י י ע ר העברעיִשער ליטעראַטור. בערדיטשעווסקי האָט אים אָנגערופן: דער "רמב"ם פון דער יידישער ליטעראַטור".

מענדעלע איז געווען דער ערשטער און איינציקער, וואָס איז געוואָרן דער קלאַסיקער, דער מורה־דרך פון ביידע ליטעראַטורן, דער אומפּאַרגלייכלעכער מייסטער הן פון דער העברעיִשער און הן פון דער יידישער שפּראַך.

"דווקא אויף יידיש, אויף דער שפּראַך פון דער וואָך און וואָכעדיקייט, — באַמערקט ריכטיק ש. ניגער, — האָט מענדעלע אַרויפגעצויגן אַ מענטעלע פון פרומער אָפּגעהיטקייט. אויף דער הייליקער שפּראַך האָט ער, פאַרקערט, געמיט זיך צו שרייבן ווי אַ פּשוטער וואָכעדיקער שרייבער". און נישט קיין אַנדערער ווי הלל צייטלין האָט איינגעפונען, אַז מענדעלעס העברעיִשער סטיל איז "אַן אויסדרוק פונעם גאַנצן יידישן טויזנט־יאָריקן לעבן, פון אונדזער גאַנצער קולטור".

אויף ביידע שפּראַכן האָט מענדעלע געשאַפן אַ טיפן, אָרגאַנישן, כמעט כעמישן סינטעז פון אַלע שפּראַך־קוואַלן און שפּראַך־וואָרצלען און זיי באַרייכערט מיט אייגענע איינפאַלן און ניואַנסן. און ער איז נאַטירלעך געוואָרן דער שפּראַך־לערער פון אַלע שפּעטערדיקע העברעיִשע און יידישע שריפטשטעלער.

ווילסטו הנאה האָבן פון אַ שיין געבויטן זאַץ, פון אַ תמציתדיקן אויסדרוק, פון אַ ניואַנסירטער העברעיִשער מליצה, פון אַ פיין באַטעמטן זאָג אין יידיש — שפּאַציר זיך אַדורך אין מענדעלעס ליטעראַטור־גאָרטן: דיין טירחה וועט נישט זיין אומזיסט...

...און היינט — אין געווירבל פון אונדזער לעבן, אין געפּלאָנטער פון פיינלעכע דאגות, אין דער מאַטערניש פון אונדזער שארית־הפליטה׳דיקייט, לאָמיר זיך ווידער באַהעפטן מיט דער ווונדערלעכער שאַפונג פון אונדזער גרויסן מענדעלע.

זיין רום אין דער אייביקייט

דער טויט פון זלמן שניאור שליסט אָפּ אַ היסטאָרישע, מיט שעפערישע כוחות רייכע תקופה אין דער יידישער ליטעראַטור, וואָס האָט אָפּגעשפּיגלט און פאַראייביקט אַ מעקרווירדיקן דור אין דער יידישער געשיכטע.

דאָס איז געווען דער דור פון רעוואָלוציאָנערן איבערברוך אין יידישן לעבן — דער דור וואָס האָט געבראָכן ווענט און צוימען, וואָס האָט געקעמפט קעגן פאַרשקלאַפונג און גלות, וואָס האָט מיט מאַטערנישן און יסורים פאַרלייגט דעם וועג צו נאַציאָנאַל־יידישער און מענטשלעכער גאולה.

שניאור איז געווען דער לעצטער פון אָט דעם ביאַליק־דור, דער מוזיניקל אין דער גלענצנדיקער פלעיאַדע פון יידישע דיכטער און שרייבער, וועלכע האָבן אויסגעשפּרייט נייע הימלען איבער אונדזערע קעפּ, וועלכע האָבן גערופן צו אומרו, צו אויפשטאַנד און צו בונטאַרישע מעשים.

נישט אומזיסט האָט ביאַליק מיט ברכה און פאַרווונדערונג, גלייך פון שניאורס ערשטע שריט אין דער העברעיִשער דיכטונג, אָפּגעמעקרט דעם אויפצאַפּל פון זיינע אָדלער־פליגלען. ער, דער רבי, האָט געשפּירט, אַז דער יונגער דיכטער וועט ווייט פליען. און מען דאַרף זאָגן, אַז שניאור האָט דערלאַנגט אַ סך ווייטער, ווי ביאַליק האָט געקענט אָנען.

שניאור האָט זיך פאַרנומען אין דער ברייט און אין דער טיף.

ער איז אַ כוללדיקער שרייבער פון ריזיקן פאַרנעם. ער איז אַ מייסטער, דוכט זיך, אויף אַלע אָפּצווייגונגען פון שעפערישן וואָרט. ער איז דיכטער און שרייבער אין עברית און יידיש. ער איז דער ווירטואָז פון דיכטערישן סטיל, פון אַ גוואַלדיקער עקספּרעסיע־קראַפט, דער פרייער באַהערשער פון אויסערגעוויינלעך־רייכע שפּראַך־אוצרות.

און ער איז אַזוי פאַרשיידנאַרטיק און פאַרשיידנפאַרביק, אַז אָפטמאָל איז נישט צו גלויבן, אַז איין מענטש איז דער מחבר פון אַזעלכע ווייטע צווישן זיך שאַפונגען.

אַ גביר אדיר, וואָס שפּרייזט בהרחבהדיק איבער זיינע ליטעראַרישע מאַיאָנטקעס.

און צוגלייך איז נישטאָ, דוכט זיך, קיין איין פּראָבלעם פון וועלט־באַדייט אָדער פון יידישן תחום, וואָס שניאור זאָל נישט האָבן פאַראַנקערט

אין זיינע ווערק, וועלט און יידיש פאָלק, כלל און יחיד, דער צער און גערענגל פון ליידנדיקן מענטשן, וואָס גייט אויס נאָך אַ טראָפּן גליק אויף דער ערד, און דער קאַמף פון פאָלק ישראל פאַר זיין אויסלייז און אויפשטייג — דאָס אַלץ מאַטערט דאָס דיכטערישע געוויסן פון זלמן שניאור.

יאָ, ער איז דער קלאַסיקער פון דער יידישער ליטעראַטור, וואָס האָט פאַרנומען שוין לאַנג אַ בכבודיקן פּלאַץ אין דער מזרח־וואַנט פון דער יידישער ליטעראַרישער יצירה פון אַלע דורות. און ווען דו דערזעסט פּלוצים, ווי אַט דער ריז איז געפאַלן, ווי אַט דער מענטש, וואָס האָט פּראָפּאַגאַנדירט און אַליין סימבאַליזירט דעם וואַרצלדיקן יידישן כוח, איז אַוועק בדרך כל הארץ, באַפאַלט דיך אַן אומעט, פילסטו זיך עפּעס ווי פאַריתומט און פאַרוואַרלאָזט.

וואָרעם שניאור טראָגט אַוועק מיט זיך בלי ספק אַ שטיק פון דעם אייגענעם „איך", פון איטלעכן פון אונדזער דור.

ער איז דאָך סוף־סוף געווען די איינציקע נאַטירלעכע בריק צווישן דער העברעיִשער און יידישער ליטעראַטור. ווער נאָך אַ חוץ מענדעלע מוכר ספרים האָט געשאַפן אַזוי פריי און געטריי אין אונדזערעביידע שפּראַכן? געווען ביי אונדז שרייבער, וועלכע האָבן אָנגעהויבן אין עברית און זענען אַריבער אין יידיש.

זיי האָבן לכתחילה, אויף די ערשטע שטאַפּלען פון זייער שרייבערישן לייטער אָנגעהויבן מיט העברעיִש, אָבער זיי זענען אַוועק גאַנץ שנעל צו יידיש און ערשט אויפן שטח פון יידישער שאַפונג זענען זיי גרויס און באַרימט געוואָרן. אַזאַ דרך האָבן דורכגעמאַכט י. ל. פּרץ, שלום עליכם, שלום אַש, נאָמבערג און אַנדערע.

אַ יוצא מן הכלל זענען מענדעלע און שניאור. זיי זענען געווען און געבליבן די גלייך־קרעפטיקע שעפער אויף ביידע שפּראַכן פון אָנהויב ביזן סוף פון זייער שרייבערישער קאַריערע. אָדער ווי מענדעלע האָט זיך אויסגעדריקט: ער אָטעמט צוגלייך דורך ביידע נאָזלעכער...

שניאור האָט געהערט אַן צווייפל צו יענע אונדזערע נאַציאָנאַלע משוררים, וועלכע האָבן אַ ביז גאָר גרויסן חלק אין פּראָצעס פון אויפוואַכונג, פון שטורמישן אייזגאַנג אין יידישן לעבןביים סוף פון 19־טן יאָרהונדערט. ער האָט פּראָטעסטירט נישט נאָר קעגן גויִישער רשעות, — נאָר אויך מיט

רוגזה געשטעמפּלט די טראַדיציאָנעלע יידישע גלותדיקע חולשה — יענע חולשה, וואָס אינספּירירט דעם רשע.

אין זיין באַרימטער פּאָעמע "עם צלילי המנדולינה" גיט שניאור אַ גאַנץ אָריגינעלן פּירוש צו שנאת ישראל. דער דיכטער פאַלט אַריין אין אַ קאַפע־הויז אין רוים און דאָרט פאַרכישופט אים אַ יונגע איטאַליענערין מיט איר שפּיל אויף אַ מאַנדאָלינע.

די קלאַנגען פון דער מאַנדאָלינע דערוועקן אין אים צווייערליי אָפּ־קלאַנגען.

פון איין זייט, שטייט אויף פאַר זיינע אויגן די אַלטע רוימישע וועלט מיט אירע אַנטפּלעקונגען פון גבורה, פון ברוטאַלער קראַפט און פון ברע־נענדיקער תאווה — אַ פּראַכטפולע וועלט, וואָס איז אָפּגעשטאָרבן מיטן טויט פון אירע געטער.

פון דער צווייטער זייט, דערמאָנט זיך דער דיכטער, אַז דאָ שטייט פאַר אים אַן אוראייניקל פון יענע באַצווינגער און אונטערדריקער, וועלכע האָבן חרוב געמאַכט זיין לאַנד און זיין בית המקדש. און עס קאָכט אויף אין אים דאָס געפיל פון צאָרן און נקמה. ער איז דאָך דער יורש פון יענע בריונים און קנאים, וועלכע האָבן געקעמפט פאַר דער פרייהייט פון זייער פאָלק און לאַנד און זענען באַזיגט געוואָרן דורכן שוידערלעכן שונא. אָבער דער דיכטער האָט דאָך דערלעבט צו נקמה.

אויב יענע גיבורים האָבן נישט געזיגט, האָט אָבער געזיגט זיין גאָט. עס האָט געזיגט דער באַזיגטער. די יידישקייט האָט דעראָבערט די גוי־שע וועלט פון אינעווייניק. די גוי־ם זענען געוועזן געצוווּנגען אויפצונעמען דעם תנ"ך אין זייער רעליגיע און קולטור.

בונטעוועט זיך דער רשע קעגן דעם ספר הספרים און קעגן יידישן גייסט. עס בונטעוועט זיך דער דערשטיקטער אוראַלטער גייסט פון די רוימישע געצנדינער און ער גיסט זיך אויס אין אַנטיסעמיטישן גיפט.

דאָס איז די נקמה פון שטאָלצן ייד אין שניאורן — די נקמה און די נחמה.

נאָר דער דיכטער פאַרמאָגט עפּעס אין זיך אַ נביאישן ניצוץ. נאָך אין די צייטן פון טיפן שלום אין אייראָפּע, ווען עס האָט נאָך געלעבט און געבליט אין איר גאַנצער אומבאַרירלעכקייט די אמונה אין ליכטיקן הומאַניזם, האָט

ער דערשפּירט דעם אָנקום פון אַ פינצטערער מיטלאַלטערלעכער תקופה מיט רוצחישע גרוילן און אַכזריותדיקער אויסראָטונג.

״ימי הבינים מתקרבים״ — אַזוי הייסט זיין פּאָעמע, וואָס קלינגט ווי אַ נביאישע וואָרנונג, וואָס איז דורכגעוועבט מיט די טענער פון ירמיהו.

דער דיכטער זעט אין דער מאָדערנער דיפּלאָמאַטיע פאַלשקייט און צביעות. ער שטעמפּלט מיט פאַראַכטונג דעם ענגהאַרציקן, עגאָיסטישן, בלינדן פּאַטריאָטיזם פון די פּאָליטיקער, וועלכע רעדן הויכע ווערטער און גרייטן הינטערן רוקן געמיינע מעשים.

דאָס זענען מענטשן, וואָס האָבן אָפּגעוואָרפן יעדן פּרינציפּ פון מאָראַל, פון קדושה, פון מענטשלעכקייט. ער וואָרנט די פעלקער קעגן דעם ״תנין״ (קראָקאָדיל), וואָס איז אויסגעשטאַט מיט די מאָדערנסטע טעכנישע השמדה־מיטלען און וועט זיך פאַרמעסטן אויף דער דעראָבערונג פון דער וועלט.

ער זעט אויך פאַר דעם ביטערן, שרעקלעכן גורל פון יידישן פאָלק צווישן אַט די מענטשן־וועלף און רופט זיינע ברידער זיך צו גרייטן צו מלחמה און נקמה.

שניאור דער עפּיקער, דער ראָמאַניסט, דער מייסטער פון ברייטע קינסטלערישע לייוונטן, האָט זיך אַנטפּלעקט פאַרן יידישן לייענער ווי אַ גליקלעך געווינס ערשט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. זיינע ראָמאַנען ״פּאַנדרע״, ״דער קיסר און דער רבי״, און אַנדערע שאַפונגען, וואָס זענען געשריבן געוואָרן לכתחילה אין יידיש און זענען שפּעטער דורך אים אַליין איבערגעזעצט געוואָרן אין עברית, גיבן אונדז דאָס רעכט צו זאָגן, אַז ווען שניאור וואָלט געשאַפן נאָר די דאָזיקע טיפן און וועלטן, וואָלט אויך געווען: דיינו! וואָלט ער אויך דערמיט אַליין זיך קונה עולם געווען אין דער יידישער ליטעראַטור.

די מאָנומענטאַלישקייט פון די דאָזיקע ווערק, די פּלאַסטישקייט און די בילדערישקייט פון די שילדערונגען, די קרעפּטיקע, מאָלערישע שפּראַך — סיי אין יידיש און סיי אין עברית — פאַרזיכערן זיי די קרוין פון דער קלאַסישער יצירה.

דאָ אַנטפּלעקט זיך שניאור ווי דער קלוגער און טיף־פאַרליבטער ראָ־מאַנטיקער, ווי דער באַזינגער פון געזונטן, דעמבאַוון יידישן פאָלקס־מענטש, ווי דער דיכטער פון דער יידישער פאָלקס־נשמה.

ער פאַרמאָגט גוואַלדיקע אַבסערוויר־פעיִקייטן, אַ טביעות־עין פון אַ תלמיד חכם, וואָס באַנעמט די דינסטע ניואַנסן פון יענעמס איבערלעבונגען. ער האָט אַ שאַרף אויג פאַר פאַרבן און סיטואַציעס.

איך דערמאָן זיך, ווי שניאור האָט אַמאָל אין אַ מסיבה לכבוד אים אין ירושלים גענומען אַן אַפּעלסין אין דער האַנט און געזאָגט: — איר זעט? אָנשרייבן אַ פיין געדיכט וועגן דעם אַפּעלסין איז אַ קנאַפּער קונץ. ווער פון די יונגע חברה־לייט קען נישט די חכמה פון גראַמען? אָבער דאַן וועט ער לייכט געשטרויכלט ווערן, ווען איר וועט פאַרלאַנגען פון אים, ער זאָל אייך אָפּמאָלן, ווי אַזוי אָט דער אַפּעלסין זעט אויס און ווי אַזוי ער ווערט אָפּגעשיילט פון שאָלעכץ...

שניאור שבעל פה האָט געהאַט אַ סך ווייניקער אָנהענגער ווי שניאור שבכתב: ער האָט נישט ליב געהאַט צו שוינען מענטשן... אָבער זיין רום פון אַ גדול בישראל און פון אַ ריז אין דער יידיש־העברעיִשער ליטעראַטור גייט מיט אים מיט, בלי ספק, אין דער אייביקייט.

27.2.1959

דער שרייבער אין דער שארית־הפליטה *

קודם כל אַ פּאָר פאַר־באַמערקונגען:

שרייבער זענען רעפּרעזענטאַנטן און דינער פון געדרוקטן וואָרט, וואָס האָט מער חשיבות און אַ ווייטערן רעזאָנאַנס, ווי דאָס גערעדטע וואָרט. הייסט עס, אַז געזעלשאַפטלעכע אחריות פאַרן וואָרט טראָגט דער שרייבער אַ סך מער, ווי דער רעדנער און פאַרטיי־טוער — בפרט ביי אונדז, מחמת דאָס לעבן און די פּראָבלעמאַטיק פון דער שארית־הפליטה שטייען אין צענטער פונעם אינטערעס פון דער יידישער וועלט און ווייל פון אונדזער פּרעסע שעפּט מען די אינפאָרמאַציע וועגן אונדזערע ווייעניִשן און לעבנס־דערשיינונגען.

און דאַן נאָך אַ באַמערקונג. פאַראַן באַשטימטע סאָציאַלע גרופּעס, ווי

---

* אַ קיצור פון אַ רעפעראַט געהאַלטן אויף דער שרייבער־קאָנפערענץ אין מינכען דעם 6־טן נאָוועמבער 1947.

שרייבער, קינסטלער, אַקטיאָרן, לערער, וואָס דערשיינען אין דער עפנט־לעכקייט אין צוויי געשטאַלטן: ערשטנס, אַלס פּראָפעסיאָנאַלן, צווייטנס, אַלס טרעגער פון אַ געוויסער קולטור־שליחות, וואָס דורך זייער באַרוף גופא דערפילן זיי אַ ספּעציעלע מיסיע, אַ באַשטימטע קולטור־דערציערישע פונקציע אין געזעלשאַפטלעכן לעבן. דערפון איז געדרונגען, אַז מיר דאַרפן באַהאַנדלען נישט נאָר אונדזערע פּראָפעסיאָנעלע אינטערעסן, נאָר קודם כל אונדזערע קולטורעל־סאָציאַלע אויפגאַבעס.

נאָר איידער מיר גייען אַריבער צו די אויפגאַבעס פונעם שרייבער און קינסטלער אין דער שארית־הפליטה, דאַרפן מיר פעסטשטעלן יענע פאַקטאָרן וואָס ווירקן אויפן עצם כאַראַקטער פון געדרוקטן וואָרט.

קיין ספק נישט, אַז די ס ב י ב ה, דער יישוב, די געאָגראַפיע און דער פּאָליטישער גורל פונעם געגעבענעם לאַנד פאָרמירן דעם כאַראַקטער פון דער ליטעראַטור און פּרעסע, האָבן שטאַרקע פּסיכישע און סאָציאַלע אויס־ווירקונגען אויפן געדרוקטן וואָרט. פּונקט ווי ס׳עקזיסטירט אַ וויסנשאַפט, וואָס הייסט געאָפּאָליטיק, וואָס פאָרשט די ווירקונג פון דער געאָגראַפיע אויף דער מלוכהשאַפטלעכער פּאָליטיק, וואָלט געדאַרפט אייגנטלעך עקזיס־טירן אויך אַ מין ״געאָקריטיק״, וואָס זאָל שטודירן די השפעה פון דער סביבה פון דער סאָציאַלער מיליע אויפן כאַראַקטער און אַנטוויקלונג פונעם געדרוקטן וואָרט.

אַזוי איז ביי די אומות־העולם — אַזוי איז אויך ביי אונדז. אויך די יידישע פּרעסע אין פאַרשידענע לענדער ווערט געשטאַלטיקט פאַרשידנ־אַרטיק און שפּיגלט אָפּ דעם כאַראַקטער, פּאָליטישן גורל און סאָציאַלן פּרצוף פון געגעבענעם יישוב. אויך אונדזער פּרעסע, וואָס איז אויפגעקומען אין גלות דייטשלאַנד, איז זייער שטאַרק באַאיינפלוסט געוואָרן פון מהות און כאַראַקטער פונעם אויסערגעוויינלעכן היסטאָרישן פענאָמען, וואָס הייסט שארית־הפליטה.

ווער זענען מיר? אַ יישוב אויף טשעמאָדאַנעס און רעדער, אַ יישוב אויף אַ טראַנזיט־וואָקזאַל, אַ יישוב וואָס שטרעבט צו זעלבסטליקווידאַציע. אָט די צייטווייליקייט, אומבאַשטענדיקייט, פאַרגענגלעכקייט פון אונדזער יישוב, וואָס איז אייגנטלעך גאָר קיין יישוב נישט, האָבן אַרויפגעדריקט זייער שטעמפּל אויך אויפן כאַראַקטער פון אונדזער פּרעסע. דאָס איז נישט געווען

קיין רו׳קע סעודה מיט גוט צוגעגרייטע מאכלים, נאָר עפּעס אַ מין איילִיקער איבערבייסן אין אַ בופעט אויף אַ באַן־סטאַציע...

אָבער אַט די כאַאָטישקייט און צעשוומענקייט פון אונדזער פּרעסע הויבט אָן צו פאַרשווינדן. צוויי פּראָצעסן זענען דערביי געגאַנגען פּאַראַלעל: די סטאַביליזאַציע פון אָביעקט און די קריסטאַליזאַציע פון סוביעקט פון געדרוקטן וואָרט. אַנדערש געזאָגט: ס׳האָבן זיך סטאַביליזירט אַ ריי ערנסטע, סאָלידע, גוט־רעדאַגירטע צייטונגען, מיט וועלכע מיר קענען שוין זיך ווייזן פאַר דער וועלט, און ס׳האָט זיך אויך אויסקריסטאַליזירט אַ גרופּע שרייבער, עסייִסטן, פּובליציסטן מיט פיינער באַגאַבונג און בּרייטן וויסן. ס׳איז געוואָרן ווייניקער סתם שרייבעריי און ווייניקער פּאַפּיר־שמירעריי! אונדזער פּרעסע האָט געקראָגן אַ פּנים, אַן אינהאַלט, אַ ריכטונג און אַ באַפּאַרבונג, — באַזונדערס די פּאַרטייאישע פּרעסע.

און צו אַזאַ ערנסטער פּרעסע קענען מיר שוין שטעלן ערנסטע פאָדערונגען.

וואָסערע סאָציאַל־קולטורעלע, דערצי׳ערישע אויפגאַבעס האָבן מיר? פינף אַזוינע אויפגאַבעס שטייען פאַר אונדז:

א. לאָקאַליזאַציע פון דער טעמאַטיק

ס׳דאַרף ברייטער און ערנסטער אָפּגעשפּיגלט ווערן אין אונדזער פּרעסע די אַקטועלע פּראָבלעמאַטיק פון ש״ה־לעבן, מ׳דאַרף אַריינדרינגען טיפער אין די נויטן, פּלאָגעניש און פּלאָנטערנישן פון אונדזער צעטראָמפּלטן, פאַרחושכטן קיום, העלפן זיך און דער יידישער וועלט אַנטפּלעקן דאָס אומקלאָרע, אָפּט מבולבלדיקע פּנים פון אָט דעם איינציק־אַרטיקן קאָמפּליצירטן יידישן ציבור. אַזעלכע פיינע, טיפזיניקע שריפטשטעלער ווי לייוויק און אפרת האָבן אָנגעשריבן צוויי ביכער וועגן זייערע באַזוכן ביי דער ש״ה און די קריטיק האָט צו זיי טענות, אַז זיי האָבן דאָך זיך נישט דערשלאָגן צו די טיפערע וואָרצלען פון אונדזער מהות און נישט באַנומען אונדזער פּראָבלעמאַטיק.

ב. מאָראַלישע זויבערונג

די גרונט־סיבה פון דער נישט־סטאַבילער מאָראַלישער קולטור פון געוויסע שיכטן פון דער ש״ה שטעקט לויט מיין מיינונג, דערין, וואָס ס׳פעלט אונדז אַ סטאַבילע געזעלשאַפטלעכקייט. אין דער אַמאָליקער שטאָט און

שטעטל פון די פאַרוואָרצלטע יידישע יישובים אין פוילן אָדער ליטע זענען יידן געווען געבונדן און געקניפּט צווישן זיך פון קינדוויַיז אָן. מ׳האָט געהאַט אימתא דציבורא (פּחד פאַרן ציבור), ווייל דער ציבור גופא איז געווען פעסט, סאָליד, המשכדיק. די שטענדיקע דערמאָנונג "דע לפני מי אתה עומד" איז אַ טייערע סגולה צו הויבן דאָס געמיט און די דבקות פונעם מתפלל...

אָבער דאָ ביים לאַגער־יידנטום איז די געזעלשאַפטלעכקייט אַ פליסיקע, אַ שלאַבערדיקע: "היינט בין איך דאָ און מאָרגן בין איך העט־ווייט פון דאַנעט". נישטאָ דעריבער קיין געפיל פון אחריות, פון אימה.

אַט דעם מאַנגל אין סטאַביליטעט פון אונדזער געזעלשאַפטלעכן לעבן דאַרף קאָמפּענסירן אונדזער פּרעסע. זי דאַרף איבערנעמען אויף זיך די ראָל פונעם מאָראַל־מאַנער, פונעם מוכיח און שופט, וואָס האַלט אָן אָפּן אויג איבער געוויסע אַנטי־מאָראַלישע מעשים און פירונגען.

ג. פּסיכישע סאַנאַציע

ס׳מערקן זיך שטימונגען פון מידקייט, אַפּאַטיע, דעפּרעסיע און אַנטוי־שונג ביי דער שארית־הפליטה. מענטשן פילן זיך פאַרגעסן פון גאָט, וועלט און פעלקער. מען שטייט כמעט איינזאַם אַנטקעגן אַ ריזיקער מויער פון רשעות אָדער אין בעסטן פאַל פון גלייכגילט.

די פּרעסע דאַרף באַקעמפן אַזעלכע געפערלעכע שטימונגען. דערצו איז פאַראַן איין מיטל: פּ ס י כ י ש ע פּ ר אָ פ י ל אַ ק ט י ק. מ׳דאַרף באַזינגען אונדזערע יסורים און מאַטערנישן מיט אַ העכערן אידעאַל, פאַרבינדן אונדזער דאַזיין אויף דער נאַציש־דייטשער ערד מיטן גורל פון יידישן וועלט־כלל, מיט טיף־שניידנדיקע היסטאָרישע פּראָצעסן, מיט אונדזער נאַציאָנאַלער און סאָציאַלער גאולה. מיר דאַרפן טרייסטן, מונטערן, דערמוטיקן, וועקן.

ליידן, וואָס ווערן באַשטראַלט מיטן אצילותדיקן ליכט פון העכערע גייסטיקע און סאָציאַלע ווערטן, טראָגט מען אַריבער לייכטער, לעבעדיקער, מוטיקער.

ד. קאַמף קעגן דעהיסטאָריזאַציע

קאַמף קעגן דער אָפּגעריסנקייט פון די יידישע היסטאָרישע וואָרצלען, פון די יידישע קולטור־קוואַלן, פון די שיינע יידישע טראַדיציעס און מידות טובות. נישט אַסימילאַציע באַדראָאַט אונדז. ווייל, דאָ איז דאָך נויטיק צווייִ. און די אַרומיקע דייטשע סביבה וועט אונדז נישט אַסימילירן, ווען אפילו

מיר זאָלן ווערן... אויב עמיצער פון די ספּריטנע יונגעלייטלעך דרייען זיך אַרום מיט דייטשקעס, איז עס נישט קיין אַסימילאַציע, נאָר פּסיכאָפּאַטאָ־לאָגיע. ס׳באַדראָט אונדז אָבער דווקא עם־הארצות, פּרעמדקייט צו אונדזערע קולטור־ווערטן.

ה. קאַמף קעגן עמלק און עמלקיזם

די וועלט פּרווט און וויל פאַרגעסן — צוליב פּאָליטישע חשבונות און דיפּלאָמאַטישער טאַקטיק — דאָס וואָס עמלק האָט אונדז געטאָן. אָבער מיר טאָרן עס נישט פאַרגעסן! מיר דאַרפן זיין די אומבייגעוודיקע, טרייע דינער פון איר מאַיעסטעט די גערעכטיקייט. מיר דאַרפן דעמאַסקירן באַ־זונדערס יענע יידישע מענטשן, וואָס פּלאַפּלען אויך וועגן פאַרגעבונג און גרויסמוטיקייט — גרויסמוטיקייט פון קרבנות לגבי מערדער!

דאָס אַלץ זענען אויפגאַבעס פאַר פּרעסע־מענטשן. ביי אונדזערע פּראָ־זאַאיקער און דיכטער, קען מען, פאַרשטייט זיך, נישט באַשטעלן קיין ספּעצ־ציעלע טעמעס און קיין באַזונדערע אויפגאַבעס. דער טאַלאַנטירטער שריפט־שטעלער וועט אַליין געפינען זיין שעפערישן וועג. אָבער ס׳איז קלאָר, אַז אין זיין שאַפן וועט ער נישט קענען אויסמיידן די שטחים פון אונדזער טראַגישער ווירקלעכקייט.

וואָסערע פּראָפעסיאָנעלע אויפגאַבעס שטייען פאַרן פען־מענטש פון דער שארית־הפליטה?

אויך פינף:

א. הויבן די חשיבות און אָנזען פונעם שרייבער אין דער געזעלשאַפט.

ב. קאָנסאָלידירן אונדזערע אייגענע כוחות.

ג. שאַפן אַ נאָענטערן קאָנטאַקט מיט דער יידישער שרייבער־משפחה אין אויסלאַנד.

ד. בעסער אָרדנען די פּרעסע און ליטעראַטור־ווירטשאַפט, מאַכן אַ סוף צו דער לאַטיינישער טראַנסקריפּציע, פאַרשענערן די שפּראַך, ריין האַלטן דאָס געדרוקטע וואָרט.

ה. אויספועלן אַ בעסערע און ווירדיקערע מאַטעריעלע פאַרזאָרגונג פאַרן יידישן שרייבער און קינסטלער.

מיר פאַרלאַנגען פון דער יידישער געזעלשאַפט צוטרוי און כבוד צום הויכן און נאָבעלן באַרוף פונעם פען־מענטש. אָבער צוטרוי דערוועֹרבט מען זיך דורך מעשים.

זאָלן אַלע אונדזערע מעשים שטיין אין הסכם מיט אונדזער הויכער קולטורעל־סאָציאַלער שליחות און מיט אונדזערע נאַציאָנאַלע אידעאַלן.

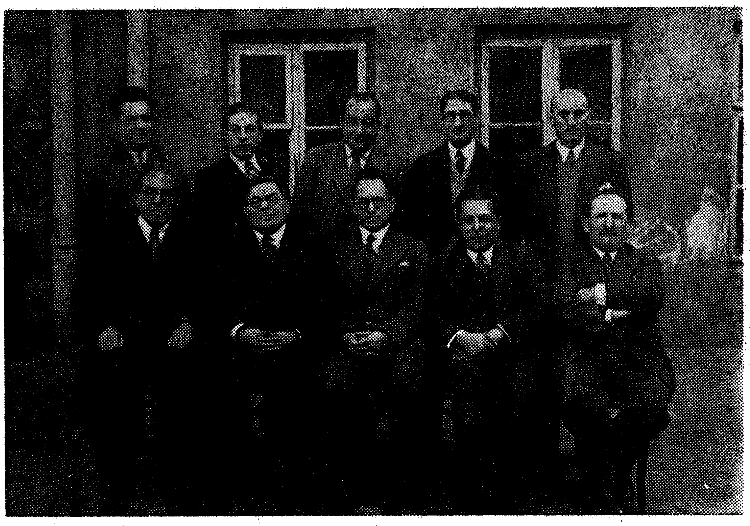

אורחים ב״די אידישע שטימע״
הסופרים דער טונקעלער והערץ, 1935, באמצע ר. ר.

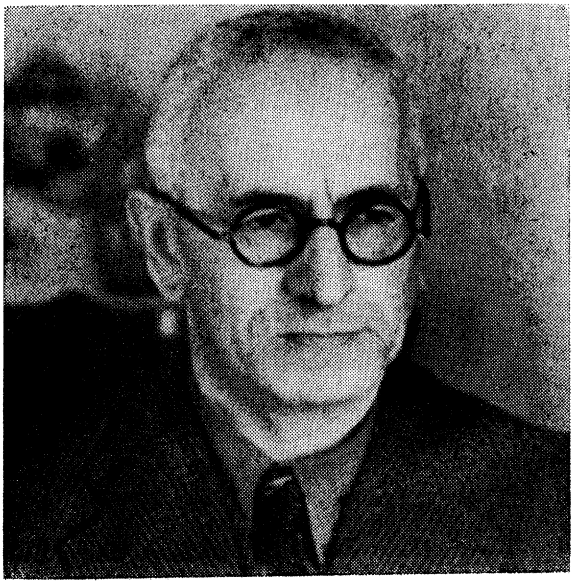

ר. ר. בהגיעו למחנות שארית הפליטה, 1946

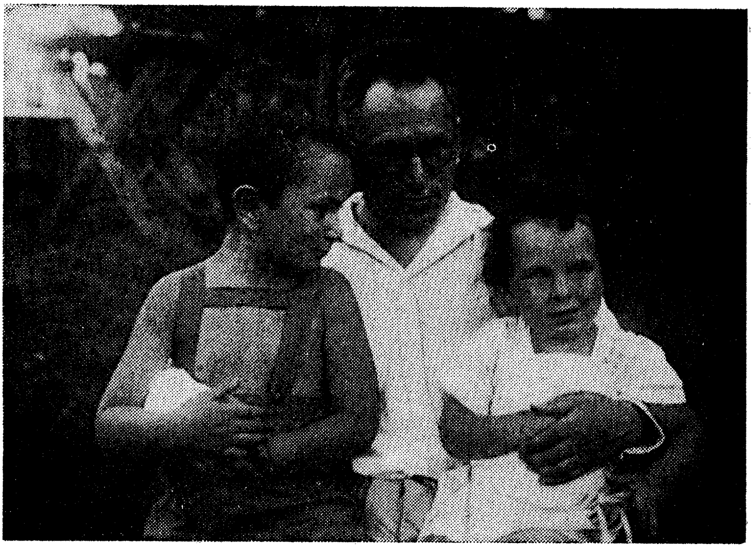

ר. ר. עם שני ילדיו נחמן ואשר

בדכאו, על יד קברו של בכורו נחמן שניספה בשואה
עם אמו אסנת ואחיו אשר

ר. ר. בבואו מרוסיה,
לידו דוד טרגר, יושב־ראש מרכז שארית הפליטה. מינכן, 1946

ר. ר. עורך "אונדזער וועג" עם חבר עובדי העתון. מינכן, דצמבר, 1946

במשלחת שארית הפליטה לקונגרס הציוני ה־22, בזל, 1946

מרכז התאחדות הציונים הכלליים, מינכן, 1947

הוועידה השלישית של שארית הפליטה בבאַד רייכענהאַל, מרץ 1948

בוועידה השלישית של שארית הפליטה בבאַד רייכענהאַל, מרץ 1948

ר. ר. בוועידת הקונגרס היהודי העולמי. מונטרה, 1948

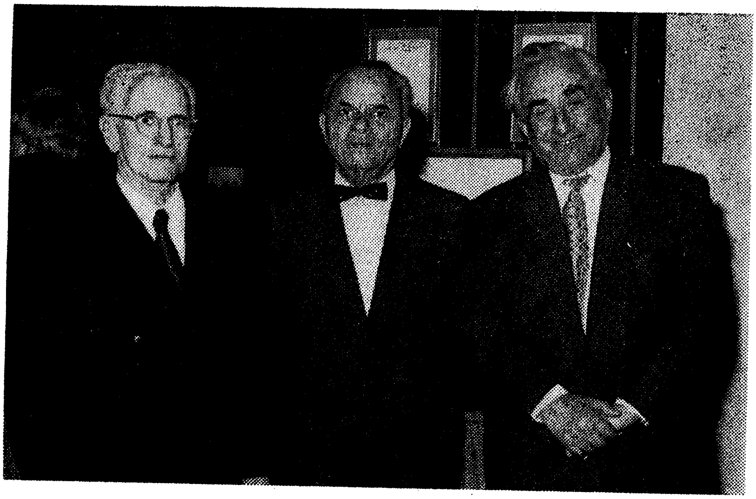

משמאל לימין: ראובן רובינשטיין, יעקב רובינזון, משה דר־שליט. תל־אביב, 1961

תוכן — אינהאַלט

האיש ופעלו — דער מענטש און זיין שאַפן

יעקב רובינזון	— דובר יהדות ליטא	11
ל. גרפונקל	— אביר העט	13
יודל מאַרק	— פון אַן אַנדער קוקווינקל	20
מ. צאַנין	— דער פראַקטיקער זון פון דעם ליטווישן יידנטום	24
עמנואל הרוסי	— ראובן רובינשטיין	31
גרשון אלימור	— סיפורי חברים על ימים שחלפו	48
בנימין וסט	— קווים לדמותו	63
רפאל חסמן	— במחיצתו	66
יעקב עמית	— כך ראיתיו	70
ד. בן נחום	— האיש במערכה	73
ש. גאָלדשמידט	— דער ריש גלותא פון ליטווישן יידנטום	76
ז. סעגאַלאָוויטש	— איך בין אין קאָוונע	80
משה סנה	— פגישה מיוחדת במינה	84
יעקב אַליִיסקי	— אַזוי איז עס געשען	89
צמח צמריון	— על שלוש תחנות בחיי רובינשטיין	93
יצחק בראַט	— נאָך יאָרן פון פאַרוואָגלונג	103
נחמן קורן	— במחנות העקורים בגרמניה	109
יוסף גאַר	— צווישן דער שארית־הפליטה אין דייטשלאַנד	115
אפרים שרייער	— דער וואַרטזאָגער פון די פליטים	124
ד. וואָלפע	— איינער פון די לעצטע פון ליטע שבט	127
א. אַלפערין	— דער וועטעראַן פון דער יידישער פרעסע	130
גרשון אלימור	— ראובן רובינשטיין אין ארץ־ישראל	133
מלך ראַוויטש	— ראובן רובינשטיין	142
י. איזנברג	— לזכר אדם קרוב	145
ש. בן־משה	— רובינשטיין במשרד הבטחון	148
א. שעדלעצקי	— זיינע פרייטיק־צו־נאַכט־שמועסן	150
ישראל קפלן	— חול ושבת	155

מסות ומאמרים — עסייען און אַרטיקלען

עם פרסומה של הצהרת באלפור 165
קובנה 166
פון היינט אויף מאָרגן 176
נאָר גרויסע מעשים 180
שאַקאַלן 183
אויף יענע פעלדער 188
אַ מעשה וואָס האָט זיך פאַרלאָפן 193
אויף דו מוטער ציון 197
בפרוץ הסערה בליטא 200
שלשה שהתפללו 220
פון די טיפענישן 224
טרוימען און גלוסטענישן 229
זיי פאַרגעסן נישט 235
אויף פאַרשידענע לשונות 240
נאָענטקייט צו ווייטקייטן 244
ישראלים אין דער פרעמד 249
אַראַבישע אייניקייט 254
אומבאַוווּסטע פּאַרטיזאַנקע 258
סעקטע פון שמייסערס 263
אַ סקאַנדאַל אין דער משפחה 266
מען זוכט אַ הכשר 270
אַ יידישער קרעכץ 274
דעמאָקראַטיע אין קלעם 277
אויף זייטיקע וועגן 281
דער צווישפּראַכיקער קלאַסיקער 287
זיין רום אין דער אייביקייט 293
דער שרייבער אין דער שארית הפליטה 297

SEFER REUVEN RUBINSTEIN

Published by Association of the Lithuanian Jews in Israel

EDITOR: ABRAHAM LIS

©
Printed in Israel, 1971